અર્પણ

બાલ બ્રહ્મચારી, ચારિત્રાડડરામવિહારી, સાધુગુણધારી, શાન્ત, દાન્ત, તત્ત્વવેત્તા, શાસ્ત્રજ્ઞાતા, આસુકવિ, પંડિતરત્ન, પૂજ્ય મુનીશ્રી ૧૦૦૮ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજશ્રી આપના ચરણાવિન્દમાં ભક્તિપુરસ્સર ' સમર્પણ. '

ગુરુદેવ ! આપશ્રીએ મારા પર અમિત ઉપકાર કર્યોઃ પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, આદિ ભાષાનું, વ્યાકરણ સહિત જ્ઞાન કરાવ્યું. ન્યાય, તર્કશાસ્ત્રનો રસાસ્વાદ ચખાડયો. કાવ્ય, કોષ, સાહિત્યનો મર્મ સમજાવ્યો. સાથે સાથે ચારિત્રમાં રમણ કરવાના હેતુથી, મારો સ્વભાવ સુધારવામાં અથાગ પરિશ્રમ લીધો. મને સર્વ પ્રકારે યોગ્ય બનાવવામાં આપે આપના અત્યુત્તમ સમયનો મહાન ભોગ આપ્યો અને એમ કરીને આપે મને જ્ઞાનરશ્મિ આપીને બહાર મૂકયો. આ બધા ઉપકારોથી હું આપનો સદા આભારી છું. આપના એ ઋણનો બદલો વાળવા હું પ્રત્યેક શ્વાસોચ્છવાસમાં ભાવના સેવી રહ્યો છું. હું આપના આ શુભ ઋણમાંથી કયારે મુક્ત બનું એ જ ઈચ્છા મનમાં સેવી રહ્યો છું. મારા માટે એજ મહાન કલ્યાણ છે.

આપે મારા અન્તઃસ્થલમાં પ્રગટાવેલ જ્ઞાનવાટિકાનું આ "જૈન શુદ્ધાહાર વિચાર" નામક પુસ્તક એક પરિણામ છે. તે રત્નરૂપ પુષ્પ હું આપને સમર્પણ કરું છું. આપ તેનો સ્વીકાર કરી મને અ–ભારી કરો.

આપનો વિદ્યાર્થી શિષ્ય

" જૈનભિક્ષુ ગબ્બૂલાલજી વિહારસ્થળ

વીરસંવત ૨૪૭૮ માગશર વદ ૧૦ શુક્રવાર તા. ૨૩–૧૧–૫૧

શ્રીમાન્ નવનીતલાલ અમુલખરાયનો બંગલો, સુભાષનગર–અમદાવાદ–૪

અનુક્રમણિકા

— પ્રાસંગિક —

પ્રયોજનનું નિમિત્ત

હું સૌરાષ્ટ્રથી વિહાર કરી ખાનદેશ જતો હતો. જ્યારે સૂરત પહોંચ્યો ત્યારે "જૈનમિત્ર' જોવા મળ્યું. તેમાં બૌદ્ધાનુયાયી ધર્માનંદ કૌશામ્બીજીએ કરેલ, 'જૈનશ્રમણો માટે માંસાહાર' આક્ષેપની ચર્ચા વાંચી. એ અસત્ય દોષારોપણથી દિલ ખિન્ન બન્યું. ખિન્ન કેમ ન પામે? જેનું દિલ પથ્થરનું હોય એજ, સત્ય સિદ્ધાંત અને સત્યાચરણને દૂષિત થતું જોઈને, કોઈ પ્રતિકાર કરવાનો પ્રયત્ન ન કરે!

સંવત ૨૦૦૧ની સાલની શરૂઆત હતી. તે સમયે મહાકલ્યાણિક વીર જયંતીનો શુભાદિન આવ્યો. ચૈત્ર સુદ ૧૩ને દિન, નંદરબારમાં અખિલ જૈન શ્રીસંઘના ઉત્સાહને લીધે વીર જયંતીનો એક સમારોહ સ્વરૂપ એક મહાન સભાનું આયોજન કરવાનું નક્કી થયું. મને તેમાં ભાગ લેવાનું નિમંત્રણ મળ્યું. મારી ફરજ છે કે શાસકનાયિક વીર વર્ધમાન સ્વામીના ગુણોનો પ્રચાર કરવો ને એમના શાસનની સેવા કરવી. ચાલુ ભાષણમાં કૌશામ્બીજીના અસત્ય આક્ષેપની ચર્ચા રાખવામાં આવી. તેમાં પ્રસ્તાવ કરવામાં આવ્યો કે કૌશામ્બીજીનો, જૈનશ્રમણો પરનો માંસાહારનો

આક્ષેપ, જૈન ધર્મને દોષિત સાબિત કરવાના હેતુથી કહેવામાં આવ્યો છે. એ આક્ષેપ બિલકુલ અસત્ય ને મિથ્યા છે. જૈન શાસનમાં કોઈ પણ જગાએ એવું વિધાન નથી કે, જૈન શ્રમણોને માટે ઘૃણિત ને નિંદિત માંસાહાર ગ્રાહ્ય છે. બધી જગાએ એક જ વિધાન છે કે, માંસાહાર સદા સર્વત્ર અગ્રાહ્ય છે.

બીજો પ્રસ્તાવ એમ હતો કે જો ધર્માનંદજી ચર્ચા કરવા ઇચ્છતા હોય તો સભા કૌશમ્બીજીને આહ્વાન કરે છે અને કહે છે કે, આપનું આ વિષયનું મંતવ્ય તદ્દન અસત્ય છે અને આપ જો તૈયાર હો તો શ્રી જૈન શ્રમણ સંઘ તરફથી, આપની સાથે પં. મુનિશ્રી ગબ્બૂલાલજી સપ્રમાણ ચર્ચા કરવા તૈયાર છે; ઇત્યાદિ.

સભાના આ પ્રસ્તાવોને કંઇ મૂર્ત સ્વરૂપ મળ્યું નહિં. પરંતુ મારા દિલમાં એક વાત ઘર કરી ગઈ કે, આ વિશે મારે તલસ્પર્શી, અભ્યાસપૂર્ણ લખવું.

ભાવના દિવસે દિવસે પ્રબળ બનવા લાગી. વિચારોને મૂર્ત સ્વરૂપ મળે એવો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો. ૨૦૦૧ની સાલનું ચોમાસું અમલનેર (પૂ. ખાનદેશ) માં નક્કી થયું.

અમે ચાર સાધુ (મુનિશ્રી ગબ્બૂલાલજી, મુનિશ્રી બડેચાંદમલજી તથા છોટેશ્રી ચાંદમલજી અને શ્રી હરિદાનજી) ચાતુર્માસ માટે અમલનેર આવ્યા. થોડા સમય બાદ, 'અં. ભા. શ્રી. સ્થા. જૈન કોન્ફરન્સ ઓફિસ, મુંબઇથી માનદ્ મંત્રી શ્રી. ખીમચંદ મગનલાલ વહોરાનો પરિપત્ર મળ્યો કે

આપ બૌદ્ધાનુયાયી ધર્માનંદ કૌશામ્બીજીએ કરેલ અસત્ય આક્ષેપના પરિહારાર્થે લેખ લખો—ઈત્યાદિ.

અમલનેર શ્રી સંઘના અગ્રગણ્ય શ્રાવકોની પ્રાર્થના અનુસાર લખવાનું શરુ કર્યું. એનું પરિણામ આ 'શ્રી જૈન શુદ્ધાહાર વિચાર' છે. આપની સામે તે ધરતાં મને ઘણોજ હર્ષ થાય છે.

પ્રકાશનની ઢીલનું કારણ

અમલનેરના શ્રી જૈન સંઘે મારા હસ્તલિખિત લખાણ પરથી, એક વિદ્વાન-કાવ્ય ન્યાય વેદાન્ત તીર્થ-લક્ષ્મણ વાસુદેવ માંહવગણ પાસે સંપાદન કરાવ્યું. અમલનેર જૈન સંઘ તે વખતે પ્રસ્તુત પુસ્તકનું પ્રકાશન કરી શકયો નહિ. દરમ્યાન મુંબઈ કોન્ફરન્સ તરફથી, પત્રોની હારમાળા ચાલુ હતી કે જલ્દીથી તમારું લખાણ મોકલો. જેથી મેં તેમને મારું હસ્તલિખિત પુસ્તક મોકલ્યું.

મુંબઇ કોન્ફરન્સની ઑફિસમાં આ પુસ્તક પહોંચ્યા બાદ, કોણ જાણે શું બન્યું તે આ પુસ્તક ઑફિસના દફ્તરમાંજ બે વર્ષ એમને એમ પડયું રહ્યું. કોન્ફરન્સની નિષ્ક્રિયતાના કારણે પુસ્તક અપ્રગટ જ રહ્યું.

પ્રકાશન કેમ થયું?

સં. ૨૦૦૩ની સાલમાં ઘાટકોપર ચોમાસું હતું. મેં તે વખતે કોન્ફરન્સની ઑફિસમાંથી મારું પુસ્તક પાછું

મગાવી લીધું. લડાઈ વગેરે કારણોથી તે પુસ્તકનું પ્રકાશન શકય બન્યું નહિ.

તપસ્વી મુનિશ્રી રેખચંદજી મહારાજની પ્રેરણાથી અમદાવાદના ઉપનગર સમાન ગિરધરનગરના શ્રી. શ્વે. સ્થાનકવાસી સંઘના અગ્રગણ્ય શ્રીમાન્ શેઠશ્રી હરિભાઈ ગોસલિયા, શ્રીમાન્ શેઠ અમૃતલાલ તથા શ્રીમાન્ શેઠ નવનીતલાલ, શ્રીમાન્ મણિભાઈ આદિ શ્રાવકગણ સાબરમતી આવ્યો અને વિનંતિ કરી કે આપ આપના બે મુનિઓને ગિરધરનગર મોકલવા કૃપા કરો. જેમના અધ્યક્ષતા નીચે, પર્યુષણ પર્વનું શાસ્ત્રશ્રવણ આદિ ક્રિયાનુષ્ઠાન અમે કરી શકીએ. આ વિનંતિ અનુસાર મુનિશ્રી ચન્દ્રમલજી મહારાજને ગિરધરનગર મોકલ્યા અને પર્યુષણપર્વની ઉજવણી ત્યાં સારી થઇ. શ્રી સંઘનો ધર્મોત્સાહ પૂર્ણ રહ્યો.

સાબરમતીવાસી શ્રીમાન શેઠશ્રી ભૂરાલાલ નાગરદાસભાઇને પ્રસ્તુત ઉપયોગી માલમ પડયું. તેમને જણાયું કે આનો પ્રચાર થાય તો ભવ્યાત્માઓના આત્મકલ્યાણના કારણરૂપ પ્રસ્તુત પુસ્તક બને તેમ છે.

પુસ્તક લઈને તેઓ ગિરધરનગર આવ્યા. ચાલુ વ્યાખ્યાન સભામાં પુસ્તકની ઉપયોગિતા અંગે ચર્ચા કરી. જેની વિશેષ પૂર્તિ મુનિશ્રી રેખચન્દજી મહારાજે સમજાવી. પરિણામે ગિરધરનગર શ્રી સંઘના ભાવમાં અભિવૃદ્ધિ થઈ અને પુસ્તક પ્રગટ કરવાનો નિર્ણય લેવાયો તદનુસાર તેના પરિણામરૂપ આ પુસ્તક પ્રકાશન પામે છે.

મારા સહાયક

એ તો સર્વ વિદિત વાત છે કે ગુરુ વિના જ્ઞાન નહિ ને જ્ઞાન વિના મુક્તિ નહિ. કર્મ મુક્તિથી પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

મને મનુષ્ય તરીકેનો અવતાર મળ્યો તો પણ મારું જીવન પાશવિક હતું કેમકે અનાદિ અજ્ઞાન, અવિદ્યા, મોહ, મિથ્યાત્વનો મને પટ લાગ્યો હતો. એ કારણથી *मनुष्य-रूपेण मृगाश्चरन्ति* મનુષ્યના રૂપમાં પશુઓ ફરે છે–એ ન્યાય મને પણ લાગુ પડતો હતો. મૃગ (પશુ)ને આ જીવનમાં ગમે તેટલા સંસ્કાર આપવામાં આવે તો પણ મનુષ્ય–માનવ બનતાં નથી, પરંતુ મનુષ્યને જો બોધબીજ આપવામાં આવે, જ્ઞાન સંસ્કારનું સિંચન કરવામાં આવે તો જરૂર તે મનુષ્ય માનવતાસહિત જ્ઞાની, ધ્યાની અને પરમાત્મા પણ બની શકે. આ નિર્વિવાદ સિદ્ધાંત છે કે સદ્ગુરુની પૂર્ણ કૃપાથી આ બધું બનવું શક્ય છે.

મારા પરમોપકારી સદ્ગુરૂ પરમપ્રભાવક સચ્ચારિત્ર ચૂડામણિ શ્રીમજ્જૈનાચાર્ય પૂજ્ય શ્રી શ્રીલાલજી મહારાજ છે. તેમની કૃપાથી મને આત્મબોધ થયો છે. તેના અંશરૂપે આ નાનું ફળ છે. આમાંથી આપ જિજ્ઞાસુઓને અને મુમુક્ષોને જે કંઈ રસાસ્વાદ મળે તે એ ગુરુદેવની પ્રસાદીને જ આભારી છે. તેનું જો ચર્વણ કરવામાં આવશે તો અવશ્ય આત્મકલ્યાણ પ્રાપ્ત થશે.

લેખન કાર્યમાં સહાયક અને અવકાશદાતા મારા ગુરુ-

જ્ઞાતા સેવાભાવી મુનીશ્રી શ્રીચાંદમલજી મહારાજ છે. એ સિવાય અનેક મુનિઓની તથા લેખકોલિખિત શાસ્ત્રગ્રંથોની સહાય છે. તેનો ઉલ્લેખ પરિશિષ્ટ પ્રકરણમાં જોવાથી મળી રહેશે. આ બધાનો ફરી એક વાર આભાર માનું છું.

ભાઇશ્રી શાંતિલાલ શાહે (સત્યમ્) ઘણા જ ટૂંક સમયમાં મારા હિંદીમાં લખાયેલ પુસ્તકનું ગુજરાતી સંસ્કરણ કરી આપ્યું તે બદલ ને નવભારત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના માલિક શ્રી મણિભાઇએ જે ત્વરાથી આવું સુંદર મુદ્રણ કરી આપ્યું તે બદલ તેમના નામનો ઉલ્લેખ કરવો અત્રે ઉચિત છે.

પ્રસ્તાવના

આત્મા સદા સ્વસ્વભાવમાં પરિણમનશીલ છે. જ્ઞાતા દૃષ્ટા એ તેનું અસ્ખલિત લક્ષણ છે. સંજોગવશાત્ આહાર અને વિચારને પણ જોવામાં આવે છે.

આહાર વિચાર વૃત્તિનો આધાર છે, વૃત્તિ જ્ઞાનાનુસારિણી અને કર્માનુસારિણી હોય છે.

વૃત્તિ જ્યારે જ્ઞાનાનુસારિણી હોય છે ત્યારે તેમાં બહારના આહારનો વિચાર હોતો જ નથી. કર્માનુસારિણી વૃત્તિને આહાર વિચાર હોય છે.

કર્મ શુભાશુભ આદિ અનેક ભેદવાળા હોય છે. શુભકર્મથી શુભવૃત્તિ અને અશુભ કર્મથી અશુભ વૃત્તિ થાય છે. તદનુસાર આહારવિચાર પણ થાય છે.

આહાર, ભૌતિક દેહનું નિર્માણ અને તેને પુષ્ટ બનાવવામાં પૂર્ણતયા મદદગાર બને છે અને વિચાર દૃશ્યમાન જગતનું ઘડતર કરે છે. શાસ્ત્રકાર, વૃત્તિને 'લેશ્યા' પણ કહે છે. લેશ્યા છ પ્રકારની છેઃ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજો, પદ્મ અને શુક્લ.

ભ્રાતા સેવાભાવી મુનીશ્રી શ્રીચાંદમલજી મહારાજ છે. એ સિવાય અનેક મુનિઓની તથા લેખકોલિખિત શાસ્ત્રગ્રંથોની સહાય છે. તેનો ઉલ્લેખ પરિશિષ્ટ પ્રકરણમાં જોવાથી મળી રહેશે. આ બધાનો ફરી એક વાર આભાર માનું છું.

ભાઈશ્રી શાંતિલાલ શાહે (સત્યમ્) ઘણા જ ટૂંક સમયમાં મારા હિંદીમાં લખાયેલ પુસ્તકનું ગુજરાતી સંસ્કરણ કરી આપ્યું તે બદલ ને નવભારત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના માલિક શ્રી મણિભાઈએ જે ત્વરાથી આવું સુંદર મુદ્રણ કરી આપ્યું તે બદલ તેમના નામનો ઉલ્લેખ કરવો અત્રે ઉચિત છે.

વિષય છે તેના પર સ્વતંત્ર વિચાર કરવામાં આવે તો તે વિશે એક મોટો નિબંધ લખી શકાય.

લેશ્યાવૃત્તિથી જ આહારનો વિચારનો વિવેક સમજાય છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથનું નામ (શ્રી જૈન શુદ્ધાહાર વિચાર રાખવામાં આવ્યું છે.

જૈન શ્રમણનો આહાર પ્રશસ્ત લેશ્યાથી તથા વિચારથી જ હોય છે.

અર્થાત્ સત્ત્વગુણમયી આહારથી વિચાર હોય છે. વિચારનો અર્થ તત્ત્વજ્ઞાન પણ થાય છે. આમાં જીવ અજીવાદિ તત્ત્વ તથા સાધુ અસાધુતાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. પુસ્તકના નામ પરથી જ માલમ પડશે કે આહાર વિચાર જૈનત્ત્વને પુષ્ટ આલંબન આપે અને આત્મશુદ્ધતા પ્રતિ લઈ જાય. આહાર વિચાર મહાત્મા, સજ્જન સાધુઓને ગ્રાહ્ય છે, અન્ય તમસાદિ ગુણપોષક આહાર વિચાર ત્યાજ્ય છે.

આ પુસ્તક વાચક વર્ગ જો ધ્યાનથી વાંચે તો તેને નીચેની વસ્તુઓ મળી રહેશે. જુઓ પ્રકરણઃ

પ્રકરણ ૧લું: મંગલાચરણ—આ શિષ્ટ, પુરુષોદ્વારા આચરિત, અધર્મ તરફથી ખેંચીને ધર્મમાં લગાડનાર, પાપનાશક પુણ્યમય મંગળ છેઃ પદાર્થ પ્રતિપાદનાત્મક ૨ નમસ્કારાત્મક, ૩ ભાવસ્તુત્યાત્મક, એ ત્રણ સ્વરૂપથી મંગલાચરણ જોવાય છે. એમાં અહિંસા, સંયમ તપ સ્વરૂપ ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ કહીને પદાર્થ પ્રતિપાદનાત્મક મંગલ અને

' तस्मै नमो भगवते प्रभवे जिनाय ' એમાં નમસ્કારાત્મક અને શેષ પદમાં ભાવસ્તુત્યાત્મક મંગલાચરણ છે. તેમાં વક્તા, શ્રોતા વાચક વર્ગની કલ્યાણ કામના વ્યક્ત પણ થાય છે. જૈન ધર્મની મૌલિકતા–તેમાં વિચારણીય છ દ્રવ્ય છે. તેમાં મુખ્ય જીવ ને અજીવ છે. જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતોનું રહસ્ય અને મર્મ જ્યારે હાથ લાગે છે ત્યારે આ છ દ્રવ્યો પ્રત્યે શ્રદ્ધા કરવાથી ધર્મમર્મ સમજાય છે.

પરમ ઉત્કૃષ્ટ, દુઃખરહિત આત્મન્તિક સુખ આપનાર આચરણીય ધર્મ, અહિંસા, સંયમ અને તપ છે. પ્રાણીઓનો પ્રાણ વિયોગ નહિ કરવો અને પ્રાણીઓની રક્ષા કરવી તે અહિંસા દયા ધર્મ છે. એના આચરણની પહેલાં જીવ–અજીવના ભેદ પ્રભેદ અવશ્ય જાણવા જોઈએ.

કર્મથી બંધાયેલ આ સંસારસ્થ જીવ અને કર્મ-બંધનથી મુક્ત જીવ પરમાત્મા–ઈશ્વર છે. જીવના જ્ઞાનાદિક ભાવ પ્રાણીના રક્ષાનો ભાવ નિશ્ચય દયા અહિંસા છે. મૂલ ચાર પ્રાણ તથા પ્રાણની રક્ષા દ્રવ્ય અને વ્યવહાર દયા–અહિંસા છે.

સત્ય સ્વરૂપની પ્રાપ્તિને ધ્યાનમાં રાખી ઇંદ્રિયોના વેગને, શબ્દાદિક વિષયો તરફથી રોકીને, અન્તર્મુખ થવું તે સંયમ છે. માનસિક–વાચિક, કાયિક અને આધ્યાત્મિકના ભેદથી સંયમ અનેક પ્રકારનો છે. સુખાર્થીને માટે તે અવશ્ય આચરણીય છે.

આમાં હિંસા, અસત્ય, ચૌર્ય, અબ્રહ્મચર્ય, પરિગ્રહનું

વર્ણન હૃદયંગમ છે. તે જ પ્રમાણે ક્રોધાદિક આન્તરીય શત્રુનું સ્વરૂપ સમજીને સદા સર્વત્ર વર્જનીય છે.

તપ આન્તરીય ઇચ્છા તથા બાહ્ય મોહ મમત્વના કારણભૂત ભોગોપભોગનો પરિત્યાગ, વાસના વિકારનો ત્યાગ કરવો તે તપ. સર્વ કર્મક્ષય કરવાનું કારણ તપ સંયમ જ છે. જ્ઞાનપૂર્વક તપ સંયમનો આરાધક–પાલક સાધુમુનિ–ઋષિ ગણાય છે.

સાધુત્વને માટે જે સત્યોપદેશ છે તે જ વાસ્તવિક ઉપદેશ છે. અને એના પાલનથી જ સાધુત્વ મળે છે. સુખાર્થી મોક્ષગામી--જગત કલ્યાણી સાધુઓની કેવી પ્રતિજ્ઞા હોય છે, એ સમજવું જોઇએ. અને તેનું આચરણ કરવું જોઈએ. મહાવ્રત અને મહાવ્રતના સ્વરૂપનું સુંદર વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે તેમાં મહાવ્રતધારી સાધુ–સ્વપરના કાર્યની સાધનાવાળા હોય છે. આ પ્રતિજ્ઞા પ્રકરણનો સાર છે.

શુદ્ધ આહાર મોક્ષનું કારણ છે. ભવભંજન ભોજન વિવેક શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી બતાવ્યું છે.

તપસંયમની વૃદ્ધિ અર્થે ભોજન કરવામાં આવે તો તે મોક્ષનું કારણ બને છે. નિર્દોષ ભોજન એ ગણાય છે કે જેમાં દાતા અને યાચકનું કલ્યાણ સમાયેલું હોય. અહિંસા સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહના નિયમ ઉપ-નિયમનું સંરક્ષણ હો.

એમાં ભિક્ષુકની ભિક્ષાનો દોષ, અને ભક્ષણના દોષને વિવેકથી સમજવા જેવા છે. દાનતું વાસ્તવિક ફલ ચાહનાર દાતા અને મોક્ષાર્થી મહાત્મા મુનિઓએ અવશ્ય તેનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. તે માટે આ પ્રકરણ ઉપયોગી છે.

મદિરા માંસ અને સદોષ ભોજન મોક્ષાર્થીને માટે સદા સર્વત્ર ત્યાજ્ય છે, કેમકે એ ધૃણિત, નિંદિત છે ને અહિંસા, સંયમ, સત્ય ધર્મ તથા નિત્ય શુદ્ધ વિચારને માટે ઘાતક છે, જે માટે મહર્ષિ શૈલ મહર્ષિ મહાત્માની ઘોર તપસ્યાનું ઉદાહરણ વિચારણીય છે.

જૈન ધર્મમાં તત્ત્વને સમજ્યા તે પહેલાં પ્રથમ ગૃહસ્થ માંસાહારી પણ હોઈ શકે અને નરહત્યાદિ ઘોર પાપ કરનાર પણ હોઈ શકે. પરંતુ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનની શ્રદ્ધા કરનાર, ગૃહસ્થ, યોગ વ્રત નિયમ ઉપનિયમોને પાળનાર માંસ મદિરાનો ત્યાગી છે. કોઈપણ હાલતમાં શ્રાવક માંસાહારી થઈ શકતો નથી.

નામધારી શ્રાવકનું આત્મકલ્યાણ થઈ શકતું નથી, કિન્તુ ગુણધારી જૈન આત્મકલ્યાણ કરી શકે છે. આ પ્રકરણમાં જૈન ગૃહસ્થના ગુણ કર્મ વિશેઃ વિવેચન આપવામાં આવ્યું છે.

જૈન સાધુ સાધ્વીના ભૌતિક જીવન નિર્વાહનાં સાધન આહારપાણી વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધાદિ, આ બધાં પરાશ્રિત છે ગૃહસ્થને ત્યાંથી વિધિપૂર્વક યાચન કરી લાવવામાં આવે છે.

જૈન સાધુ સાધ્વીને કદિ કોઈ સાધુધર્મના અનજાન ગૃહસ્થ સાધુના પાત્રમાં અકલ્પનીય, અપેય, અભક્ષ્ય નાખી દે

અથવા સાધુના પાત્રમાં એ આવી જાય તો તેવી હાલતમાં તેને ભોગવવા નહિ પણ તેને વિધિપૂર્વક નાખી દેવાં જોઇએ.

માંસાહારી, જો જીવનમાં કોઇ પણ વ્રતનો નિયમ ગ્રહણ ન કરે, માંસાહારનો ત્યાગ ન કરે અને કૃત માંસભોજનનું પ્રાયશ્ચિત કે પશ્ચાતાપ ન કરે તો તે માંસાહારી નરક આદિ દુર્ગતિને પામે છે, એવો ત્રિકાલિક જ્ઞાની મહાત્માનો અનુભવપૂર્વક જ્ઞાનનિર્ણય છે.

શ્રીમદ્‌ભગવદ્ ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે માંસ મદિરાદિક ભોજન તમોગુણી હોય છે. તમોગુણીની ગતિ દુર્ગતિ પ્રતિ હોય છે. આર્ય ધર્મમાં જેટલા શાસ્ત્રગ્રંથાદિક છે—તે બધામાં માંસમદિરાનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કરેલ છે. માંસમદિરાથી ભયંકર દોષ થાય છે ને તેનું પરિણામ આત્મગુણની હાનિ કરી દુર્ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. આ પુસ્તકના ૧૪ તથા ૧૫મા પ્રકરણમાં પણ આ જ ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે.

બીજા ઘણા પંથવાળા, જૈન ધર્મના ૨૪મા તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરનું તત્ત્વજ્ઞાનથી તથા તેમના જીવનથી અપરિચિત છે. અપરિચિતમાન કૌસામ્બી વિદ્વાન છે, છતાં પણ તેઓ ઉપરોક્ત વસ્તુથી અજાણ હોઈને તેમનો આક્ષેપ ખોટો છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથના ૧૬ મા પ્રકરણમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે ભગવાન મહાવીર સ્વામીનું જીવન નિર્દોષ છે. તેમાં ભગવાનનો અપૂર્વ ત્યાગ, તપ, સંયમ, આહાર, વિહાર, વગેરેની નિર્દોષતા, અતિ ઉત્તમ પ્રમાણિક શાસ્ત્રનો

આધાર લઈ સાબિત કર્યું છે. તેમનું જીવન બધાંને અનુકરણીય છે.

પ્રકરણ ૧૭માં સંશય થવાનું કારણ દષ્ટિ છે. મિથ્યાદૃષ્ટિથી ધર્મ, ધર્મતત્ત્વ, ધર્માચરણ, વ્યક્તિવિશેષ તથા સમષ્ટિ વિષયને જોવાથી વિપરીત સંશય પેદા થાય છે. મિથ્યાત્વ એ એક ખાસ પ્રકૃતિ છે. તે તીવ્ર મોહમાંથી પેદા થાય છે. સતસિદ્ધાંતનું વાચન નહિ કરવાથી ને સત્સંગ નહિ કરવાના પરિણામથી આવે છે. જૈનશાસ્ત્રોમાં તેના ૨૫ ભેદ બતાવ્યા છે.

સંશય દૂર કરવાનું સાધન સત્સંગ, સંત સમાગમ, અને સદ્વિચાર છે. આ બધા પુણ્યોદયથી આવે છે. તે વિષયનો વિચાર પ્રકરણ ૧૮માં આપ્યો છે.

જૈન ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલ, જીવનાં લક્ષણ. આદિ તત્ત્વ અચલ છે તેમ ધર્માચરણ, ધર્માચરણના નિયમ અચલ છે. અહિંસામાં ધર્મ ને હિંસામાં અધર્મ છે. તેથી વિપરીત અહિંસામાં અધર્મ ને હિંસામાં ધર્મ તે પુણ્ય થઈ શકતું નથી. આ નિયમ પણ અચલ છે. આ જ પ્રમાણે મહાત્માનું આચરણ પણ અચલ છે.

બૌદ્ધશાસ્ત્રમાં તથા ભગવાન બુદ્ધના જીવનચરિત્રમાં જૈનશ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીની તથા તેમના અનુયાયી સાધુઓની મહાન તપસ્યાનું વિધાન છે. અને ખાસ ભારપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે કે જૈનશ્રમણ માંસ, મત્સ્ય,

મદિરા ગ્રહણ કરતા નથી, એવા પ્રકારનું આચરણ પણ કરતા નથી.

પ્રકરણ ૨૨મું : જૈન દર્શનના પ્રથમ અંગસૂત્ર આચારંગ સૂત્રનો સાર અને વિવાદ ગ્રસ્ત સૂત્રનો પૂર્વાપર સૂત્ર પર માધ્યસ્થ દષ્ટિથી વિચારપૂર્વક વિવેચન છે. આ ખુલાસાને કોઇ પણ વાદી જો ધ્યાનમાં લે તો તેની ભ્રમણા નાશ પામે છે.

પ્રકરણ ૨૩મું : હરેક વિધાયક શાસ્ત્રના નિયમ, ઉપનિયમ, ક્રિયાનુષ્ઠાન વિધિપૂર્વક કરવામાં આવે છે. વિધિથી કરેલ કાર્યો વાસ્તવિક ફલ આપે છે. અવિધિથી કરેલ કાર્યો સુંદર પરિણામ કયાંથી આપી શકે ?

જૈન સાધુ સાધ્વીએ ભિક્ષા નિર્દોષ વિધિથી ગ્રહણ કરવી, તેનો વિધિ કહેવામાં આવ્યો છે.

૨૪ મું પ્રકરણ : દશવૈકાલિક સૂત્ર સાધુઓ માટે મૌલિક આચાર શાસ્ત્ર છે. કલ્પનીય, અકલ્પનીય, ગ્રાહ્ય ભિક્ષા, અગ્રાહ્ય ભિક્ષાનો ભેદ બતાવે છે. આમાં દશવૈકાલિક સાર, શાસ્ત્રનો સાર અને વિવાદિત સૂત્રનું સમાધાનપૂર્વક સ્પષ્ટિકરણ આપેલ છે. ૨૫મું પ્રકરણ સ્વમત ને પરમતના માનનીય આગમ તથા ગ્રંથોનું બીજાં પ્રમાણ આપેલ છે. તે પ્રમાણોથી, માંસાહાર, મચ્છી, હાડકાં પારાવત આદિ શબ્દ વનસ્પતિ અર્થનાં જ છે, વાદિ વાસ્તવિક સુધી પહોંચી શકયા નથી તેથી જૈન શ્રમણો પર તેમનો આક્ષેપ ખોટો

છે. તેમણે ઉપરોક્ત શબ્દોનો વિપરીત અર્થ કર્યો છે, તે આધારભૂત શાસ્ત્રોના પ્રમાણોથી સિદ્ધ કર્યું છે.

૨૬ મું પ્રકરણ : આચારાંગ સૂત્ર નં. ૬૩ નો વિશેષ અર્થ બતાવ્યો છે. નિર્ગ્રન્થે (શ્રમણે) ધર્મને બાધક પદાર્થ ફેંકી દેવો પણ તેને રાખવો નહિ આ બધું ૨૭ માં પ્રકરણમાં છે.

૨૮ મું પ્રકરણ: નિષેધાર્થ પદાર્થના વિષયમાં મૂલ આગમના પ્રમાણ સ્વરૂપ સૂત્ર બતાવેલ છે.

આ પુસ્તક, ધર્માનંદ કૌસામ્બીજીના આક્ષેપના ઉત્તર રૂપે લખાયું છે. જૈન સિદ્ધાંતોનો વાસ્તવિક અભ્યાસ નહિ હોવાથી જ લેખકના મનમાં આવી જૈન શ્રમણોના બારામાં આવી ભ્રમણા ઉત્પન્ન થઈ તે ૨૯મા પ્રકરણમાં જણાવાયું છે.

કૌસામ્બીજી આજે હયાત નથી, પરંતુ તેમનો ભ્રમાત્મક લેખ મોજૂદ છે. અને તેમના જેવી શ્રદ્ધા ધરાવનાર અન્ય વ્યક્તિઓ પણ મોજૂદ છે. તેમને આ પુસ્તક ઉપયોગી થશે. અમે ઈચ્છીએ કે તેઓ મિથ્યા માન્યતાને દૂર કરી, સમાધાનની સમ્યગ્ દૃષ્ટિથી આ બધું વાંચશે તો જરૂર તેમની ભ્રમણા દૂર થશે.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ પોતાના પિત્તજ્વર (દાહ જ્વર)ની બિમારીની શાંતિ માટે બીજોરાનો પાક લીધો હતો ને શરીર બનાવ્યું હતું.

૩૦ મું પ્રકરણ: બિમારીની ઉત્પત્તિ ને ચિકિત્સા અંગે

વૈદક ગ્રંથોના પ્રમાણ આદિનો ઉલ્લેખ છે. ભગવતી સૂત્રના વિવાદગ્રસ્ત પાઠનો અર્થ માંસ નહિ પણ વનસ્પતિ અર્થ જ. આ વિષયમાં બહુ સમજણપૂર્વક તે લખવામાં આવેલ છે. અને છ શબ્દોની વ્યાખ્યા ન્યાય દૃષ્ટિથી કરવામા આવી છે. તે માટે ૩૧ ને ૩૨ પ્રકરણો લખવામાં આવ્યાં છે.

પ્રકરણ ૩૩: કેટલાક માંસાહારી માંસ, મચ્છી, ઇંડાં વગેરે અભક્ષ્ય પદાર્થને બલપ્રદ ને રોગનાશક માને છે. પરંતુ તેમની માન્યતા મિથ્યા છે. લોલુપતાના કારણ ને યથાર્થ જ્ઞાનના અભાવે જ તેઓ આમ બોલે છે. વસ્તુતઃ જોઈએ તો માંસ રોગવર્ધક છે તે વસ્તુ બતાવેલ છે.

કૌસામ્બીએ એક ભ્રમણાત્મક વાત લખી છે કે પૂર્વ-કાલમાં માંસ ઘણુંજ મળતું હતું કેમકે યજ્ઞો તથા દેવ-દેવીઓને ઘણાં પશુઓનો ભોગ ધરાવાતો હતો. તેવી હાલ-તમાં શ્રમણોની ભિક્ષામાં અન્નાહાર કયાંથી સંભવી શકે? લેખકનું આ અનુમાન સાવ અસત્ય છે. કારણ કે ઇતિહાસ ને જૈન શ્રમણના આચારવિચારથી તેઓ અજ્ઞાત છે. પાંત્રીસમા પ્રકરણમાં જૈન શ્રમણોનો શુદ્ધાહાર વિચારનાં ઉદાહરણો આપેલ છે. તેમાં શ્રવણો તેમના નિયમો પ્રમાણે, અસણું, પાણું, ખાઇમં સાઇમં મળે તો લે છે ને નિયમ પ્રમાણે ન મળે તો 'तवोत्ति अहियासए'–'तवइत्याचिपहेत' આ પ્રકા-રનાં આત્મબળ પર રહીને આત્મકલ્યાણ કરે છે. આનો સર્વ ઉલ્લેખ પ્રકરણમાં આપેલ છે..

પૂ. શ્રી ઘાસીલાલજી મ. કૃત

(૧) દશવૈકાલિક (સટીક છાયા ભાષાન્તર)

	ભા. ૧-૨	કિંમત ૫-૦-૦
(૨) નિરિયાવલિકા		કિંમત ૫-૦-૦
(૩) આવશ્યક સૂત્ર	,,	કિંમત ૫-૦-૦
(૪) અંતગડ સૂત્ર		કિંમત ૫-૦-૦
(૫) અનુત્તરોવવઈ સૂત્ર		કિંમત ૨-૮-૦

દરેક શાસ્ત્રો પર શ્રી જૈનધર્મ દિવાકર સાહિત્ય રત્ન, જૈનાગમ રત્નાકર પરમ પૂજ્ય શ્રધ્યેય જૈનાચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજનું

સમ્મતિ-પત્ર

મેં આચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મ. નિર્મિત 'અનગાર-ધર્મામૃત વર્ષિણી' ટીકાવાળા શ્રી જ્ઞાતા ધર્મકથાઙ્ગ સૂત્રનું મુનિશ્રી રત્નચંદ્રજી પાસેથી અદ્યોપાન્ત શ્રવણ કર્યું.

નિસ્સંદેહ કહેવું પડશે કે આ ટીકા આચાર્યશ્રી શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે ભારે પરિશ્રમથી લખી છે. તેમાં પ્રત્યેક શબ્દનો પ્રામાણિક અર્થ અને કઠિન સ્થળો પર સાર-પૂર્ણ વિવેચન આદિક વિશેષતાઓ છે. મૂળ સ્થળોને સરળ બનાવવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો છે. એમાં સાધારણ તથા અસાધારણ બધા સંસ્કૃતજ્ઞ પાઠકોને લાભ થશે એમ મને લાગે છે. તેમનાં બધાંજ પુસ્તકો વિશે આવા અભિપ્રાયો આવેલા છે.

લુધિયાના	પ્રેષક
તા. ૪-૮-૫૧	—પ્યારેલાલ જૈન—

'આનંદઘન ચોવીશી યાને
અધ્યાત્મ પરમામૃત'

વિવેચક :–મરૂધર પંડિત મુનિશ્રી ગભ્ભુલાલજી મહારાજ.
પ્રકાશક :–મોદી કેશવલાલ હરીચંદ દામનગરવાળા–સાબરમતી

પુસ્તક વિશે અનેક વિદ્વાનોના મળેલા અભિપ્રાયો.

શ્રીજૈનાચાર્ય બા. બ્ર. પૂ. શ્રી હસ્તીમલજી મ. સા. નો અભિપ્રાય.

(ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાંતર)

પંડિત મુનિશ્રી ગભ્ભૂલાલજી મહારાજકૃત 'અધ્યાત્મ પરમામૃત' પુસ્તક એક દૃષ્ટિથી અવલોકયું. મુનિશ્રીએ આનં-દઘનજીની ચોવીસી પર સ્પષ્ટ વિવેચન કર્યું છે. આધ્યાત્મિક ગૂઢ પદોને સરળ બનાવવામાં પ્રશંસનીય કામ કર્યું છે. શબ્દાર્થ તથા દરેક પદનું વિવેચન સરળ કર્યું.

(સહી) જોહરીલાલ ઓસ્તવલાલ–મેડતાસીટી

દ. સં. ના બા. બ્ર. પં. મુનિશ્રી ભાઈચંદજી મ. સા. નો અભિપ્રાય, (કલોલ)

આનંદઘન ચોવીસી ઉપર પં. મુનિશ્રી ગભ્ભુલાલજી મ. ના વિવેચનો રૂપ અધ્યાત્મ પરમામૃતની એક પ્રત મળી. શબ્દાર્થ તેમજ વિવરણ વાંચતા સ્હેજે પ્રભુ ભક્તિમાં મન પ્રેરાય છે. આત્માર્થી મુમુક્ષુઓ માટે મનને પ્રભુ ભક્તિમાં એકાગ્ર કરવા માટે પુસ્તક ઘણું જ ઉપયોગી છે.

ન્યાય સાહિત્ય વિશારદ પં. મુનિશ્રી પુષ્કરમુનિજીનો અભિપ્રાય

(સાદડી)

જૈન સમાજમાં જ નહિ પણ અધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં 'આનંદઘન ચોવીસી યાને અધ્યાત્મ પરમામૃત'નું સ્થાન સર્વોત્કૃષ્ટ છે.

કવિવર્ય પં. મુનિશ્રી નાનચંદ્રજી મ. નો અભિપ્રાય

(ભાવનગર)

'અધ્યાત્મ પરમામૃત' પુસ્તક મળ્યું. એકંદર મુનિશ્રીએ અધ્યાત્મરસનું અવગાહન કરતી સુંદર વિવેચના કરી છે એમ લાગ્યું છે. આવા પુસ્તકની જરૂર હતી તે મુનિશ્રીએ પૂરી પાડી ઘણું પ્રશંસનીય કાર્ય કર્યું છે.

પં. મુનિશ્રી હીરાલાલજી મ. તથા શ્રી પ્રતાપમલજી મ. નો અભિપ્રાય (દિલ્હી)

ટુંકા સમયમાં પુસ્તક એક દૃષ્ટિથી અવલોકયું. આ પુસ્તક ભવ્ય જીવો માટે બહુ જ ઉપયોગી છે.

—ફુપુરચંદ સુરાના. સેક્રેટરી, સ્થા. જૈન સંઘ–દિલ્હી.

પં. મુનિશ્રી હજારીમલજી મ. નો અભિપ્રાય

"પુસ્તક કા પ્રકાશન સુંદર હૈ. પુસ્તક કો સુંદર બનાને મેં મુનિશ્રીને અચ્છા પ્રયત્ન કિયા હૈ."

કેવળચંદ કોઠારી, બ્યાવર

બોટાદ સં. ના પૂ. શ્રી માણેકચંદજી મ. સા. નો અભિપ્રાય– (જોરાવરનગર)

આપના તરફથી પુસ્તક મળ્યું આનંદઘન ચોવીસી

ઉપર સુધામૃત ટીકા લખીને મુનિશ્રીએ ખરેખર સમાજને એક સુંદર અધ્યાત્મગ્રંથ આપ્યો છે.

કચ્છ આઠ કોટી મોટી પક્ષ સં. ના પૂજ્યશ્રી નાગચંદ્રજી મ. નો અભિપ્રાય (ભૂજ)

આનંદઘન સ્તવનાવળીના મૂળ સ્તવનો, શબ્દાર્થ અને ભાવાર્થ આપી પંડિત રત્ન અધ્યાત્મપ્રેમી શ્રી ગબ્બુલાલજી અધ્યાત્મ મહારાજે ઉચ્ચ કોટીનો પ્રયાસ કરી આ પુસ્તક લખ્યું છે. તે રસિક મુમુક્ષુ-જીજ્ઞાસુ આત્માઓને ઘણું જ ઉપયોગી અને હિતકર છે.

સ્થાનકવાસી સમાજમાં આવા પુસ્તકનું પ્રકાશન પહેલું જ ગણાય. લેખક મુનિશ્રીને અમે હાર્દિક ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આવાં પુસ્તકો મુનિશ્રીના હાથે વિશેષ લખાય એમ ઈચ્છીયે છીએ.

પં. મુનિશ્રી હુંગરશી મહારાજનો અભિપ્રાય(લખતર)

પુસ્તક રોચક અને સરળ ભાષામાં લખાયેલું હોવાથી સાધારણ વર્ગને પણ વિશેષ રુચિકર થાય તેવું છે. સાધુ મુનિવરો તથા શ્રાવક શ્રાવિકાઓને આ પુસ્તકના વાચનથી ઘણો લાભ થશે.

શ્રી ધીરજલાલ કે. તુરખીયાનો અભિપ્રાય (બ્યાવર)

'આનંદઘન ચોવીસી' પુસ્તક મળ્યું. શબ્દાર્થ, ભાવાર્થ અને વિવેચન ખરે જ સુંદર અને ઉપયોગી છે.

વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ પં. મુનિશ્રી સૌભાગ્યમલજી મ. નો અભિપ્રાય(મુંબાઇ)

પં. મુનિશ્રી ગબ્બુલાલજી મ. કૃત અધ્યાત્મ પરમામૃત

અથવા આનંદઘન ચૌવીસી દેખી ઔર દેખકર બડા સંતોષ હુવા. મુનિશ્રીને 'આનંદઘન ચૌવીસી' કા સરળ ભાષા મેં શાસ્ત્રાનુસાર જો વિવેચન કિયા હૈ વહ અવશ્ય પઠનીય બન ગયા હૈ. મુનિશ્રી કા યહ પ્રકાસ સ્તુત્ય હૈઃ

પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મ. સા. નો અભિપ્રાય

(ધોરાજી)

શાસ્ત્રોદ્ધાર સમુદ્દભાવક પંડિત મુનિશ્રી ગબ્બુલાલજી મ. કૃત વિવેચન સહિત આનંદઘન ચોવીસીકા અવલોકન કરકે વિવેચના ઈસ પ્રકાર હૈ.

યહ વિવેચના બહુત સુંદર હુઈ હૈ. આનંદઘન કૃત ગંભીર ચતુર્વિંશતિ સ્તવનકા યહ ભાષ્ય સ્વરૂપ હૈ. ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય કે રસ આદિસે ભરપુર હૈ. યહ વિવેચના જૈન-સિદ્ધાન્ત કે અભિલાષીયોં કે લિયે અત્યંત ઉપયોગી હૈ. ઈસ વિવેચના કા શ્રવણ, મનનકર ભવ્ય જીવો ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્યસે પરિપૂર્ણ હો, ઈસ દુસ્તર સંસાર-સમુદ્રકો અનાયાસ હી તીર જાયેંગે ઈસલિયે ભવ્ય પ્રાણી ઈસકા નિયમિત શ્રવણ મનન કરે. (અહીંથી અધુરૂં પાના ૩૨૦ ઉપર)

શુદ્ધિપત્ર

પાનું	લીટી	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૫	૫	पंसणं	दंसणं
૭	૭	मयमज्ज	मायमज्ज
૧૭	૧૮	અપર્યાપ્તિ	અપર્યાપ્તિ
૧૭	૧૮	નાડમાં	નાકમાં
૧૯	૮	અપર્યાપ્તિ	અપર્યાપ્ત
૨૦	૨૧	वोसियं	देसियं
૨૩	૧૫	सरगं	सत्थं

२४	१९	समञ्चलाप	समिच्चलोप
२६	१९	चारित्तण	चारित्तेण
२७	७	सुरःवहे	सुहावह
२९	११	जपञ्चयकारकं	अपच्चकारकं
३३	१६	परिजणसीहा	परिजण
४६	८	निरोघस्तपः	निरोघस्तपः
५०	१६	साहुमालये	साहुमालये
५१	७	वहेहि	वहेहि
५४	५	सुखे	सुरे व
५४	८	सप्पमलं	रूप्पमलं
५४	९	गोरणा	जोरणा
५५	१४	अममा	अममा
५५	१४	विजाणुगया	विजाणुगया
५५	१५	नंघिमा	चंदिमा
५५	१८	जघो	जहा
५५	३	दण्डे	दण्डेण
६१	२	पक्खालज्जा	पक्खालेज्जा
६१	१२	अलोह	अलाहे
६१	१३	घर	वा
६१	१३	गपण	मपण
६२	१४	कादाओ	कोहाओ
६३	५	सणणुजाणइ	समणुजाणइ
६३	११	इणं	इदं
६५	८	घातोणं जाईण	घातीणं नाईणं
६६	२४	अगुदिसं	अणुदिसं
६९	१	सरिप	सहिप
६९	१	जेयं	सेवं
६९	४	लहुत्ति	लुहेत्ति
६९	५	बेभि	बेमि
७१	५	मरव्वपं	महव्वप

પ્રકરણ : ૧ લું

મંગલાચરણ

नानाविधान् परिषहान् विगणय्य येन
संसाधिता खलु सती भवजन्त्वहिंसा ।
संस्थापिता च जगतीतलजीवमात्रे
तस्मै नमो भगवते प्रभवे जिनाय ॥ १ ॥

धम्मो मंगलमुक्किट्ठं, अहिंसा संजमो तवो ।
देवा वि तं नमंसंति, जस्स धम्मे सया मणो ॥ २ ॥

ભાવાર્થ:—શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ અહર્નિશ, આવેલા નાના પ્રકારના પરિષહ ઉપસર્ગોને સમ્યક્ સમતાભાવથી સહન કરીને, સર્વ પ્રકારના સર્વ જીવાત્માઓના આત્મકલ્યાણ કરવાવાળી ભગવતી અહિંસાને, પોતાને માટે પૂર્ણ રીતે સાધીને, તથા જગતના તમામ જીવોના કલ્યાણ માટે આ અહિંસા ભગવતીની સ્થાપના કરીને અર્થાત્ સંપૂર્ણ સુખદાયી અહિંસા ભગવતીના ધર્મોપદેશ દ્વારા ભવ્યજીવોના અંતસ્તલમાં અહિંસા ભગવતીની સ્થાપના કરીને, સિદ્ધ થયેલ એવા શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી (પ્રભુ) ને મારા નમસ્કાર હો !

અહિંસા, સંયમ, અને તપરુપ ધર્મ, સર્વ મંગળ-પદાર્થોમાં ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે, ઉક્ત ધર્મમાં જેનું મન સદા તલ્લીન છે, તેને તમામ પ્રકારના દેવ તથા ચક્રવર્તી વગેરે નમસ્કાર કરે છે; આથી હું પણ એ અહિંસક, સંયમી અને તપસ્વી ધાર્મિક મહાન આત્માઓને નમસ્કાર કરું છું.

પ્રકરણ : ૨જું

જૈન ધર્મની મૌલિકતા

જૈન ધર્મ સર્વ ધર્મોના મુકુટમણિ સમાન છે. જૈન ધર્મ, જાતિ કે વ્યક્તિ સાથે સીધો સંબંધ ધરાવતો નથી. ગુણાત્મક વ્યક્તિની સાથે તે પિછાન રાખે છે, અર્થાત્ જૈન ધર્મ, જાતિ કે વ્યક્તિનો પૂજક નહિ હોવા છતાં ગુણ પૂજક છે. ગુણ આ દ્રવ્યનો પર્યાય (અવસ્થા) પણ છે, અને દ્રવ્ય પણ છે; જેનો દ્રવ્યની સાથે અવિનાભાવ સંબંધ છે.

'गुणाणमासओ दव्वं एगदव्वस्सिया गुणा'।

उ. अ. २८ गा. ६

અરિહંત ભગવાન જૈન ધર્મના આચરણથી સિદ્ધ થયેલ પુરુષ છે. એમણે સંપૂર્ણ લોકમાં છ દ્રવ્યો બતાવ્યા છે:

'धम्मो अहम्मो आगासं, कालो पुग्गल—जन्तवो ।
एस लोगो त्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥
धम्मो अहम्मो आगासं, दव्वं इक्किक्कमाहियं ।
अणन्ताणि य दव्वाणि, कालो पुग्गलजन्तवो ॥'

उ. अ. २८ गा. ७–८.

૧ ધર્માસ્તિકાય ૨ અધર્માસ્તિકાય ૩ આકાશાસ્તિકાય ૪ કાલ ૫ જીવાસ્તિકાય અને ૬ પુદ્ગલાસ્તિકાય. આમાં ચાર દ્રવ્ય અરૂપી છે અર્થાત્ કૃષ્ણાદિ વર્ણરહિત, સુરભિ-

ગંધાદિ રહિત, તિક્તાદિ રસ રહિત, કર્કશાદિ સ્પર્શ રહિત છે.

ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ એ ચાર અરૂપી–આકાર વિનાના છે. પુદ્ગલાસ્તિકાય, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ સહિત–સાકાર રૂપી છે. હવે બાકી રહેલ જીવાસ્તિકાય પણ અરૂપી–અનાકાર કે આકાર રહિત છે. જીવાસ્તિકાય સકર્મક અને અકર્મક છે. સકર્મક સંસારી છે. અને અકર્મક સિદ્ધ ભગવાન છે. આ પદની પ્રાપ્તિ માટે પણ ધર્માચરણ આવશ્યક છે.

'रुविणो चेवरूवी य, अजीवा दुविहा भवे'

उ. अ. ३६ गा. ४

જીવાત્માના ગુણ

જીવાત્મા અનંત ગુણવાળો છે. એનામાં બે મુખ્ય ગુણ છે. ૧ જ્ઞાન અને ૨ દર્શન. જેનાથી સ્વપર અર્થાત્ પોતાને અને પોતાના સિવાય અન્યને જાણવું તે જ્ઞાન છે અને સ્વપરને અવલોકવા તે દર્શન છે.

સિદ્ધ ભગવાનમાં ઉપરોક્ત ગુણ પૂર્ણ છે અને સંસારી જીવોમાં અપૂર્ણ છે. જ્યાં પૂર્ણતા છે, ત્યાં પૂર્ણ, અક્ષય, અનંત, વાસ્તવિક સુખ છે. જ્યાં અપૂર્ણતા છે ત્યાં વાસ્તવિક સુખ નથી.

પ્રેરક—વાસ્તવિક સુખ કેમ પ્રાપ્ત થાય ?

પ્રરૂપક—ધર્માચરણથી.

પ્રેરક—ધર્માચરણનું વિશદ સ્વરૂપ શું છે ?

પ્રરૂપક—હવે હું તમને આ ધર્માચરણનું સ્વરૂપ બતાવું છું, કે જે સ્વરૂપ આપ્ત પુરુષોએ કહેલ છે અને શ્રીમાન

ભગવાન મહાવીર સ્વામી વગેરે અસંખ્ય જીવોએ તેનું યથાર્થ આચરણ કરીને અક્ષય, અનંત, અવ્યાબાધ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

ધર્મ શબ્દની વ્યાખ્યા.

ધર્મ શબ્દની વ્યાખ્યા બતાવવી એ અપાર સાગરને ગાગરમાં સમાવવા બરોબર છે. એથી કરીને હું પ્રામાણિક શાસ્ત્રકારોની વ્યાખ્યા આપની સમક્ષ રજુ કરીશ.

" दुर्गतौ पतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः "

પાઠકો ! ઉપરોક્ત વ્યુત્પત્તિમાં આવેલા વાક્યો પર જરા સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરો. "ધર્મ"નો સામાન્ય અર્થ શાસ્ત્રકારોએ એવો પણ કર્યો છે કે, "वत्थुसहावो धम्मो" "वस्तुस्वभावो धर्मः" આ ચાલુ પ્રકરણમાં વસ્તુરૂપનો અર્થ જીવાત્મા કરવો. આ જીવાત્માના સ્વભાવને, નીચે જણાવ્યા મુજબ પ્રમાણોથી જોઇએ.

....जीवो उवओगलक्खणो ।

'जे आया से विन्नाया । जे विन्नाया से आया । जेण विजाणति से आया । तं पडुच्च परिसंखाया एस आयावादी समियाए परियाए वियाहिये त्ति बेमि'

आ. प्र. श्रु. अ. ६. उद्दे ५ सूत्र ३२

ભાવાર્થ:—જે આત્મા છે તે સ્વપરને જાણવાવાળો છે, જે સ્વપરને જાણવાવાળો છે તે આત્મા છે અથવા જે જ્ઞાનથી જાણવામાં આવે છે, તે જ્ઞાન પણ આત્મા છે. જ્ઞાન અને આત્માનો અવિનાભાવ-કથંચિત્ તાદાત્મ્ય સંબંધ થવાથી

જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મા બને છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાન અને આત્માને જે એકત્વ માને છે તે જ સાચો આત્મવાદી છે અને એ પુરુષોએ જ યથાર્થ સંયમાનુષ્ઠાન કહ્યાં છે.

'नाणेणं दंसणेणं च, सुहेण य दुहेण य।
नाणं च दंसणं चेव, चरितं च तवो तहा ॥
वीरियं उवओगो य एयं जीवस्स लक्खणं।'

उ. अ. २४ गाथा ७०-७७

ભાવાર્થઃ—ઉપયોગ "स्वपर ग्रहणपरिणामउपयोगः" જ્ઞાન દર્શનનો સામાન્ય વિશેષ વ્યાપાર, જીવાત્માનાં લક્ષણ છે.

ઉપયોગની ઓળખઃ—જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, દુઃખ, વગેરે વ્યાપારોથી થાય છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય, તપ, વીર્ય, ઉપયોગ એ બધાં જીવાત્માનાં વિશિષ્ઠ લક્ષણો છે.

દુર્ગતિમાં પડનાર જીવાત્માને રોકીને સદ્‌ગતિ પ્રાપ્ત કરાવવી તે કામ ધર્મનું છે.

ચૈતન્ય ગુણમાં જે જીવે તે જીવ છે, "जीवतीति जीवं" અથવા જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં નિરંતર જે ચાલે છે તે આત્મા છે–"सततमततीति गच्छतीति आत्मा"

પ્રશ્ન—દુર્ગતિ શું છે?

ઉત્તર—વિભાવ દશા. વિભાવ દશા એ જીવાત્માનો વિપરીતભાવ (લક્ષણ) છે. વિપરીત પર્યાય છેઃ જેવાં કે રાગ, દ્વેષ, મોહ, અજ્ઞાન (કુજ્ઞાન) ઇત્યાદિ રાગ, દ્વેષ, મોહ, અજ્ઞાન, આદિ આચરણથી એનું પરિણામ (ફળ) ભોગવનાર સાંસારિક જીવાત્મા પર્યાય સ્વરૂપ, પરદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ,

ભાવને દુર્ગતિ કહે છે. અર્થાત્ નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ-યોનિની ગતિ જાતિ શરીરાદિક દુર્ગતિ છે.

'नरय तिरक्खजोणियमाणुस्स देव दुग्गईओ'

उ. अ. २९ वो ४

સારાંશ—જીવાત્માના સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શનાત્મક મૂળ સ્વભાવથી વિપરીત દ્રવ્ય વગેરે દુર્ગતિ છે.

હવે પ્રશ્ન એ રહે છે કે, જીવાત્મા દુર્ગતિમાં કયા કારણથી પડે છે? કારણ કે કર્તા ને કરણ વિના ક્રિયા થતી નથી. પૂછવાનો મતલબ જ એ છે કે જીવાત્મા કોના મારફત દુર્ગતિમાં પડે છે?

આના સ્પષ્ટિકરણમાં આપણે માનીએ છીએ કે "જીવાત્માની સાથે સંયોગ સંબંધનાં ચાર કરણ છે" ૧ મનયોગ, ૨ વચનયોગ, ૩ કાયાયોગ, ૪ કર્મકરણ. આ ચાર કરણ (સાધનો) મારફત જીવાત્મા દુર્ગતિમાં પડે છે.

પાઠકો! અત્રે ખાસ રીતિથી બતાવવું અસ્થાને (અયોગ્ય) નથી કે, આ ઉપરોક્ત ચાર કરણ, શસ્ત્રોની જેમ અયોગ્ય કાર્ય કર્યા કરે છે; જેમ એક જ શસ્ત્ર તલવાર દુશ્મનનું માથું પણ ઉડાવી શકે અને એ જ તલવાર રક્ષણ પણ કરી શકે. જ્યારે તલવારને પૂર્ણ વિવેકથી, પૂરા ભાનથી વાપરવામાં આવે તો માણસ પોતાનું રક્ષણ કરીને દુશ્મનનું માથું કાપે છે. જ્યારે વિવેક રહિત તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ત્યારે દુશ્મન જીવતો રહી જાય છે અને તલવાર આપણને જ નુકશાન પહોંચાડે છે. આ પ્રમાણે આપ સમજી

શકશો કે મન, વચન, કાયા અને કર્મ મારફત જીવાત્મા તેનું ઇષ્ટ પણ કરી લે છે અને અનિષ્ટ પણ કરી લે છે. જો જીવાત્મા સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યગ્ દર્શનમાં સ્થિર રહીને મન, વચન, કાયાનો વ્યવહાર કરે તો અવશ્ય વાસ્તવિક સુખ સ્વરૂપ સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરી શકે. શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે-

'उवसमेण हणे कोहं, माणं मद्दवया जिणे ।
मायमज्जवमावेण लोमं संतोसओ जिणे '

द. अ. ८ गा ३९

जोगं च समणधम्मम्मि, जुंजे अनलसो धुवं ।
जुत्तो असमणधम्मम्मि अट्ठ लहई अणुत्तरं ॥

द अ. ८ गा. ४३

वहणे वह माणस्स कंतारं अइवत्तई ।
जोगे वहमाणस्स, संसारो अइवत्तई ॥

द. अ. २७ गा २

ભાવાર્થ—સ્વગુણ પરગુણમાં પ્રીતિનાશક ક્રોધને ઉપશમ (ક્ષમા) થી જીતો, વિનય, નમ્રતા ગુણોના નાશક અભિમાનને મૃદુતા (કોમળતા)થી જીતો, જ્ઞાનાદિ ગુણોના અવલંબન વિકાસ સ્વરૂપ મિત્રતાની નાશક માયાને સરલ-ભાવથી જીતો અને સર્વ ગુણોના નાશક લોભને સંતોષથી જીતો. અહીં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, અશુદ્ધ કર્મકરણ છે. તો ક્ષમા, મૃદુતા, સરળતા, સંતોષ એ અશુદ્ધને જીતીને શુદ્ધ કર્મકરણરૂપ છે. અશુદ્ધ કરણ સંસારની વૃદ્ધિ માટે

છે અને શુદ્ધ કરણ સંસારનો નાશ કરવા માટે છે.

(આ ગાથાનો સારાંશ માત્ર છે. દશ વૈકા. અ. ૮ ગા. ૩૯).

આળસ રહિત નિશ્ચલતાથી મન, વચન, કાયાના, યોગને ક્ષમાદિ શ્રમણ ધર્મમાં જોડે લગાવે. શ્રમણ ધર્મમાં ઉક્ત યોગને જોડવાથી પરમ-અર્થ વાસ્તવિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. આ જગાએ મન, વચન, કાયાના યોગને શુભ, અશુભ કરણ બતાવ્યો છે. અશુભમાં દુઃખમૂલક સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે અને શુદ્ધના લક્ષ્ય બિંદુની સાથે, શુભકરણથી સંસારનો નાશ થાય છે. અને અક્ષય, અનંત, વાસ્તવિક અનુત્તર સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. [દશવૈકા. અ. ૮ ગા. ૪૩]

જેમ રથ વગેરે વાહનમાં, યોગ્ય વહન કરનાર બળદ વગેરે જોડવાથી, રથવાળો મહા વિકટ અટવી (વનમાર્ગ) ને સરળતાથી પાર કરી શકે છે, તે જ પ્રમાણે મન, વચન, કાયાના યોગોને સંયમમાં જોડવાથી, જોડવાવાળો સાધક અનંત, અપાર, દુઃખ સ્વરૂપ સંસાર અટવીને પાર કરી શકે છે. આથી આપણે ખાસ સમજી લેવું જોઈએ કે, મન, વચન, કાયાના યોગરૂપ કરણ, વિભાવિક ગુણોની સાથે વહન કરવાથી સંસારમાં જીવાત્માને નીચે ઉતારે છે અને સ્વાભાવિક ગુણોની સાથે-વહન કરવાથી સંસારને પાર કરી મોક્ષ સુધી પહોંચાડે છે. (उत्तराध्ययन-अ. २७ गा. २)

ઉપરોક્ત કથનથી આપ સમજી ગયા હશો કે દુર્ગતિમાં પટકવાને રૂપ મન, વચન, કાયા, કર્મ કરણ છે.

પ્રકરણ ૩જું

"પરમ સુખ આપનાર ધર્મ" કોને કહેવો ?

"अहिंसा संजमो तवो" "अहिंसा संयमस्तपः"

અહિંસા–આનો અર્થ એટલો ગંભીર, ગહન અને વિશાળ છે કે એનો અંત જલ્દીથી કોઈ લઈ શકે નહીં, કેમકે એની સંપૂર્ણ આરાધના કરનાર જ સર્વ સુખનો ભોકતા બની શકે છે અને એના વિના દુઃખમય સંસારનું ઉલ્લંઘન પણ કરી શકાતું નથી. એથી જ એમ કહેવાયું છે કે "अहिंसामत्ता मुख्या शेषस्तु वृतविस्तरः" મોક્ષમાર્ગ માટે અનેક મત પવર્તે છે. એમાં પ્રધાન પદ અહિંસા ધર્મનું જ છે. અન્ય વ્રત આનો જ વિસ્તાર છે, અથવા એમ કહો કે તેની રક્ષા માટે જ છે. આનો અર્થ બે રીતે થઇ શકે: ૧ ન હિંસા=અહિંસા, હિંસા નહીં તે અહિંસા, ૨ હિંસા વિરોધી રક્ષા–દયા અહિંસા. "प्रमत्तयोगात् प्राणव्यपरोपणं हिंसा" (तत्त्वार्थ अ. ७) અર્થાત્ પ્રમાદ યોગથી પ્રાણીઓના પ્રાણનો વિયોગ કરવો તે હિંસા છે. પ્રાણોના વિપર્યાસને હિંસા કહે છે.

"पंचेन्द्रियाणि त्रिविधं वलं च उच्छ्वासनिश्वासमथान्यदाहुः ।
प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषां वियोगीकरणं तु हिंसा ॥

(उपदेश प्रसा० १)

શ્રુત, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસ અને સ્પર્શ એ પાંચ ઇન્દ્રિઓના બલપ્રાણ, મન વચન કાયા એ ત્રણ યોગોના બલપ્રાણ; શ્વાસોચ્છવાસનું બલપ્રાણ; અને આયુષ્ય બલપ્રાણ; આનો પ્રમાદ યોગથી વિયોગ કરવો તેને હિંસા કહે છે./પ્રાણ બે પ્રકારના કહ્યા છે. ૧ દ્રવ્યપ્રાણ, ૨ ભાવપ્રાણ, આ પ્રાણથી પ્રાણી કહેવાય છે.

ભાવપ્રાણ ૪ છે-૧ જ્ઞાન, ૨ દર્શન, ૩ સુખ (નિરાબાધ સુખ) ૪ શક્તિ (વીર્ય), દ્રવ્યપ્રાણ દસ છે. તે ઉપર જણાવી દીધાં છે. જીવાત્માના મૂળસ્વભાવને ભાવપ્રાણ કહે છે; અને. યોગ તથા કષાય વૃત્તિમાંથી, પ્રાણ યોગ્ય પુદ્ગલ લઇને જે જન સાધારણની પિછાન જેનાથી થતી હોય તેને દ્રવ્ય-પ્રાણ કરે છે.

દ્રવ્યપ્રાણના કષાયની સાથ, વિકૃત સ્વરૂપને પ્રમત્તઃ કરે છે. તેનાથી થતા વ્યાપાર વિશેષને યોગ કહે છે. સારાંશ કે કષાયસહિત પ્રાણોની પ્રવૃત્તિ (વ્યાપાર વિશેષ)ને પ્રમત્ત યોગ કરે છે.

"मज्ज विषयकसाय, निद्दा विगहा पंचमी भणिया।
एए पंच पमाया जीवा पाडंति संसारे" ॥ ९॥

જાતિમદ, કુલમદ, બલ, રૂપ, લાભ, તપ શાસ્ત્ર અને ઐશ્વર્ય, પાંચ ઇદ્રિયોના ત્રેવીસ વિષય, સોળ કષાય, નવ નોકષાય, નિદ્રા પાંચ પ્રકાર, વિકથા સાત પ્રકાર, આ બધા પ્રમાદના પ્રકાર છે. આ પ્રમાદોનું સેવન કરનાર ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં પડે છે.

પ્રેરક–એ પાંચ પ્રમાદોમાં મિથ્યાત્વનો સમાવેશ થાય છે કે નહિ ?

પ્રરુપક–કેમ નહિ ? મિથ્યાત્વનો કષાયમાં અવશ્ય સમાવેશ થાય છે–કષાય, રાગદ્વેષમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને રાગદ્વેષની તીવ્રતાથી મિથ્યાત્વ આવે છે, એ પચીસ પ્રકારના છે.

પ્રેરક–જીવનો અર્થ બતાવતાં આપે કહ્યું કે–ભૂતકાલમાં જીવ્યો, વર્તમાનકાળમાં જીવે છે અને ભવિષ્યકાળમાં જીવશે, કોઇ પણ રીતે જીવ મરી શકતો નથી. તો હિંસા કઇ રીતે ?

પ્રરુપક–પ્રમાદ યોગથી પ્રાણોનો વિયોગ કરવો એ હિંસા છે.

जीवाजीव विभत्ति, सुणेह मे एगमणा इओ ।
जं जाणिऊण भिक्खू, सम्मं जयइ संजमे ॥

उ. अ. ३६–१

ભાવાર્થ–હિંસાથી બચનાર સંયમીને માટે જીવ અને અજીવ તત્વને યથાર્થ જાણ્યા વિના હિંસાથી બચવું શકય નથી, અને અહિંસાનું પાલન થઇ શકતું નથી. અહિંસા વિના ધર્મ થઇ શકતો નથી, ધર્મ વિના વાસ્તવિક સુખ મળી શકતું નથી. આથી કરીને સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ કહ્યું છે કે "જીવ, અજીવનો ભેદ હું કહું છું તે એકાગ્ર મનથી સાંભળો." એ સમજીને કર્મશત્રુનો નાશ કરવાની ઇચ્છાવાળા ભિક્ષુક, સમ્યક પ્રકારે સંયમમાં ઉપયોગપૂર્વક ઉદ્યમવંત બને છે."

અજીવનો ભેદ–પાઠકોને આ જગાએ અજીવનો ભેદ સંક્ષિપ્તરૂપથી બતાવવામાં આવશે. પહેલા, અજીવ દ્રવ્યનો-

ભેદ બતાવતાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાલ એ ચાર અરૂપી અજીવ છે, એમાં કાલ સિવાય એકેકમાં ત્રણ ત્રણ ભેદ રહેલા છે. જેમકે ધર્માસ્તિકાય સ્કન્ધ, દેશ, પ્રદેશ, એ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ છે. ત્રણેના નવ અને દસમો કાલ એ દસ ભેદ અજીવના છે અને ધર્માસ્તિકાયના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ અને ગુણથી પાંચ ભેદ થાય છે. આ પ્રકારે–ધર્મા, અધર્મા, આકાશા, અને કાલ એ પ્રત્યેકમાં પાંચ પાંચ ભેદ હોવાથી કુલ વીસ ભેદ થયા. દસ પ્રકાર પહેલાંના મળીને અરૂપી અજીવના કુલ ત્રીસ ભેદ થયા.

પુદ્‌ગલાસ્તિકાયના મૂલ ચાર ભેદ છે–સ્કન્ધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ પુદ્‌ગલ. એના ઉત્તર ભેદ પાંચસો ત્રીસ છે. વર્ણ પાંચ છે–૧ કૃષ્ણ, ૨ નીલ, ૩ પીળો, ૪ લાલ ૫ સફેદ. ગંધના બે પ્રકાર–૧ સુરભિ, ૨ દુરભિ, રસ પાંચ પ્રકારના છે–૧ તીખો, ૨ કડવો, ૩ કષાય, ૪ ખાટો ૫ મધુર. સ્પર્શના આઠ ભેદ છે–૧ કર્કશ, (ખરબચડો) ૨ મૃદુ, (લીસો) ૩ ગુરુ, (ભારે) ૪ લઘુ, (હળવો) ૫ શીત (ઠંડો) ૬ ઉષ્ણ (ઉનો) ૭ સ્નિગ્ધ (ચીકણો) ૮ રુક્ષ (લુખો) સંસ્થાન પાંચ પ્રકારના છે–૧ પરિમંડળ (વલયાકાર) ૨ વૃત્ત (લાડુ આકાર) ૩ ત્ર્યસ્ર (ચતુરસ્ર અને આયત). એના ઉત્તરભેદ પાંચસો ત્રીસ થાય છે. જીજ્ઞાસુને વધારે જાણવાની ઇચ્છા હોય તો ઉત્તરાધ્યયનનું ૨૬ મું પ્રકરણ, પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર, જીવાભિગમ સૂત્ર આદિ જોવાથી આ વસ્તુ માલૂમ પડી આવે

'इत्तो जीवविभत्ति, वुच्छामि अणुपुव्वसो '

उ. अ. ३६ गा. ४७

ભાવાર્થ—હવે અહીંથી અનુક્રમે જીવનો ભેદ કહું છું, તે એકાગ્ર મનથી સાંભળ, નિશ્ચયથી જીવ દ્રવ્ય એક છે; પર્યાયથી જીવના અનેક ભેદ છે, મુખ્યતાએ સિદ્ધ અને સાંસારી છે. પૂર્ણરૂપથી અહિંસા, સંયમ અને તપ, રૂપ ધર્મ મારફત જે સિદ્ધ થયા છે તે પંદર પ્રકારથી થયા છે.

૧ તીર્થ ૨ અતીર્થ ૩ તીર્થંકર ૪ અતીર્થંકર ૫ સ્વયં-બુદ્ધ ૬ પ્રત્યેક બુદ્ધ ૭ બુધબોધિ ૮ સ્રીલિંગ, ૯ પુરુષલિંગ ૧૦ નપુંસકલિંગ ૧૧ સ્વલિંગ ૧૨ અન્યલિંગ ૧૩ ગૃહલિંગ ૧૪ એક સમયમાં એક સિદ્ધ થાય તે એક સિદ્ધ, ૧૫ એક સમયમાં અનેક સિદ્ધ થાય તે અનેકસિદ્ધ.

યથાર્થ મોક્ષમાર્ગ લઈને આ સાધનાના માર્ગમાં સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, 'તીર્થ' કહેવાય છે. એમાં જે સિદ્ધ તે તીર્થસિદ્ધ. તીર્થમાંથી અતિરિક્ત જાતિસ્મરણ આદિ જ્ઞાનથી મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત કરી જે સિદ્ધ થાય તે અતીર્થ છે. ઋષભાદિક મહાવીર તીર્થંકર સિદ્ધ થયા તે તીર્થંકર સિદ્ધ. એમના શિષ્ય પ્રશિષ્ય સિદ્ધ થયા તે અતીર્થંકર સિદ્ધ છે. પૂર્વભવના પૂર્ણ સંસ્કારથી વિશિષ્ઠ ખુદના જ્ઞાનથી યથાર્થ તમામ પદાર્થોનો બોધ થયો તેઓ સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ. કોઈ પદાર્થનું નિમિત્ત મળવાથી, એનો યથાર્થ વિચાર કરી જેને બોધ થયો તે પ્રત્યેક બુદ્ધસિદ્ધ છે. ગુરુ પરંપરાથી બોધ થયો તેઓ બુદ્ધબોધી સિદ્ધ છે. કામ ક્રોધાદિની વાસનાથી રહિત સ્ત્રયાકાર, પુરુષાકાર, નપુંસકાકાર, (લિંગ)થી જે

સિદ્ધ થાય તે સ્ત્રી, પું, નપુંસક છે. જેના સ્થૂલ શરીર ઉપર મુખવસ્ત્રિકા (મુહપત્તિ) રજોહરણાદિકા અસ્તિત્વ હોય અને તે સિદ્ધ થાય તો તે સ્વયંલિંગ સિદ્ધ ગણાય, એવા ગૃહીલિંગ–વેશવિશેષ–અન્યતીર્થી સંન્યાસી વગેરેના વેશમાં જે સિદ્ધ થાય તે અન્યલિંગ સિદ્ધ.

પાઠકો ! યાદ રાખો કે યથાર્થ ધર્મ દ્વારા સિદ્ધ બનવાની ઇચ્છા રાખનારને ત્યારે કોઇ પ્રકારના પર દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ રોકી શક્તા નથી–એની આવશ્યક્તા જ રહેતી નથી.

આથી વિશેષ ફીલસૂફી જાણવાની ઇચ્છા હોય તો ઉત્તરાધ્યયનનું ૩૬ મું પ્રકરણ, ઔપપાત્તિક વગેરે જોઇ જવાં એથી તે વસ્તુનું વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ થશે.

હવે સંસારી જીવોના ભેદ સંક્ષિપ્ત રૂપમાં બતાવું છું. જેમને એક સ્પર્શ (ત્વચા) ઇન્દ્રિયનો વિકાસ છે તેમને એકેન્દ્રિય અને સ્થાવર યોનિના જીવ કહેવામાં આવે છે. એમના પાંચ કાય–૧ પૃથ્વીકાય ૨ અપ (પાણી) કાય ૩ અગ્નિકાય ૪ વાયુકાય ૫ વનસ્પતિકાય. એમના એક શરીરમાં અસંખ્ય જીવાત્મા છે. વનસ્પતિકાય એક શરીરમાં અનંત જીવાત્મા હોય છે. એમને સૂક્ષ્મ શરીર હોવાથી સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયાદિ છે. સૂક્ષ્મમાંથી સ્થૂલ શરીર થવાથી બાદર પૃથ્વીકાયાદિ છે. એમાં આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય અને શ્વાસોચ્છ્વાસ ચાર પર્યાપ્તિ હોવાથી પૃથ્વીકાય પર્યાપ્તિ કહેવામાં આવે છે. ચારથી ઓછી પર્યાપ્તિ હોય તેને અપર્યાપ્તિ પૃથ્વીકાય કહે છે. (આ ચારેના ઉપરોક્ત ચાર ચાર ભેદ

હોઈ કુલ સોળ ભેદ થાય છે). પાંચ વનસ્પતિ સ્થાવર કાયના છ ભેદ છે. સૂક્ષ્મ પ્રત્યેક અને સાધારણ (જે જીવોને એક જ શરીરમાં અનંત જીવોનો વાસ હોય અને સમાન આહાર શ્વાસોચ્છવાસ આદિ જીવનનિર્વાહના તત્ત્વ મળતાં હોય, તે સાધારણ વનસ્પતિકાય છે) સૂક્ષ્મ, પ્રત્યેક, સાધારણ ત્રણે પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિના ભેદથી છ ભેદ છે. વનસ્પતિકાયના અનંતાનંત જીવ છે. કુલ ૫ સ્થાવરકાયના ૨૨ ભેદ છે. વિકાસ ક્રમથી બે ઇન્દ્રિય ૧ સ્પર્શ અને ૨ રસના, ત્રણ ઇન્દ્રિય, સ્પર્શ, રસના ઘ્રાણ. ચાર ઇન્દ્રિય સ્પર્શ, રસના, ઘ્રાણ અને ચક્ષુ ઇન્દ્રિયથી આ ક્રમથી બે ઇન્દ્રિય, તેન્દ્રિય, ચૌન્દ્રિય. આમાં પાંચ પર્યાપ્તિ છે (આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છવાસ અને ભાષા) આ પાંચ પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત, અને એ પાંચમાં ઓછી હોય તો અપર્યાપ્તિ કહે છે. એમાં ક્રમથી છ પ્રાણ છે. સ્પર્શેન્દ્રિય બલપ્રાણ, રસેન્દ્રિય બલપ્રાણ, કાયા બલપ્રાણ, ભાષા બલપ્રાણ, શ્વાસોચ્છવાસ બલપ્રાણ અને આયુષ્યબલપ્રાણ, એ છ પ્રાણ બે ઇન્દ્રિયના છે, તેન્દ્રિયમાં સાત પ્રાણ છે. તેમાં છ બેન્દ્રિયના કહ્યા છે અને સાતમાં ઘ્રાણેન્દ્રિય બલપ્રાણ. ચૌરિન્દ્રિયમાં આઠ પ્રાણ છે, ઉપરના સાત અને આઠમા ચક્ષુરન્દ્રિય બલપ્રાણ છે. બેન્દ્રિયના બે ભેદ, તેન્દ્રિયના બે, ચૌરિન્દ્રિયના બે ભેદ, તેમને ત્રણ વિકલ ઇન્દ્રિય પણ કહે છે. તીર્યંચ પંચેન્દ્રિયના મુખ્ય પાંચ ભેદ છે. જળમાં ચાલનાર જળચર, સ્થળમાં ચાલનાર સ્થલચર, આકાશમાં ઉડનાર ખેચર, પેટ ઘસડીને ચાલનાર ઉરપર અને ભુજાથી ચાલનાર ભુજપર એમ ઓળખવામાં આવે છે.

વિકાસ ક્રમાનુસાર એની પાંચ ઇન્દ્રિય (સ્પર્શ, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રુતેન્દ્રિય-કાન) છે. આ પાંચ સંજ્ઞી અને પાંચ અસંજ્ઞી એમ બે ભેદ; અને એથી કુલ દશ ભેદ બને છે. એ પણ પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિના ભેદને લીધે વીસ ભેદ બને છે. આમ તીર્યંચ પંચેન્દ્રિયના ૨૦ ભેદ છે.

જેના મનનો વિકાસ થયો છે તે સંજ્ઞી જીવ છે, અને જેના મનનો વિકાસ નથી થયો તે અસંજ્ઞી જીવ છે. સંજ્ઞી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયમાં પર્યાપ્તિ ૬ છે (આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છવાસ, ભાષા અને મનપ્રાણ). એમાં પ્રાણ દસ (પાંચે ઇન્દ્રિયોના પાંચ બલપ્રાણ, મનબલપ્રાણ, ભાષા બલપ્રાણ, કાયાબલપ્રાણ, શ્વાસોચ્છવાસ બલપ્રાણ અને આયુષ્યબલપ્રાણ) છે. અસંજ્ઞી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવમાં પર્યાપ્તિમાં પાંચ પર્યાપ્તિ છે, એક મન પર્યાપ્તિનો અભાવ છે. અને પ્રાણોમાંથી નવ પ્રાણ છે, એક મનબલપ્રાણનો અભાવ છે.

૨૨ એકેન્દ્રિયના, ૬ વિકલેન્દ્રિયના, અને ૨૦ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના, આ પ્રકારે તિર્યંચના કુલ ૪૮ ભેદ છે. માંસ ભક્ષણ કરનારની ગતિ નરક હોય છે. તેથી તે જીવોને નારકી (જીવ) કહેવામાં આવે છે. સાત સ્થલ ભેદથી એના સાત ભેદ છે. અને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત હોવાથી નારકીના ૧૪ ભેદ થાય છે. એમાં છ પર્યાપ્તિ છે અને દસના દસ પ્રાણ છે,

જીવાત્માની વિનયાદિ પ્રકૃતિથી મનુષ્યગતિ થાય છે. મનુષ્યના ત્રણસો ત્રણ ભેદ હોય છે,

(અસિ) તલવાર આદિ શસ્ત્ર (મસિ) કલમ આદિથી વ્યાપાર, (કસી) કોદાળી આદિ ખેતીકામનાં ઓજાર. અસિ, મસી, કસીથી વ્યાપાર કરનારને કર્મભૂમિ મનુષ્ય કહેવામાં આવે છે. પાંચ ભરત, પાંચ ઐરાવત, અને ૫ મહાવિદેહ એમ ૧૫ ક્ષેત્ર ભેદથી પંદર કર્મભૂમિ મનુષ્ય છે. અસિ, મસી, કસીના વ્યાપાર રહિત મનુષ્ય છે તેઓને "અકર્મભૂમિ" કહે છે. પાંચ હેમવય, ૫ હરન્યવય, પાંચ હરિવાસ, પાંચ રમ્યકવાસ, ૫ દેવકુરુ, ૫ ઉત્તરકુરુ આ ત્રીસ ક્ષેત્રભેદમાં પેદા થવાને લીધે 'ત્રીસ' અકર્મભૂમિ કહેવામાં આવે છે. લવણસમુદ્ર સાથે જોડાયેલ ચૂલ હિમપર્વત અને શિખરી પર્વતની દાઢ રુપ (બેટ) દ્વીપોમાં પેદા થયેલ હોવાથી તે મનુષ્ય અન્તરદ્વિપ કહેવાય છે. એના છપ્પન ભેદ છે. ૧૫ કર્મભૂમિ, ૩૦અકર્મભૂમિ, ૫૬ અંતરદ્વિપ, એ માતાપિતાના સંયોગથી ગર્ભદ્વારા ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી ગર્ભજ, સંજ્ઞી, પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય કહેવાય છે વિકાસક્રમ મુજબ પાંચ ઇન્દ્રિયો છે, દસ આણુ છે,છ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થવાથી એ ૧૦૧ પર્તાપ્ત અને છ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થવાથી એ ૧૦૧ અપર્યાપ્તિ કહેવાય છે. પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ૨૦૨ મનુષ્ય સંજ્ઞી (ગર્ભજ) પંચેન્દ્રિય છે. એમાં મળમૂત્રાદિમાં પેદા થનાર અસંજ્ઞી (સંમૂર્ચ્છિમ) પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય કહેવાય છે. આ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં છ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન હોવાથી ૧૦૧ અસંજ્ઞી સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય કહેવાય છે. ૨૦૨ ગર્ભજના, ૧૦૧ સંમૂર્ચ્છિમના કુલ ૩૦૩ ભેદ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના છે. મનુષ્યોની વિષ્ઠામાં, મૂત્રમાં, કફમાં, નાકમાં, શ્લેષ્મમાં, વમનમાં, પિત્તમાં, લોહીમાં, પૂતિમાં, વીર્યમાં, સુકુંવીર્ય ફરીવાર ભીનું પરૂ થવાથી નર

નારીના સંભોગમાં, મૃત કલેવર (શબ)માં, ગટરમાં સર્વ અશુચિસ્થાનમાં, પશુ, પક્ષી, મનુષ્યના માંસમાં, માંસ જેવા રંગ, ગંધ, સ્પર્શ હોય તેવા જ રંગ, રસ, સ્પર્શ આકૃતિવાળા અસંખ્ય અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ પેદા થાય છે. માંસ પાકું હોય કે કાચું હોય, મીઠું મરચું વગેરેથી વઘારેલ હોય કે ન હોય, તો પણ તે તમામ પ્રકારના માંસમાં અસંખ્ય પંચેન્દ્રિય જીવ પેદા થાય છે, એ જ પ્રમાણે ભીનું હાડકું નસ વગેરેમાં પણ અસંખ્ય સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય જીવ પેદા થાય છે. આથી કરીને કોઈપણ જૈન, અહિંસાનું આરાધન કરનાર, કોઈપણ હાલતમાં, કોઈ પણ પ્રકારે માંસ ભક્ષણ કરી શકતો નથી.

સરાગ સંયમ આદિ વૃત્તિથી દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. દેવના ૧૯૮ ભેદ છે. નીચેના લોકમાં, ભવન આદિ વગેરેમાં પેદા થવાથી ભવનપતિ કહેવાય છે. તેના ૨૫ ભેદ છે. પંદર પરમ આધર્મિક હોવાથી તે પરમાધાર્મિક કહેવાય છે. તે નરકના જીવોને દુઃખ આપવા તત્પર હોય છે. અસુરકુમારાદિ ૧૦ ભવનપતિના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. વનોમાં ઉત્પન્ન થઈને પ્રાયઃ તીર્છા લોકમાં રહેનાર વ્યંતર જાતિના દેવ કહેવામાં આવે છે. તેના ૧૬ ભેદ છે. તિર્યગ્ લોકમાં ઉર્ધ્વભાગમાં રહેનાર દેવોને 'જ્યોતિષી' કહેવામાં આવે છે. ચંદ્ર. સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા પાંચ અઢાઈ દ્વીપમાં ચાલવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી તેમને "ચલજ્યોતિષી", અને અઢાઈ દ્વીપની બહાર એ પાંચે જાતિના જ્યોતિષી નહિ ચાલવાથી "અચર" કહેવામાં આવે છે. આથી જ જ્યોતિષી દેવના

દસ ભેદ છે. ઉર્ધ્વ લોકમાં વિમાનોમાં પેદા થવાથી "વૈમાનિક દેવ" કહેવામાં આવે છે. બાર દેવલોક, ત્રણ કિલ્બિષી દેવ છે. નવ લોકાંતિક દેવ છે. નવ ગ્રૈવેયક દેવ છે. પાંચ અનુત્તર વિમાન દેવ છે. આ બધાની સંખ્યા ૩૮ છે.

૨૫ ભવનપતિ, ૨૬ વ્યન્તર, ૧૦ જ્યોતિષિક, અને ૩૮ વૈમાનિક કુલ વ્યંતર ૯૯ ભેદ થયા.

દેવમાં છ પર્યાપ્તિ હોવાથી એ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. અને છ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન હોવાથી અપર્યાપ્તિ કહેવામાં આવે છે. આમ કુલ દેવના ૧૯૮ ભેદ થાય છે.

૧૪ નરકના, ૪૮ તિર્યંચના, ૩૦૩ મનુષ્યના, ૧૯૮ દેવતાઓના, કુલ ૫૬૩ ભેદ સંસારી ભાવના થાય છે.

'इय जीवमजीवे य, सोच्चा सद्दहिऊण य ।
सव्वनयाणमणुमए, रमेज्ज संजमे मुणी ॥'

उ. अ. ३६-२४७

ભાવાર્થ—સુખાભિલાષીઓને ઉચિત છે કે, ઉપરોક્ત જ્ઞાની કથિત જીવ અને અજીવના તમામ ભેદ, પ્રભેદને બરાબર સમજે અને સમજીને, એના પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા દૃઢપ્રતીતિ લાવીને સર્વ નય (દ્રવ્યાર્થિક, પર્યાયાર્થિક, નિશ્ચય અને વ્યવહાર) નિક્ષેપ (વિચારોનું વર્ગીકરણ) ને બરાબર સમજી સંયમમાં મુનિ રમણ કરે. એનું આ બહુ જ સંક્ષિપ્ત વિવરણ કર્યું છે. કોઈપણ જિજ્ઞાસુને વિશેષ વિસ્તૃત રૂપ જાણવાની ઇચ્છા હોય તે ઉત્તરાધ્યયન, અવાભિગમસૂત્ર, પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર, ઠાણાંગ, સમવાયાંગ, ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ, સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ,

જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ, ઈત્યાદિ અનેક આગમોમાંથી ગુરુ આગળથી જાણી લે. તો જીવાજીવનો સમસ્ત બોધ થાય અને 'અહિંસા પરમો ધર્મઃ' એ સૂત્રનું યથાર્થ પાલન થાય. ઉપરોક્ત સંસારી જીવોના મન, વચન, કાયાથી પ્રાણોનો વિયોગ કરવો તે હિંસા છે. તેમની ન હિંસા-અહિંસા છે, અથવા તેઓનું રક્ષણ કરવું તે અહિંસા છે દ્રવ્યપ્રાણો અને ભાવપ્રાણો જે સ્થિતિમાં હોય તે સ્થિતિમાંથી વિપરીત ન કરવા એ અહિંસા છે. અને આ અહિંસા ધર્મ વાસ્તવિક ધર્મની પ્રાપ્તિ કરવામાં પરમ સાધનભૂત છે. આ પ્રકારે અહિંસાનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. વિશેષ સ્વરૂપ આચારાંગ, દશવૈકાલિક, ઉત્તરાધ્યયન, સૂત્ર-કૃતાંગ, પ્રશ્ન વ્યાકરણ આદિ જૈનાગમમાંથી જાણીને આત્માનું કલ્યાણ કરો.

અહિંસાનો મૂળસિદ્ધાંત

હે પાઠકો ! હવે અત્રે હું અહિંસાના મૂળસિદ્ધાંતોનો ઉલ્લેખ કરવા ચાહું છું કેમકે—જનકલ્યાણને માટે તીર્થંકરોએ-'અહિંસા પરમો ધર્મઃ' નું મૌલિક વિધાન કર્યું છે અને સાધક મુમુક્ષને ખાસ પ્રથમ જીવનમાં અહિંસાનું જ પાલન કરવું પડે છે. એના વિના જીવ, દેહ કલેવર બરોબર છે. અહિંસામય જીવન જ સાચું જીવન છે.

'तत्थिम पढमं ठाणं, महावीरेण देसिअं।
अहिंसा निउणा दिट्ठा, सव्वभूएसु संजमो ॥ ९ ॥
जावंति लोए पाणा, तसा अदुव थावरा।

ते जाणमजाणं वा न हणे णो विघायए ॥१०॥
सव्वे जीवा वि इच्छंति, जीविउं न मरिज्जिउं ।
तम्हा पाणिवहं घोरं निग्गंथा वज्जयंति णं ॥ ७७ ॥
दश. वैका. अ. ६

ભાવાર્થ—જિનશાસનમાં સાધકોને માટે મહાવીર દેવે સર્વ પ્રથમ અહિંસાનું સાધન બતાવ્યું છે. સર્વ ભૂતોમાં પ્રાણી સાથ સંયમપૂર્વક વર્તવું, એ જ ઉત્તમ પ્રકારની અહિંસા છે. અહિંસાનો ઉપાસક સંયમી ન રહે તો તે આ અહિંસાનું યથોચિત પાલન કરી શકતો નથી. આપણા મન, વચન, કાયા પર જ્યાં જ્યાં સંયમનો રંગ ચઢતો જાય છે ત્યાં ત્યાં સાધક અહિંસામાં આગે ને આગે પ્રગતિ સાધતો જાય છે. એવા અહિંસાના સિદ્ધાંતને સેવનારને, ભગવાન મહાવીરે પૂર્ણ અનુભવી કહ્યો છે. ૯

અહિંસાનો સાધક તમામ (ત્રણ લોકમાં) ત્રસ પ્રાણીઓની અને સ્થાવર પ્રાણીઓની, તમામ પર્યાયોને જાણતાં કે અજાણતાં, હિંસા કરે નહિ, ન બીજાની પાસે હિંસા કરાવે કે ન હિંસા કરવાવાળાને અનુમોદન આપે (૧૦)

હિંસા શા માટે ન કરવી ? તેનું યથાર્થ કારણ બતાવવામાં આવે છે. નાનાં મોટાં બધાં જ પ્રાણીઓ જીવવાનું ચાહે છે, કોઇપણ જીવ મરવા ઇચ્છતો નથી. આથી કરીને પ્રાણીઓની હિંસા કરવી એ ભયંકર પાપ સ્વરૂપ છે. આથી નિર્ગ્રંથ પુરુષ હિંસાનો પરિત્યાગ કરે અને સંપૂર્ણ રીતે અહિંસાનું પાલન કરે; એમ કરી પોતાનું જીવન અહિંસામય બનાવે જેથી કરીને વાસ્તવિક સુખ મળે.

'एवं खु णाणिणो सारं, जं न हिंसइ किंचणं ।
अहिंसा समयं चेव, एतावतं वियाणिया ॥ १० ॥
सू. प्र. अ ११.

ભાવાર્થ—જ્ઞાનતત્ત્વ, પાપમાંથી નિવૃત્તિ કરવાનું શીખવે છે. એથી જિનશાસનમાં નિશ્ચયપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે કે જ્ઞાની લેશમાત્ર પણ સ્વપરની હિંસા કરતો નથી. આ જ મોટામાં મોટો સાર છે. અહિંસાને, સર્વજ્ઞોએ મોક્ષ માટે, પ્રથમ ધર્મ ગણ્યો છે, તેમણે કહ્યું છે કે—

"... ...णिज्झाइत्तो पडिलेहित्ता पत्तेयं
परिणिव्वाणं सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूयाणं, सव्वेसिं जीवाणं
सव्वेसिं सत्ताणं परिणिव्वाणं महब्भयं. दुःख त्ति बेमि'
आ. प्र अ ७ उ. ६

ભાવાર્થ—સર્વજ્ઞ પરમાત્મા કહે છે કે-અહો ભવ્ય આત્માઓ! હું પૂર્ણ અનુભવથી કહું છું કે બેંદ્રિયાદિ સર્વ પ્રાણી, વનસ્પતિ આદિ સર્વ ભૂત, પંચેન્દ્રિયાદિક સર્વ જીવ અને પૃથ્વી આદિ સર્વ સત્ત્વ, એ બધાને સુખ પ્રિય છે; દુઃખ અશાતા અપ્રિય છે. એમની હિંસા એ મહાભય કરવાવાળી છે. આથી આલોચના, વિચાર કરી, જોઇ સમજીને કોઇ, કોઇ પ્રકારની હિંસા કરે નહિ. જે કોઇ છ કાયની, કોઈ પ્રકારે (પોતાના આયુષ્યના નિર્વાહના માટે; યશ, મહિમા, પૂજાને માટે; સત્કાર, સન્માન માટે; જન્મ મરણના દુઃખને મિટાવી મુક્ત થવા માટે, શારીરિક, માનસિક કષ્ટ નિવારણ માટે) હિંસા કરે છે, બીજા પાસે હિંસા કરાવે છે

કે હિંસાના કાર્યને અનુમોદન આપે છે, તેને માટે (છ કાયની હિંસાના આરંભથી) કોઇ દી' કોઇ પણ પ્રકારનું હિત થતું નથી; પરંતુ અહિત થાય છે. અને હિંસા એ એને માટે અબોધનું કારણ છે. (ભાવિમાં તે સહજ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી). એટલુંજ નહિ પરંતુ ' एस खलु गंथे, एस खलु मोहे, एस खलु मारे, एस खलु णिरये"

आ. प्र. अ. ३७।

હે ભવ્ય! હિંસા એ આ આઠ કર્મોની ગ્રંથિ છે. મોહ, માર, અને નરકનો સંબંધ ધરાવે છે. એથી ઉપરોક્ત કથન નિશ્ચયથી લાગુ પડે છે. એથી શાસ્ત્રકારોને (एसखलु) શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે.

' तं परिण्णाय मेहावी णेव सयं छज्जीवणि काय-सत्थं समारंभेज्जा, णेवन्नेहिं छज्जीवणिकायसत्थं समा-रंभावेज्जा, णेवन्ने छज्जीवणिकायसत्थं समारंभंते समणु जाणेज्जा; जस्सेते छज्जीवणिकाय समारंभा सत्थं परिण्णाया भवंति से हु मुणी परिण्णाय कम्मेत्ति बेमि '

आ. प्र. अ. १ २ ७

ભાવાર્થ:—સર્વજ્ઞ પ્રભુનું ઉપરોક્ત કથન બુદ્ધિપૂર્વક સમજી જાણીને, તે પર શ્રદ્ધા કરીને, આ છ જીવની હિંસા સ્વરૂપ આરંભ, સમારંભનો, શસ્ત્રો દ્વારા હિંસા કરો નહિ, ન કોઇની પાસે કરાવો કે હિંસા કરનારને સારો ગણો નહિ; તેજ હિંસાથી દૂર રહેનાર શુદ્ધ સંયમી સાચો સાધુ છે,

તે જ સંપૂર્ણ તત્ત્વોને જાણવાવાળો છે. અને તે જ વાસ્તવિક સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

"णत्थि कालस्स णागमो, सव्वे पाणा पियाउया, सुहसाया, दुक्खपडिकूला, अप्पियवहा, पियजीविणो, जीविउकामा, सव्वेसिं जीवियं पियं"

आ. प्र अ २२-३.

ભાવાર્થ—સર્વજ્ઞ ભગવાન ફરમાવે છે કે જીવનમાં કાળ અવશ્ય આવશે જ. એથી જ્યાં સુધી આયુષ્યનો અંત ન આવે ત્યાંસુધી સર્વ જીવો પ્રત્યે દયા સેવો; કેમકે સર્વ પ્રાણીઓને સુખ ઘણું પ્રિય છે, તેઓ તેને (સુખને) ચાહે છે. દુઃખ અપ્રિયકારી અને પ્રતિકૂલ છે, એથી કોઇ તેને ચાહતું નથી. તેની હિંસા-વધ થાય તે તેને ગમતું નથી. પોતાનું જીવન પોતાને પ્રિય છે.

'से बेमि जे य अतीता, जे य पडुपन्ना, जे य आगमिस्सा. अरहंता भगवन्तो, ते सव्वे वि एवमाइक्खंति, एवं भासंति, एवं पण्णवेंति, एवं परूवेंति सव्वेभूया, सव्वे जीवा, सव्वे सत्ता, ण हंतव्या, ण अज्जावयेव्वा, ण परिघेतव्वा. ण परितावेव्वा, ण किलामेयव्वा, ण उद्दवेयव्वा, एस धम्मे, सुद्दे, णितिए, सासए समिच्चलोए खेयन्नेहिं पवेइए'

आ. प्र श्र अ. ४ उ. १.

ભાવાર્થ—શિષ્યને ગુરુદેવ કહે છે કે અતીત અનંત કાલ પહેલાં અરિહંત ભગવાન થયા એમણે, વર્તમાનકાળમાં

પણ અરિહંત ભગવાન છે તે પણ, ભવિષ્યમાં પણ અનંતકાલ સુધી અરિહંત થતા રહેશે તે, સર્વેએ નિઃસંશય થઇને કહ્યું: વ્યાખ્યાન આપ્યાં, ભાષણ કીધાં, પ્રરૂપણ કર્યું: કે ભવ્યજીવો ! સર્વ પ્રાણ, ભૂત, જીવ સત્વને મારો નહિ. તેમના પર પ્રહાર કરો નહિ, ઘાત કરો નહિ, પરિતાપ આપો નહિ. તેમને રંજ ઉત્પન્ન કરો નહિ. અથવા તેમને કોઇપણ પ્રકારે ઉદ્વેગ આપો નહિ. આજ " अहिंसा परमो धर्मः" સત્ય છે, શુદ્ધ છે, નિત્ય છે, શાશ્વત છે; લોકનાં દુઃખને યથાર્થ સમજીને, કષ્ટને જાણીને ઉપરોક્ત કથન સર્વજ્ઞે કહ્યું છે.

' अज्झत्थं सव्वओ सव्वं, दिस्स पाणे पियायए।
न हणे पाणिणो पाणे भयवेराओ उवरए ॥७॥ '

उ. अ ६

ભાવાર્થ—આપણા આત્માની બરોબર સર્વ જીવોને માનીને (અર્થાત્ જેમ આપણને આપણો પ્રાણ પ્રિય છે, તેમ બીજાઓને પણ તેમનો પ્રાણ પ્રિય છે; એમ સમજીને) ભય તથા વેરથી વિરક્ત આત્મા કોઇ જીવની હિંસા કરે નહિ, કરાવે નહિ અને હિંસા કરનારને પણ સારો ગણે નહિ.

' इमं च सव्वजगजीवरक्खणदयट्ठयाए पावयणं भग-वया सुकहियं, अत्तहियं पेच्चाभावियं, आगमेसि, भद्दं सुद्धं नेयाउयं अकुडिलं अणुत्तरं सव्वपावाणं विउसमणं ॥ "

प्रश्न व्याकरण अ. ६. सू. ७

ભાવાર્થ—આ અહિંસા ભગવતીનું, સર્વ જગતના

જીવોની રક્ષાને માટે, ભગવાન મહાવીર પ્રવચન (દ્વાદશાંગી) કર્યું છે. એથી આત્માનું સર્વ પ્રકારે હિત થાય છે. જન્મ, જન્માન્તરે ભદ્ર કલ્યાણ થાય છે. અહિંસા સર્વદોષ રહિત, અકુટિલ, સરલ, સર્વમાં પ્રધાન અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખો આપનાર પ્રાણાતિપાતાદિ પાપને નષ્ટ કરવાવાળી છે.

સંયમ અસંયમ

સંયમ અને અસંયમનું યથાર્થ સ્વરૂપ એટલું વિશાળ છે કે એને આ નાના લેખમાં લખવું, એ સાગરને ગાગરમાં સમાવવાં બરોબર છે. તો પણ સંક્ષિપ્તમાં જણાવું છું:

સંયમ—" यम उपरमे " યમ ધાતુ ઉપરમણ અર્થમાં વપરાયો છે. મુમુક્ષ મોક્ષાર્થીને માત્ર આત્મતત્ત્વમાં રમણ કરતા રહેવું, એ અવસ્થાનું નામ સંયમ છે; અર્થાત્ આત્મ. તત્ત્વ સિવાય અનાત્મ તત્ત્વમાંથી વિરમણ કરીને (નિવૃત્ત થઈને) આત્મામાં ચાલવું, એ સંયમ શબ્દનો પર્યાય શબ્દ 'चरण' ચારિત્ર છે. ચારિત્રનો અર્થ પણ આજ થાય છે કે બહિરાત્મામાંથી નીકળીને અંતરાત્મામાં ચાલવું; કહ્યું છે કે—

'एयं चयरित्तकरं, चारित्त होइ आहियं'

उ. अ. २८ गा. ३३.

'चारित्तेण निगिण्हाइ'

उत्त. अ. २८ गा ३५.

સારાંશ—ચારિત્ર
- चय–કર્મસંગ્રહ
- रित्त–ખાલી
- करं–કરે

એટલે કે કર્મ ખજાનો ખાલી કરો, આત્મસ્વરૂપમાં

રમણ કરો. અસંયમ ભાવથી પ્રતિસમય નવાં કર્મોનો જથ્થો આવ્યે જાય છે. એને રોકવાવાળું ચારિત્ર છે, સંયમ છે. એ માટે ભગવાને જે એનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે તેને વિસ્તારથી પૂરેપૂરું અહીં બતાવવું અશક્ય છે. તો પણ અહીં માત્ર ચારિત્રના (સંયમના) ખાસ મુદ્દાઓ બતાવવા ઉચિત છે.

'चरणविहिं पचक्खामि जीवस्स उ सुरावहे ।
जं चरित्ता बहुजीवा, तिण्णा संसार सागरं ॥१॥

उत्त अ. ३१ गा. ७

ભાવાર્થ—જીવાત્માને આત્યાંતિક સુખ આપનાર ચારિત્ર (સંયમ) નું, સમ્યક્ ભાવથી આચરણ કરીને અનેક જીવાત્મા સંસાર સાગરને પાર ગયા છે તે ચારિત્રની વિધિ કહું છું તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

સંયમની વિધિ અને પ્રકાર ઘણાં છે. જીજ્ઞાસુઓને એ બધું જાણવાની ઇચ્છા હોય તો દશવૈકાલિક, ઉત્તરાધ્યયન, ભગવતી વગેરે સિદ્ધાંતો ગુરુ સમક્ષ ભણે, જેથી એ વસ્તુ બરોબર સમજાશે. એમ કરવાથી સાચી વસ્તુ સ્પષ્ટ થશે.

અહીં તો માત્ર અહિંસા સહિત અનિવાર્ય સંયમને થોડા સ્વરૂપમાં બતાવવા માગું છું.

'पंचाश्रवविरमणः, पंचेन्द्रियनिग्रहः, चतुःकषायजयः दण्डत्रयविरतिश्चेति सप्तदशभेदः '

दशवैका. टीका, गा. १

પ્રિય પાઠકો ! ઉપરોક્ત સંયમનું, મોક્ષાર્થીઓ માટે જે વિધાન બતાવવામાં આવ્યું છે તે એટલું તો રોચક ને વિશાળ છે કે જેનું સંપૂર્ણ બ્યાન કરવું એ અમારા જેવા સત્ત્વહીન ને અલ્પજ્ઞો માટે મુશ્કેલ છે; તો પણ પ્રકરણની પૂર્તિ માટે હું થોડું લખું છું.

પ્રથમાશ્રવહિંસા—

' पाणवहो नाम एस निच्चं जिणेहिं भणिओ, पावो, चंडो, रुद्दो, खुद्दो, साहसिओ, अणारिओ, निग्घिणो, निस्संसो महब्भओ, अतिभयो, बीहणओ, तासणओ, अणज्जो, उव्वेणउय, णिरय, वयकखो, णिद्धम्मो, णिप्पिवासो, णिकलुणो, णिरयवासगमण, निधणो, मोह महभय, पयट्ठओ, मरणवेमण सो पढमं अहम्मदारं '

प्रश्न व्याकरण, प्र. आश्रव म. १

ભાવાર્થ—શ્રી જીનેશ્વર ભગવાને આ પ્રાણવધ આશ્રવને હંમેશાં પાપકારી ગણાવ્યો છે. અર્થાત્ પ્રાણવધ રૂપ આશ્રવના કર્તાને પાપ પ્રકૃતિનું બંધન થાય છે. ચંડ, ક્રોધનું કારણ રૌદ્ર, ભયંકર, ક્ષુદ્ર, દ્રોહકર્તા, સાહસિક, વિચાર વિહીન કાર્ય કરનાર, અનાર્થ મ્લેછાદિ વગેરેની પ્રવૃત્તિ કરનાર, નિઘૃણ પાપની દુર્ગન્છા વિનાના, શંસ—ક્રૂર અથવા સૂગરહિત મહાભયકારી, પ્રતિભય–અન્ય પ્રાણીઓને ભય ઉપજાવનાર, અતિભય મરણાંતિક ભય કરનાર, ભયાનક પ્રાણિમાત્રને ભયનું સ્થાન અન્યાયકારી ઉદ્વેગ

કરનાર, પરલોક પ્રત્યે અપેક્ષા રહિત, શ્રુતચારિત્રાદિ ધર્મથી રહિત, આત્મસુખની પિપાસા સ્નેહ રહિત, દયા કરુણા રહિત, અંતમાં–નરકમાં લઇ જતા, મોહ અને મહાભયના કર્તા, પ્રાણ ત્યાગરૂપ દીનતાના ઉત્પાદક, આવા આવા અનેક દુર્ગુણવાળા આત્માની સાથ, વિભાવિક અનાત્મનાં તત્ત્વોના આગમનરૂપ પ્રથમ આશ્રવનો ત્યાગ સાધકને માટે આવશ્યક છે. એને હિંસાશ્રવરહિત સંયમ જાણવો.

' बितियं च अलियवयणं, लहुग, लहुचंचलमणियं।

भयंकरं, दहकरं, अयसकरं, वैरकरं, अरति–रति–राग दोस मणसे किलेस वियरणं अलियं निवडिसाति जोय बहुलं नीयजणं निसेवियं, निसंसं, अपच्चयकारकं, परम साहुगरहणिज्जं, परपीडाकारकं, परमकण्हलेसासहियं, दुग्गतिविणिवाय, वड्ढणं भव पुणभवकरं, चिरपरिचित-मणुगयं, दुरंतकित्तियं, वितियं अधम्मदारं '

प्र. व्या. २ द्वार.

ભાવાર્થ—શ્રી જીનેશ્વર ભગવાને, આ મૃષાવાદ આશ્રવનો સાધકે પરિત્યાગ કરવો, એમ કહ્યું છે. કેમકે આ અસત્ય વચન, મૃષાવાદ, ગુણ અને ગૌરવરહિત હોવાથી સદા નાનો છે, ચપલ (તોછડા) પુરૂષ બોલે છે, ભયકારક છે, દુઃખકારક છો અને અપયશ દેવાવાળો છે, આત્મધર્મમાં અરતિ (આનંદ નહિ તે) અનાત્મક અધર્મમાં રતિ (આનંદ અપાવનાર) માનેલા ઇષ્ટ પ્રત્યે રાગ, માનેલા અનિષ્ટ ઉપર

દ્વેષ ઉપજાવે છે. મનને સંકલેશકારી છે. શુભ ફલરહિત અને માયાના (બીજાને ઠગવું) આવરણરૂપ છે. અર્થાત્ દોષ છુપાવનાર, અવિશ્વાસના સ્થાનક વ્યાપાર છે. નીચ પુરૂષોએ એનો સ્વીકાર કર્યો છે. દુર્ગચ્છા અર્થાત્ ઘૃણા રહિત છે, અપવિત્ર છે, અપ્રતીત કરનાર છે, ઉત્કૃષ્ટ નિંદાને પાત્ર છે, સારા સારા સાધુસંતોથી નિંદ્ય છે. પરમ પીડાકારક છે. ઉત્કૃષ્ટ કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત છે, દુર્ગતિમાં લઇ જનાર છે. ભવ પુનર્ભવ ઉત્પન્ન કરનાર છે. અથાત્ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર છે. લાંબા સમયથી પરિચિત તથા પરંપરાથી ઘણા વખત સુધી આવવાવાળો છે. અન્તે દુઃખ રૂપ પરિણામ ઉપજાવનાર છે. આવા અનેકાનેક દુર્ગુણોના, આત્માની સાથ, વિભાવક અનાત્મ તત્ત્વોના આગમનરૂપ બીજા આશ્રવનો ત્યાગ સાધકને માટે આવશ્યક છે. આને મૃષાવાદનો આશ્રવરહિત સંયમ જાણવો.

' जम्बु ! ततीयं च अदत्तादानं, हरद्दो दहमवक्कुस भासणं परसंति, गहिज्ज लोममूल फालविसमसंसिय अहोत्थिण तम्हा परत्थाण पत्थो अकीत्तिकरणं अणिज्जं छिद्दमतरं विधुरवसणं मग्गगउस्सवमत्त पमत्ता, पसूत्तवंचणविखत्रणं घायणं परणिहुय परिणामतकरजण वहुमयं अकलुणं रायपुरिस रक्खियं, सया साहुगरहणिज्जं, पियजण, मित्तजण, भेदविप्पीतिकारगं, रागदोसवहुलं, पुणो य ओपुरसमर संगामढमरकलिकलहवहकरणं, दुग्गति वि णि–

वायवट्टणंमवपुणमवकरं चिरं परिचियं अणुगयं दुरंत तइयं अहम्मदारं '

प्र. ३ द्वार.

ભાવાર્થ—શ્રી જીનેશ્વર ભગવાને આ અદત્તાદાન (ચોરી) આશ્રવને, સાધકોને માટે પરિત્યાજ્ય કહ્યો છે. કેમકે—અદત્ત, વસ્તુના માલિકે નહિ આપેલી વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે સંતાપ ઉપજાવનાર, ચિત્તને દાહ આપનાર, મરણ ભય, ત્રાસને પેદા કરનાર, પારકા ધન પ્રત્યે લાલચુ બનાવનાર, લોભના મૂળ સમાન, કાળ મધ્યરાત્રીમાં ભ્રમણ કરાવનાર, પર્વતાદિકમાં ભમાવનાર અધોગતિમાં લઇ જનાર, સંતોષ ગુણ વગેરે પેદા ન થવા દેનાર, વારંવાર અહિત કરાવનાર, અપકીર્તિ કરાવનાર, અન્ય દુષ્ટ જનોનાં પણ છીદ્ર જોનાર, તે દુષ્ટોનું કર્તવ્ય છે. અપાયકારક, ઉન્માર્ગની ખોજ કરાવનાર, ઇંદ્ર મહોત્સવાદિકમાં મત્ત, પ્રમાદી અને સૂતેલાની ગફલતી જોનાર, પિશુનતાના (ચાડી) કારણ ઠગાઇ, આક્ષેપ, ચિત્ત વિગ્રહના કારણરૂપ ઘાત, ચપલતાને કષાય આદિનું કારણ ને અનુત્તમ થનાર દયા રહિત કાર્યવાળાની (સાથે સંબંધ ધરાવનાર) રાજપુરુષોથી રક્ષિત, સાધુપુરુષોથી નિંદિત, પ્રિયજનોમાં ભેદ કરાવનાર, વિપરીત કારણ લાવનાર, રાગ દ્વેષની વૃદ્ધિ કરનાર ઘણા લોકોનાં મૃત્યુ થાય તેવા યુદ્ધોને ઉભા કરનાર, આડંબર બતાવનાર ક્લેશ, મહાક્લેશ કરાવનાર, પશ્ચાતાપ કરાવનાર, દુર્ગતિમાં નાંખીને પરિભ્રમણ કરાવનાર, ભવભ્રમણ વધારનાર, બહુ સમયથી આચરણ કરાયેલ, અને દુઃખરૂપ હોવાથી પાર જવાતું

મુશ્કેલ બનાવનાર છે. આવા આવા અનેકાનેક દુર્ગુણોવાળો, આત્માની સાથ વિભાવક અનાત્મક તત્ત્વોના આગમનરૂપ ત્રીજા આશ્રવનો ત્યાગ સાધકો માટે આવશ્યક લેખાયો છે. આ અદત્તાદાન આશ્રવથી રહિત સંયમ જાણવો.

'जंबु ! अबंभं चउत्थं स देव मणुयासुरस्स लोगस्स पत्थिणिज्जं, पकंपणगपासजालभूयंत्थीपुरिसनपुंसग वेदचिन्हं, तवसजमबंभचेरविग्धं मेदायतण बहुप्पमायमूलं कायरकापुरिससेवियं सुयणजणवज्जणिज्जं उड्ढ नरयतिरियतिलोगपइट्ठाणं जरामरणरागसोगबहुलं वहबंधविधायदंसणचरित्तमोहसयहेउभूयं चिरपरिचयमणुगयं दुरंत चउत्थ अहम्मदारं'

प्रश्न व्या० आश्रवद्वार-४

ભાવાર્થ—શ્રી જીનેશ્વર ભગવાને આ અબ્રહ્મચર્ય આશ્રવને સાધકો માટે પરિત્યાજ્ય કહ્યો છે, કારણ કે આ અબ્રહ્મચર્ય (મૈથુન) છે. વૈમાનિકદેવ, જ્યોતિષદેવ, મનુષ્ય, અસુર કુમારાદિ ભવનપતિદેવ, વ્યંતરદેવ વગેરે એને અધીન છે અર્થાત્ સંસારમાં ઇન્દ્રાદિકદેવ, દાનવ, એને જીતી શક્તા નથી. તો પછી મનુષ્યનું તો કહેવું જ શું ? આ અબ્રહ્મ પંક (કાદવ) કર્દમ જેવા કામી પુરુષને ફસાવનાર છે. પનગ (સેવાળ) ફૂલણની જેમ માણસને ડૂબાવી દે તેવું ચીકણું છે. જાળની જેમ ફસાવનાર છે. સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસકના ચિહ્ન રૂપ છે. તપ, સંયમ, બ્રહ્મચર્યરૂપ ધર્મમાં વિઘ્ન ઉત્પન્ન કરનાર છે. ઉપરોક્ત ગુણોના ઉચ્છેદકરૂપ છે. મહાન વિષય કષાય નિંદા અને વિકથારૂપ પ્રમાદના મૂળરૂપ છે. એનું

સેવન કાયર પુરુષ જ કરે છે. શૂરવીર પુરુષ તેનું સેવન કરતા નથી. સજ્જન લોકો તેને નિત્ય વર્જ્ય ગણે છે. નીચા લોક, ઊર્ધ્વલોક અને તિર્છાલોક ત્રણેમાં એનું સ્થાન છે. તેની પ્રતિષ્ઠા પણ છે. જરા, (વૃદ્ધાવસ્થા) મૃત્યુ, રોગ, શોકની વૃદ્ધિ કરનાર છે. વધ, બંધન, વ્યાઘાત, મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરનાર છે. આમ હોવા છતાં પણ કામી પુરુષોની લાલસા શાંત થતી નથી. દર્શન (સમ્યકત્વ) મોહનીય, અને ચારિત્ર્ય મોહનીયને વધારવામાં મોટા કારણરૂપ છે. ઘણા સમયથી તે પરિચિત છે. પરંપરાથી ચાલી આવનાર છે. તેનો અંત અત્યંત કષ્ટદાયક છે. આવા આવા અનેક દુર્ગુણોવાળા આત્માની સાથે વિભાવિક અનાત્મતત્ત્વોના આગમન રૂપ ચતુર્થ આશ્રવનો ત્યાગ, સાધકો માટે અનિવાર્ય છે.

આ અબ્રહ્મચર્ય (મૈથુન) આશ્રવથી રહિત સંયમને જાણવો.

'जम्बु ! एत्तो परिग्गहो पंचमो नियमाणाणा–मणि कणग–रयण–महरिय परिमल सपुत्तदार परिजणसीहा दासि दासभयगप्पेसगहयगयगोमहिसवट्टखर अयगवेलग सयहारहजाणजुगसदणसयणासणवाहण कुवियघणधण्णपाण भोयण अच्छायणगंघमफलभायणभवनविहिं चेव बहुविहीय भरहे नगनगर निगमजणवयपुरवरदोणमुहखेडकव्वडमंडव संयट्ट पट्टण सहरसमंडवमंडियथिमियं मेयनीय एगच्छत्तं– ससागरं भुंजिउणवसुहं अपरिमिय–मणंततण्हमणुगायं महिच्छसार निरयमूलो लोभकलिकसायमहक्खंधो, चिन्ता

सय निचिय विपुलमालो गारव पविरेल्लियग्गावंडवों णियडितया पत्तपल्लवधरो पुप्फफल जस्स कामभोगो आयासविसूरणाकलहपकं पियग्गसिहरो नरवइ संपूजितो बहुजणस्स हियपदईओ इमस्स मोक्खवर मोत्तिं नग्गस्स फलिहभूतो चरिमं (पंचमं) अहम्मदारं '

प्र० व्या० आ० द्वार. ६

ભાવાર્થ—શ્રી જીનેશ્વર ભગવાને આ પરિગ્રહ (મમત્વ મૂર્છારૂપ) આશ્રવને સાધકને માટે ત્યાજ્ય કહેલો છે—કેમકે—સર્વ કર્મોમાંથી મુક્ત થવા માટે જે નિર્લોભ સ્વરૂપ માર્ગ છે, તે માર્ગમાં આ પરિગ્રહ અર્ગળા અને વૃક્ષરૂપ છે. પરિગ્રહને વૃક્ષની ઉપમા આપીને તેનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવેલ છે. વિવિધ પ્રકારના મણિ, સુવર્ણ, રત્ન, મહામુલ્યવાન પદાર્થો; પુત્ર, સ્ત્રી, પરિજન, દાસી, દાસ, નોકર, પ્રેષક, વગેરે મનુષ્ય; ઘોડા, હાથીઓ, બળદો, ભેંસો, ઊંટો, ગધેડાઓ, બકરાંઓ વગેરે પશુ; શિબિકા, ગાડા, રથ, પાલખી, વાહન, સંગ્રામ (એક પ્રકારનો રથ) વગેરે વાહન; ઘરના ફર્નિચર સામાન વગેરે ભાજન; ધન, ધાન્ય, પાણી, ભોજન, આચ્છાદન, વસ્ત્ર વગેરે. કપૂરાદિ ગંધ, માળા કુંભાદિ ભાજન; ભવનમાં વિવિધ પ્રકારની સ્થાવર મિલ્કત (પરિગ્રહ) બહુ પ્રકારના પર્વત, નગર, નિગમ, જનપદ (દેશ) પુર; દ્રોણ મુખ (વાંદરો) એક કર્વટ, મંડપ, આશ્રમ, પાટણ વગેરે સહિત પૃથ્વી; પૃથ્વીમાં એક જ રાજા હોય; અપરિમિત લક્ષ્મીનો ભોક્તા હોય, અનંત પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યની રક્ષા

અને અપ્રાપ્ત દ્રવ્યની ઇચ્છામાં ઉન્મત બનવું. આવા અનેક પ્રકારની તૃષ્ણા પેદા કરનાર પરિગ્રહને શાસ્ત્રકારોએ ભારરૂપ અને નરકના મૂળ સમાન લેખ્યો છે. પરિગ્રહ એ નરકના મૂળભૂત વૃક્ષરૂપ છે. તેના સ્કંધરૂપ લોભ, ક્લેશ કષાયો છે. પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યની રક્ષા કરવાની ચિંતા એ એની શાખા રૂપ છે. ઋદ્ધિગર્વ, રસગર્વ, સાતાગર્વ, એ ત્રણ ગર્વ, વિસ્તારવાળી પ્રતિશાખાઓ છે. માયા કરવી (પરવંચકતા) એ એની છાલ છે. પાંચ ઇંદ્રિયોના ૨૩ વિષય, ૨૪૦ વિકાર, કામભોગ એ અનુક્રમે પાંદડાં, પલ્લવ અને પુષ્પો રૂપ છે. શારીરિક માનસિક દુઃખ, ક્લેશ, અન્યને રંજ પમાડવો એ કંપાયમાન શિખર છે. આવા મહા પરિગ્રહ રૂપ વૃક્ષની મહાન રાજાઓ પૂજા કરે છે. તે ઘણા લોકોને અત્યંત પ્રિય છે. આ મહાપરિગ્રહ વૃક્ષ મોક્ષપથમાં વિઘ્ન કરનાર છે. અર્ગલા સહિત કપાટ સમાન છે. આ પાંચમો પરિગ્રહ અધર્મ, પાંચમું આશ્રવદ્વાર છે. આવા આવા અનેકાનેક દુર્ગુણોવાળા, આત્માની સાથે વિભાવિક અનાત્મ તત્ત્વોના આગમનરૂપ પાંચમા પરિગ્રહ આશ્રવનો પરિત્યાગ સાધકોને માટે આવશ્યક છે. આ પરિગ્રહ આશ્રવરહિત સંયમને જાણવો.

ઉપરના પાંચે આશ્રવને માત્ર સૂચનારૂપે સંક્ષેપમાં જ વર્ણવ્યા છે. જે જીજ્ઞાસુઓને વધુ જાણવાની ઇચ્છા હોય તેમણે પ્રશ્ન વ્યાકરણાદિ જૈનાગમોમાં તે વિશે જોઇ લેવું.

"पंच निग्गहणा धीरा"

सूय अ० ३ गा. ६१.

ભાવાર્થઃ—પાંચ ઇદ્રિયો (કાન, આંખ, નાક, જીભ અને ચામડી) નો નિગ્રહ કરનાર ધીર, સંયમી, નિર્ગ્રંથ મુનિ થાય છે. જે જીવાત્મા પાંચ ઈન્દ્રિયોના કાબુ નીચે પડેલો છે, તે સમય સમય પર રાગદ્વેષની વૃદ્ધિને પામે છે. અને રાગદ્વેષથી સંસારનો ક્રમ આગળ ચાલે છે. સંસારી જીવને વાસ્તવિક સુખ મળતું નથી; એથી શ્રુતાદિ ઇદ્રિયોના સંયમી મુનિને, વીતરાગી કહેવામાં આવે છે.

" जे इन्द्रियाणं विसया मणुन्ना,
न तेसु भावंनिसिरे कयाइ ।
नयामणुन्नेसु मणं पि कुज्जा,
समाहिकामे समणे तवस्सी ॥

उत्त. अ. ३२ गा. २१

ભાવાર્થઃ—સમાધિના ઈચ્છુક તપસ્વી મુનિએ અવશ્ય ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો જોઇએ. ઈદ્રિયોના મનોજ્ઞ વિષયોમાં ચિત્તને દોડાવવું જોઇએ નહિ. એના પર રાગ (પ્રેમ) કરવો જોઈએ નહિ. અને અમનોજ્ઞ વિષયો પર દ્વેષ કરવો જોઇએ નહિ.

" चक्खुस्स रूवं गहणं वयन्ति,
तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु ।
तं दोसहेउ अमणुन्नमाहु,
समो य जो तेसु स वीयरागो ॥

उत्त. अ. ३२. गा २२

ભાવાર્થ:—કૃષ્ણવર્ણાદિ રૂપ એ ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો વિષય છે. એમાં જે રંગ મનોજ્ઞ છે તે રાગનું કારણ છે; અને જે અમનોજ્ઞ છે તે દ્વેષનું કારણ છે. આ બન્નેમાં (મનોજ્ઞ–અમનોજ્ઞમાં) જે સમભાવ રાખે છે તે મહાપુરુષ વીતરાગી કહેવાય છે; આમ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. સમભાવ રાખવો એને ચક્ષુ ઇંદ્રિયનો નિગ્રહ ગણવામાં આવ્યો છે અને ચક્ષુનો નિગ્રહ કરવો એજ સંયમ છે.

सोयस्स सद्दं गहणं वयन्ति,
तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु,
समो य जो तेसु स वीयरागो ॥

उत्त. अ. ३२ गा. ३५.

ભાવાર્થ:—શબ્દ એ શ્રોત્રેન્દ્રિય (કાન)નો વિષય છે. મનોજ્ઞ મધુરાદિ શબ્દ રાગનું કારણ છે. અમનોજ્ઞ કઠોર, શબ્દ દ્વેષનું કારણ છે. જે જીવાત્મા આ બન્નેમાં સમભાવ રાખે છે તે જ વીતરાગી છે; એમ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. સમભાવ રાખવો તેને શ્રોત્રેન્દ્રિય નિગ્રહ ગણવામાં આવ્યો છે અને એનો નિગ્રહ કરવો તેજ સંયમ છે.

घाणस्स गन्धं गहणं वयन्ति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥

उत्त. अ. ३२ गा ४८.

ભાવાર્થ—ગંધ એ ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાક)નો વિષય છે.

મનોજ્ઞ સુગંધાદિક રાગનું કારણ છે. અમનોજ્ઞ દુરભિ ગંધ (દુર્ગંધ) એ દ્વેષનું કારણ છે. જે જીવ આ બંન્નેમાં સમભાવ રાખે છે તે વીતરાગી છે, એમ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. સમભાવ રાખવો તેને ઘ્રાણેન્દ્રિયનો નિગ્રહ માનવામાં આવ્યો છે. અને ઘ્રાણેન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરવો તે સંયમ છે.

जिब्भाए रसं गहणं वयन्ति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु।
तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरागो॥

उत्त. अ ३२ गा. ६१

ભાવાર્થ—તિક્તાદિ (તીખો રસ) રસ રસનેન્દ્રિય (જીભ)નો વિષય છે. જીભ રસને ગ્રહણ કરવાવાળી છે, રસ જીભેથી ગ્રહણ કરી શકાય છે. મનોજ્ઞ રસ રાગનું કારણ છે. અમનોજ્ઞ રસ દ્વેષનું કારણ છે. એ બન્ને પર જે સમભાવ રાખે છે તે વીતરાગી છે. એમ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. સમભાવ રાખવાથી રસનેન્દ્રિયનો નિગ્રહ થઈ શકે છે. અને રસનેન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરવો તે સંયમ છે.

कायस्स फासं गहणं वयन्ति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु।
तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु वीयरागो॥

उत्त. अ. ३२ गा. ७४

ભાવાર્થ—કર્કશાદિ સ્પર્શ એ સ્પર્શેન્દ્રિય (ત્વચા)નો ગ્રાહ્ય વિષય છે. સ્પર્શેન્દ્રિય સ્પર્શની ગ્રાહક છે. મનોજ્ઞ સ્પર્શ રાગનું કારણ છે, અમનોજ્ઞ સ્પર્શ દ્વેષનું કારણ છે. એ બન્ને પરત્વે સમભાવ રાખનાર સાચો વીતરાગી છે;

એમ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. સમભાવ રાખવાથી સ્પર્શેન્દ્રિયનો નિગ્રહ શક્ય બને છે. સ્પર્શેન્દ્રિયનો નિગ્રહ તે સંયમ છે. પાંચે ઇંદ્રિયોનું પ્રેરક મન છે. મનને પણ નો ઇન્દ્રિય ગણવામાં આવે છે. મનનો નિગ્રહ કરવો તે સંયમ છે.

मणस्स भावं गहणं वयन्ति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु।
तं दोसहेउं अणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरागो॥

उत्त. अ. ३२ गा ८७

ભાવાર્થ—શબ્દ, સ્પર્શ, રુપ, રસ, ગંધ વગેરેનું અત્યાર સુધી વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. એ બધા ભાવ, મનના વિષય છે. મન એમને ગ્રહણ કરનાર હોવાથી મનથી ગ્રાહ્ય કહેવામાં આવ્યું છે. મનોજ્ઞ ભાવ એ રાગનું કારણ છે અને અમનોજ્ઞ ભાવ એ દ્વેષનું કારણ છે. આ બન્ને પરત્વે સમભાવ રાખનાર સાચો વીતરાગી છે; એમ મહા પુરુષોએ કહ્યું છે. સમભાવ રાખવાથી મનનો નિગ્રહ રાખી શકાય છે. મનનો નિગ્રહ કરવો તે સંયમ છે.

एविन्दियत्था य मणस्स अत्था,
दुक्खस्स हेउं मणुयस्स रागिणो।
ते चेव थोवं पि कयाइ दुक्खं,
न नीयरागस्स करेन्ति किंचि॥

उत्त. अ. ३२ गा १००

ભાવાર્થ—ઇન્દ્રિયોને માટે કે મનને માટે વિષયનું સેવન કરનાર રાગી જીવ માત્ર દુઃખનું જ કારણ બને છે.

આ વિષય, વીતરાગી જીવાત્માને લેશ માત્ર દુઃખ આપી શકતા નથી–અથવા આપી શકશે પણ નહિ. આથી જીનેશ્વર ભગવાને ફરમાવ્યું છે કે પંચેન્દ્રિય અને મનનું સમભાવથી નિગ્રહ કરવો આવશ્યક છે. અને નોઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ એ સંયમ છે. "चतुःकषायजयः" ક્રોધ માન, માયા, અને લોભ, એ ચાર કષાયોને જીતવા તે સંયમ છે કેમકે–ચાર કષાયોનું પરિણામ જીવાત્મા માટે ઘણું ભયંકર ને દુઃખદાયક છે. જીનેશ્વર ભગવાને કહ્યું છે કે—

कोहो अ माणो अ अणिग्गहीआ,
माया अ लोभो अ पवड्ढमाणा ।
चत्तारि एए कसिणा कसाया,
सिंचंति मूलाइं पुणब्भवस्स ॥

दश. वै०. अ ८-४०

ભાવાર્થ:—વૃક્ષ જેમ પાણીના સિંચનથી વધે છે તેમ દુઃખમય સંસારરૂપ વૃક્ષ પુનર્ભવરૂપ વધે છે. અને તેના સિંચનરૂપ ચાર કષાયો ગણાવવામાં આવ્યાં છે. અનિગ્રહિત ક્રોધ, માન તથા પ્રવૃદ્ધમાન માયા અને લોભ એ સંપૂર્ણ ચાર કષાય પુનર્ભવ (જન્મ–મરણ) ના સિંચનરૂપ છે. અર્થાત્ ચારે કષાયોના સેવનથી જીવાત્મા દુઃખમય સંસારની વૃદ્ધિ કરે છે. વારંવાર તે જન્મ મરણરૂપ દુઃખોનો અનુભવ કરે છે.

कोहवसट्टे णं जीवे आउय वज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ सिढिलबंधणबद्धाओ, घणियबंधणबद्धाओ, पकरेइ

हस्सकालठिइयाओ दीहकालठिइयाओ, पकरेइ, मन्दाणुमात्राओ तीव्वाणुमात्राओ पकरेइ, अप्पपएसगाओ, बहुप्पएसग्गाओ पकरेइ, आउयंच णं कम्मंसिय बंधइ सिय नो बंधइ, अस्सायावेयणिज्जंचणं कम्मं भुज्जो उवचिणइ; अणाइयंचणं अणवयग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टइ एवं माणमायालोभे वि ॥

भग॰ श॰ १२ उदे. १

ભાવાર્થ:—હે શંખ ! (હે ગૌતમ) જીવાત્મા, ક્રોધને વશ થઈને, આયુષ્યકર્મને છોડીને, શિથિલ બંધથી બંધાયેલ સાત કર્મોની પ્રવૃત્તિઓને મજબુત બંધથી બાંધવાનો પ્રારંભ કરે છે. અલ્પકાલની સ્થિતિવાળી, દીર્ઘકાળની સ્થિતિ લાવનાર યોગ્ય પ્રારંભની શરુઆત કરે છે, અલ્પપ્રદેશવાળી બહુ પ્રદેશવાળી કરનાર પ્રારંભની શરુઆત કરે છે. અને આયુષ્યકર્મ કોઈવાર બાંધે છે, કોઈવાર નથી પણ બાંધતો અસાતા વેદનીય કર્મને વારંવાર એકઠા કરે છે. તથા અનાદિ અનંત દીર્ઘ માર્ગવાળા, ચાર ગતિવાળા સંસારરૂપી અરણ્યમાં પર્યટણ કરે છે. આ પ્રકારે માન, માયા, લોભમાં ફસાયેલની સ્થિતિ પણ જાણવી જોઈએ.

આથી જૈન સાધકોને માટે ચારે કષાયો પર વિજય મેળવવો જરૂરી છે. એમના પર વિજય મેળવ્યા વિના સંયમ પૂર્ણ થઈ શકતો નથી. અને જ્યાં સુધી સંયમ અપૂર્ણ હોય ત્યાં સુધી વાસ્તવિક સુખ કયાંથી પ્રાપ્ત થઈ શકે ?

આથી જૈન સાધુઓનું સ્વરૂપ બતાવતાં જીનેશ્વર ભગવાને કહ્યું છે કે–

परिकखभासी सुसमाहिइंदिए, चउक्कसायावगए अणिस्सिए।
स निद्धुणे धुत्तमलं पुरेकडं आराहए लोगमिणं तहा परं ॥

दश० वै० अ ७ गा. ५७

ભાવાર્થ:—આત્માને દુષિત કરનાર અને આત્માને નિર્દોષ કરનાર, વચનોની પરીક્ષા કરીને અદુષિત વચન બોલનાર સમસ્ત ઇન્દ્રિયોને પોતાને વશ રાખનાર, સમાધિવન્ત, ક્રોધમાન, માયા અને લોભથી રહિત, અનાસક્ત સાધુ, સંયમદ્વારા આવતા નવીન કર્મોને રોકે છે. તથા પૂર્વ સંચિત પાપકર્મરૂપ મળને પણ દૂર કરે છે. અને તે શુદ્ધ આચરણ દ્વારા બન્ને લોકોને સિદ્ધ કરે છે.

" चउक्कसायविप्पमुक्का " જૈનમુનિ ચારે કષાયોમાંથી (ક્રોધ, માન, માયા લોભ) વિમુક્ત બને છે.

उवसमेण हणे कोहं माणं मद्दवया जिणे ।
मायमज्जवभावेण, लोभं संतोसओ जिणे ॥

दश वै० अ. ८–३९

ભાવાર્થ:—સ્વગુણ પરગુણમાં પ્રીતિનો નાશ કરનાર ક્રોધને ઉપશમ (ક્ષમા) થી જીતે છે. વિનય (નમ્રતા) ગુણનો નાશ કરનાર અભિમાનને મૃદુતા (કોમળતા) થી જીતવું જોઇએ. જ્ઞાનાદિ ગુણોના અવલંબન વિકાસ સ્વરૂપ મિત્રતાનો નાશ કરનાર માયાને સરલભાવથી જીતવી જોઇએ. અને સર્વગુણોનો નાશ કરનાર લોભને સંતોષથી જીતવો જોઇએ.

અક્રોધભાવ, અમાન, અમાયાભાવ અને અલોભ ભાવથી જ ચારે કષાયોનો અભાવ થાય છે. વાસ્તવિક સુખ આપનાર આ સંયમ છે.

"दण्डत्रयविरतिश्चति" જીવાત્મા નરકાદિ ચતુર્ગતિ ચોવીસ વિભાગો (દંડક) માં મન, વચન, કાયારૂપ દંડથી દંડાવે તેને દંડ કહે છે. મન વચન કાયાનો દંડ પણ આ પ્રકારે હાનિકર્તા છે. (જેવી રીતે આશ્રવેન્દ્રિય કષાય કરે છે) એ માટે સાધકે અવશ્ય ત્રણે દંડોને તજવા જોઈએ. એ છોડયા વિના સાધના પૂર્ણ થઇ શકતી નથી. અને જે સમય સુધી સાધના પૂર્ણ થતી નથી તે સમય સુધી જીવાત્મા વાસ્તવિક સુખ ક્યાંથી મેળવી શકે? આથી જીનેશ્વર ભગવાને જૈનમુનિઓને માટે ખાસ ફરમાવ્યું છે કે—

"दंडाणं गारवाणं च, सल्लाणं च तियं तियं ।
जे भिक्खू चयई निच्चं से न अच्छइ मण्डले ॥४॥

उत्त. अ. ३१

ભાવાર્થ—મન, વચન, કાયારૂપ ત્રણ દંડ, માયાશલ્ય નિદાન (ઇચ્છા) શલ્ય અને મિથ્યાદર્શન શલ્ય તથા ત્રણ ગર્વ ૧ રિદ્ધિનો ગર્વ. ૨ રસનો ગર્વ ૩ સાતાનો ગર્વ, આને જે ભિક્ષુક છોડી દે છે, તેને આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડતું નથી.

જીવાત્માની કષાયસહિત પ્રવૃત્તિ, દંડનું રૂપ ધારણ કરવાથી મન, વચન કાયાને દંડ કહ્યા છે. કષાય, આશ્રવ

પ્રવૃત્તિ રહિત મન, વચન કાયાના યોગને શ્રમણધર્મ (આત્મભાવ)માં જોડવો તે સંયમ છે અને તેથી જીવાત્માને અનુત્તર અર્થ (સુખ)ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

जोगं च समणधम्मामि जुंजे अनलसो धुवं ।
जुत्तो अ समणधम्मामि, अट्ठं लहइ अणुत्तरं ॥

दश वैः. अ. ८. गा. ४२

ભાવાર્થ—આળસ વિના નિશ્ચલતાથી મન, વચન, કાયાના યોગને, શ્રમણ ધર્મમાં જોડવો જોઈએ. ઉક્ત યોગને શ્રમણધર્મમાં જોડવાથી જ પરમ વાસ્તવિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ રીતે દંડત્રયની વિરતિ કરવી તેને સંયમ જાણવો.

: તપ :

પ્રિય પાઠકો ! તપની આવશ્યક્તા કેમ ? અને કેટલી છે ? એ પ્રથમ બતાવવું જરૂરી છે.

रागो य दोसो वि य कम्मवीयं, कम्मं च मोहप्पभवं वयन्ति ।
कम्मं च जाइमरणस्स मूलं दुक्खं च जाइमरणं वयन्ति ॥
दुक्खं हयं जस्स न होइ मोहो, मोहो हओ जस्स न होइ तण्हा ।
तण्हा हया जस्स न होइ लोहो, लोहो हओ जस्स न किंचणाइं ॥

उत्त. अ. ३२ गा ७-८.

ભાવાર્થ—રાગ અને દ્વેષ બન્ને કર્મના બીજ રૂપ છે. કર્મ મોહમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. કર્મ એ જ જન્મ

મરણનું મૂળ કારણ છે. અને જન્મ મરણ જ સર્વ દુઃખનું કારણ છે; એમ જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે.

જેણે મોહ કર્યો નથી એનું દુઃખ નાશ પામ્યું છે. એ પ્રમાણે જેના હૃદયમાં તૃષ્ણાનો દાવાનલ બુઝાઈ ગયો છે તેનો મોહ નાશ પામ્યો છે. અને જેને કોઈ વસ્તુનું પ્રલોભન નથી તેની તૃષ્ણા નાશ પામી છે. જેનો લોભ નષ્ટ થયો છે તેના માટે આસક્તિ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી.

જગતનાં પ્રાણી દુઃખ માત્રથી ડરે છે, પણ દુઃખના કારણથી ડરતા નથી. દુઃખ નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, ઉપાય યોજે છે, પણ દુઃખનાં કારણનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરતાં નથી. જ્યાં સુધી કારણનું અસ્તિત્વ છે ત્યાં સુધી કાર્ય અસ્તિત્વમાં હોય જ છે. આથી જીનેશ્વર ભગવાને કહ્યું છે કે, દુઃખનું કારણ જન્મમરણ, જન્મમરણનું કારણ કર્મ, કર્મનું મૂળ કારણ મોહ, મોહનું મૂળ કારણ રાગ-દ્વેષ અને રાગદ્વેષ ઇચ્છા અધ્યવસાયથી પેદા થાય છે. આથી રાગદ્વેષ જ સમસ્ત સંસારનું કારણ છે રાગદ્વેષથી સંગ્રહ થયેલા પાપ કર્મોનો નાશ, તપથી થાય છે. તપ જ જીવાત્માને વાસ્તવિક સુખ આપવામાં એક મોટા સાધન રૂપ છે. અહિંસા, સંયમ વિશે યત્કિંચિત વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. હવે થોડું વર્ણન તપની બાબતમાં કરીએ.

જીન ભગવાને દર્શાવેલા તપના માર્ગનું યોગ્ય આરાધન કરવામાં આવે તો જીવાત્માને અનંત સુખ મળે; પછી

તેને કોઇ પ્રકારની સાધના કરવાની આવશ્યકતા રહેશે નહિ; કેમકે સંયમનું કાર્ય, પેદા થતાં નવાં કર્મોને રોકવાનું છે. "तवेण परिसुज्झइ" "तपेन परिशुद्धिति" તપથી આત્માની સંપૂર્ણ શુદ્ધિ થાય છે.

અથવા " तवणाए कमेणं सोसणा भवे " " तपनेन क्रमेण शोषणा भवेत् " તપથી ક્રમવાર કર્મના પરમાણુનું શોષણ (નાશ) થાય છે.

" इच्छा निरोधस्तपः " આ તપનું લક્ષણ શાસ્ત્રકારોએ નક્કી કર્યું છે. રાગદ્વેષ સહિત સંસારી જીવોની અનાત્મતત્વો તરફ પ્રતિક્ષણ ઇચ્છા થાય એનો, ઇચ્છાનો નિરોધ કરવો, તે તપ છે. જ્યારે ઇચ્છાનો નિરોધ થાય છે ત્યારે તમામ અનાત્મતત્વ દ્રવ્યોમાં તૃષ્ણા રહિત જીવાત્મા પરમ સુખસમાધિયુક્ત બને છે.

"इच्छानिरोहं गए य णं जीवे सव्वदव्वेसु विणीयतण्हे सीइभूए विहरई ॥ १३ ॥

उत. अ २९

" इच्छानिरोधगतश्च जीवः सर्वद्रव्येषु विनीततृष्णः शीतीभूतो विहरति "

એનો ભાવાર્થ ઉપર બતાવ્યો છે.

जहा उ पावगं कम्मं रागदोससमज्जियं ।
खवेइ तवसा भिक्खू तमेगग्गमणो सुण ॥ १ ॥

उत्त. अ ३०.

ભાવાર્થ—રાગદ્વેષથી એકઠાં થયેલા પાપકર્મોને ભિક્ષુ જે તપ વડે ક્ષય કરે છે તેનું હું વર્ણન કરું છું તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. તપનું બાહ્ય ને આભ્યંતર એમ બે મુખ્ય ભેદ છે. બાહ્ય તપનો પ્રભાવ પહેલાં શરીર ઉપર પડે છે; ત્યારબાદ આંતર વૃત્તિઓ પર પડે છે. તપનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પહેલાં કહેવામાં આવ્યો છે કે આત્માને અપ્રમત્ત (પ્રવૃત્તિમય) રાખવા તપની ખાસ જરૂર છે. જો સ્થૂલ શરીરાદિ અવયવ પ્રમાદી હોય તો તેની પ્રવૃત્તિઓ અવશ્ય પાપ તરફ ઢળતી હશે અને પાપમય જ રહેશે. આમ હોવાથી શરીરાદિ સાધક હોય તો પણ જરૂર બાધક નીવડે છે. બાહ્ય તપથી શરીરાદિ મિથ્યાવાસના ખળી જાય છે ત્યારે આ, આત્મસાધનાનાં અંગોમાં જરૂર પ્રવૃત્ત થાય છે.

આભ્યંતર તપનો પ્રભાવ પહેલાં માનસિક વૃત્તિઓ પર પડે છે. ત્યારબાદ સ્થૂલ શરીરાદિ પર પડે છે. માનસિક કુવૃત્તિઓથી જ શરીરાદિ પ્રમાદી બને છે. અને શરીરાદિ પ્રમાદી બનવાથી જ માનસિક કુવૃત્તિઓ વૃદ્ધિ પામે છે. એમની વૃદ્ધિ થવાથી પાપકર્મ પણ વધતા જાય છે. આત્મા જ્યારે બાહ્ય તપ ને આભ્યંતર તપનું આરાધન કરે છે ત્યારે બન્ને વૃત્તિઓ કાબૂમાં આવી જાય છે. આ રીતે બન્ને વૃત્તિઓ પર આત્માનું વર્ચસ્વ આવવાથી, બન્ને તપનું પરિણામ, જીનેશ્વર ભગવાને એકજ બતાવ્યું છે.

एवं तवं तु दुविहं, जं सम्मं आचरे मुणी ।
सो खिप्पसव्वसंसारा विप्पमुच्चइ पंडिओ ॥

उत्त. अ. ३०. गा. ३१.

ભાવાર્થ—અણુસણ, ઉણોદરી, ભિક્ષાચરી, રસપરિત્યાગ, કાયાકલેશ, પ્રતિસંલીહનતા, એ બાહ્ય તપનાં મુખ્ય નામ છે. એ દરેકના અવાન્તર ભેદ ઘણા છે. ૧ પ્રાયશ્ચિત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન, અને ૬ કાયોત્સર્ગ, એ આભ્યંતર તપના મુખ્ય ૭ ભેદ છે. એનાં પણ અવાંતર ભેદ ઘણા છે. (આનો વિસ્તૃત ખુલાસો ઉત્તરાધ્યન, ઉવાઈ, ભગવતી વગેરેમાં આપવામાં આવેલ છે).

પ્રકરણ : ૪થું

તપ સંયમનું મહત્ત્વ

આ પ્રમાણે, બન્ને પ્રકારના તપોનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, જે મુનિ તપમાર્ગનું વિધિપૂર્વક આચરણ કરે છે, તે પંડિત સાધક, સમસ્ત સાંસારિક બંધનોમાંથી મુક્ત બને છે. અહિંસાપૂર્વક સંયમની અને તપની આવશ્યકતાની સાથ તપ સંયમ પણ એક એવું પ્રબળ સાધન છે કે જેના પ્રભાવથી તમામ કર્મ ક્ષય પામે છે. તપ સંયમ વિના જૈનની સાધના સાધના જ નથી. એથી પાઠકો સમક્ષ તપ સંયમનું મહત્ત્વ બતાવનાર કતિપય ઉદાહરણ રજુ કરીએ છીએ.

જીનેશ્વર ભગવાન, પૂર્ણ અનુભવ બાદ કહે છે કે—

"खवित्ता पुव्वकमाई संजमेण तवेण य ।
सिद्धिमग्गमणुपत्ता, ताइणो परिणिव्वुडा ॥

दश वैका अ. ३. गा. १५

ભાવાર્થઃ—સ્વપર આત્માનો રક્ષપાલ, સિદ્ધિમાર્ગમાં, પ્રાપ્ત થયેલ તપ અને સંયમ મારફત, પૂર્વના બધાંજ કર્મોનો ક્ષય કરીને, "परिनिवृत्ता." પરમ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ કૃતકૃત્ય થાય છે. અનંત જીવાત્માઓએ ભૂતકાળમાં સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરીને સિદ્ધ સ્વરૂપોની પ્રાપ્તિ

રૂપ તપ સંયમનું પરિણામ સિદ્ધ કર્યું; એ બતાવવા ઉપરનું સૂત્ર ટાંક્યું છે.

વર્તમાનકાળમાં જે મહર્ષિઓ તપ સંયમથી પૂર્વ કર્મોનો નાશ કરે છે અને સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે તેના ઉદાહરણરૂપ એક સૂત્ર બતાવું છું:

': खवेत्ता पुव्वकम्माइं संजमेण तवेण य ।
सव्व दुक्खपहीणट्ठा, पकमन्ति महेसिणा ॥

उत्त. २८–३६

ભાવાર્થ:—આ પ્રકારના સંયમ અને તપ દ્વારા, સમસ્ત પૂર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી, સર્વ દુઃખોથી રહિત થઈને, મહર્ષિઓ જલદીથી મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરે છે.

જૈન મુનિઓનાં વિશિષ્ઠ લક્ષણો બતાવ્યાં છે તેમાં પણ જ્યાં જ્યાં જોયુ ત્યાં ત્યાં મને, તપ સંયમથી જ મુનિપણાની પિછાન થઈ રહી.

नाण दंसणसंपन्नं, संजमे अ तवे रयं ।
एवं गुणसमाउत्तं संजयं साहुमालवे ॥

दश. वै. अ.७–४९

ભાવાર્થ:—જે, સમ્યક જ્ઞાન, સમ્યકદર્શનથી સંપન્ન, અને તપ તથા સંયમમાં લીન–અનુરક્ત છે તે સંયતી સાધુ કહેવાય છે. "चरित्तानुवाद" માં પણ જગાએ જગાએ આ જોવામાં આવ્યું છે કે "संजमेण तवसा अप्पाणं भाव· माणे विरहइ" સંયમ અને તપથી આત્મભાવની ભાવના કરતાં કરતાં (તે) વિચરે છે.

આ લોક અને પરલોકમાં સુખી થવાને અને તમામ આંતર (અંદર રહેલ) શત્રુ, દુષ્ટાત્માને જીતવાના પરમ ઉપાયરૂપ સંયમ અને તપ બતાવવામાં આવ્યા છે.

अप्पा चेव दमेयव्वो अप्पा हु खलु दुद्दमो ।
अप्पा दन्तो सुही होइ, अस्सिं लोह परत्थ य ॥७६॥

वरं मे अप्पा दन्तो संजमेण तवेण य ।
मोहं परेहि दम्मंतो बंधणेहिं वहेहिं य ॥७८॥

उत्त. अ. ९

ભાવાર્થઃ—ચૈતન્ય, જ્ઞાતા, દ્રષ્ટા ઇત્યાદિ મુખ્ય ગુણો સિવાય જે કષાયાત્મા (રાગ, દ્વેષ, મોહ, અજ્ઞાન, ક્રોધાદિ વિભાવિક ચૈતન્ય પર્યાયોમાં યુક્ત) ને યોગાત્મા (ઇન્દ્રિય, નોઇન્દ્રિય, મન, વચન, કાયા આદિના વ્યાપાર યુક્ત) ના ઉપયોગાત્મા–આત્માના સ્વાભાવિક સમ્યક જ્ઞાન અને સમ્યગ્ દર્શનમય તથા વૈભાવિક અસમ્યક્જ્ઞાન, અસમ્યગ્દર્શન આદિ, કુમતિ, કુશ્રુતાદિ અજ્ઞાન સહયોગી, આ પ્રકારે ઉપયોગ આત્માના બે વિભાગો (સમજવા માટે) ધ્યાનમાં લઇને વૈભાવિક અસમ્યગ્દર્શન, અસમ્યગ્ જ્ઞાનને, જ્ઞાનાત્મા, દર્શન આત્માના પણ બે વિભાગો સમજવા માટે શાસ્ત્રકારોએ બતાવ્યા છે. ૧. મિથ્યાદર્શનસ્વરૂપ ૨. સમ્યક્દર્શનસ્વરૂપ આ બે વિભાગોમાંથી મિથ્યાદર્શનસ્વરૂપ ચારિત્ર આત્માના પણ બે વિભાગો જાણવા. કેમકે મિથ્યા દર્શનની સાથ મિથ્યા ચારિત્ર હોય છે અને સમ્યગ્ દર્શનની સાથ સમ્યગ્ ચારિત્ર હોય છે. આ બન્નેમાંથી મિથ્યાચારિત્રાત્મક આત્માને

વીર્યાત્મા-આત્માની મૂળ શક્તિના પણ બે વિભાગ સમજવા, આત્માના સ્વરૂપમાં પરમોલ્લાસભાવ એ સમ્યગ્‌વીર્ય (પંડિત-વીર્ય) છે, આત્માથી પરસ્વરૂપમાં-અનાત્મપદાર્થ તત્ત્વોમાં જે ઉલ્લાસભાવ એ મિથ્યાવીર્ય (બાલવીર્ય) છે. એ બન્નેમાંથી બાલવીર્યને જીતવાનું (દમન કરવાનું) શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવ્યું છે. ઉપરોક્ત કાર્યકારણભાવથી, એકજ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માના આઠ ભેદ જૈનદર્શનકારોએ બતાવ્યા છે. શાસ્ત્રકારોનું કથન સત્ય છે.

ઉપર બતાવ્યા મુજબ, આત્માના આઠ ભેદમાંથી કયા (પ્રકારના) આત્માને નિશ્ચયપૂર્વક વશ કરવો મુશ્કેલ છે-દુર્દમ્ય છે ? કષાયાત્મા, યોગાત્મા, કષાયસહિત ઉપયોગાત્મા, મિથ્યાદર્શનરૂપ દર્શનાત્મા, મિથ્યાદર્શનસહિત મિથ્યાચારિત્રાત્મા, બાલવીર્યાત્મા, આ આત્માના વિભાવિક પ્રકારોનું દમન કરવું મુશ્કેલ છે. જીનેશ્વર ભગવાન ફરમાવે છે કે-હે સુખાર્થી ભવ્યો ! કષાયાદિ આત્માનું અવશ્ય દમન કરવું જોઇએ. કેમકે આ લોક અને પરલોકમાં કષાયાદિ આત્માનું દમન કરનાર જ પરમ સુખી છે, બન્યા છે અને સુખી બનશે. આ પંદરમી ગાથાનો કિંચિત સાર છે.

[નોંધઃ—ગુણ સ્થાનકદ્વારની શૈલી સિવાય આત્માના મૂળ શબ્દને નજર સમક્ષ રાખીને પણ વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. ગુણસ્થાનક ચારમાં દર્શનાત્માથી ચક્ષુદર્શનાદિ સુધી કહેવામાં આવ્યું છે. અને ચારિત્રઆત્માથી સામાયિકાદિ પાંચ ચરિત્રાદિ લક્ષમાં રાખીને કથન કરવામાં આવેલ

છે. પાઠકોએ અભ્યાસ બાદ એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે અપેક્ષાની દૃષ્ટિએ બન્ને સત્ય છે.]

મુમુક્ષોએ પોતાના શ્રેય માટે સંયમ અને તપ વડે કષાયાદિ આત્માનું દમન કરવું જોઈએ. જો તપ અને સંયમ વડે પોતાની જાતે આત્માનું દમન કરવામાં ન આવે તો બીજા દ્વારા, બંધનથી અને વધથી ફસાઇ જશો.

જેઓ સ્વસંયમ અને તપથી આત્માના કષાયાદિકોનું દમન કરે છે તેઓ આ લોકને પરલોકમાં કટુ વિપાકરૂપ નવીન કર્મોથી બંધાતા નથી. જો તેઓ નવીન કર્મો ન બાંધે અને પૂર્વ કર્મોનો ક્ષય કરે તો આ લોકમાં સંપૂર્ણ કેવળ જ્ઞાન કેવલદર્શન, પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરીને કૃતકૃત્ય થઈને સુખી બને છે. અને પરલોકમાં પણ શરીરાદિ રહિત બનવાથી હંમેશને માટે વાસ્તવિક સુખ પ્રાપ્ત કરી સુખી બને છે. આથી -પરમસુખી થવા અને સર્વ કર્મનો ક્ષય કરવામાં તપ અને સંયમ સાધનરૂપ છે. જે પરાધીન દુષ્ટ અશ્વની જેમ, બીજા વડે બંધન ને વધથી દમાય છે તે પુરાણા કર્મોનો નાશ કરી શકતો નથી, તથા નવાં ઊભાં થતાં કર્મોને તે રોકી શકતો. આથી જ્યાંસુધી કર્મની પરંપરા મોજુદ છે ત્યાં સુધી આ લોકમાં અને પરલોકમાં જીવ સુખી થઈ શકતો નથી. આ કારણથી સંયમ, તપનું આચરણ આપણા જીવનમાં અવશ્ય હોવું જોઇએ. ઐહિક અને પરલૌકિક વાસ્તવિક સુખની ઇચ્છાવાળા-મુમુક્ષુ સાધુ, સર્વ કામક્રોધાદિ, તથા પૂર્વકાલીન સર્વ કર્મરૂપી શત્રુઓનો નાશ કરવા, સંયમ, તપ આદિ હથિયાર લઇ, સતત આત્મ જાગૃતિ રાખીને,

આ હથિયારોથી (સંયમ, તપ) યુદ્ધ કરીને શત્રુ ઉપર વિજય મેળવે છે; અને સદાને માટે આત્મસ્વરૂપ બની જાય છે. આ વાત પાઠકોને શાસ્ત્ર મારફત બતાવવી એ ઉચિત છે.

"तवं चिमं संजमजोगयं च, सज्झायजोगं च सया अहिट्ठिए। सूरवे सेणाइ, समत्तमाउहे, अलयप्पाणो होइ अल परेसिं ॥६२॥

सज्झायसुज्झाणरयस्स ताइणो अपावभावस्स तवे रयस्स।

विसुज्झई जं सि मलं पुरेकडं, समीरियं रुप्पमलं व गोइणा ॥६३॥

से तारिसे दुकखसहे जिइंदिए, सुएण जुत्ते अममे अकिंचणे।

विरायई कम्मघणम्मि अवगए कसिणब्भपुडावगमे व चंदिम ॥ ६४ ॥

यशा० वैका० अ. ८

ભાવાર્થ—સાધુ (જૈનમુનિ) સંયમ, યોગ, તપ અને સ્વાધ્યાય યોગનું સતત અધિષ્ઠાન કરતા રહે છે. આ પ્રકારે જ્ઞાન, સંયમ તથા તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી—સંયમ તપ હથિયાર વડે, શૂર સેનાપતિની જેમ, પોતાનો તથા બીજાનો ઉદ્ધાર કરવાના કાર્યમાં સમર્થ બને છે. ૩૨

સ્વાધ્યાય તથા સુધ્યાનમાં તલ્લીન, પરજીવોની રક્ષક તપશ્ચર્યામાં લીન અને નિષ્પાપી સાધુનાં પૂર્વકાલીન પાપકર્મો

પણ નષ્ટ થઇ જાય છે; જેમ ચાંદીનો મેલ અગ્નિમાં ભસ્મ થઈ જાય છે. ૩૩

ઉપરોક્ત (સંયમ, તપ, ક્ષમા દયાદિ) ગુણોના ધારક, શારીરિક, માનસિક સંકટોને સમભાવપૂર્વક સમ્યક સહન કરનાર, શ્રુત સિદ્ધાંત વિદ્યાને ધારણ કરનાર, જીતેન્દ્રિય, મમત્વભાવ અને મમત્વરૂપ પરિગ્રહ રહિત સાધુ કર્મરૂપી આવરણોથી દૂર થઇને, વાદળાં વિનાના નિર્મળ આકાશમાં ચંદ્રમા જેમ ઝગઝગી ઊઠે, એ રીતે ચંદ્રપ્રકાશ કરતાં અનંત ગુણોવાળી તે મુનિની આત્મજ્યોત અનંતકાલ સુધી કર્મમેલ રહિત બનીને પ્રકાશિત બને છે. અર્થાત્ આ જ સાધુ આત્મસ્વરૂપ બને છે

" खवेंति अप्पाणमोहदंसिणो, तव रया संजम अज्जवेगुणे। धुणंति पावाइ पुरेकडाइं, नवाई पावाइं न ते करंति ॥६८॥

सओवसंता अममा अकिंचणा, सविज्ज विजाणुगया जससिणो। उडप्पसन्ने विमले व चंदिमा सिद्धि विमणाइं उवेंति ताइणो ॥ ६९ ॥

ભાવાર્થ:—જૈનમુનિ કેવા છે ! મોહ મમત્વરહિત, વસ્તુને યથાર્થ રૂપે જોવાવાળા અને, ઋજુતા (સરલ–માયા કપટ રહિત) તપમાં તે રક્ત હોય છે. આ સાધુ મહાત્મા પોતાના આત્માની દુષ્ટ પ્રકૃતિ (કર્મપદ્ધતિ) નો ક્ષય કરી દે છે. આ જ નિર્ગંથ મુનિ પૂર્વસંચિત પાપકર્મોનાં બંધનોનો પણ ક્ષય કરે છે એને નવાં પાપકર્મોનો બંધ બાંધતો નથી. (૩૮)

સર્વદા ઉપશાંત, મમત્વરહિત, અપરિગ્રહી, આત્મજ્ઞાન સ્વરૂપ વિદ્યાનું અનુસરણ કરનાર મુનિ, શરદઋતુના નિર્મળ ચંદ્રની જેમ, સર્વકર્મ મલથી સર્વથા રહિત બનીને સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. જો તપસંયમાદિ સાધનામાં ન્યૂનતાના કારણસર સ્વલ્પ કર્મ અવશિષ્ટ (ખપ્યા વિનાનું) રહે તો ઉચ્ચ પ્રકારના વૈમાનિક દેવલોકમાં ઉત્તમ કોટિનો દેવ બને છે. ત્યાંથી ફરીવારના જન્માંતરમાં સંયમ તપથી અવશિષ્ટ કર્મનો ક્ષય કરી, મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. (૩૯)

તમામ જૈનવાણી જોવાથી માલુમ પડે છે કે–અહિંસા, સંયમ તપથી જ સર્વ સિદ્ધિ થાય છે. આ વિષયમાં થોડું પ્રમાણ અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યુ છે. જો તેનું કંઈપણ પરિણામ આવે તો પૂર્વ મહર્ષિઓની જેમ અમે પણ કંઈક કલ્યાણકારી બન્યા કહેવાઈશું.

પ્રકરણ ૫ મું

સાધુત્વ.

જીવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આત્મશુદ્ધિ છે. ઇહલૌકિક કે પારલૌકિક કોઇ પદ મેળવવું તે ઉદ્દેશ નથી. આત્મશુદ્ધિ એ જ એક ઉદ્દેશ જીવનનો છે. આ ઉદ્દેશની પૂર્તિમાં સાધકને આધ્યાત્મિક મોહ, અજ્ઞાન, અવિદ્યા તથા તજ્જન્ય તૃષ્ણાનું મૂલોચ્છેદન કરવું પડે છે. એ માટે અધ્યાત્મિક જ્ઞાન અને તેની મારફત સારા જીવન વ્યવહારને નિસ્તૃષ્ણ બનાવવો જોઇએ. એમાં શારીરિક, માનસિક, વાચિક વિવિધ તપસ્યાઓ, તથા અનેક પ્રકારના ધ્યાન, મૌન, યોગમાર્ગનું અનુસરણ અને પંચમહાવ્રતોનું-યાવજ્જીવ અનુષ્ઠાન કરવું એ સાધુત્વ છે. જીનેશ્વર ભગવાને આચારંગ સૂત્રમાં જણાવ્યું છે કે જે, આત્મશુદ્ધિમાં બાધક મોહ મિથ્યાત્વાદિક આશ્રવોને રોકવા માટે જીનદીક્ષા લે છે તે જરૂર ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરીને સર્વદર્શી બને છે.

"विणे तुं सोयं णिक्खन् एसमहं अकम्मा, जाणति पासति, पडिलेहाए णावकंखति. इव आगतिं गतिं परिण्णाय अच्चेति जाइमरणस्स वट्टमग्गं णवक्खायरते ॥३२९॥

आ॰ प्र॰ श्रु॰ अ॰ ६. उ० ६

ભાવાર્થ—જીનેશ્વર ભગવાન ફરમાવે છે કે જે કોઇ પુરુષ (સ્ત્રી) પાપ લાવનાર આશ્રવના પ્રવાહને રોકવા દીક્ષા લે છે, તે મહાપુરુષ ઘાતિકર્મ–(જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય)નો ક્ષય કરી સર્વજ્ઞ (જડ, ચૈતન્ય તમામ દ્રવ્ય, ગુણ પર્યાયને જાણનાર ને જોનાર) સમદર્શી બને છે. તે ગુણગ્રાહક ઇંદ્રાદિકને પૂજનીય, વંદનીય બને છે. પણ તે મહાપુરુષ પરમાર્થનો વિચાર કરીને, ઇન્દ્રાદિકે કરેલી પૂજાની જાતે 'मणसा वि न पत्थए' અભિલાષા રાખતો નથી. અને પ્રાણીમાત્રના જન્મમરણના ચંક્રમાં (સંસારમાં) પરિભ્રમણને જાણીને, જન્મમરણના ચંક્રમાંથી વિમુક્ત થઈ મુક્તપુરીના સુખમાં જઇને બેસે છે.

જીનેશ્વર ભગવાને આત્મકલ્યાણી સાધુઓના વિષયમાં વાસ્તવિક સાધુત્વનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. એને સંપૂર્ણ રીતે આ નાના લેખમાં બતાવવું અમારા માટે અશક્ય છે. તોપણ થોડું બતાવવું એ ઉચિત ગણીને થોડું લખીએ છીએ.

અનંત જિનેશ્વરોનો સત્ય ઉપદેશ—

तथ खलु भगवया छज्जीवनिकायहेउ पन्नत्ता तं जहा-पुढवीकाए जाव तसकाए। से जही नामए मम अस्सायं दंडेण वा, अट्ठीण वा, मुट्ठीण वा, लेलूण वा, कवालेण वा, आउट्टिज्जमाणस्स वा, हम्ममाणस्स, तज्जिज्जमाणस्स वा, ताडिज्जमाणस्स वा, परियाविज्जमाणस्स वा, किलामिज्जमाणस्स वा, उद्दविज्जमाणस्स वा, जाव

लोमुक्खणणमायमवि हिंसाकारगं दुःखं भयं पडिसंवेदेमि। इच्चेव जाण सव्वे जीवा, सव्वे भूये, सव्वे पाणा, सव्वे सत्ता दण्डे वा, जावकवालेण वा, आउट्टिज्ज माणा न इम्ममाणा वा ताज्जिज्जमाणा वा ताडिज्जमाणा वा परि-यावज्जमाणा वा किलामिज्जमाणा वा, जाव लोमुक्खण णमायमवि हिंसाकारगं दुःखं भयं पडिसंवेदेन्ति। एवं निच्चा सव्वे पाणा, जाव सत्ता न हन्तव्वा, न अज्जावे-यव्वा, न परिघेयव्वा, न परितावेयव्वा, न उद्दवेयव्वा। से बेमि जे य अइया, जे य पडुपन्ना, जे य आगमिस्सा, अरिहंता भगवंता सव्वे ते एवमाइक्खति, एवं भासंति, एवं पन्नवेन्ति, एवं परूवेन्ति, सव्वे पाणा जावसत्ता, न हन्तव्वा, न परिघेयव्वा, न अज्जावेयव्वा, न परितावेयव्वा। एस धम्मे धुवे नीइए सासए समिच्च लोगे लोगं खेयन्नेहिं पवइए ॥ २४ ॥

सू. अ. १६ सू. २४८

ભાવાર્થ—પ્રાણીપાતથી કર્મબંધ થાય છે, આથી છકાય સ્વરૂપ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ હેતુપૂર્વક કહ્યા છે—પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય; આ છ કાય ગણાવ્યા છે. એમને દુઃખ આપવાથી જે વેદના થાય છે તે દ્રષ્ટાંતથી બતાવે છે. જે

કોઇ પુરુષ મને લાકડીથી, હાડકાથી મુઠ્ઠીથી, કાંકરાથી, ગુસ્સો કરી મારે, તર્જન કરે, તાડન કરે, પરિતાપ આપે, કિલામન ઉત્પન્ન કરે, ઉદ્વેગ દે કે મારવાના જેટલા પ્રકારો છે તે બધાથી મારવાના કે દુઃખ આપવાના પ્રયોગોથી, શરીર પરનો એક એક રોમ ઉતારે અને એ સમયે મને જેવું દુઃખ થાય અને મને જેવો ભયનો અનુભવ થાય છે તેવો જ અનુભવ પંચેન્દ્રિયાદિ બધા જીવો, વનસ્પત્યાદિ બધા ભૂત, દ્વિન્દ્રિયાદિ બધા પ્રાણી, પૃથ્વી ઇત્યાદિ બધા સત્વો પણ, દંડ, આક્રોશ, તાડન તર્જન અને શરીરમાંનો એક એક રોમ કાઢી લેનાર હિંસાના કારણથી (મારા જેવો જ) દુઃખનો અનુભવ કરે છે. અર્થાત્ જે દુઃખ મને થાય છે તે દુઃખ અન્ય જીવોને પણ થાય છે. આ જાણીને કોઇ પણ પ્રાણી, ભૂત જીવ અને સત્વોને હણવા નહિ, તાડન તર્જન કરવું નહિ, પરિતાપ ઉપજાવવો નહિ, ઉદ્વેગ કરવો નહિ. ગુરુદેવ-શિષ્યને કહે છે કે-હે આયુષ્યમાન શિષ્ય ! અતીતકાલમાં જે તીર્થંકર થઈ ગયા છે, વર્તમાન-કાળમાં જે તીર્થંકર (વિદ્યમાન) છે અને આગામિ (ભ-વિષ્ય) કાળમાં જે તીર્થંકર થશે તે બધા આમ જ ફરમાવે છે, આ જ ઉપદેશ આપે છે કે કોઈ પ્રાણી, ભૂત, જીવ, સત્વને મારવાં નહિ, પરિતાપ દેવો નહિ, ઉદ્વેગ પેદા કરવો નહિ, જીવોની કાયામાંથી તેમનો પ્રાણ જુદો કરવો નહિ; છ કાય જીવોને આ પ્રમાણે કરવાથી દુઃખરુપ સમુદ્રમાં દુઃખી થવાય છે એમ જોઇને સર્વજ્ઞ શ્રી તીર્થંકરદેવોએ જીવદયા રૂપ નિત્ય નિશ્ચલ સુખમય ધર્મ કહ્યો છે ॥૨૪॥

एवं से भिक्खू विरए पाणाइवायाओ जाव विरए परिग्गहाओ नो दन्तपक्खालणेणं दन्ते पक्खालज्जा, नो अंजणं, नो वमणं नो धूवणे नो तं परिआविएज्जा ।।२५।।

सू. अ. १७ सूत्र २५

ભાવાર્થઃ—ઉપરોક્ત ધર્મને જાણીને પ્રાણાતિપાત–હિંસાથી, અસત્ય બોલવાથી, અદત્તાદાન–ચોરીથી, મૈથુન કરવાથી, પરિગ્રહ મમત્વ મૂર્છાથી દૂર રહેવું, દાંતોમાં દાંત પ્રક્ષાલન નહિ કરવું, આંખોમાં અંજન નહિ લગાડવું, વોમિટ, વમન વિરેચન ન કરવા, શરીર અને વસ્ત્રાદિકોને ધૂપ ન કરવો તથા ખાંસી વગેરે મટાડવા માટે ધૂમ્રપાન પણ ન કરવું. ૨૫

" से भिक्खू अकिरिए अलूसए, अकोहे, अमाणे, अमाए, अलोह, उवसन्ते परिनिव्वुडे, नो आसंसं पुरओ करेज्जा, इमण मे दिट्ठेण वर, सुएण वा, गएण वा, विन्नाएव वा, इमेण वा, सुचरिअतवनियमबम्भचेरवासेण इमेण वा जायामायावुत्तिएणं धम्मेणं इओ चूए पेच्चा देवे सिया कामभोगाण वसवत्ती सिद्धे वा अदुक्खमसुभे एत्थ विसिया एत्थ वि नो सिया ।।२६।।

सू. अ. १७

ભાવાર્થ—ક્રિયારહિત (સાવદ્ય ક્રિયારહિત) અહિંસક કોઈ પણ પ્રકારની હિંસા રહિત, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરહિત, તથા સમાધિવન્ત સાધુ જન્માન્તરને માટે પણ કામભોગની વાંછા કરે નહિ. આ પ્રકારની સાધુતાથી આ

મોસહી વગેરેની લબ્ધિ પ્રાપ્ત કરી તપશ્ચર્યાનું ફળ તે નજરે જુએ છે. આનાથી અથવા સિદ્ધાંતના પઠનથી એના મનનથી, જ્ઞાન વિજ્ઞાનથી, તપ નિયમ બ્રહ્મચર્યના વ્રત પાલનથી સંયમ માત્રાથી, પ્રમાણસહિત આહારાદિક વૃત્તિથી આહાર લઇ હું પરભવમાં દેવત્વ પ્રાપ્ત કરીશ એવી ઇચ્છા તે કરે નહિ. અથવા વિધવિધ પ્રકારના કામભોગને વશ ન થાય તથા અણિમા મહિમાદિ આઠ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે એવી પણ તે ઈચ્છા ન કરે. હું શુભાશુભ કર્મ રહિત થઇશ, એવી પણ વાંછા ન કરે. તપશ્ચર્યના આચરણથી ઇચ્છિત અર્થની પ્રાપ્તિ થાય કે ન થાય તો પણ તે ઉપરોક્ત પૌદ્ગલિક વાંચ્છા કરે નહિ (કરવી નહિ). ॥ ૨૬ ॥

" जे भिक्खू सद्देहिं अमुच्छिए, रूवेहिं अमुच्छिए, गंधेहिं अमुच्छिए, रसेहिं अमुच्छिए, फासेहिं अमुच्छिए, विरए कोहाओ, माणाओ मायाओ, लोभाओ, पेज्जाओ, दोसाओ, कलहाओ, अब्भक्खाणाओ दंसणसल्लाओ इति से महओ आयाणाओ उवसन्ते उवट्ठिए, पडिविरए से भिक्खू ॥२७॥

सू० अ०. १७ म. २७

ભાવાર્થ—શબ્દ, રૂપ, ગંધ, અને રસ તથા સ્પર્શ એ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં મૂર્છિત તથા ક્રોધ, માન, માયા લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, પરપરિવાદ રતિ, અરતિ, માયામૃષા અને મિથ્યાદર્શનશલ્ય

આ મહાન આશ્રવનાં કારણોથી દૂર રહેનાર સાવધાન વતી પુરુષ, સાધુ કહેવાય છે. ૨૭

" जे इमे तसथावरा पाणा भवन्ति, ते नो सयं समारंभइ, न्नो वन्नेहिं समारम्भावइ, अन्न समारम्भन्ते वि सणणुजाणइ इति से महओ आयाणाओ उवसन्ते उवट्ठिए पडिविरए से भिक्खू ॥२८॥

सू. अ. १७

ભાવાર્થ:—જે ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા કરતો નથી બીજા પાસે કરાવતો નથી કે કે હિંસા કરનારને સારો ગણતો નથી, જે આ બધા આશ્રવોનાં કારણોથી દૂર રહે છે, તે સાચો સાધુ કહેવાય છે.

" जं विय इणं संपराइयं कम्मं किज्जइ, नो तं सयं करेइ, नो अन्नाणं कारवेइ, अन्नं वि करेन्तं न समणु जाणइ इति महओ आयाणाओ उवसन्ते उवट्ठिए पडि-विरए ॥३०॥

सू. अ. १७

ભાવાર્થ:—જૈનમુનિ જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારનાં કર્મોને સંસારમાં પરિભ્રમણ થવાનું કારણ સમજીને, તેના બંધરૂપ બને તેવી સાંપરાઇક ક્રિયા પોતે ન કરે, બીજા પાસે ન કરાવે કે એવી ક્રિયા કરનારને સારો ન ગણે ને આ પ્રકારના વર્તન દ્વારા અનાશ્રવી બને.

" जे इमे कामभोगा सचित्ता वा अचित्ता वा ते नेव सयं परिगिण्हंति नो अन्नेणं परिगिण्हावेंति, अन्नं परिगिण्हिं तं पि ण समणुजाणइ, इति से महओ आयाणाओ उवसन्ते उवट्ठिए पडिविरत्तो से भिकखू ॥ २९ ॥

सु. अ ७७.

ભાવાર્થ:—જે કોઇ પણ પ્રકારના સચિત વા અચિત, કામભોગને સ્વયં ગ્રહણ કરતો નથી, અન્ય પાસે ગ્રહણ કરાવતો નથી, કામભોગોને અંગિકાર કરનારને સારો ગણતો નથી તે, આશ્રવથી દૂર રહેનાર સાધુ છે. ॥ ૨૯ ॥

" जे भिकखू जाणेज्जा असणं वा पाणं वा खाइमं साइमं वा असिंपडियाए एगं साहम्मिवं समुद्दिस्स पाणाइं भूयाइं, जीवाइं, सत्ताइं, समारंभ–समुद्दिस्स कीयं पामिच्चं अच्छिज्जं अनिसट्ठं–अभिहडं आहट्टुदेसियं तं चेइयंसिया, तं नो सयंभुंजइ णो अन्नेणं भुंजावइ, अन्नं वि भुंजंतं ण समणुजाणइ इति से महतो आयाणाओ उवसंते उवट्ठिए पडिविरए ॥३७॥

.सू. अ. ९७

ભાવાર્થ—સાધુને માલમ હોય કે–અમુક ગૃહસ્થને ત્યાં અમુક સાધુને માટે પ્રાણ, ભૂત, જીવ, સત્વ, હિંસા કરીને અન્ન, પાણી મેવા, મિઠાઈ મુખવાસ બનાવ્યાં છે, મૂલ્ય આપીને લીધાં છે, ઉધાર લીધાં છે, કોઇથી પાસેની

બળાત્કાર કરીને છિનવી લીધાં છે, માલિકની આજ્ઞા વિના લીધાં છે, સાધુની સન્મુખ લાવી દીધાં છે, આવા આધાકર્માદિ દોષોથી યુક્ત, દોષિત આહારને સાધુ સ્વયં ન ભોગવે, બીજાને ન ખવરાવે અને ખાનારને સારો ન જાણે. આવા પ્રકારના દોષિત આહારથી દૂર રહેનાર સાધો, સાધુ કહેવાય છે.

"से भिक्खू अह पुणेव जाणेज्जा, तं विज्जइ तेसिं परक्कमे जस्सट्ठ ते चेइयं सिया तं जहा–अप्पणो से पुत्ताणं धूयाणं सुण्हाणं धातीणं नाईण राईणं दासाणं दासीणं कम्मकराणं कम्मकरीणं आएसाणं पुढो पहेणाए सामासाए पायरासाए संनिहीसंचये कज्जंति, इह मे गेसिं माणवाणं भोयणाए, तत्थ भिक्खू परकडं परणिट्ठियं मुग्गमुप्पायणे· सणासुद्धं सत्थाइयसत्थ परिणामियं अविहिंसियं, एसियं वेसियं सामुदाणियं–पन्नमसणं कारणट्ठा पमाणजुत्तं अक्खोवंजणवणलेवणभूयं संजमजायामायावत्तियं बिलमिव पन्नगभूतेणं अप्पाणेणं आहारं आहारेज्जा, अन्नं अन्नकाले, पाणं पाणकाले, वत्थं वत्थकाले, लेणं लेणकाले सयणं सयणकाले ॥२२॥

सू म १६

ભાવાર્થ—એ સાધુએ આ પણ જાણવું કે વિદ્યમાન આહાર કોને માટે બનાવ્યો છે? પરાક્રમ કરી જેમના માટે તે બનાવ્યો, તે ગૃહસ્થે પોતાને માટે, પોતાના પુત્ર, પુત્રી. વહુ, ધાવમાતા, જ્ઞાતિજન, રાજા, દાસ, દાસી, નોકર નોકરાણી અને મહેમાનો માટે (તૈયાર કરેલો છે?)

બીજાને મોકલવા માટે છે? પ્રાતઃકાલ, સાંયકાલમાં ખાવા માટે છે? વિનાશક દ્રવ્ય અથવા અવિનાશક દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરવાને માટે બનાવ્યો છે? આ બીજાએ તૈયાર કર્યો છે? બીજાને માટે તૈયાર કર્યો છે, આમ કરવામાં ઉદ્‌ગમન દોષો રહિત, ઉત્પાત દોષો રહિત, એષણા દોષોથી રહિત, અચિત અને નિર્જીવ આહાર છે એમ જાણીને, શરીર નિભાવવા જ સાધુ મધુકરવૃત્તિથી સપ્રમાણ ગ્રહણ કરે. જેમ ગાડા કે રથને ચલાવવા માટે પૈડામાં તેલ પૂરવામાં આવે છે તેમ સાધુ, શરીર રૂપી ગાડા, રથને ચલાવવા માટે થોડોજ (પ્રમાણસર) આહાર ગ્રહણ કરે છે; જેથી શરીરને પોષણ મળે ને તે સંયમની સાધના કરી શકે. જેમ કોઈના શરીરમાં વ્રણ (ઘાવ કે ગુમડું) થાય છે તો તે ગુમડા કે વ્રણના પ્રમાણમાં જ મલમ આદિનો લેપ લગાડવામાં આવે છે અને તેથી ઘા રુઝાઇ જાય, તે જ પ્રમાણે સાધુ એવો આહાર કરે કે જેથી ભૂખ વેદનાનું ઉપશમન થાય. જેમ સાપ પોતાના દરમાં, અહીં તહીં જોયા વિના, સીધો પ્રવેશ કરે છે, દરમાં જલદી જાય છે, તે પ્રમાણે સાધુએ પણ આહારનો આસ્વાદ નહિ લેતાં, ભોજન આરોગી લેવું. અને આવા ભોજનની જરૂરત હોય ત્યારે ભોજનના અવસર પર ભોજન કરે, પાણીના અવસર પર પાણી પીવે, ઉપાશ્રયની જરૂર હોય તો ઉપાશ્રય લે, શયનની જરૂર હોય તો શયનના અવસરે શયન કરે. આ પ્રકારના સંયમ જીવનને નિભાવવા લૌકિક ક્રિયા કરતાં, સંયમ પાળનાવાળો, સાધુ બને છે.

"से भिक्खू मायन्ने अन्नयरं दिसं अणुदिसं वा

पडिवन्ने धम्मं आइक्खे विभइकिट्टे उवट्ठिएसु वा अणुवट्ठिएसु वा सुस्सूसमाणेसु पवेयए सन्ति विरई उवसमं निव्वाणं, सोयवियं अज्जवियं, मद्दवियं, लाघवियं, अणइवाइयं सव्वेसिं पाणाणं, सव्वेसिं भूयाणं, सव्वेसिं जीवाणं, सव्वेसिं सत्ताणं, अणुवाइं किट्टए धम्मं ॥३३॥

सूत्र अ १७ सूत्र ३३

ભાવાર્થ:—પૂર્ણવિવેકી સાધુ પૂર્વાદિ કોઇપણ દિશા, વિદિશાનો આશ્રય કરીને વિચરતાં ધર્મોપદેશ કરે, ધર્મ સાંભળવામાં ઉદ્યમશીલ તથા ધર્મ સાંભળવામાં અનુદ્યમ શીલને તથા ઉત્સુક-અનુત્સુક (બધા પ્રકારના) શ્રોતાઓને ધર્મનો ઉપદેશ કરે, અહિંસાદિ ધર્મનું ફળ જે ભિન્ન પ્રકારથી બતાવે તથા ધર્મ મહાત્મ્યની કીર્તિ કરે, જે ધર્મ કહે, જે આ પ્રમાણે ધર્મ બતાવે, શાંતિ, વિરતિ, ઉપશમ, નિર્વાણ, શૌચ, ઋજુતા, સરળતા, લાઘવતા, મૃદુતા, કોમળતા, લઘુતા, અહિંસા; સર્વ પ્રાણ ભૂત, જીવ, સત્વના જીવનનો વિચાર કરી, એમની કોઇ પ્રકારે હિંસા ન કરે વગેરે એવા ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે એ સાધુ છે. ॥ ૩૩ ॥

"से भिक्खू धम्मं किट्टमाणे नो अन्नस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, नो पाणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, नो वत्थस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, नो लेणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, नो सयणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, नो अन्नेसिं विरूवरूवाणं कामभोगाणं हेउं धम्ममाइक्खेज्जा,

अगिलाए धम्ममाइक्खेज्जा, नन्नत्थकम्मनिज्जरट्ठाए धम्ममाइक्खेज्जा ॥

सूत्र अ. १७ सू. ३७

ભાવાર્થઃ—ધર્મોપદેશક, ધર્મની કથા કરનાર સાધુએ ધર્મની કથા, અન્નને માટે, પાણીને માટે, વસ્ત્રને માટે, ઉપાશ્રયને માટે, શય્યા, સંથારા, પાટ કે પાટલાને માટે, તથા વિવિધ પ્રકારના ભોગોની પ્રાપ્તિ માટે કરવી જોઈએ નહિ. પરંતુ કર્મનિર્જરાની એકનિષ્ઠાથી અગ્લાનપણાથી કર્મક્ષયણ કરવા માટે ધર્મકથા કરવી જોઈએ. ૩૮

"इह खलु तस्स भिक्खुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा-निसम्मउट्ठाणेणं उट्ठायवीरा अस्सिं धम्मे समुट्ठिया। जे तस्स भिक्खुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म सम्मं उट्ठाणेणं उट्ठायवीरा अस्सिं धम्मे समुट्ठिया ते एवं सव्वोवगया, ते एवं सव्वोवरया, ते एवं-सव्वोवसन्ता, ते एवं सव्व-ताए परिणिव्वुडत्ति बेमि ॥३५॥

सूत्र. अ. १७

ભાવાર્થઃ—આ સંસારમાં ભવ્યાત્મા–ઉત્તરગુણો સહિત સાધુ પાસેથી ધર્મશ્રવણ કરીને સમ્યક્ પ્રકારથી નિશ્ચય કરી સંયમમાં સાવધાન બની, ધર્મમાર્ગમાં કર્મક્ષય કરવા માટે શૂરવીર બને છે. એ અઢાર પ્રકારના પાપસ્થાનોથી ઉપશાન્ત બની, (જીવાત્મા) પરમશાંત આત્મસ્વભાવી બને છે. અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરે છે. આમ મેં જીનેશ્વર ભગવાનના મુખથી સાંભળ્યું છે. ૩૫.

" एवं से भिक्खू परिण्णाय कम्मे परिण्णयसंगे;

परिण्णाय गेहवासे, उवसन्ते समिए सहिए, सयाजए सेयं वयणिज्जं तं जहा समणेत्ति वा, माहणेत्ति वा, खंतेत्ति वा, दंतेत्ति वा, गुत्तेत्ति वा, मुत्तेत्ति वा, इसित्ति वा,मुणित्ति वा, कइत्ति वा, विउत्ति वा, भिक्खुत्ति वा, लहुत्ति वा, तीरट्ठित्ति वा, चरणकरणपारा विउत्ति बेमि ॥३६॥

सूय. अ. १७

ભાવાર્થ:—આમ ઉપરોક્ત ગુણધારક જૈનશ્રમણ, તત્ત્વાતત્ત્વના યથાર્થ સ્વરૂપને સારી રીતે જાણીને, અનાત્મ તત્ત્વનો પરિત્યાગ કરે છે; અને આત્મતત્ત્વમાં લીન બને છે. આત્મતત્ત્વની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ માટે, કર્મને જાણીને, સંગને જાણીને, ગૃહવાસનો પરિચય જાણીને, કર્મ અને કર્મજન્ય સંગથી બનેલા ગૃહવાસને યથાર્થ સ્વરૂપે સમજીને, જ્યાં વાસ્તવિક સુખનો અભાવ હોય, એવા ગૃહવાસનો ત્યાગ કરે છે. વળી ઉપશાંત (સાધુ) બનીને શ્રમણ બને છે. એ સાધુ મહાત્મા હંમેશાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર સહિત, સમિતિ ગુપ્તિ, પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મનને કાબુમાં રાખનાર, ક્ષમાશીલ, પાપના પ્રવાહથી આત્માનું રક્ષણ કરનાર, નિર્લોભી, કીર્તિમાન, વિદ્વાન, ભિક્ષુ, લુક્ષવૃત્તિ, સંસારનો પારગામી, સંપૂર્ણ ચારિત્ર ક્રિયાનો પારગામી બને છે. એ માટે અનંત દુઃખમય સંસારથી છૂટીને અનંત વાસ્તવિક સુખનો સ્વામી, શ્રમણ ભગવાન બને છે, એમ મેં જીનેશ્વર ભગવાન પાસેથી સાંભળ્યું છે.

આ મુજબ મહત્ત્વયુક્ત સાધુતાના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ સંક્ષિપમાં દર્શાવ્યા છે. જીજ્ઞાસુને જો ઇચ્છા હોય તો જૈનાગમના ગુરુ પાસે અભ્યાસ કરે. એમ કરવાથી જીવનમાં સાધુત્વ એ વિના વાસ્તવિક સુખની પ્રાપ્તિ થઈ જ શકતી નથી. એ માટે જેને વાસ્તવિક સુખની ઇચ્છા હોય એણે પોતાના જીવનમાં સાધુત્વનો સ્વીકાર અવશ્ય કરવો.

પ્રકરણ ૬ ઠું

પ્રતિજ્ઞા

अहिंससच्चं च अतेणगं च, तत्तो य बम्भं अपरिग्गहं च।
पडिवज्जिया पंच महव्वयाणि, चरिज्ज धम्मं जिणदेसियं
विदू॥

उत्त. अ. २७ गा. १२

ભાવાર્થ—અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ પાંચ મહાવ્રતો અંગીકાર કરીને, વિદ્વાન મુનિવરોએ, જીનેશ્વર ભગવાને બતાવેલા ધર્મમાર્ગ પર ચાલવું જોઇએ. આત્માના વાસ્તવિક ગુણોને સાક્ષાત્ કરવા પાંચ મહાવ્રતો, એ મહામુનિ માટે મૂળ ગુણ છે. એ સાધુ. જીવનમાં અણુ અણુ (પ્રત્યેક આત્મ પ્રદેશમાં) પ્રસરી જવા. જોઇએ. મહાવ્રતમય જીવન વાસ્તવિક સુખનો અનુભવ કરાવે છે.

"पढमे भंते । महव्वए पाणाइवायाओ वेरमणं, सव्वं भंते पाणाइवायं पच्चक्खामि। से सुहुमं वा, बायरं वा. तसं वा, थावरं वा, नेव सयं पाणे अइवाइज्जा,

नेवन्नेहिं पाणे अइवायाविज्जा, पाणे अइवायंतेवि अन्ने न समणुजाणामि जावज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि। पढमे भंते महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं ॥१॥

દશવૈ૦ અ. ૪

ભાવાર્થ—શિષ્યે પૂછયું: 'હે ગુરુદેવ! પ્રથમ મહાવ્રતમાં શું કરવું પડે છે?'

ગુરુ કહ્યું: 'હે ભદ્ર! પ્રથમ મહાવ્રતમાં જીવહિંસા (પ્રાણાતિપાત)થી સર્વથા વિરક્ત બનવું પડે છે.

શિષ્યે કહ્યું: 'હે ભગવન! બધા પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું પ્રત્યાખ્યાન કરું છું.'

ગુરુએ બોલ્યાઃ "જીવ ચાર પ્રકારના છે. ૧. સૂક્ષ્મ (અત્યંત બારીક જે ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકાતા નથી) પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવ, આ બધા જીવ સુક્ષ્મ નામકર્મના ઉપાર્જનથી સૂક્ષ્મજાતિના જીવ કહેવાય છે. એ સિવાય પણ સૂક્ષ્મ સંજ્ઞાવાન જીવ હોય છે જેવા કે—

अट्ठ सुहुमाइ पेहाए, जाइं जाणित्तु संजए।
दयाहिगारी भूएसुं आस चिट्ठ सएहि वा ॥१३॥

कयराइं अट्ठसुहुमाइं, जाइं पुच्छिज्ज संजए।
इमाइं ताइं मेहावी, आइक्खिज्ज विअक्खणो ॥१४॥

सिणेहं पुप्फसुहुमं च पाणुत्तिंगं तहेव य ।
पणगं बीअ हरिअं च अंडसुहुमं च अट्ठमं ॥१५॥

दशवैकालिक अ. ८

ભાવાર્થ—હવે અત્યંત સૂક્ષ્મ જીવોની દયા પાળવાની આજ્ઞા ફરમાવે છે કે, સ્વપર (પ્રત્યેક) જીવની પ્રત્યે દયા ભાવ રાખનાર સંયમી સાધુએ નિમ્નોક્ત આઠ(નીચેના) પ્રકારના સૂક્ષ્મ જીવોને વિવેકપૂર્વક જોઈને, એમના સંપૂર્ણ બચાવ (રક્ષણ) કરીને જ ઊભા રહેવું, બેસવું અને સૂઈ રહેવું. એવું ગુરુના કહેવા પર શિષ્ય પૂછે છે કે–એ આઠ પ્રકારના સૂક્ષ્મ જીવો કોણ છે? એ પ્રશ્નનો, વિચક્ષણ અને મેધાવી (બુદ્ધિશાળી) ગુરુ આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે–૧ સ્નેહ સૂક્ષ્મ વર્ષા (વરસાદ)નું ગુફા કુહર-આદિમાનું જળ. ૨ પુષ્પ બહુ નાની કુંપળ આદિના ફૂલ, ૩ કુંથુવાદિ (ફૂદાઓ વગેરે) પ્રાણી ૪ ઉત્તિંગ સૂક્ષ્મ–ચીંટી, દીમક (કરોળિયા) વગેરેનાં ઘર (જાળાં) ૫ સૂક્ષ્મ નીલ વગેરે ૬ સૂક્ષ્મ બીજ–ધાસાદિ ૭ સૂક્ષ્મ લીલાં અંકુર વગેરે ૮ અંડસૂક્ષ્મ–માખી વગેરેનાં નાનાં ઈંડા, આના સિવાય પણ સૂક્ષ્મ જીવો બતાવવામાં આવ્યા છે, માંસાદિમાં પેદા થનાર સંમૂર્છિમ મનુષ્યાદિક હોય છે. બાદર (બાદર–નામકર્મ મારફત સ્થૂલ શરીર હોવાને લીધે બાદર જીવ દેખાય) ત્રસ (હાલતાં ચાલતાં જીવો) સ્થાવર (પૃથ્વી આદિ પાંચ કાય, જે સ્થાવર નામકર્મથી સ્થાવર કહેવામાં આવે છે)

આ પ્રાણીઓનો અતિપાત–ઘાત કરવો જોઈએ નહિ.

બીજા પાસે ઘાત કરાવવો નહિ, ઘાત કરનારને અનુમોદન આપવું નહિ.

શિષ્ય–હે ગુરુદેવ! જીવન પર્યંત હું ઉક્ત (આપે વર્ણવેલી) હિંસા ત્રણ પ્રકારના કરણ અને ત્રણ યોગોથી (મન, વચન કાયાથી) કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ અને હિંસા કરનારને અનુમોદન આપીશ નહિ. પૂર્વકાળમાં (ભૂતકાળમાં) મેં જે કંઈપણ હિંસા કરી છે તેમાંથી હું નિવૃત્ત થવું છું. મારા આત્માની સાક્ષીએ એ પાપની હું નિંદા કરૂં છું. આપની સમક્ષ હું એની ગર્હણા (ધિઃકાર) કરૂં છું તથા આજથી એવા પાપ કર્મથી મારા આત્માને સર્વથા વિરક્ત કરૂં છું. હે પૂજ્ય! આ પ્રકારે પ્રથમ મહાવ્રતના વિષયમાં હું પ્રાણાતિપાત–જીવહિંસાથી સર્વથી નિવૃત્ત થઈને આત્મસ્વભાવમાં સાવધાન થયો છું. આ પ્રથમ મહાવ્રતની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા છે. ૧

'अहावरे दुच्चे भन्ते! महव्वए मुसावायाओ वेरमणं। सव्वं भन्ते! मुसावायं पच्चक्खामि। से कोहा वा, लोहा वा, भया वा, हासा वा, नेव सयं मुसं वइज्जा नेवऽन्नेहिं मुसं वायाविज्जा, मुसं वयंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं मणेणं, वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि। तस्स भन्ते! पडिक्कमामि निन्दामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि। दुच्चे भन्ते! महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं ॥२॥

ભાવાર્થ:—શિષ્ય—હે ભગવન્! બીજા મહાવ્રતમાં શું કરવાનું હોય છે?

ગુરૂદેવ—હે ભદ્ર! બીજા મહાવ્રતમાં મૃષાવાદ (અસત્ય-સંભાષણ) નો સર્વથા ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે.

શિષ્ય—હે પૂજ્ય! હું બધા પ્રકારના મૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાન (ત્યાગ સ્વરૂપ પ્રતિજ્ઞા) લઉં છું.

ગુરૂદેવ—હે ભદ્ર! ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી, હાસ્યથી (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરે તમામ મોહનીય કર્મની પ્રવૃત્તિથી) જાતે જુઠું બોલવું નહિ, બીજા પાસે અસત્ય બોલાવવું નહિ, અને અસત્ય બોલનારને અનુમોદન આપવું નહિ.

શિષ્ય—હે પૂજ્ય! હું જીવનપર્યંત ઉક્ત ત્રણ કરણો (કૃત, કારિત અને અનુમોદિત) થી તથા ત્રણ યોગો (મન વચન, કાયા) થી અસત્ય ભાષણ કરીશ નહિ, બીજાને અસત્ય બોલવા કહીશ નહિ અને અસત્ય બોલનારને અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વકાળ (ભૂતકાળ) માં કંઇ પણ અસત્ય બોલવાથી પાપકર્મ મેં કર્યું હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. મારા આત્માની સાક્ષીએ એ પાપોની હું નિંદા કરૂં છું. આપની સમક્ષ હું એમની (એ પાપોની) ગર્હણા કરૂં છું અને આજથી એવાં પાપકારી કામથી મારા આત્માને સર્વથા વિરક્ત કરૂં છું.

હે પૂજ્ય ગુરૂદેવ! આ પ્રકારના બીજા મહાવ્રત અસત્યથી નિવૃત્ત થઇને હું આત્મસ્વભાવમાં સાવધાન થયો છું. (૨૦)

"अहावरे तच्चे भन्ते ! महव्वए अदिन्नादाणाओ वेरमणं सव्वं भन्ते ! अदिन्नादाणं पच्चक्खामि, से गामे वा नगरे वा, रण्णे वा, अप्पं वा, बहुं वा, अणु वा, थूलं वा, चित्तमंतं वा, नेव सयं अदिन्नं गिण्हिज्जा. नेवऽन्नेहिं अदिन्नं गिण्हाविज्जा. अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं, वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि । तस्स भन्ते ! पडिक्कमामि, निन्दामि, गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । तच्चे भन्ते ! महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ॥३॥

ભાવાર્થ:—હે ગુરૂદેવ ! ત્રીજા મહાવ્રતમાં શું કરવું પડે છે ?

ગુરૂદેવ—હે ભદ્ર ! ત્રીજા મહાવ્રતમાં અદત્તાદાનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો પડે છે.

શિષ્ય—હે પૂજ્ય ! હું અદત્તાદાન (વિના હક્કની અથવા દીધા વિનાની વસ્તુનું ગ્રહણ) નો સર્વથા ત્યાગ કરૂં છું.

ગુરૂદેવ—ગામમાં, નગરમાં અથવા વનમાં, કોઈ પણ જગા થોડી હોય કે વધારે, નાની હોય કે મોટી, સચિત (પશુ મનુષ્યાદિ સજીવ વસ્તુ) હોય કે અચિત (વસ્ત્ર પાત્રાદિક નિર્જીવ વસ્તુ) હોય, પણ તે કોઈની આપેલી વસ્તુ ન હોય તો તે જાતે ગ્રહણ કરવી નહિ, બીજા પાસે ગ્રહણ કરવી નહિ અને અદત્ત વસ્તુ ગ્રહણ કરનારને પણ અનુમોદન આપવું નહિ.

શિષ્ય—હે પૂજ્ય! હું જીવનપર્યંત ઉક્ત ત્રણ કરણોથી તથા ત્રણ યોગથી જાતે ચોરી (અદત્તાદાન) કરીશ નહિ, બીજા પાસે કરાવીશ નહિ, ચોરી કરનારને અનુમોદન આપીશ નહિ. પૂર્વકાળમાં તે સંબંધી મારાથી કંઈ પણ પાપ થયું હોય તો હું તેનાથી નિવૃત્ત થાઉં છું. મારા આત્માની સાક્ષીથી હું પાપની નિંદા કરૂં છું, આપની સમક્ષ એની ગર્હણા કરૂં છું. આજથી એ પાપકારી ચોરીના કાર્યથી મારા આત્માને વિરક્ત કરૂં છું. પૂજ્ય ગુરુદેવ! આ પ્રકારના ત્રીજા મહાવ્રત અદત્તાદાનથી હું નિવૃત્ત થઈ આત્મ-સ્વભાવમાં સાવધાન થયો છું.

" अहावरे चउत्थे भन्ते । महव्वए मेहुणाओ वेरमणं । सव्वं भन्ते ! मेहुणं पच्चक्खामि, से दिव्वं वा, माणुस्सं वा, तिरिक्खजोणियं वा, नेव सयं मेहुणं सेविज्जा, नेवन्नेहिं मेहुणं सेवाविज्जा, मेहुणं सेवंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि । तस्स भन्ते ! पडिक्कमामि निन्दामि, गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । चउत्थे भन्ते ! महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—શિષ્ય–હે ગુરુદેવ! ચોથા મહાવ્રતમાં શું કરવું પડે છે?

ગુરુ—હે ભદ્ર! ચોથા મહાવ્રતમાં મૈથુન (વ્યભિચાર) નો સર્વથા ત્યાગ કરવો પડે છે.

(શિષ્ય-હે પૂજ્ય ! હું મૈથુન (વ્યભિચાર)નો સર્વથા ત્યાગ કરૂં છું.

ગુરુ—દેવદેવી સંબંધી, મનુષ્ય-નારી સંબંધી તથા તીર્યંચ સંબંધી કોઇ પણ પ્રકારનું મૈથુન જાતે કરવું જોઇએ નહિ, બીજા પાસે મૈથુન કરાવવું નહિ તથા મૈથુન (વ્યભિચાર)નું સેવન કરવાવાળાને અનુમોદન પણ આપવું નહિ.

(શિષ્ય - હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત ઉક્ત ત્રણ કરણોથી તથા ત્રણ યોગોથી મૈથુનનું (વ્યભિચાર) સેવન કરીશ નહિ, કોઈ બીજા પાસે મૈથુન (વ્યભિચાર)નું સેવન કરાવીશ નહિ અને મૈથુનનું સેવન કરવાવાળાને અનુમોદન પણ આપીશ નહિ તથા પૂર્વકાળમાં તે સંબંધી મારાથી કંઇ પણ પાપ થયું હોય તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. મારા આત્માની સાક્ષીએ, એ પાપની હું નિંદા કરૂં છું. આપની સમક્ષ એ પાપની હું ગુર્હણા કરૂં છું. અને આજથી એ પાપકારી (મૈથુન-વ્યભિચાર) કાર્યથી મારા આત્માને સર્વથા વિરક્ત બનાવું છું. હે પૂજ્ય ગુરુદેવ ! આ પ્રકારના ચોથા મહાવ્રત મૈથુન (વ્યભિચાર)થી નિવૃત્ત થઇને હું આત્મ-સ્વભાવમાં સાવધાન થયો છું.

" अहावरे पंचमे भंते ! महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं। सव्वं भन्ते । परिग्गहं पच्चक्खामि। से अप्पं वा, बहुं वा, अणु वा, थूलं वा, चित्तमंतं वा, अचित्तमंतं वा, नेव सयं परिग्गहं परिगिण्हिज्जा, नेवन्नेहिं परिग्गहं परिगिण्हाविज्जा परिग्गहं परिगिण्हन्ते वि अन्ने न समणुजाणामि। जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि,

શિષ્ય—હે પૂજ્ય! હું જીવનપર્યંત રાત્રિ ભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરૂં છું.

ગુરૂ—અન્ન, પાણી (પેય પદાર્થ) ખાદ્ય (મેવા વગેરે) સ્વાદ્ય (મુખવાસ વગેરે) આ ચારે પ્રકારના આહારનો રાત્રીએ સેવન કરવું નહિ, બીજા પાસે રાત્રિ ભોજન કરાવવું નહિ અને રાત્રિભોજન કરવાવાળાને અનુમોદન પણ આપવું નહિ.

શિષ્ય—હે પૂજ્ય! હું જીવનપર્યંત ત્રણ કરણોથી તથા ત્રણ યોગોથી રાત્રિભોજન કરીશ નહિ. બીજા પાસે રાત્રિભોજન કરાવીશ નહિ અને રાત્રિભોજન કરવાવાળાને અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વકાળમાં રાત્રિભોજન સંબંધી મારાથી જે કંઇ પાપ થઈ ગયું હોય તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. મારા આત્માની સાક્ષીએ હું એવા પાપની નિંદા કરૂં છું અને આપની સમક્ષ હું એ પાપની ગર્હણા કરૂં છું. (ધિક્કાર કરું છું) વળી એ પાપકારી રાત્રિભોજનરૂપ કાર્યથી, મારા આત્માને અલિપ્ત (વિરક્ત) બનાવું છું. હે પૂજ્ય ગુરુદેવ! આ પ્રકારના છટ્ઠાવ્રત રાત્રિભોજનથી નિવૃત્ત બનીને આત્મસ્વભાવમાં હું સાવધાન થયો છું. આ પ્રમાણે પાંચ મહાવ્રતો તથા છઠ્ઠું રાત્રિભોજન ત્યાગરૂપ વ્રતને મારા આત્માના હિત માટે (કલ્યાણ માટે) અંગીકાર કરીને નિર્દ્વંદ્વભાવથી વિચરું છું.

આ પ્રકારે જૈનશ્રમણ નિર્ગ્રન્થ ગુરુ પાસેથી જીવન પર્યંત મહાવ્રતને અંગીકાર કરે છે. આ વ્રતોનું યથાર્થ પાલન કર્યા વિના આત્મહિત થતું નથી. કેમકે વસ્તુતઃ જો જોઈએ તો માલુમ પડશે કે સમસ્ત મહાવ્રતોનો સંબંધ

લૌકિક શરીરની અપેક્ષા, આત્મવૃત્તિથી વિશેષ છે. "व्रत-हियद्वियाप" इति वचनात् । મહાવ્રત એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે—અનાદિકાળથી આત્મધર્મની ઉપેક્ષા કરી, દેહ-ધ્યાસી બની, દેહાદિકને માટે નિરંતર દુષ્ટ વૃત્તિનું સેવન તથા અભ્યાસ હોઇને, આત્મહિતની તરફ દૃષ્ટિ પણ થઈ શકી નહિ. આથી વાસ્તવિક સુખથી વંચિત રહેવું પડયું છે. જ્યારે સદ્‌ગુરુદેવ આદિ, કારણોની પ્રાપ્તિથી, નિજાત્મદૃષ્ટિ આવે છે ત્યારે આ પ્રતિજ્ઞાઓથી બદ્ધ બને છે. આ પ્રતિજ્ઞા-ધારી સાધક, અપાર ધૈર્ય, સતત આત્મજાગૃતિ રાખીને મહાવ્રતોનું યથાર્થ પાલન કરી, સ્વપર કલ્યાણકર્તા બને છે.

હે ગુરુદેવ ! મને એક શંકા થાય છે કે—આપે ફરમાવ્યા મુજબ, નાની મોટી બધી વસ્તુઓનો, અપરિગ્રહ મહાવ્રતને માટે ત્યાગ કર્યો તો, અમલોકો પાસે રહેલ શરીર વસ્ત્રાદિક વસ્તુને શું પરિગ્રહ ન ગણી શકાય ? એ વસ્તુઓનો ભોગ ઉપભોગ કરવા છતાં અમે અપરિગ્રહી ગણાઇએ ?

સમાધાન—હે ભવ્ય ! હા, શરીરાદિ તથા વસ્ત્ર-પાત્રાદિ રાખવા છતાં પણ અપરિગ્રહી થઈ શકાય છે, અને પરિ-ગ્રહી પણ થઈ શકાય છે. જો શરીરાદિ તથા વસ્ત્રપાત્રાદિ પર મૂર્છા, આસક્તિ, મમત્વ ન હોય તો તે અપરિગ્રહી છે; અને મમત્વ, મૂર્છા હોય તો તે પરિગ્રહી છે. શાસ્ત્રકારોએ પણ કહ્યું છે કે—" **मूर्च्छा परिग्रहः** " ૧૨ તત્ત્વા૦ અ. ૭. મૂર્છા— " **सदसद्विवेक नाशोमूर्च्छा** " સત્ય, અસત્યનો નાશ થવો એને મૂર્છા કહેવામાં આવી છે. એ માટે ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ કહ્યું છે કે " **दुविहा मूर्च्छा पणत्ता, तं जहा** "—

"पिज्जवत्तिया चेव दोसवत्तिया चेव" म. २२-८ અર્થાત્ મૂર્છાના બે પ્રકાર છે. ૧ રાગાનુવર્તી ૨ દ્વેષાનુવર્તી. રાગ દ્વેષની પાછળ ચાલવાવાળી, મૂર્છાને કહેવામાં આવી છે. જિન મુનિઓ, શરીરાદિ તથા વસ્ત્રપાત્રાદિક પોતાની પાસે હોવા છતાં મૂર્છાભાવ ધરાવતા નથી એટલા માટે તેમને પરિગ્રહી કહેવામાં આવતા નથી-પરંતુ તેઓ અપરિગ્રહી કહેવાય છે. કહેવામાં આવ્યું છે કે-

"जं पि वत्थं च पायं वा, कम्बलं पायपुंछणं ।
तं पि संजमलज्जट्ठा धारंति परिहरंति अ ॥ २० ॥

न सो परिग्गहो वुत्तो, नायपुत्तेण ताइणा ।
मुच्छा परिग्गहो वुत्तो, इइ वुत्तं महेसिणा ॥ २७ ॥

सव्वत्थुवहिणा बुद्धा, संरक्खण परिग्गहे ।
अवि अप्पणोऽवि देहम्मि नायरंति ममाइयं ॥ २२ ॥

दश. वै. अ. ६

ભાવાર્થ—સંયમી પુરુષ, સંયમ નિર્વાહને માટે, વસ્ત્ર, પાત્રકાંબળ, રજોહરણ વગેરે ધર્મોપકરણ રૂપ ઉપાધિ (નિશાની ચિહ્ન)ને સંયમ અને લજ્જા (अनुविरतानुष्ठान संवरणात्मिकायां क्रियाम्-આત્મ વિપરીત અનુષ્ઠાન (ક્રિયાથી શરમ આવવાથી) ને માટે ધારણ કરે છે-પહેરે છે. એનો, જગતજીવોના મહા ઉપકારી રક્ષક જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સ્વામીએ પરિગ્રહ કહ્યો નથી; પરંતુ તેમાં સંયમ ધર્મ કહ્યો છે. જ્યારે સાધુ વસ્ત્રાદિ વસ્તુઓનો મમત્વ ભાવથી

ઉપયોગ કરે તો તે (વસ્ત્રાદિ) તેને માટે પરિગ્રહ બને છે, એમ ઋષિવર ભગવાને કહ્યું છે–" संयमोपकरणमूर्च्छया परिग्रहो भवति।"

આ કારણથી બધી વસ્તુઓ (વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ધર્મ ઉપાધિ, તથા સંયમનાં ઉપકરણો)નું સંરક્ષણ કરવામાં અથવા રાખવામાં, જ્ઞાની પુરુષ મમત્વ રાખતા નથી; વસ્ત્રાદિક તો શું ? પોતાની જાત શરીર પર પણ મમત્વ રાખવું જોઈએ નહિ. કહ્યું છે કે–

असइं वोसिठ्ठ चत्तदेहे,अक्कुट्ठेवहए लुसिए वा पुढविसमे मुणी हविज्जा, अनिआणे अकोउहल्ले जे स भिक्खू ॥१३॥

द. अ. १.

ભાવાર્થ—પોતાના શરીર તરફના મમત્વ વિનાનો જે ભિક્ષુ, અનેકવાર કઠોર વચનોથી, પ્રહારોથી, અથવા લાકડીથી કે શસ્ત્રથી માર ખાવા છતાં, બાંધવામાં આવ્યો હોય છતાં, પૃથ્વીની જેમ અત્યંત સ્થિર થઈને રહેવાવાળો છે, કુતુહલ વગેરેથી સદા અલિપ્ત, વાસના, ઈચ્છા નિયાણાથી રહિત હોય છે, એને જ સાચો શ્રમણ ભિક્ષુ કહેવામાં આવે છે.

" सुद्धप्पा सुद्धदविए वोसट्ठकाए य" इत्यादि वचनात्

सू अ. ७६

આધાકર્માદિ સોળ પ્રકારના દોષોમાંથી મુક્ત, ઉત્પાદનના ધાત્ર્યાદિ સોળ પ્રકારથી રહિત, સંયોજનાદિ દોષ રહિત, એષણાના શંકિતાદિ દસ દોષોથી રહિત, સંયોજના, પ્રમાણ, ઈંગાલ ધૂમ કારણ એ આઠ વસ્તુઓથી વિવેકપુરઃસરનો આહાર વિશુદ્ધ ગણાયો છે. આધાકર્માદિ દોષોનું વિશેષ વિવેચન આગળના પ્રકરણમાં કરવામાં આવશે.

" णाणचरणस्स मूलं, भिक्खायरिया जिणेहिं पणत्ता ।
एत्थ उ उज्जममाणं, तं जाण सु तिव्व संवेगं " ॥ १ ॥

ભાવાર્થ:—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું મૂળ, ભગવાન જીનેશ્વરે ભિક્ષાચરી બતાવ્યું છે. વિધિપૂર્વકની ભિક્ષાચરીમાં જે ઉદ્યમ કરે છે તે શ્રમણ મોક્ષમાર્ગમાં જલદીથી આગે વધે છે. શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને માટે ભગવાને ખાસ આજ્ઞા ફરમાવી છે કે–

" पिण्डं सिज्जं च वत्थं च, चउत्थं पायमेव च ।
अकप्पिअं न इच्छिज्जा पडिगाहिज्ज कप्पिअं " ॥ ४८ ॥

છાયા :—

" पिण्डं शय्यां च वस्त्रं च, चतुर्थं पात्रमेव च ।
अकल्पिकं नेच्छेत्, परिगृह्णीयात् कल्पिकम् " ॥ ४८ ॥

दश. अ. ६

ભાવાર્થ:—ચાર પ્રકારનો આહાર, શય્યા (ઉપાશ્રય–સ્થાનક) વસ્ત્ર (મુખવસ્ત્રિકા, શાટિકા, ચોલપટ્ટકાદિ) તથા પાત્ર (લાકડાનું, માટીનું અથવા તુંબડું) એ ચાર કલ્પ્ય

વસ્તુઓનો સંયમીએ, સંયમની મર્યાદાનું સંરક્ષણ કરવા માટે સ્વીકાર કરવો જોઈએ. સંયમ મર્યાદાનો ભંગ કરનાર અકલ્પ્ય વસ્તુઓની ઇચ્છા પણ કરવી નહિ (ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા ન કરવી). કલ્પ્ય આહારાદિ શું છે અને અકલ્પ્ય આહાર શું છે? એ સવિસ્તર આચારાંગ, દશવૈકાલિક જોવાથી મળી રહેશે. કલ્પ્ય અને અકલ્પ્ય વિશે અમે આગળ કહીશું ત્યારે ત્યાં ધ્યાનપૂર્વક તેનો અભ્યાસ કરી સંયમનો નિર્વાહ કરવો.

હે આયુષ્યમાન ભદ્ર! એ ભૂલીશ નહિ કે, ઉપાદેય જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર છે અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની પુષ્ટિને માટે નિર્દોષ આહાર ઉપાદેય છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની ભાવનાથી રહિત કેવળ શારીરિક ધર્મને માટે આહાર ઉપાદેય નથી.

" एवमेव जम्बू ! जेणं अम्हं णिग्गंथो वा णिग्गंथी वा जाव पवत्ति ते समाणे ववगयण्हाणु मद्दण पुष्फगंध मल्लालंकारे विभूसे इमस्स ओरालियस्स स सरीरस्स नो वन्नहेउं वा, रूवहेउं वा, विसयहेउं वा, तं विपुलं असणं पाणं खाइमं साइमं आहारमाहारेति, नन्नत्थ णाणदंसणचरित्ताणं वहट्टयाए ॥ "

ज्ञाता. अ. २

ભાવાર્થ:—સુધર્મા સ્વામી ફરમાવે છે કે અહો આયુષ્યમન્ જમ્બૂ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ

ફરમાવ્યું છે કે અમે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ સાધુ, શ્રમણી–નિર્ગ્રંથ સાધ્વી, બાહ્યાભ્યન્તર પરિગ્રહથી મુક્ત થઈને, દીક્ષિત થઈને સ્નાનરહિત, મર્દન, પુષ્પ, ગંધ, માળા, અલંકાર વિભૂષાનો ત્યાગ કરીને, આ ઔદરિક શરીરનો (મોક્ષ સાધન યોગ્ય શરીર) વર્ણ (પુષ્ટ બનાવવા માટે)ને માટે, રૂપને માટે, વિષયો માટે (લોહી, હાડ, માંસ ધાતુને વધારવા માટે) આહાર ગ્રહણ કરતા નથી. કિન્તુ કેવળ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રના વહન માટે જ પ્રમાણસહિત, અશન, પાન, ખાદિમ, સાદિમ, એમ ચાર પ્રકારના આહારનું સેવન કરીએ છીએ. વળી તેમણે કહ્યું છે કે—

"समणाउसो अम्हं णिग्गंथो वा णिग्गंथी वा इमस्स ओरालियसरीरस्स, वंतासवस्स, पित्तासवस्स, सुक्कासवस्स, सोणियासवस्स, अवस्सविप्पजहियस्स, णो वण्णहेउं वा, णो रूवहेउं वा, णो वलहेउं वा, णो विसयहेउं वा, आहारं आहारेति। नन्नत्थ एगाए सिद्धिगमणं संपावणट्ठयाए॥

ज्ञाता. अ. १८

ભાવાર્થઃ—હે આયુષ્યમાન શ્રમણો ! આ ઔદારિક શરીરનો સ્વભાવ વસ્તુતઃ વંતાશ્રવ, પિત્તાશ્રવ, શુક્રાશ્રવ, શોણિતાશ્રવ અથવા સડનપડન વિધ્વંસનવાળો છે. એ માટે એ ત્યજનીય (ત્યાગ કરવા યોગ્ય) છે, એમ જાણીને સાધુ સાધ્વીઓએ એનું (શરીરનું) પોષણ વર્ણ, રૂપ, બલ તથા વિષયોની વૃદ્ધિ માટે કરવું જોઈએ નહિ; પરંતુ સિદ્ધિગમન રૂપ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અશન, પાણી, ખાદ્ય, સ્વાદ્ય

એ ચાર પ્રકારના આહારથી એનું (શરીરનું) પોષણ કરવું જોઇએ.

મોક્ષનું કારણ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ છે, એ વાત આગળ જણાવી દેવામાં આવી છે. હવે એ સિદ્ધાંતની સાબિતી માટે એ બતાવવું અયોગ્ય નહિ ગણાય કે–સમ્યક્ ચારિત્ર, સમિતિ ગુપ્તિ સહિત થાય છે. અને એનું પરિણામ પરમેશ્વરે સર્વ કર્મનો ક્ષય એ બતાવ્યું છે, એ માટે જેમણે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો છે એમણે આ આઠ પ્રવચનમાતાનું સમ્યક્ આરાધન કર્યું છે.

" इरियाभासेसणादाणे, उच्चारे सामिइ इय।
मणगुत्ती, वयगुत्ती, कायगुत्ती य अट्ठमा ॥२॥

एयाओ पंच समईओ, चरणस्स य पवत्तणे।
गुत्ती नियत्तणे वुत्ता, असुभत्थेसु सव्वसो ॥२६॥

एआओ पवयणमाया, जे सम्मं आयरे मुणी।
सो खिप्पं सव्वसंसारा, विप्पमुच्चइ पण्डिए ॥२९॥

उत्त. अ. २४

ભાવાર્થ:—૧ ઇર્યાસમિતિ (માર્ગમાં ઉપયોગપૂર્વક ચાલવું તે) ૨ ભાષા સમિતિ (વિચારપૂર્વક સત્ય, નિર્દોષ તથા ઉપયોગપૂર્વક વચન બોલવાં તે) ૩ એષણા સમિતિ (નિર્દોષ અને પરિમિત ભિક્ષા તથા અલ્પ વસ્ત્રાદિ ઉપકરણો ગ્રહણ કરવાં તે) ૪ આદાનભંડ નિક્ષેપણ સમિતિ (વસ્ત્ર પાત્રાદિક સંયમી જીવનને માટે ઉપયોગી સાધન સ્વરૂપ

ઉપકરણોને ઉપયોગપૂર્વક લેવા અને રાખવા) ૫ ઉચ્ચાર પ્રશ્રવણાદિ સમિતિ (મળ, મૂત્ર, વલગમ આદિક એવી ત્યાજ્ય વસ્તુઓ, કોઈને દુઃખ ન પહોંચે એવી એકાન્ત નિર્જીવ સ્થાનમાં નાખવી) ૬ મનોગુપ્તિ (દુષ્ટ ચિંતનમાં લાગેલા મનને, ત્યાંથી ખસેડવું અને ઉત્તમ આત્મોપયોગમાં પરોવવું) ૭ વચનગુપ્તિ (વચનનો અશુભ વ્યાપાર ન કરવો) ૮ કાય ગુપ્તિ (કુમાર્ગમાં જતાં શરીરને રોકીને સુમાર્ગે લઈ જવું) આ આઠ સમિતિ ગુપ્તિને પ્રવચન માતા કહેવામાં આવી છે. ॥ ૨ ॥

ઉપરોક્ત પાંચ સમિતિઓ, ચારિત્ર સંયમની જીવન વિષયક પ્રવૃત્તિઓમાં ઘણીજ ઉપયોગી છે. (નવીન કર્મોનાં પ્રવાહને રોકવો અને પૂર્વસંચિત કર્મોનો નાશ કરવો, એ બન્ને ક્રિયાઓનું નામ જ સમિતિરૂપ સંયમ છે) અને ત્રણે ગુપ્તિઓ, અશુભ વ્યાપારોથી સર્વથા નિવૃત્ત થવામાં ઉપયોગી છે.

આ પ્રકારની આઠે પ્રવચન માતાઓને સમ્યક્ રીતે સમજીને, શ્રદ્ધા કરીને જે કોઈ એની યથાર્થ ઉપાસના કરશે તે બુદ્ધિમાન મુમુક્ષુ મુનિ જલ્દીથી, સંસારનાં તમામ બંધનોથી મુક્ત બનશે.—૨૭. અર્હન્માર્ગાનુસારી તપ મોક્ષનું કારણ છે, અને તપની અન્તર્ગત ભિક્ષાચરી નામક તપનું વિધાન કર્યું છે. એ માટે વિધિપૂર્વક સંયમની પુષ્ટિ માટે ભિક્ષાચરી કરવી એ તપ છે.

" भिक्षाचर्या तपो निर्जराङ्गत्वात् अनशनवत् "

હે આયુષ્મન્ ! શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ, આ વાત પ્રત્યે ખાસ લક્ષ દોર્યું છે કે-જગતના દેહધારી પ્રાણી, આહાર સંજ્ઞાને વશ થઈને, ખાય છે. ખાવાનો સમય થઈ ગયો માટે ખાય છે જ્યારે પારમાર્થિક હેતુને લક્ષમાં રાખીને મુનિ ખોરાક ખાય છે. એમ કરવાથી આત્મ-ધર્મનું ઉલ્લંઘન થતું નથી. એટલા માટે શ્રમણોએ પારમાર્થિક હેતુને નજર સામે રાખીને ભોજન કરવું જોઈએ. આ હેતુ એ છે કે—

" वेयणवेयावच्चे इरियट्ठाए य संजमट्ठाए ।
तह पाणवत्तियाए छट्ठं पुणधम्मचिन्ताए ॥

उत्त. २६-३३

ભાવાર્થ:—ક્ષુધા વેદનાની શાંતિ માટે, સેવા (વૈયાવૃતધર્મ)ને માટે, ઇર્યા સમિતિ અર્થે, સંયમ પાળવા અર્થે, ઉત્તમ જીવન નિભાવવા કાજે અને ધર્મધ્યાન, આત્મચિંતન કરવા અર્થે નિર્ગ્રન્થ સાધુ સાધ્વી નિર્દોષ આહાર, પાણી ગ્રહણ કરે છે. ૩૩.

સંયમી જીવન ટકાવી રાખવા માટે, ભોજન ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા પ્રભુએ ફરમાવી છે. એ બાદ પ્રભુએ એ પણ ફરમાવ્યું છે કે-ભોજન કરવાથી કેવળ શરીરની રક્ષા થાય છે ને સંયમ જીવન નાશ પામે છે, (પરમાર્થ બગડે છે,) એમ લાગે તો જરૂર ભોજન છોડી દેવું. આથી એવું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે કે—

"निग्गंथो धिइमन्तो, निग्गन्थी वि न करेज्ज छहिं चेव।
ठाणेहिं उ इमेहिं, अणइक्कमणाइ से होइ ॥२४॥

आयंके उवसग्गे, तितिक्खया बम्भचेरगुत्तिसु ।
पाणिदया तवहेउं, सरीरवोच्छेयणट्ठाए ॥२५॥"

उत्त०. अ. २६

ભાવાર્થઃ—ધૈર્યવાન સાધુ-સાધ્વી, નીચે જણાવેલ ૭ કારણોથી આહાર પાણી ગ્રહણ ન કરે તો એમને હાનિ કરનાર ગણવામાં આવતા નથી અથવા તેમને અસંયમી ગણવામાં આવતા નથી અર્થાત્ તેમને સંયમના સાધક, મોક્ષ માર્ગના આરાધક ગણવામાં આવે છે. એ ૭ કારણ આ છેઃ ૧ આતંકાદિ રુગ્ણાવસ્થા (માંદગી વગેરે) ૨ કુદરતી તથા કૃત્રિમ ઉપસર્ગોમાં (દેવકૃત, મનુષ્યકૃત, સર્પસિંહ વગેરે પશુકૃત ઉપસર્ગ આવે તો એ ઉપસર્ગો સહન કરવા માટે) ૩ બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે ૪ સૂક્ષ્મ જીવોની ઉત્પત્તિ થઇ એમ જાણીને એમની દયા પાલન કરવાના હેતુ માટે ૫ તપશ્ચર્યાનું કારણ ૬ શરીરની અંતિમ પળ આવી છે એમ જાણીને, સમાધિમરણની પ્રાપ્તિ માટે સંથારો ગ્રહણ કરવા આહાર ન કરવાથી સંયમનું પાલન થાય છે એમ સમજવું જોઇએ.

❁

પ્રકરણ : ૮મું

નિર્દોષ આહાર

અહિંસા, સંયમ અને તપોધનવાળા નિર્ગ્રંથો માટે પરમેશ્વરે સર્વ સંપત્તિકારી નિર્દોષ ભિક્ષાનું વિધાન કર્યું છે. એવું જ ભિક્ષાશન લઇને શ્રમણ નિર્ગ્રન્થે પોતાના મોક્ષ સાધન શરીરનું પોષણ કરવું જોઇએ. એમ કરવાથી જ ભિક્ષા લેનાર અને દેનાર બન્નેનું આત્મકલ્યાણ થાય છે. કહ્યું છે કે–

" दुल्लहाओ मुहादाई, मुहाजीवि वि दुल्लहा ।
मुहादाई मुहाजीवी दो वि गच्छंति सुग्गइ ।।तिबेमि।।१००।।

दश० वै. उ १

ભાવાર્થ—હે આયુષ્યમન્ ભદ્ર ! ભગવાન ફરમાવે છે કે આ દુનિયામાં કોઈપણ પ્રકારના બદલાની આશા રાખ્યા વગર, કેવળ નિઃસ્વાર્થ ભાવથી, નિર્દોષ ભિક્ષા આપનાર દાતા, અને કેવળ સંયમ નિર્વાહ કરવા માટે, નિઃસ્વાર્થ ભાવથી ભિક્ષા ગ્રહણ કરનાર, આ બન્ને મળવા મુશ્કેલ છે. નિઃસ્વાર્થ દાતા અને નિઃસ્વાર્થ ભિક્ષુ બન્ને ઉત્તમાર્થવાળી સુગતિ મેળવે છે. વળી નિર્દોષ ભિક્ષા આપનાર દાતા વિશે કહ્યું છે કે–

प्रश्न—समणो वा सगस्स णं भन्ते ? तहारूवं, समणं वा, माहणं वा, फासु एसणिज्जेणं असणं, पाणं, खाइमं, साइमं, पडिलभेमाणस्स किं कज्जति ? उत्तर—गोयमा एगन्त से निज्जरा कज्जइ नत्थि य से पावे कम्मे कज्जति ॥१॥

भगवती सूत्र शतक ८ उद्दे ६

ભાવાર્થ:—હે ભગવન્! તથા પ્રકારના (ઉત્તમ સાધુ, પાંચ આચાર પાળનાર, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિના ધારક) શ્રમણ યા બ્રાહ્મણને પ્રાસુક અચિત–' प्रगता असव उच्छासाऽऽदयः प्राणा यस्मात् सः प्रासुकः " તથા

" निर्जीव यच्च यद् द्रव्यं मिश्रं नव च जन्तुभिः ॥
तत्प्रासुकमिति प्रोक्तं, जीवा जीवविशारदैः ॥ ९ ॥

इति लक्षणात्

પ્રાસુક અને એષણિક–(નિર્દોષ–અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ આહાર)થી પ્રતિલાભતા–સત્કાર કરતા–શ્રમણોપાસક (શ્રાવક)ને શું ફળ મળે છે?

ઉત્તર:—હે ગૌતમ! એકાન્ત નિર્જરા (કર્મનાશરૂપ ધર્મ) થાય છે પરંતુ એને પાપકર્મ થતું નથી.

" फासु एसणिज्जं भन्ते! भुंजमाणे किं बंधइ ४, जाव उवचिणाइ ? गोयमा ? फासु एसणिज्जं भुंजमाणे आउवज्जाओ सत्तकम्मपयडीओ घणियबंधणबद्धाओ

सिठिलबंधणबद्धाओ पकरेइ, जहा से संवुडेणं, णवरं आउयं चणं कम्मं सिय बंधइ, सिय नो बंधइ, सेसं तहेव० जाव वीईवयइ ॥ से केणट्ठेण० जाव वीईवयइ । गोयमा ! फासुएसणिज्जं भुंजमाणे समणे निग्गन्थे आयाए धम्मं नाइक्कमइ । आयाए धम्मं अणइक्कममाणे पुढविकायं अवकंखइ० जाव तसकायं अवकंखइ जेसिं पियणं जीवाणं सरीराइं आहारेइ ते वि जीवे अवकंखइ, से तेणट्ठेणं जाव वीईवयइ ॥

भग शत० उ० ९ सू. ३०५-६

ભાવાર્થ:—પ્રશ્ન-હે ભગવન્ ! પ્રાસુક તથા નિર્દોષ આહારનું સેવન કરવાવાળો શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ શું બાંધે છે ? અથવા શેનો ઉપચય કરે છે. (સંગ્રહ કરે છે.)

ઉત્તર:—હે ગૌતમ ! પ્રાસુક તથા નિર્દોષ આહારનું સેવન કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રંથ, આયુષ્ય કર્મ સિવાયના કર્મની સાત પ્રકૃતિઓ મજબુત બંધાઈ હોય તો તેને ઢીલી (પોચી, શિથિલ.) કરે છે. તથા એને બીજા સંવૃત અણગારની માફક ગણવો જોઈએ. બાકીના સર્વ સંબંધ એની માફક જાણવા. સંસાર સમુદ્રને તીર તે જાય છે.

પ્રશ્ન:—હે ભગવન્ ! એનું કારણ શું છે કે તે સંસાર સમુદ્રના તીરે જાય છે ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! પ્રાસુક અને નિર્દોષ આહારનો ભોગ કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આત્મા ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી. વળી આત્મધર્મનું ઉલ્લંઘન નહિ કરનાર શ્રમણ

નિર્ગ્રન્થ, પૃથ્વી કાયથી માંડીને ત્રસકાય પર્યંતના બધા જીવો પર દયાનો ભાવ દાખવે છે, તથા તે આહાર કરે છે, સર્વ જીવોની દયા પણ પામે છે. એ માટે, આ હેતુથી કહેવાયું છે કે તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ સંસાર સમુદ્રને તીર જાય છે.—૩૫-૩૬ માટે હે ભવ્ય! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ફરમાવ્યું છે કે—

"समणेणं भगवया महावीरेण समणाणं निग्गन्थाणं नव कोडिपरिसुद्धे भिक्खे पन्नत्ते। तं जहा ण हणइ। ण हणावइ, हणंतं णाणुजाणइ। न पयइ, न पयावेइ, पयंतं नाणुजाणइ, न किणइ, न किणावइ, किणंतं नाणुजाणइ ॥

का. स्था॰ ९

ભાવાર્થ—શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને નવ પ્રકારે પરિશુદ્ધ ભિક્ષા લેવાનું કહ્યું છે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ (શ્રમણી-નિર્ગ્રન્થ) છકાય જીવોને હણે નહિ, હણાવે નહિ, હણનારને સારો ગણે નહિ; અગ્નિ વગેરેથી (ચોખા વગેરે) રાંધે નહિ, બીજા પાસે રંધાવે નહિ, અને જે રાંધતા હોય તેને અનુમોદન આપે નહિ. કોઇ પણ ખોરાકની, કોઈ વસ્તુ જોઈને ખરીદે નહિ, ખરીદનારની પ્રશંસા કરે નહિ. હવે ભગવાને ભિક્ષા કરવાની (ગોચરીની) તરકીબ બતાવી છે. એ આ પ્રકારે છે—

"जहा दुमस्स पुप्फसु, भमरो आवियइ रसं।
ण य पुप्फ किलामेइ, सो य पीणेइ अप्पयं ॥२॥

एमेए समणा, मुत्ता जे लोए सन्ति साहुणो ।
विहंगमा व पुप्फेसु, दाणभत्तेसणा रया ॥ ३ ॥

दश वैका. अ. ७

ભાવાર્થ—જેમ ભ્રમર વૃક્ષોનાં ફૂલોમાંથી ફૂલનો રસ ચૂસે છે (પીએ છે) એ વખતે તે ફૂલોને લેશ માત્ર પણ ઈજા–ક્ષતિ, પહોંચતી નથી (ફૂલોની આકૃતિ બગડતી નથી) અને ભ્રમર તેમાંથી પોતાનું પોષણ (આહાર) મેળવી પોતાની તૃપ્તિ કરે છે–ભૂખ સંતોષે છે; એજ પ્રમાણે પવિત્ર શ્રમણ નિર્ગ્રંથ, સંસારના કારણભૂત બાહ્યાભ્યંતર ઉપાધિથી મુક્ત બનીને, આ વિશ્વમાં વિદ્યમાન છે. તે, ગૃહસ્થોને ત્યાં ભ્રમરની માફક જઈને સંયમના સાધનભૂત, અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ વસ્ત્રપાત્રાદિ ઉપયોગી વસ્તુઓની યાચના કરે છે. અને વસ્તુઓના માલિક દાતાએ આપેલ નિર્દોષ ભિક્ષાને ગ્રહણ કરી તે મોક્ષ માર્ગમાં સંતુષ્ટ રહે છે.–૨.

ઉપરોક્ત હેતુને લક્ષમાં રાખીને શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આ પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે–

" वयं च वित्तिं लब्भामो, ण य कोइ उवहम्मइ ।
अहागडे सुरीयंते, पुप्फेसु भमरा जहा ॥ ८ ॥

द. वै अ ७

ભાવાર્થઃ—તે ધર્મિષ્ઠ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ કહે છે કે– અમે અમારી આજીવિકા રૂપ ભિક્ષા એ પ્રમાણે લઈશું કે જેથી કોઈપણ દાતાને દુઃખ ન પહોંચે અથવા એ પ્રકારનું સંયમ જીવન ગુજારીશું કે એ જીવનદ્વારા, આજીવિકાને માટે કોઈપણ પ્રાણીને હાનિ ન પહોંચે. જ્યારે અમારે માટે

આજીવિકાની જરૂરત ઊભી થાય ત્યારે ભ્રમરની જેમ અચાનક ગૃહસ્થના ઘેર જઈને, ગહસ્થે પોતાના માટે કે પોતાના પરિવાર માટે જે ભોજન બનાવ્યું હશે, તેમાંથી ગૃહસ્થ પાસે યાચના કરીને, નિર્દોષ ભોજન લઈ, સંયમ જીવનનો નિર્વાહ કરીશું. અને જો અમારા માટે (તે ગૃહસ્થે) ભોજન બનાવ્યું હશે તો તે અમે ગ્રહણ કરીશું નહિ.

શિષ્ય—હે ગુરુદેવ! તે દોષ કયા કયા છે કે જેનાથી સાધુઓનું ગ્રાહ્ય ભોજન દુષિત બને છે?

ગુરુદેવ—હે ભદ્ર! તે દોષ આ છે. સાવધાન થઈને તું તે સાંભળ અને (તે સાંભળ્યા બાદ) તે દોષોને દૂર કરીને નિર્દોષ સંયમનું પાલન કરી આત્મકલ્યાણ પ્રાપ્ત કર-

"गवेसणाए गहणे, य परिभोगेसणाय जा ।
आहारोवहि सेज्जाए, एए तिन्नि विसोहए ॥ ७७ ॥
उग्गमुप्पायणं पढमे, बीए सोहेज्ज एसणं ।
परिभोयम्मि चउक्कं, विसोहेज्ज जयं जई ॥ १२ ॥

उ. अ. २४

ભાવાર્થઃ—હે ભદ્ર! એષણા સમિતિનો ઉપયોગ ત્રણ પ્રકારે થાય છેઃ ૧ ગવેષણૈષણા, ૨ ગ્રહણૈષણા, ૩ ગ્રાસૈષણા. (પરિભોગૈષણા) એનો ઉપયોગ ક્યારે અને કઈ રીતે કરવો? આહાર, પાણી આદિ તથા સંયમના સાથમાં રાખવા યોગ્ય વસ્ત્રપાત્રાદિ અને શય્યા, સ્થાનક, પાટ, પાટલા, વગેરે, આ ત્રણ વસ્તુઓનું શોધન કરવા માટે ત્રીજી સમિતિ છે. એટલા માટે ત્રણે વસ્તુના શોધનમાં, ગ્રહણ કરવામાં અથવા ઉપયોગ કરવામાં આ સમિતિનું, સંયમધર્મપૂર્વક (યત્નપૂર્વક) આરાધન કરવું જોઈએ.

ગૃહસ્થ દાતાના ઉદ્ગમન સંબંધી ૧૬ દોષો છે. એ દોષોથી રહિત ભિક્ષા લેવી જોઇએ. ગૃહસ્થે પણ તે ૧૬ દોષોથી રહિત ભિક્ષા વહોરાવવી જોઇએ. ઉત્પાદન ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરવા માટે ૧૬ દોષો સાધુએ દૂર કરવા જોઇએ. અને એ દોષોથી બચીને જ સાધુએ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઇએ. ગ્રહણ એષણાના દસ દોષ છે. તે સાધુ તથા ગૃહસ્થ બન્નેને લાગુ પડે છે. એમાંથી બચવાની જરૂર બન્નેને માટે સરખી છે. એ સિવાય ગ્રાસ એષણાના ચાર દોષો દૂર કરીને સાધુ ભોજન કરે. આ પ્રકારની વિધિ કરીને સંયમ ધર્મની આરાધના કરે.

—ગવેષણા ઉદ્ગમનના ૧૬ દોષ

" अहाकम्मुद्देसिय, पूईकम्मे य मीसजाए य ।
ठवणा पाहुडियाए, पाओयर कीय पामिच्चे ॥ १ ॥
परियट्टिए अभिहड, उब्भिन्न मालोहडे इय ।
अच्छिज्जे अणिसिट्ठे, अज्झयरए सोलसमे ॥ २ ॥

प्रवचन सारोद्धार गा. ५६५-६

ભાવાર્થ—૧ આધાકર્મ-કોઈ ખાસ સાધુનો મનમાં સંકલ્પ કરીને, તેના નિમિત્તે સચિત વસ્તુને અચિત બનાવવી, અચિતને રાંધવી તે આધાકર્મ કહેવાય. આ દોષ ચાર પ્રકારથી લાગે છે 'પ્રતિસેવન' આધાકર્મી આહારનું સેવન કરવું, ૨ પ્રતિશ્રવણ આધાકર્મી આહારને માટે નિમંત્રણ સ્વીકારવું ૩ સંવસના આધાકર્મી આહાર ભોગવનાર સાથે રહેવું, ૪ અનુમોદન આધાકર્મી આહાર ભોગવનારની પ્રશંસા કરવી.

૨, ઔદ્દેશિક–કોઈ ખાસ સાધુને માટે બનાવવામાં આવેલો આહાર, તે સાધુ લે તો, તેને માટે આધાકર્મી આહાર બને છે, બીજા લે, તો તે આહાર ઔદ્દેશિક બને છે.

૩ પૂતિકર્મ–શુદ્ધ આહારમાં આધાકર્માદિનો અંશ ભળે તો તે પૂતિકર્મ બને છે.

૪ મિશ્રજાત–ગૃહસ્થે પોતાના અને સાધુને માટે, એકી સાથે રાંધેલા આહારને મિશ્ર કહે છે.

૫ સ્થાપન–સાધુને આપવાની ઈચ્છાથી અમુક સમય માટે, આહારને જુદો રાખી મૂકવો તે સ્થાપન છે.

૬ પ્રાભૃતિકા–સાધુને ખાસ ખોરાક આપવા માટે, જમણવાર કે મહેમાનોના નિમંત્રણના સમયમાં ફેરફાર કરવો તેને પ્રાભૃતિક કહે છે.

૭ પ્રાદુષ્કરણ–આપવાની વસ્તુ અંધારામાં હોય અને તેથી અગ્નિ, દીવો વગેરેથી અજવાળું કરીને કે ખડકી વગેરે ખોલીને વસ્તુને પ્રકાશમાં લાવવી અથવા આહાર વગેરેને અંધારાવાળી જગામાંથી પ્રકાશવાળી જગામાં લાવવો તે આહાર પ્રાદુષ્કરણ છે.

૮ ક્રીત–સાધુને માટે, પૈસા આપીને આહાર લાવવામાં આવ્યો હોય તે આહાર ક્રીત દોષવાળો બને છે.

૯ પ્રામિત્ય–(પામિચ્ચ) સાધુને માટે, ઉધારે વસ્તુ લાવવામાં આવે તેને પ્રામિત્ય કહે છે.

૧૦ પરિવર્તિત–સાધુને માટે અદ્દાસટ્ટા (અદલો બદલો) કરીને આહાર લાવવામાં આવે તેને પરિવર્તિત કહે છે.

૧૧ અભિહૃત-(અભિહડે) સાધુને માટે, ગૃહસ્થ દ્વારા એક સ્થાનમાંથી બીજા સ્થાનમાં લાવેલા આહારને અભિહૃત આહાર કહે છે.

૧૨ ઉદ્‌ભિન્ન-સાધુને ઘી વગેરે આપવા માટે, વાસણનું સીલ (ઢાંકણું) તોડીને (ખોલીને) સાધુને ઘી વગેરે આપવું તે ઉદ્‌ભિન્ન કહેવાય છે.

૧૩ માલાપહૃત-સીડી નીસરણી વગેરે મૂકીને માળિયા ઉપરથી ઉતારેલી વસ્તુ માલપહૃત કહેવાય છે.

૧૪ આચ્છેદ્ય-અધિકારી વગેરે સબળ પુરુષથી, નિર્બળના ઘેરથી છીનવાઈ લવાયેલ વસ્તુ આચ્છેદ્ય કહેવાય છે.

૧૫ અનિસૃષ્ટ-એક જ વસ્તુના, એક કરતાં વધારે માલિક હોવાથી, તે સઘળાની ઈચ્છા વિના તે વસ્તુ આપવી તેને અનિસૃષ્ટ કહે છે.

૧૬ અધ્યવપૂરક-સાધુ આવે છે એમ સાંભળતાંજ રસોઈમાં વધુ ચીજોનું, સાધુને માટે, ઊમેરણ કરવું-જેમકે દાળભાતના આંધણમાં વધારે દાળભાત ઓરવા વગેરે, એવા આહારને અધ્યવપૂરક કહેવામાં આવે છે.

ઉદ્‌ગમનના આ સોળ દોષો ગૃહસ્થ દ્વારા લાગે છે; એ માટે સાધુએ પોતાની પ્રતિજ્ઞા ટકાવવા માટે પૂર્ણ તપાસ કરી, નિર્દોષ આહારની ખાત્રી મેળવીને જ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ. તે કેવી રીતે જાણવું તેનો ઉપાય ભગવાને બતાવ્યો છે—

' उग्गमं से अ पुच्छिज्जा, कस्सट्ठा केण वा कडं ।
सुच्चा निस्संकियं सुद्धं पडिगाहिज्ज संजए ॥५६॥

द. वै०. अ. ५. ५-७

ભાવાર્થઃ—ગૃહસ્થના ઘેર આહાર, પાણી વગેરે જોઈને ભિક્ષુને શંકા થાય કે–આ આહારની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ હશે ? આ આહાર કોના માટે બનાવાયો હશે ? આવી આવી શંકાઓનું પૂરેપૂરું સમાધાન કરી રહ્યા બાદ જ તે શુદ્ધ ભિક્ષા હોય તો સંયમી ભિક્ષુએ, ભિક્ષાનો સ્વીકાર કરવો, અન્યથા નહિ.

ગ્રહણૈષણા (ઉત્પાદના)ના ૧૬ દોષ.

धाई दूई निमित्ते आजीववणीमगे तिगिन्छाय ।
कोहे माणे माया लोभे य हवन्ति दस दोसा एए ॥१॥
पुव्विं पच्छा संथव, विज्जा मंते य चुण्ण जोगे य ।
उप्पायणाइ दोसा, सोलसमे मूलकम्मे य ॥ २ ॥

प्रवचनसारोद्धार गा. ५६७

ભાવાર્થઃ—૧ ધાત્રી–ગૃહસ્થના સંતાનને, ખવરાવવાનું પીવડાવવાનું વગેરે ધાત્રીનું કામ કરીને, અથવા કોઈ ધાયની નોકરી લગાવીને આહાર લેવો એ ધાત્રી દોષ છે.

૨ દૂતી–એક બીજાના સંદેશા-ગુપ્ત કે પ્રગટ રૂપમાં એક બીજાને પહોંચાડવાનું, દૂતનું કામ કરીને આહાર લેવો એ દૂતી દોષ કહેવાય છે.

૩ નિમિત્ત–ભૂત અને ભવિષ્યનું શુભાશુભ નિમિત્ત બતાવીને આહારાદિક લેવો તે નિમિત્ત દોષ કહેવાય છે.

૪ આજીવ–સ્પષ્ટ કે અસ્પષ્ટ રૂપમાં પોતાની જાતિ કુલ વગેરે જાહેર કરીને આહારાદિક લેવો તે આજીવ દોષ કહેવાય છે.

૫ વનીપક–શ્રમણ, શાક્ય, સંન્યાસી વગેરેમાં જે માણસ (જે ગુરુને માનતો હોય) જેનો ભક્ત હોય, તેની સામે તેની પ્રશંસા કરે અથવા દીનતા બતાવીને આહાર લેવો તે વનીપક કર્મ કહેવાય છે.

૬ ચિકિત્સા–ઔષધિ કરવી કે ઔષધિ બતાવવી અને ચિકિત્સક તરીકે કામ કરીને આહાર લેવો તેને ચિકિત્સા દોષ કહેવામાં આવે છે.

૭ ક્રોધ–ક્રોધ કરીને અથવા ગૃહસ્થને શાપ વગેરેનો ભય બતાવીને આહાર લેવો તેને ક્રોધ દોષ કહેવામાં આવે છે.

૮ માન–અભિમાનથી પોતાની જાતને પ્રતાપી, તેજસ્વી, બહુશ્રુત બતાવવી, પોતાનો પ્રભાવ જમાવીને આહાર લેવો તેને માન દોષ કહેવામાં આવે છે.

૯ માયા–વંચના કરીને અથવા (કોઈને) છેતરીને આહાર લેવો તે માયા દોષ કહેવાય છે.

૧૦ લોભ–આહારમાં લોભ કરવો, અર્થાત્ ભિક્ષા લેવા જતી વેળા, જીભની લાલચને વશ થઈને, એમ વિચા-

રવું કે નિશ્ચય કરવો કે, આજ તો અમુક વસ્તુ જ ખાઈશ, અને જો તે વસ્તુ અનાયાસ ન મળે તો અહીં તહીં તેની શોધ કરવી, તથા દૂધ વગેરે મળે તો જીભ સ્વાદને તાબે થઈને સાકર વગેરે માટે અહીં તહીં ભટકવું-આ બધો આહાર લોભ દોષ પ્રકારનો કહેવાય છે.

૧૧ પ્રાક્પશ્ચ તૂસંસ્તવ-(पुब्विपच्छासंथव) આહાર લેતાં પહેલાં કે પછી આપનાર (દાતા)ની પ્રશંસા કરવી.

૧૨. વિદ્યા—દેવાંગનાથી અધિષ્ઠિત, અથવા જપ, હવન વગેરે સિદ્ધ થવા વાળી અક્ષરોની રચનાને વિદ્યા કહેવાય છે. એને બતાવીને કે શિખવાડીને આહાર લેવો તેને વિદ્યા દોષ કહેવામાં આવે છે.

૧૩. મંત્ર—દેવતા દ્વારા આધષ્ઠિત, અક્ષર રચના, કોઈ વાર પાઠ માત્રથી સિદ્ધિ થઈ જાય, તો તેને મંત્ર કહેવામાં આવે છે. મંત્રના પ્રયોગ વડે લેવાયેલો આહાર મંત્રપિંડ છે અને મંત્રદોષ કહેવામાં આવે છે. '

૧૪. ચૂર્ણ—અદૃશ્ય કરવાવાળા સુરમા વગેરેનો પ્રયોગ કરીને જે આહાર લેવામાં આવે તે ચૂર્ણદોષ કહેવાય છે.

૧૫. યોગ—પગ વગેરે પર લેપ આદિ લગાવીને સિદ્ધિ બતાવીને આહાર લેવો તેને યોગપિંડ કહેવામાં આવે છે. તે આહારને યોગદોષ કહેવાય.

૧૬. મૂલકર્મ—ગર્ભસ્તંભ, ગર્ભાધાન, ગર્ભપાત વગેરે સંસાર સાગરમાં ભ્રમણ કરાવનાર સાવદ્ય પ્રયોગ કરવો

તે મૂલકર્મ છે. એમ કરીને આહાર લેવો તે મૂલકર્મ દોષ છે.

આ સોળ દોષ સંયમને હાનિકારક છે. એ દોષો મોટે ભાગે સાધુને લાગે છે. એનું નિમિત્ત સાધુ છે. એટલા માટે મોક્ષમાર્ગનું આરાધન કરવા માટે એ દોષોને અવશ્ય દૂર કરવા જોઈએ.

ગ્રહણૈષણાના દસ દોષ.

ભોજનાદિ ગ્રહણ કરવાં તેને ગ્રહણૈષણા કહે છે. એના દસ દોષો છે. એ દસે દોષોને જાણીને શ્રમણ નિર્ગ્રન્થે અવશ્ય એમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

"संखिय मक्खिय, निक्खित्त, पिहिय, साहारिय, दायगुम्मीसे।
अपरिणयलित्त छड्डिय, एसणा दोसा दस हवन्ति॥
प्रवचन सारोद्धार ६६८

ભાવાર્થ—૧. શંકિત આહારમાં આધાકર્મ વગેરેના દોષોની શંકા હોવા છતાં પણ (આહાર) લેવો તેને શંકિત દોષ કહે છે.

૨. મ્રક્ષિત—સચિત–પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ વગેરે સહેજ પણ શરીરના અવયવ હાથ વગેરે પર જમા થયેલ હોય અથવા ગૃહસ્થની થાળી કે પ્યાલા આદિ કચરાથી ભરેલા હોય છે, અથવા એવી અવસ્થામાં રહેલા આહારને સ્વીકારવો તે મ્રક્ષિત દોષ છે.

૩. નિક્ષિપ્ત—આપવાની વસ્તુ સચિત ઉપર રાખી હોય અને તેના પરથી લઈને સાધુને વહોરાવે તો તે આહાર નિક્ષિપ્ત દોષવાળો ગણાય છે.

૪. વિહિત—આપવાની વસ્તુ, સચિત, વસ્તુથી ઢાંકી હોય, અને તે વસ્તુને હઠાવીને સાધુને આહાર વગેરે વહોરાવવું તેને વિહિત દોષ કહેવામાં આવે છે.

૫. સાહરિય—જે વાસણોમાં સચિત આદિ વસ્તુ પડી હોય તેમાંથી વસ્તુ કાઢી લઈને તેજ વાસણમાં દેવા યોગ્ય અચિત વસ્તુ લઈને સાધુને આહાર આપવામાં આવે તો તે આહાર સાહરિય દોષવાળો બને છે.

૬. દાયક—બિલકુલ નાના છોકરાના હાથે—કે જે આહાર વહોરાવવા માટે અનાધિકારી લેખાય—જે ખોરાક આપવામાં આવે તે દાયક દોષ કહેવાય છે. જો આહાર યોગ્ય અધિકાર હાથથી વહોરવામાં આવે તો તે દાયકદોષવાળો ગણાતો નથી. દાન આપવા માટે અનાધિકારીના ૪૦ ભેદ ગ્રંથકારોએ બતાવ્યા છે તેમાંથી હું થોડા અત્રે જણાવું છું.-

૧. બાળ, વૃદ્ધ, મત્ત (શરાબી) ઉન્મત્ત (ઘમંડી કે પાગલ) કંપમાન, જ્વરિત (તાવવાળાં) અંધ, પ્રગલિત (કોઢિયો) આરૂઢ (જોડા વગેરે પહેરેલા હોય તેવો) બદ્ધ (હાથમાં હાથકડી પગમાં બેડી વગેરેથી બંધાયેલો હોય) છિન્ન (હાથ, પગ વગેરે કપાયેલ હોય) ત્રૈરાશિક (નપુંસક) ગર્ભિણી, બાળવત્સા (ધાવતાં બાળકને છોડીને આહાર વહોરાવનાર સ્ત્રી), ભુંજાના (ભોજન કરતાં કરતાં કે કાચા

પાણીથી હાથ ધોઈને ભિક્ષા આપે તે) ૧. ષટકાયવ્યગ્રસ્તા, ૨. નિક્ષિપન્તી, ૩. અવગાહમાના, ૪. સંઘટ્ટયન્તી, આ ચાર છ કાયની વિરાધના રૂપ હોઈને ત્યાજ્ય કે વર્જનીય છે. લિપ્તહસ્તા, લિપ્તમાત્રા (ચીકણા પદાર્થથી લિપ્ત પાત્ર).

૭. **ઉન્મિશ્ર**—અચિતની સાથે સચિત કે મિશ્ર આહાર ભળ્યો હોય, મિશ્ર કે સચિતની સાથે અચિત આહાર ભળ્યો હોય તો તે આહાર ઉન્મિશ્ર દોષવાળો બને છે.

૮. **અપરિણત**—વસ્તુ નિર્જીવ બને તે પહેલાં તેને લઈ લેવી, અથવા જેમાં શસ્ત્રપૂર્ણ પરિણત ન થયું હોય એવા આહારવાળી વસ્તુનો સ્વીકાર કરવો તે અપરિણત કહેવાય છે.

૯. **લિપ્ત**—ગૃહસ્થનું ઘર થોડીવાર પહેલાંજ ધોયું હોય અને ત્યાં જઈને કે આવીને આહાર લેવો કે દેવો તે આહાર લિપ્ત દોષવાળો કહેવાય છે.

૧૦. **છર્દિત**—સાધુને આપવા યોગ્ય આહાર, પાણી વગેરે અયત્ના હોય, ઊંચેથી પડતી હોય કે પડી હોય એવી આહારની વસ્તુ લેવામાં આવે તો તે છર્દિત દોષ કહેવાય.

આ દોષોનું અહિંસા ધર્મને અબાધિત, અખંડિત રાખવા માટે વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. આ માટે મુમુક્ષોએ અવશ્ય આ દોષોને દૂર કરવા અને સંયમસાધક આહાર ગ્રહણ કરવો.

ગ્રાસૈષણાના પાંચ દોષો.

૧. **સંયોજના**—ઉત્કર્ષતા પેદા કરવા માટે, એક-

દ્રવ્યને-વસ્તુને બીજી વસ્તુની સાથે મેળવવી એને સંયોજન કહે છે. જેમકે રસલોલુપતાના કારણથી દૂધ, સાકર, ઘી વગેરે પદાર્થોના સ્વાદ માટે સંયોગ મેળવવો.

૨. અંગાર—સ્વાદિષ્ટ સરસ આહાર કરતાં કરતાં આહારની કે દાતાની પ્રશંસા કરવી તે અંગાર દોષ છે. ખાદ્ય પદાર્થ અને પદાર્થના દાતા તરફ રાગદષ્ટિ થાય તો, શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે, રાગરૂપ અગ્નિએ ચારિત્રને કોયલા સમાન બનાવ્યું છે.

૩ ધૂમ્ર—વિરસ (ખરાબ રસનો) આહાર કરતાં કરતાં, આહારની કે દાતાની દ્વેષભાવને વશ થઈને નિંદા કરવી તે ધૂમ્રદોષ છે. ખાદ્ય પદાર્થ અને દાતા પર દ્વેષ કરવો તેને માટે શાસ્ત્રકારો જણાવે છે કે એમ કરવાથી ચારિત્ર ધૂમ્રરૂપ બની જાય છે.

૪ અપ્રમાણ—સ્વાદના લોભથી ભોજનને પરિમાણનું અતિક્રમણ કરીને અધિક (વધારે) ખાવું તે અપ્રમાણ દોષ છે.

૫ અકારણ—સાધુઓને, છ કારણથી આહાર લેવાની આજ્ઞા કરવામાં આવી છે. (એ છ કારણો સિવાય શરીરબળ, વીર્યાદિક વગેરેની વૃદ્ધિ માટે આહાર કરવો તે અકારણ દોષ છે.)

આ પાંચ દોષોથી સ્વહિંસા (આત્મગુણોનો ઘાત થાય છે) થાય છે. એ માટે મોક્ષાર્થી શ્રમણાનિર્ગ્રન્થોએ પૂર્ણ ઉપયોગ રાખવો જોઈએ. " जयं मुंजंतो भासंतो

पावकम्मं न बन्धइ" ઉપયોગપૂર્વક ખાનારને અને બોલનારને પાપકર્મ બાંધતા નથી.

અત્રે ૪૭ દોષોનો માત્ર સંક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. એ વિના આચારંગ, ભગવતીજી, દશવૈકાલિક, ઉત્તરાધ્યયન, પ્રશ્નવ્યાકરણ, નશીથ આદિ સૂત્રો જોવાથી વિશેષ વસ્તુ મળી રહેશે. જીજ્ઞાસુઓએ તે વાંચી લેવાં.

પ્રકરણ ૯ મું.

સર્વાવસ્થામાં ત્યાગ

જૈનશ્રમણ નિર્ગ્રન્થોના આહાર (ખોરાક) વિધિમાં શું લેવું, શું ન લેવું એ વિષયમાં જોઈએ તો બે વસ્તુઓ જણાઈ આવે છે : માંસ અને મદિરાનો ત્યાગ બધી અવસ્થામાં થવો જોઈએ. અર્થાત્ શુદ્ધબુદ્ધમાં હોય કે સકારણ હોય કે નિષ્કારણ હોય, એવા કોઈ પણ બહાના નીચે શ્રમણે દારૂ પીવો નહિ તથા માંસ ખાવું નહિ. એને જ સાચો જૈનશ્રમણ કહેવામાં આવે છે. આમ હોય તો જ તેની સાથે, શ્રમણસંઘના કાનૂન મુજબ વિધિપૂર્વક વંદના વગેરેનો વ્યવહાર કરવામાં આવે છે—અન્યથા નહિ. મદિરા, માંસ ખાનાર અસાધુ છે, સાધુ નહિ. વર્તમાન-કાળમાં જેટલા આગમ ઉપલબ્ધ છે તેમાં શ્રમણ (સાધુ) શ્રમણી (સાધ્વી)ઓની સંખ્યા બતાવવામાં આવી છે કે—

"चौवीसी जिननी, मुनी संख्या अठावीस लाख ।
"सहस्र अडतालीस उपर सूत्र परंपरा भाख ॥"
चौवीसी जिननी, साधवी नो परिवार ।

"लाख सेतालीस, आठसो सितेर हजार ॥"

"एक लाख केवली, चमोत्तर हजार ।
वली नवसे उपर, चोवीसी नो परिवार ॥"

"वडी साधुवंदना"

વર્તમાન અવસર્પિણી કાળમાં ઋષભદેવ ભગવાનથી માંડીને મહાવીર સ્વામી પર્યંત ચોવીસ તીર્થંકર સાધુઓની સંખ્યા ૨૮ લાખને ૪૮ હજારની થઈ. સાધ્વીઓની સંખ્યા ૪૭ લાખ, ૭૦ હજાર ૮ સોની થઈ (૪૭૭૦૮૦૦) કેવળીઓની સંખ્યા ૧ લાખ ૭૪ હજાર ૯ સો (૧૭૪૯૦૦)ની થઈ. આમાં અમુક સાધુ-સાધ્વીએ, માંસ ખાધું. એવો ઉલ્લેખ કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં મળતો નથી. જેમ ગધેડાના કે સસલાના માથા ઉપર શિંગડાં હોય છે એમ ક્યાંય પ્રમાણ મળતું નથી, તેમ જૈન શ્રમણત્વમાં રહીને જૈન-શ્રમણે માંસ ખાધું એવું પ્રમાણ ક્યાંય મળતું નથી. હા, બે સાધુઓનાં નામ મળે છે—જેમણે બિમારીમાં ચિકિત્સકો દ્વારા દારુ (શરાબ) દવાને નામે પીધો હતો. એકનું નામ "કંડરિક", બીજાનું નામ "શૈલકરાજ ઋષિ". આ બન્નેનો સંક્ષિપ્ત પરિચય કથાનક રૂપમાં આગળ કહેવામાં આવશે. એ પહેલાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે કંડરીક મુનિએ બિમારીમાં દારૂ (શરાબ) પીધો ત્યારે સાજા થઈને પણ તેમણે પ્રાયશ્ચિત વિધિ કરી નહિ, તેથી જૈનશ્રમણ સંઘે તેમની સાથે વિધિ વ્યવહાર કરવાનું છોડી દીધું: અર્થાત્ તે કંડરિક મુનિને શ્રમણસંઘની બહાર

કાઢી મૂક્યા. અન્તે તે કંડરિક મદિરા, માંસ, કામભોગમાં લુબ્ધ બનીને મરણ પામ્યા ને સાતમી નરકમાં ગયા. બીજા શૈલકરાજ ઋષિએ પણ બિમારીમાં ચિકિત્સકો દ્વારા શરાબ પીધો. બિમારીનો અંત આવ્યો તો પણ તેમણે પ્રાયશ્ચિત વિધિ કર્યો નહિ અને મદિરાદિક પ્રમાદ છોડયા નહિ, ત્યારે શ્રમણસંઘે તેમનો ત્યાગ કર્યો અને તેમના ૪૯૯ શિષ્યો તેમને છોડી અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા. પછી જ્યારે શૈલકરાજ ઋષિએ શુદ્ધ થઈને મદિરા પ્રમાદનો ત્યાગ કર્યો અને પુનઃ પ્રાયશ્ચિત કર્યું ત્યારે તેમના ૪૯૯ શિષ્યો ફરીવાર તેમની પાસે આવ્યા ને મળ્યા; શ્રમણસંઘે તેમનો પૂર્ણ સત્કાર કર્યો, અને શૈલકરાજ ઋષિ શુદ્ધ, તપ, સંયમ પાળીને મોક્ષમાં ગયા.

હે પાઠકો! જૈનસિદ્ધાંતમાં, જૈનશ્રમણ-શ્રમણો દારૂ કે માંસ લેતાં નથી. મદિરા પીનાર અને માંસ ખાનારને જૈન સાધુ-સાધ્વી કહેવા (સાધુ સાધ્વી તરીકેની શ્રદ્ધા દાખવવી) તેને મિથ્યાત્વ છે. આ વિષયક મૂલ આગમનું પ્રમાણ બતાવવું ઉચિત છે. હે પાઠક! નીચેનું કથન જરા ધ્યાનથી વાંચો—

"सुध्धे सणिया, अंताहारा, पंताहारा, अरसाहारा, विरसाहारा, लुहाहारा, तुच्छाहारा, अंतजीवी, पंतजीवी, आयंबिलिया, पुरिमड्ढिया, निव्विगइया, अमज्जमंसा-सिणो, णो णियामरसभोई"

सूय. अ. १८

ભાવાર્થ—શુદ્ધ આહારની (અસણં, પાણં, ખાઈમં, સાઈમં) ગવેષણા કરનાર, અન્તઆહાર–જઘન્ય અર્થાત્ જે આહાર બહુ ગરીબ લોક લેતા હોય એવા ચણા વગેરે લેનાર, પ્રાન્ત–આહાર બચાવેલો આહાર લેનાર, અરસ આહાર–મીઠું મરચું વગેરે વિનાના રસ વિહીન ખોરાક લેનાર, વિરસ આહાર જેનો રસ ચાલ્યો ગયો હોય એવા જૂનાં ધાન્ય કે ભાત વગેરેનો આહાર લેનાર, રુક્ષઆહાર–બહુ સૂકો આહાર લેનાર, તુચ્છ આહાર –તુચ્છ સત્ત્વરહિત નિઃસાર ભોજન કરનાર, અન્તાહારથી જીવનયાત્રા નિભાવનાર, પ્રાંતાહારથી જીવનયાત્રા નિભાવનાર, આયંબિલિયા–દિવસના બે પ્રહર બાદ લૂખું ભોજન પાણીમાં નાખીને એક જ આસન પર બેસીને (તપ વિશેષ) ભોજન કરનાર, સર્વ દિન બે પ્રહર બાદ ભોજન કરનાર, **સદા સર્વદા મદ્ય (શરાબ)** માંસનો ત્યાગ કરનાર, સદા સરસ આહારને ન ખાનાર, વગેરે નિર્ગ્રંથ માટેનાં લક્ષણો છે.

હવે બીજું પ્રમાણ प्रश्न व्याकरणमां પ્રથમ સંવર દ્વારા જોઈએ. તેમાં લખ્યું છે કે શ્રમણ નિર્ગ્રંથ કદાપિ માંસાહાર કરવાવાળો હોતો નથી.

" सुद्धेसणिएहिं, संखादत्तिएहिं, दिट्ठलाभेएहिं, अदिट्ठलाभेएहिं, पुट्ठलाभेएहिं, आयाविलिएहिं, परिमट्ठिएहिं, एक्कासणिएहिं, निव्वइएहिं, भित्रपिण्डवाएहिं, परिमियापिडवाइएहिं, अन्ताहारेहिं, पंताहारेहिं, अरसाहा–

हारेहिं, विरसाहारेहिं, लूहाहारेहिं, तुच्छाहारेहिं, अंतजीविहिं, पंतजीविहिं, लूहजीविहिं, तुच्छजीविहिं, उवसंतजीविहिं, पसंतजीविहिं, विवित्तजीविहिं, अक्खीरमहुसप्पिएहिं, अमज्जमंससिएहिं, ठाणाइएहिं, इत्यादि

प्र. व्या संवर १

ભાવાર્થ:—અહિંસા ભગવતી—એવા મહાપુરુષોથી સેવાઈ છે કે જેઓ શુદ્ધ નિર્દોષ, એષણિક આહાર ગ્રહણ કરનાર, રોટલી અને કડછી (ચમચા)ની સંખ્યા પ્રમાણથી આહાર કરનાર, દેખાતી વસ્તુને ગ્રહણ કરનાર, નહિ દેખાતી (હાંડલાં વગેરે) આપેલી વસ્તુને ગ્રહણ કરનાર, સદૈવ બે પ્રહર બાદ ભોજન કરનાર, સદૈવ એકવાર ભોજન કરનાર, સદૈવ વિકૃતિ રહિત આહાર કરનાર, જે આહાર અલગ કાઢીને રાખ્યો હોય તેમાંથી આહાર કરનાર, परिमितपिण्डपातिक—થોડા ભોજન પ્રમાણ સહિત લેનાર, અન્ત—આહારે, રુક્ષ આહાર, તુચ્છ આહાર લેનાર, અન્ત, પ્રાન્ત અને તુચ્છ આહાર લઈ, પોતાના સંયમ જીવનને ગુજારનાર, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કષાયને ઉપશાન્ત કરીને જીવનાર, વિવિક્તજીવી—સર્વ પ્રકારની આશા, તૃષ્ણા રહિત બની સંયમ જીવન જીવનાર હોય છે.

મદ્ય (મદિરા-શરાબ) અને માંસનું કદાપિ પણ સેવન નહિ કરનાર, સ્થિર આસનવાળા पडिमट्ठाएहिं સાધુની બાર પડિમા (પ્રતિજ્ઞા)નું યથાર્થ પાલન કરે છે. અર્થાત્ ઉપરોક્ત ગુણશાળી પુરુષોએ જ અહિંસા ભગવતીનું યથાર્થ

પાલન કર્યું છે. પાઠક આ ઉપરથી સમજી લ્યો કે 'મદ્ય માંસ લેવાવાળા અહિંસા ભગવતીનું આરાધન કરી શકતા નથી.' મદ્ય માંસનું સેવન નહિ કરનાર જ ભગવતીનું યથાર્થ આરાધન કરી શકે છે. અહિંસાના નિયમ પાળવાથી જ જૈન શ્રમણ-શ્રમણી કહેવાય છે.

પ્રિય પાઠકો! હવે ત્રીજા પ્રમાણને માટે દશવૈકાલિક સૂત્રની ચૂલિકા જોઇએ, તેમાં પણ લખ્યું છે કે, જૈન શ્રમણ -અમદ્યપેયી અમાંસાશી હોય છે, જુઓ

"अमज्जमंसासि, अमच्छरीआ, अभिक्खणं निव्वि-गइं गयाअ। अभिक्खणं काउस्सग्गकारी, सज्झायजोगे पयओ हविज्जा ॥

दश० द्वितीय चूलिका गा. ७

ભાવાર્થ—જૈન શ્રમણનું સ્વરૂપ બતાવતાં જીનેશ્વર ભગવાને ફરમાવ્યું છે કે, અમદ્યપેયી—જેમાં નશો ચઢે, કેફ ચઢે એવા શરાબાદિ પદાર્થો નહિ પીનાર, જળમાં ચાલનાર જળચર (માછલાં વગેરે)નું, સ્થળ (જમીન)માં ચાલનાર તમામ જાતિઓનાં પશુઓનું, આકાશમાં ઉડનાર તમામ પ્રકારના પક્ષિઓનું માંસ નહિ ખાનાર, કોઈની હિંસા નહિ કરનાર, વારંવાર પૌષ્ટિક પદાર્થ દૂધ, ઘી, વગેરેનું સેવન નહિ કરનાર, વારંવાર પ્રતિદિન કાયોત્સર્ગ કરનાર (એથી કાયોત્સર્ગમાં સ્વાત્મચિંતન અને ધર્મધ્યાનથી આત્મા નિર્મળ બને છે) સદા સ્વાધ્યાય (વાંચવું, પૂછવું, પરિયટ્ટના, અણુપ્રેહા અને ધર્મકથા)માં લીન બનનાર, (એમ કરવાથી

જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે અને ચિત્તમાં આત્મસ્થિરતા આવે છે) સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં લીન રહેનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ બને છે.

પ્રિય પાઠકો ! આપ લોકો ખુબ જ ધ્યાનથી વાંચો કે, મુનિ મદ્ય, માંસના ભોગી તો નથી જ, ઉપરાંત જ્યાં જે મહોલ્લામાં કે કોઈ ગૃહસ્થની વસ્તી વિભાગમાં માંસ અથવા મચ્છી વગેરે અભક્ષ્ય ભોજન હોય ત્યાં શ્રમણોને જવા આવવાની પણ મનાઈ કરવામાં આવી છે. એનું વિધાન આચારાંગ સૂત્રમાં ઠીક ઠીક રીતે કહેવામાં આવ્યું છે. તે ભાવાર્થની સાથે આ રીતે છે.

" से भिक्खू वा भिक्खुणी वा जाव पविट्ठे समाणे सेज्जं पुण जाणेज्जा, मंसाइयं वा, मच्छाइयं वा, मंसखलं वा, मच्छखलं वा, आहेणं वा, पहेणं वा, हिंगोलं वा, हिरमाणं वा, संपेहाए, अंतरासे मग्गा बहुपाणा, बहुबीया, बहुहरिया, बहु ओसा, बहु उदया, बहु उत्तिंग, पणगदगमट्टियमक्कडासंताणगा, बहवे तत्थ समण माहण अतिहि किवण वणीमगा उवागता । उवागमिस्संति तत्थ इणा वित्तिणो पण्णस्स निक्खमणपवेसणाए वायणापुच्छणं परियट्टणाणुपेहाए, धम्माणुओगचिन्ताए सेवं णच्चा तहप्पगारं पुरे संखडिं वा पच्छा संखडियाए णो अभिसंधारेज्जा गमणाए ॥

आचारांग द्वितीय श्रुतस्कंध अ. १ उ. ७

ભાવાર્થ:—શાસ્ત્રકારોએ જૈન ભિક્ષુ-શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરતાં લખ્યું છે કે " यम नियम व्यवस्थितः कृतकारितानुमोदित परिहारेण भिक्षते इत्येवंशीलो भिक्षुः " અર્થાત્ સાધુ સંબંધી યમ, નિયમમાં સ્થિત, હિંસા કરવી, કરાવવી અને હિંસાનું અનુમોદન એ ત્રણેનો પરિહાર-ત્યાગ કરીને ભિક્ષા માગે છે. ભિક્ષા માગવામા જેને આચાર છે, તેને ભિક્ષુ કહે છે.

' आरंभत्यागात् धर्मकार्यपरिपालनाय भिक्षणशीलो भिक्षु " અર્થાત્ છકાય જીવોની હિંસા રૂપ આરંભનો ત્યાગ કરીને, ધર્મકાર્ય (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાત્મક) પાળવાને માટે ભિક્ષા માગવાના સ્વભાવવાળો સાધુ કહેવાય છે. એવા આચારવાળા સાધુ સાધ્વીઓને ગૃહસ્થના ઘેર ભિક્ષા લેવા જતાં એમ માલમ પડે કે, અમુકને ત્યાં અથવા એ રસ્તામાં, વિવાહના નિમિત્તે અથવા મૃત્યુના કારણે, માંસ અથવા મચ્છીનું ભોજન છે, અથવા માંસ તથા માછલાંઓનાં ચામડાં છે, અને એવા રસ્તા પર કોઈ, સાધુ કે સાધ્વીને લઈ જવા, માગે તો ત્યાં ગૃહસ્થના ઘર પર કે તે રસ્તા પર જવાની લેશ માત્ર ઈચ્છા સાધુએ કરવી જોઈએ નહિ; કેમકે તે સ્વધર્મબાધક છે. તે રસ્તામાં ઘણાં જ પ્રાણી, બીજ, લીલી લીલોત્રી, ઓસનું પાણી, અથવા સાક્ષાત્ પાણી, બારીક જીવ જંતુ હોય છે અને શ્રમણો, બુદ્ધધર્મી બ્રાહ્મણો, મુસાફરો, રાંક, ભિક્ષુ, ભાટ ચારણો આવ્યા હોય છે અથવા આવવાના હોય છે; એથી ઘણી જ ભીડ થાય છે, એ માટે જૈન મુનિઓનો સ્વધર્મ નાશ પામે છે, અને તેથી આપત્તિઓ આવે છે વળી શાસ્ત્રવાંચનમાં, પૃચ્છના, પરિવર્તના, અણુપેહા, તથા

ધર્માનુચિંતા વગેરેમાં ભયંકર વિઘ્નકર્તા બને છે. આમ જાણીને માંસ મચ્છીનું ભોજન હોય તે ઘર કે રસ્તામાં જૈનયતિએ જવાની જરાપણ ઈચ્છા કરવી નહિ. એમ કરનાર (નિયમો પાળનાર) મુનિ મોક્ષ માર્ગનો સાચો આરાધક બની શકે છે. કહ્યું છે કે–

' एयं खलु तस्स भिक्खुस्स वा भिक्खुणी वा सामग्गियं"

आचा. २ श्रु. अ. १ उ. ६

હવે પાઠકોને એ બતાવવું જરૂરી છે કે કોઈ જૈન ભિક્ષુ ઉપરોક્ત સૂત્રાનુજ્ઞાની અવજ્ઞા કરીને એ રસ્તા પર જાય તો તે સાધુ પ્રાયશ્ચિતનો ભાગીદાર થાય છે. પ્રમાણ માટે જુઓ—

" जे भिक्खू वा भिक्खूणी वा, मंसादियं वा मच्छादियं वा, मंसखलं वा, मच्छखलं वा, आहेण वा पहेण वा, समेलं वा, हिंगोलं वा, अनवरं वा, तहप्पगारं विरुवरूवं हीरमाणं पेहाए ताए आसाए, ताए पिवासाए, ताए तरंयसि अणणत्थ उवाइणा वे उवायणावंते वा साइज्जइ "

नशीत्थ सूत्र उदे. ७७ स. १८५

ભાવાર્થ—જે સાધુ સાધ્વી માંસનું ભોજન, મચ્છીનું ભોજન, માંસ ભોજનનો ઢગલો કર્યો હોય, મત્સ્ય ભોજનનો ઢગલો કર્યો હોય, કોઈ ઘરમાંથી લઈ આવ્યા હોય, કોઈનાં

ઘેર લઈ જતાં હોય, જેનાથી તેમના સ્વજન વગેરે સન્માન કરતા હોય, યક્ષાદિકની યાત્રા માટે તૈયારી કરતા હોય તેમને માટે તથા માંસમત્સ્યાદિક એ પ્રકારના વિરૂપ રૂપ (ખરાબ) વાળા અન્ય આહાર જોઈને, વગેરે કારણો જોઈને તેને ગ્રહણ કરવાની આશાથી, એને ગ્રહણ કરવાની પિપાસાથી, તૃષ્ણાથી (જૈન સાધુ) પોતાનું સ્થાન છોડીને અન્ય માંસ મત્સ્યવાળા સ્થાન તરફ ખૂદ જાય, કોઈ બીજાને મોકલે અને જનારને સારો સમજે તે સાધુ સાધ્વીને પ્રાયશ્ચિત કરવું પડે છે.

" तं सेवमाणे आवज्जइ चउम्मासियं परिहारठाणं अणुग्घाइयं "

नशीत्थ उद्दे ११८

ભાવાર્થ—પ્રાયશ્ચિત કેટલું આવે અને કેટલું આપવું તે મર્યાદાલોપકના ભાવોને જોઇને, ગીતાર્થ ગુરુ (આચાર્ય) ચૌમાસિક પ્રાયશ્ચિત આપવાનું વિધાન છે પરાધીનપણાથી ખિનઉપયોગથી ઉપરના દોષ વાળો તો જઘન્ય ૪ ઉપવાસ, મધ્યમ ૪ છઠ્ઠ ઉત્કૃષ્ટ ૧૨૦ ઉપવાસ. આતુરતાથી લાગે કે જાણતાં લાગે તો જઘન્ય ૪ છઠ્ઠ તથા ૪ દિવસનો છેદ, મધ્યમ ૪ અઠ્ઠમ તથા ૭ દિવસનો છેદ, ઉત્કૃષ્ટ ૧૨૦ ઉપવાસ તથા ૧૦૮ દિવસનો છેદ મોહનીય કર્મોદયથી, મૂરછાભાવથી દોષ લાગે તો જઘન્ય ૪ અઠ્ઠમ તથા ૭ દિવસનો છેદ, મધ્યમ ૧૫ છઠ્ઠ તથા ૪૦ દિનનો છેદ ઉત્કૃષ્ટ ૧૨૦ ઉપવાસ, પારણે આયંબિલ તથા ૧૨૦ દિવસનો છેદ. નશીત્થ **सूत्र** उ. १७.

પ્રિય પાઠકો ! હવે આપની સામે એક વધુ, જૈન સાધુઓના પ્રાયશ્ચિતની વાત કહેવાની ઈચ્છા થાય છે. ઉપર પ્રમાણેથી, એ તો સાબિત થઈ ગયું કે જૈન શ્રમણ માંસાહારી હોતા નથી અને શાસ્ત્રથી નિષેધ ગણાયેલા કાર્ય પણ તેઓ કરતા નથી. જો કોઈ રાજા રજવાડામાં કે ગૃહસ્થને ત્યાં માંસ મત્સ્યનું ભોજન હોય અને એની સાથે એમને ત્યાં નિરામિષ (માંસ રહિત) ભોજન (અસણં, પાણં, ખાઈમં, સાઈમં) હોય, તો જૈન સાધુ એમ વિચાર ન કરી શકે કે, ચાલો ! અહીંથી, અભક્ષ્ય માંસ મત્સ્યનું ભોજન છોડી દઈને, નિરામિષ (અસણાદિ ચારે પ્રકારનો આહાર) ભોજન લઈ આવું. અગર જો કોઇ સાધુ જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ માંસ, મત્સ્ય ભોજનવાળા (ગૃહસ્થ કે રાજરજવાડા વગેરે) ને ત્યાં જાય તો તે સાધુ જરૂર પ્રાયશ્ચિતનો ભાગીદાર બને છે.

"जे भिक्खू वा भिक्खूणी वा रण्णो खत्तियाणं जाव भिसीत्ताणं मंसक्खयाणं वा, मच्छक्खयाणं वा, छवियक्खायणं वा, बहिया निग्गयाणं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा जा साइज्जइ"

निशीथ सूत्र उद्दे ९ सू. १०

ભાવાર્થઃ—ક્ષત્રિય, રાજા, મહારાજા વગેરે જેઓ મૃગાદિ માંસ ભક્ષણ કરનાર છે તેમને ત્યાં કે જળચર–માછલા વગેરે ખાનારને ત્યાં ખેતર વાડીઓમાં પાકેલાં ઇડાં હોલાં વગેરે ખાનારને ત્યાં, માંસ મત્સ્ય વગેરેનું ભોજન જ્યાં તૈયાર કરવામાં આવ્યું હોય ત્યાં, ઘર કે ગામની બહાર

ારે પ્રકારનો આહાર બનાવ્યો હોય ત્યાં, જૈનસાધુ સાધ્વીએ
ો (આહાર) લેવાની ઈચ્છાથી જવું જોઈએ નહિ, બીજા
ાઈને ત્યાં મોકલવો નહિ અને જનારને સારો લેખવો
હિ. આ મર્યાદાનો ભંગ કરી તે જાતે જાય, બીજાને મોકલે
જનારને સારો લેખે તો તે સાધુ પ્રાયશ્ચિતનો અધિકારી
ને છે. પ્રાયશ્ચિતનો વિધિ અને એનું પ્રમાણ ઉપર બતા-
વામાં આવ્યું છે.

પ્રિય પાઠકો! વ્યવહાર મર્યાદાવાળાઓ માટે તથા ધર્મ-
ર્યાદાવાળાઓ માટે પણ, મહાન ઉપયોગી એવું, શાસ્ત્રકારોનું
ક સૂત્ર હું અહીં બતાવવા માગું છું. એ સૂત્ર એમ છે કે—

" जुए पसत्तस्स धनस्स नासो, मंसे पसत्तस्स दयाए नासो ।
ज्जे पसत्तस्स जसस्स नासो, वेसापसत्तस्स कुलस्स नासो"॥
गौतमकुलक गा. १७

ભાવાર્થઃ—જુગાર ખેલવામાં જે આસક્ત છે તેના
નનો નાશ થાય છે, માંસ ખાવામાં જે આસક્ત છે તેના
ાધર્મનો નાશ થાય છે, મદિરા (શરાબ) પીવામાં જે
ાસક્ત છે તેના યશનો નાશ થાય છે, અને વેશ્યાની સાથે
ાગ ભોગવવામાં જે આસક્ત છે તેના કુલનો (વંશનો)
ાશ થાય છે.—૧૭.

આ ગાથાના બીજા ચરણના બારામાં હું એ ખાત્રી-
ક સમજાવવા માગું છું કે 'मंसे पसत्तस्स दयाए नासो'
કોઈ માંસ ખાય છે તેની દયાનો નાશ થાય છે. જ્યાં
ાનો નાશ થાય છે ત્યાં ધર્મ ક્યાંથી રહે? અને જ્યાં

દયા ધર્મ નથી ત્યાં દયા ધર્મ વિના આત્મિક સુખ પણ ક્યાંથી મળી શકે ? (અર્થાત્ મળતું નથી). આટલા માટે માંસ ખાનાર નિરંતર દયાના અભાવથી આત્મસુખથી વંચિત રહે છે. આથી સર્વ અવસ્થામાં માંસ ત્યાજ્ય છે.

જૈન સાધુઓ માટે માંસ તો સદાને માટે અભક્ષ્ય છે. પણ તે ઉપરાંત, જન સાધારણને ખાવા લાયક સચિત પૃથ્વીકાય, (મીઠું વગેરે) વનસ્પતિ (કંદ, મૂળ, ફળફૂલ વગેરે) અને પીવા લાયક સચિત પાણી વગેરે પણ અભક્ષ્ય ને અપેય છે-અર્થાત્ જૈન શ્રમણ સચિત ભોજન તથા પાણીનો ભોગ કરી શકે નહિ.

' सोवच्चले सिंघवे लोणे, रोमालोणे च आमए।
सामुद्दे पंसुखारे य, कालालोणे य आमए " ॥ ८ ॥

दश. अ. ३

ભાવાર્થ:—ખાણનું સંચળ લુણ, સૈંધવલુણ, સામાન્ય લુણ, સમુદ્રનું લુણ, ખારો, કાલાલૂણ, વગેરે અનેક પ્રકારના પૃથ્વીકાયનાં તત્ત્વોને સચિત ગ્રહણ કરે તો સંયમી નિર્ગ્રંથ મહર્ષિઓ માટે તે અનાચીર્ણ (અયોગ્ય) બને છે. "सव्वमेव मणाइन्नं निग्गन्थाण महेसिणं' એ વચન પરથી ઉપરોક્ત વસ્તુ સ્પષ્ટ થશે. વળી કહ્યું છે કે—

" सीओदगं न सेविज्जा, सिलावुट्ठं हिमाणि अ।
उसिणोदगं तत्तफासुअं, पडिगाहिज्ज संजए " ॥ ६ ॥

दश चं० अ. ८

ભાવાર્થ:—સંયમી ભિક્ષુએ ઠંડુ (કાચું, સચિત) પાણી, શિલાનું પાણી, સચિત બરફનું પાણી ન પીવું જોઈએ. પરંતુ અગ્નિથી ખૂબ તપાવેલું અથવા ધોવણનું નિર્જીવ પાણી જ પીવું જોઈએ-ગ્રહણ કરવું જોઈએ. અને એના વડે જ સંયમજીવનનો નિર્વાહ કરવો જોઈએ.

આ જ વસ્તુ 'ઉત્તરાધ્યયન' માં બીજા અધ્યયનની ૪થી ગાથામાં કહેવામાં આવી છે. "सीओदग न सेविज्ञा, वियडस्से सणंचरे" સચિત ઠંડા પાણીનું સેવન કરવું નહિ પરંતુ નિર્દોષ અચિત પાણીનું જ સેવન કરવું જોઈએ.

"मूलए सिंगवेरे य, उच्छुखंडे अनिव्वुडे ।
कन्दे मूले य सचित्ते, फले बीए य आमए ॥ ७ ॥

दश. अ. ३-

कदं मूलं पलंबं वा, आमं छिन्नं च सन्निरं ।
तुंबागं सिंगवेरं च, आमगं परिवज्जए ॥ ७० ॥

दश. वै. अ. ५ उ. ९-

सालुअं वा विरालियं, कुमुअं उप्पलनालियं ।
मुणालिअं सासवनालिअं, उच्छुखंडं अनिव्वुडं ॥७८॥
तरुणगं वा पवालं वा, रुक्खस्स तणगस्स वा ।
अन्नस्स वा विहरिअस्स, आमगं परिवज्जए ॥७९॥

दश० वैका० अ ५ उ २-

ભાવાર્થ:—સચિત મૂળા, સચિત આદુ, સચિત ઉસ આ પ્રકારના સચિત સૂરણ આદિ કંદ, સચિત,

य, मुच्छिए, गढिए, गिद्धे, अज्झोववन्ने पासत्थे, पासत्थविहारी, एवं उसन्नेकुसीछे, पमत्ते, संसत्ते, संसत्तविहारी उवलद्धपीढफलगसेज्जा संथारए पमत्तयावि विहरइ ॥ ”

ज्ञाता. अ. ५ सू. ७४.

અર્થાત્—એનો રોગ દૂર થયો તો પણ (શાન્ત થયો તો પણ) અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, મદ્યપાનમાં મૂર્છિત, આસક્ત થઈને, પાર્શ્વસ્થ. પાર્શ્વસ્થવિહારી બહુ દોષવાળો થઈને પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયાઓ છોડી, સંયમ માર્ગમાં શિથિલને પ્રમાદી બની ત્યાં જ રહેવા લાગ્યો.

શિષ્યોએ વિનયસહિત એને ખૂબ જ સમજાવ્યો પણ એણે કોઇનુ કહ્યું માન્યું નહિ. એથી એની પાસે એક પંથકને રાખીને ૪૯૯ શિષ્યો, ગુરુને છોડી અન્યત્ર ચાલી ગયા. ત્યારબાદ પંથકે પોતાની ચૌમાસિક પ્રતિક્રમણની ક્રિયા પૂરી કરી, ગુરુદેવને વંદન કરવા ચરણમાં માથુ નમાવ્યું. ગુરુને ક્રોધ આવ્યો. પંથક મુનિએ ક્ષમા ધારણ કરી. ગુરુને ફરીવાર સંયમનું યથાર્થ ભાન થયું. પ્રાયશ્ચિત લઈને ગુરુ શુદ્ધ થયા. ૪૯૯ શિષ્યો ફરીવાર ગુરુને આવી મળ્યા. શૈલક રાજર્ષિ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષને પામ્યા. અને એમના ૫૦૦ શિષ્યો પણ મોક્ષ પામ્યા.

— કંડરીકની કથા —

પૂર્વ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં, પુષ્કલાવતી વિજયમાં

પુંડરીકિણી નામની નગરી હતી. તેના રાજા મહાપદ્મને બે પુત્રો હતા. મોટાનું નામ પુંડરીક અને નાનાનું નામ કંડરીક હતું. મહાપદ્મ રાજાએ પુંડરીકને રાજા બનાવીને તથા કંડરીકને યુવરાજ પદ આપીને જૈનભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. એક વાર ત્યાં ધર્મઘોષ આચાર્ય આવ્યા. એમની વાણી સાંભળી પુંડરીક રાજાએ શ્રાવક યોગ્ય બાર વ્રત ધારણ કર્યાં. કંડરીકે દીક્ષા લેવાનો વિચાર કર્યો. મોટાભાઈએ કંડરીકને ઘણો જ સમજાવ્યો પણ કંડરીકે યુવરાજ પદ છોડીને દીક્ષા લીધી. કંડરીક મુનિને શૈલકરાજર્ષિની માફક અન્ત, પ્રાન્ત, ભોજનાદિથી ખુજલી અને દાહ પિત્ત જ્વરનો રોગ થયો. પુંડરીકિણી નગરીમાં તે આવ્યો. પુંડરીક રાજાએ, મંડૂક રાજાની માફક ચિકિત્સકો પાસે નાના ભાઈ કંડરીકની ચિકિત્સા કરાવી. રોગ નાશ પામ્યો. ત્યાંથી કંડરીકે વિહાર કર્યો પણ સારાં સારાં આહાર, પાણી વગેરેનો ચાહ, મોહ, લાગવાથી કંડરીક માટે સંયમ પાળવો મુશ્કેલ બન્યું. ફરીવાર તે પોતાની નગરીમાં આવ્યો. પૂર્વ ધાયમાતાએ કંડરીકના હાવભાવથી સમજી લીધું કે કંડરીક માટે સંયમ પાળવો મુશ્કેલ છે. હવે તે સંયમ પાળી શકશે નહિ. કંડરીક મુનિને તેણે ઘણા જ વિનય અને ભક્તિથી સમજાવ્યો પણ મોહના ઉદયનું પ્રબળ જોર કંડરીક પર જામેલું હોવાથી, તે સમજ્યો નહિ. રાજ્ય લેવાની કંડરીકની ઈચ્છા પુંડરીકે જાણી, એટલે તરત જ તેણે પોતાનું રાજ્ય કંડરીક મુનિને સુપ્રત કર્યું. અને પોતે સાધુ બન્યો. કંડરીકે રાજાનો વેશ પહેરી રાજગાદી સંભાળી–રાજા થયો.

કંડરીકે અયોગ્ય ભોજન કર્યું. એથી તેને, અતિ સારની ભયંકર બિમારી લાગુ પડી. રાજ્ય તથા કામોપભોગમાં અત્યંત લિપ્ત બનવાથી એ જ ભાવમાં એનું મરણ થયું. મરીને તે સાતમી નરકમાં ગયો. આ તરફ પુંડરીક મહાત્માને પણ, એકદમ રાજ્ય છોડીને અંત, પ્રાંત, તુચ્છ, રુક્ષ, અરસ, વિરસ, આહાર લેવાના કારણથી રોગ ઉત્પન્ન થયો. રોગને સમભાવથી સહતાં તેનું મરણ થયું. મરીને તે સર્વાર્થસિદ્ધિ મહાન વિમાનમાં ૩૩ સાગરના આયુષ્ય પ્રમાણવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી મનુષ્યભાવ ધારણ કરી તે મોક્ષમાં જશે.

*

પ્રકરણ ૧૧ મું.

જૈન ગૃહસ્થ માંસાહારી નથી

જૈન આગમોનું સમ્યક્ અવલોકન કરવાથી જણાશે કે જૈન તત્ત્વોના સંસ્કારવાળા ગૃહસ્થનો ખોરાક માંસાહારી નથી. અલ્પ આરંભવાળા ખોરાકથી જ તે પોતાનું જીવન નિભાવે છે.

જૈન ગૃહસ્થની બે કોટી છે. એક અવ્રતી સમ્યગ્ દૃષ્ટિ અને બીજી દેશવ્રતી સમ્યગ્દૃષ્ટિ. સમ્યગ્ દૃષ્ટિનું સ્વરૂપ બતાવતાં કહ્યું છે કે—

"जीवाजीव य बन्धो य, पुण्णं पावासवो तहा ।
संवरो निज्जरा मोक्खो, सन्तेए तहिया नव ॥१४॥
तहियाणं तु भावाणं, सब्भावे उवएसणं ।
भावेणं सद्दहन्तस्स, सम्मत्तं तं वियाहिअं ॥ १५॥

उत्त. अ. २८

छाया—

जीवा अजीवा श्च बंधश्च, पुण्यं पापास्रवौ तथा
संवरो निर्जरा मोक्षः, सन्त्येते तथ्या नव ॥१४॥
तथ्यानां तु भावानां सद्भाव उपदेशनम् ।
भावेन श्रद्दधतः सम्यक्त्वं तद् व्याख्यातम् ॥१५॥

ભાવાર્થ—સમકત્વ અર્થાત્ આત્મભાન થવું, તથા સર્વજ્ઞ જીનેશ્વર ભગવાને કહેલ જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ, એ તત્ત્વોના યથાર્થ સ્વરૂપનો અનુભવ થવો એને સમ્યક્ત્વ કહે છે. સ્વાભાવિક રીતે (જાતનું જાતિસ્મરણ, જ્ઞાન ઇત્યાદિથી) " **सहसमइयाए** " " परवागरणेणं, अण्णेसिं, अंतिए वासो-च्चा " इति वचनात्। आचा. प्र. श्रु. अ. १३१ અથવા તીર્થંકરાદિક કેવળીની વાણીથી અથવા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, તત્ત્વના જાણકાર તે સમ્યગ્ દૃષ્ટિ આત્મા પાસેથી સાંભળીને અથવા ઉપદેશ વડે ઉક્ત સમસ્ત નવ પદાર્થોની ભાવપૂર્વક શ્રદ્ધા કરવી તેને સમકિત સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. આ પ્રકારની દૃષ્ટિ ધારણ કરનારને સમદૃષ્ટિ કહેવાય છે. સમ્યગ્ દૃષ્ટિ, જૈન નિર્ગ્રન્થને, પ્રવચનને જ શ્રેષ્ઠ માને છે. એની શ્રદ્ધા, મહાજ્ઞાનીની શ્રદ્ધા સમાન હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—

" इणमेवं निग्गंथं पावयणं, सच्चं, अणुत्तरं केवलियं पडिपुन्नं, नेयाउयं, संसुद्धं, सल्लकत्तणं, सिद्धिमग्गं, मुत्तिमग्गं, निज्जाणमग्गं, निव्वाणमग्गं, अवितहमविसंदिद्धं, सव्वदुक्खपहीणमग्गं, इत्थंठियाजीवा, सिज्झंति, बुज्झंति, मुच्चंति, परिनिव्वायंति, सव्वदुक्खाणमंतं करंति, तं धम्मं सद्दहामि, पत्तियामि, रोयामि "

आवश्यक सूत्र

ભાવાર્થ—આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન (નવ તત્ત્વરૂપ) સત્ય છે. સર્વથી ઊંચું છે. એની સરખામણીમાં બીજું કોઈ પણ નથી. સંપૂર્ણ છે. (હેય, જ્ઞેય, ઉપાદેયના સ્વરૂપથી પૂર્ણ છે) ન્યાય છે. અત્યંત શુદ્ધ છે. મિથ્યાત્વાદિના શલ્યને (કાંટાને) દૂર કરનાર છે. સિદ્ધિનો માર્ગ છે. નિર્લોભતાનું દર્શક છે. કર્મનો અંત લાવનાર માર્ગ બરાબર છે. આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સ્વરૂપ ધર્મમાં સ્થિત જીવ સિદ્ધ બને છે. સર્વજ્ઞાની બને છે. કર્મોમાંથી છૂટી જાય છે. પૂર્ણ શાન્ત સ્વરૂપ બને છે. હું આ ધર્મની શ્રદ્ધા કરૂં છું, આ ધર્મ પરત્વે હું પ્રતીતિ સેવું છું; અને પૂર્ણ રુચિ ધરાવું છું.

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ, તમામ તત્ત્વોને જાણવાની કોશિષ કરે છે. સમજવાની કોશિષ (ઉદ્યમ, પરાક્રમ) કરતાં કરતાં કમજોર બુદ્ધિથી તત્કાળ ન સમજી શકે તો આ પ્રકારનો નિશ્ચય જાહેર કરે છે કે, જિનેશ્વર ભગવાને કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શનમાં જે જાણ્યો છે, દેખ્યો છે, કહ્યો તે તત્ત્વરૂપ ધર્મ સત્ય છે. નિઃસંશય છે.

प्रश्न–से नूणं भन्ते । तमेव सच्चं णिस्संकं जं जिणेहिं पवेइयं ।

उत्तर–हंता गोयमा । तमेव सच्चं णिस्संकं जं जिणेहिं पवेइयं ।

प्रश्न–से णूणं भन्ते ? एवं मणं धारेमाणे एवं पकरेमाणे,

૨. નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન અહિંસા–દયા ધર્મનો તન, મન, ધનથી પ્રચાર, ફેલાવો કરવો.

૩. સાધુ–સાધ્વી, શ્રાવક–શ્રાવિકાને માટે, રાત દિન હિતને ચાહવાવાળા, સુખ ચાહવાવાળો, પથ્યને ચાહવાવાળો, એમની દરેક પ્રકારે અનુકંપા કરવાવાળો, સદા તેમના કલ્યાણ ચાહવાવાળો, (હોય છે.) કહ્યું છે કે—

" बहूणं समणाणं, बहूणं समणीणं, बहूणं सावयाणं बहूणं सावियाणं, हियकामए, सहुकामए, पत्थकामए, अणुकंपिए, निस्सेयसिए, हियसुह (निस्सेयसिए, निस्सेस कामए) इति वचनात् ।

भगवती श, ३. उ. ७.

આનો ભાવાર્થ ઉપર આવી ગયો છે.

૪. જો રાજ્યપદ ભોગવતો હોય તો ન્યાયનીતિનું કોઈ દિન ઉલ્લંઘન ન કરવું.

૫. પરસ્ત્રીને માતા બરોબર જોવી, તેની સાથે શિષ્ટ વહેવાર કરવો–અશિષ્ટતાથી વર્તવું નહિ.

૬. વિના હકે, બીજાની સ્થાવર કે જંગમ મિલ્કત લેવી નહિ. અથવા કોઈ મતલબ વિના નષ્ટભ્રષ્ટ કરવી નહિ.

૭. નીચ સંસ્કારવાળા અને મિથ્યાદષ્ટિવાળાનો અતિ સંસર્ગ સેવવો નહિ.

૮. શિષ્ટ પુરુષોએ બાંધેલી (નક્કી કરેલી) મર્યાદાનો લોપ કે ભંગ કરવો નહિ.

૯. ધર્મસ્થિત પ્રજાનું યથાર્થ શક્તિથી પાલન કરવું.

૧૦. ગુણીજન, વડીલોનો વિનય કરવો.

૧૧. ધન લોલુપતાનેવશ દ્યુત–જુગાર રમવો નહિ.

૧૨. માંસ ખાવું નહિ. માંસ, પંચેન્દ્રિયના વધથી ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની રસનેન્દ્રિય (જીભ)ને, તાબે થઈને, કારણ વિના, પંચેન્દ્રિય જીવનો વધ કરનાર, માંસ ખાનાર, અવશ્ય નરક ગતિને પામે છે.

૧૩. શરાબ પીવો નહિ. શરાબ પીવાથી શુદ્ધબુદ્ધ નાશ પામે છે. સદ્બુદ્ધિનો લોપ થવાથી ધર્મ કર્મની મર્યાદા જળવાતી નથી. અને ધર્મ કર્મ મર્યાદાથી રહિત (જીવ)ની દુર્ગતિ થાય છે.

૧૪. વેશ્યાને સાથે, કામવાસનાને તાબે થઇને, કામ-ભોગ કરવાં નહિ.

૧૫. વિનોદ કે જાતિકૂળના અભિમાનમાં આવીને, તમોગુણી, ખોટી બહાદુરી બતાવવા માટે, કોઈ પણ પ્રાણીનો શિકાર કરવો નહિ.

૧૬. ચોર, ધાડપાડુની કલાના અધિકારી બની, ચોરી કરવી નહિ. ધાડ કે લૂંટ કરવી નહિ. શાસ્ત્રકારોએ એકમત થઈને કહ્યું છે કે–

" द्यूतं च मांसं च सुरा च वेश्या,
पापार्थिचौर्यं परदारसेवा ।
एतानि सप्त व्यसनानि लोके,
घेरातिघोरे नरके पतन्ति ॥ १ ॥

એનો ભાવાર્થ ઉપર સમજાવ્યો છે. સમ્યગ્ દૃષ્ટિ આત્માનાં કર્મ નરકગામી હોતાં નથી. એના બધાં કર્મો સ્વર્ગગામી હોય છે. સમ્યક્ત્વમાં રહેનાર સમકિત જીવ, સાત બોલોનાં આયુષ્ય કર્મ બાંધતો નથી, એમ શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે. એ સાત બોલ આ મુજબ છેઃ

૧ નરકાયુષ્ય, ૨ તિર્યંચાયુષ્ય, ૩ સ્ત્રી વેદનું, ૪ નપુંસક વેદનું, ૫ ભવનપતિ દેવનું, ૬ વ્યંતર દેવનું, ૭ જ્યોતિષ દેવનું. આ સાત બોલો છોડીને માત્ર વૈમાનિક દેવનું જ આયુષ્ય બાંધે છે. એથી જ અવ્રતી સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્યની ગતિ એક વૈમાનિક દેવની બને છે. કહ્યું પણ છે કે– (ભગવતી સૂત્ર શ. ૩૦. ૩૧ માં આ વિષય વિષે બહુ સંખાણથી આપેલ હોવાથી તે અત્રે આપેલ નથી. તે વિના સપ્તતિકા ચૂર્ણ, પંચસંગ્રહ કર્મગ્રન્થનો અભ્યાસ કરવો.)

" अणुव्वयमहाव्वएहिय, बालतवाऽकाम निज्जराए य।
देवाउयं निंबधइ, समदिट्ठि य जो जीवो ॥ १ ॥
छाया–अणुव्रतमहाव्रतैश्च बालतपोऽकामनिर्जरया च।
देवायुर्निबध्नाति, सम्यग्दृष्टिश्च यो जीवः ॥ १ ॥

भग श. १ उद्दे २ टीका.

ભાવાર્થ—અણુવ્રતી શ્રાવક, મહાવ્રતી સાધુ, બાળ-તપસ્વી, અકામ-નિર્જરાવાળો અને સમદૃષ્ટિ, એ બધા ઉપરોક્ત ગુણોમાં રહીને દેવનું આયુષ્ય બાંધે છે.

૧૭. જો વેપાર કરે તો મહા આરંભવાળો (જેમાં

पंचेन्द्रियादिक छ कायनी घोर हिंसा थाय छे) व्यापार न करवो.

१८. अति धनेच्छा न करवी. अर्थात् जे वेपारथी अनेक वेपारीओनी रोजी, आजीविकाने नुकशान पहोंचे, एमने, ए माटे महाआर्तध्यान, रौद्र ध्यानमां पडवुं पडे. ए प्रकारनी महापरिग्रहवाळी वृत्ति करवी नहि; केमके शास्त्रकारोए कह्युं छे के—महारंभी, महापरिग्रही, नरकगतिमां जाय छे.

१९. पोतानुं मांस लोही वधारवा बीजानुं मांस ने लोही न खावुं के पीवुं.

२०. पोताना रसोडामां भूलचूकथी पण मांस, मच्छी, इंडा वगेरे न आववा देवा, एथी दयानो नाश थाय छे. कह्युं छे के—

"स्वमांसं परमांसेन, यो वर्द्धयितुमिच्छति ।
नास्ति क्षुद्रतरस्तस्मात्, स नृशंसतरो नरः ॥ १ ॥

मांसाशनात् प्रणश्यन्ति, देहश्रीः सुमतिः सुखम् ।
शौचं सत्यं यशः पुण्यं, श्रद्धा विश्वाससन्ततिः ॥ २ ॥

"मांसाशिनो नास्ति दयाऽसुभाजां, दया विना नास्ति जनस्य पुण्यम् ।
पुण्यं विना याति दुरन्तदुःखं, संसारकान्तारमलभ्यपारम् ॥ ३ ॥

ભાવાર્થઃ—બીજા પ્રાણીનાં માંસથી, પોતાના માંસની વૃદ્ધિ કરનાર મનુષ્ય, હલકામાં હલકો મનુષ્ય છે. તે ઘોર પાતકી છે. એ માટે માંસ ખાવું જોઈએ નહિ.—૧.

માંસ ખાવાથી દેહકાન્તિ, લક્ષ્મી, સુમતિ, સુખ, પવિત્રતા, સત્ય, યશ, પુણ્ય, શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ અને સદ્ગતિ આ બધાનો નાશ થાય છે.—૨.

માંસ ખાનારનો, પ્રાણીઓ પ્રત્યેનો દયાભાવ નાશ પામે છે. દયાહીનનું પુણ્ય નાશ પામે છે. પુણ્યહીન બનવાથી દુરન્ત (ઘણું મોટું) દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. દુઃખ ભોગવવા માટે અપાર સંસાર સમુદ્રમાં રખડવું પડે છે.–૩.

મહાપુરુષોનો આ સિદ્ધાંત અનુભવજન્ય સત્ય છે.

૨૧. ન્યાય કરવો–ન્યાયનો પક્ષપાત કરવો, કાર્ય કરવામાં પહેલાં ન્યાય જાતિનો વિચાર કરવો.

૨૨. બુદ્ધિ અને મનમાં પ્રશમ (શાંતિ) રાખવો.

૨૩. બંધનથી મુક્તિ મેળવવાનો યત્ન કાયમ જારી રાખવો.

૨૪–ઈંદ્રિયોના વેગને રોકવાની કોશિષ હરવખત ચાલુ રાખવી. અમાનુષ કર્મ થવા ન દેવું.

૨૫–અનાથ અને દુઃખીઓનાં દુઃખોનો નાશ કરવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવો.

૨૬–દાન આપવાના સમયે, નીચે બતાવેલા સિદ્ધાંતો ભૂલવા નહિ; જે ભવ્યજીવોના લાભાર્થે (હિત માટે)

ગૌતમ સ્વામીએ (ભગવાનને) પૂછેલ અને ભગવાને દયાથી કહેલ–

અલ્પાયુષ્ય

प्रश्न–कण णं भन्ते ! जीवा अप्पाउयत्ताए कम्मं पकरेंति ?

उ–गोयमा ! तिहिं ठाणेहिं, तंजहा–पाणे अइवाइत्ता, मुसंवइत्ता, तहारूवं समणं वा महाणं वा, अफासुएणं अणेसणिज्जेणं, असणपाणखाइमसाइमेणं, पडिलाभेत्ता, एवं खलु जीवा अप्पआउयत्ताए कम्मं पकरेंति "

દીર્ઘાયુષ્ય

प्रश्न–कहणं भन्ते ! जीवा दीहाउयत्ताए कम्मं पकरेंति ?

उ–गोयमा ! तिहिं ठाणेहिं तं जहा–नो पाणे अइवाइत्ता, नो मुसं वइत्ता. तहारूवं समणं वा महाणं वा, फासुएसणिज्जेणं, असणपाणखाइमसाइमेणं, पडिलाभेत्ता, एवं खलु जीवा दीहाउयत्ताए कम्मं पकरेंति " ।

ભાવાર્થ—પ્રશ્ન–હે ભગવન્ ! અલ્પ આયુષ્યના (ઘણું ટુંકું આયુષ્ય) કારણભૂત આયુષ્ય કર્મ જીવ કયા પ્રકારે બાંધે છે ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! ત્રણ સ્થાનો (કર્મ)થી જીવ અલ્પ આયુષ્ય કારણભૂત આયુષ્ય કર્મ બાંધે છે. તે આ : ૧ પ્રાણાતિપાત જીવહિંસા કરવાથી ૨ અસત્ય બોલ-

વાથી અને તથારૂપ-શ્રમણબ્રાહ્મણને સચિત (જીવસહિત) દોષયુક્ત, અન્ન, પાણી, ખાદ્ય, મુખવાસ પદાર્થોનું નિમંત્રણ આપીને પૂર્વોક્ત કર્મ બાંધે છે–અર્થાત્ આ ત્રણ કારણોથી જીવ અલ્પજીવવાના કારણ ભૂત કર્મ બાંધે છે.

પ્રશ્ન–હે ભગવન્! જીવ દીર્ઘાયુ લાંબા સમય સુધી જીવવાના કારણભૂત કર્મ કઈ રીતે બાંધે છે?

ઉત્તર–હે ગૌતમ! ત્રણ સ્થાનોથી જીવ દીર્ઘ કાળ સુધી જીવવાના કારણભૂત કર્મ બાંધે છે. તે આ પ્રકારના છે : પ્રાણાતિપાત–(પંચેન્દ્રિય વધ) જીવહિંસા ન કરવાથી, અસત્ય નહિ બોલવાથી, તથારૂપના શ્રમણ બ્રાહ્મણને અચિત્ત (જીવરહિત) દોષરહિત, અશન, પાણી, ખાદિમ, સ્વાદિમ, પદાર્થોનું નિમંત્રણ આપીને-લાંબા કાળ સુધી જીવવાના કારણભૂત કર્મ બાંધે છે.

અશુભનીદીર્ઘાયુષ્ય—

प्रश्न–कहणं भंते! जीवा असुभदीहाउयत्ताए कम्मं पकरेंति?

उत्तर–गोयमा! पाणे अइवाएत्ता, मुसंवइत्ता, तहारूवं समणं वा माहणं वा, हीलित्ता, निंदित्ता, खिंसित्ता, गरहित्ता, अवमन्नित्ता, अन्नयरेणं, अमणुन्नेणं, अपीतिकारणेणं, असणपाणखाइमसाइमेणं, पडिलाभेत्ता, एवं खलु जीवा असुभदीहाउयत्ताए कम्मं पकरेंति.

२.अपरिग्गहा—थोडी ममत्व-मूर्च्छावान-जेमां अत्यंत ममत्वमूर्च्छाभाव वधे एवी चीजोनो संग्रह नहि करनार.

३. धम्मिया—धार्मिक जीवन जीवनार.

४. धम्माणुया—धर्मने (दृष्टि) सन्मुख राखीने चालनार. (जीवन वितावनार)

५. धम्मिट्ठा—धर्म-ईष्ट लोकोत्तर आत्मधर्म जीवन ज जेने इष्ट छे.

६. धम्मक्खाई—धर्मने कहेनार.

७. धम्मप्पलोई— धर्मने हरघडी अवलोकनार.

८. धम्मपलज्जणा—धर्मनुं पालन करनार.

९. धम्मसमुदायारा—धर्मकरणी करीने सदा आनंदी रहेनार.

१०. धम्मेण चेव वित्तिं कप्पेमाणा-धर्म मार्गमां रहीने आजीविका (गुजरान करनार) चलावनार.

११. सुसीला— उत्तम आचारवाळो.

१२. सुव्वया—सारा कार्यमां (सत्कृत्यमां) द्रव्य वगेरे वापरनार.

१३ सुप्पडियाणंदा-सारां कर्तव्य करीने आनंद पामनार

१४ साहु-शिव, सुंदर अने सर्वप्रिय गुणोथी साधु समान जीवन धारण करनार.

૧૫-' थूलाओ पाणाइवायाओ वेरमणं ' સ્થૂલ ત્રસજીવ, દ્વિન્દ્રિય, તીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય એ જીવોને (વિના અપરાધે) મારવા રૂપ હિંસાથી નિવૃત્ત (મુક્ત) રહેનાર.

શ્રાવકના, અહિંસા પરમોધર્મ, પ્રથમ વ્રતને ધ્યાનમાં રાખીને શાસ્ત્રકારોએ હિંસાના ચાર ભેદ બતાવ્યા છે.

૧ आरंभजा-ચૂલો, ઘંટી, પાણિયારૂં, ખાંણિયો સાવરણી એમાં થતી હિંસા.

૨ उद्योगजा-ખેતીવાડીના હળ વગેરે ઓજારોથી, બળદ ગાડી વગેરે યંત્રોથી, વેપારીને યોગ્ય વેપાર કરવાથી, કરાવવાથી ધણીના હુકમથી નોકરીના કામોથી થતી હિંસા

૩ विरोधी-પૂર્વ વેર લેવાવાળી હિંસા.

૪ संकल्पजा-માંસાહારી, શિકારી, માંસનો વેપારી અને બિનગુનેગારને, મારવાની બુદ્ધિથી, સંકલ્પ કરનાર હિંસા.

'સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણરૂપ વ્રત લેનાર શ્રાવકને ૩ વિરોધી અને ૪ સંકલ્પની એ પ્રકારની હિંસા જાતે કરવી જોઇએ નહિ, બીજા પાસે કરાવવી જોઇએ નહિ. (મન વચન કાયાથી).

૧૬ " थूलाओ मुसावायाओ वेरमणं " મોટું અસત્ય બોલવું નહિ, બીજા પાસે બોલાવવું નહિ; જે જુઠું બોલવાથી રાજ્ય તથા જ્ઞાતિપંચના અપરાધના ભાગીદાર થવાય એવા પ્રકારના અસત્ય લાપણથી નિવૃત્ત રહેનાર.

૧૭. थूलाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं—સ્થૂલ (મોટી) ચોરી કરવી નહિ, કરાવવી નહિ. જે ચોરી કરવાથી શ્રેષ્ઠ જનોમાં નિંદિત અને અવિશ્વાસને પાત્ર થવું પડે તથા રાજ્યના અપરાધી બનવું પડે એવી ચોરીનો ત્યાગ કરનાર.

૧૮. " थूलाओ मेहुणाओ वेरमणं " દેશ, કાળ અનુસાર વિવાહિત સ્ત્રી સિવાય (સ્ત્રીને પુરુષ સિવાય) પરસ્ત્રીનો (પરપુરુષનો) ત્યાગ કરનાર.

૧૯. थूलाओ परिग्गहाओ वेरमणं–ઇચ્છા પરિમાણ ક્ષેત્ર, જમીન જાગીર, હિરણ્ય, સુવર્ણ, ધન, ધાન્ય, દાસ, દાસી, ચતુષ્પદ–ભેંસ આદિ પશુ, કુવિય–ઘર, વખારો ફર્નીચર, સામાન, આ વસ્તુઓની જીવનમાં જરૂર હોય એટલા પ્રમાણમાં મર્યાદા નક્કી કરવી. જીવનની જરૂરિયાતથી વધારે સંગ્રહ કરવાથી ક્લેશ પેદા થાય છે અને પોતે (મનુષ્ય) આત્મીય ધર્મથી વંચિત રહે છે. આ કારણથી, ઇચ્છાની તૃપ્તિ માટે સંગ્રહ નહિ કરનાર, પરંતુ ઇચ્છાને રોકવાને માટે મર્યાદા (નક્કી) કરનાર.

૨૦. दिसिव्वय–પુર્વાદિક છ દિશાની મર્યાદા (નક્કી) કરનાર. મર્યાદાનો અર્થ અહીં સમજી લેવો જોઇએ. જે ક્ષેત્રમાં પોતાનો આર્ય ધર્મ ટકી શકે એનું નામ મર્યાદા, જ્યાં પોતાના આર્યધર્મને નભાવવામાં હરકત આવે એવી દિશા કે ક્ષેત્રનો ત્યાગ કરવો. માનવજીવન ધર્મને માટે છે–નહિ કે ભૌતિક ભોગોપભોગ ભોગવવાને માટે.

૨૧. उवभोगपरिभोगपरिमाण–આ વ્રતમાં શ્રાવક માટે

શારીરિક સંબંધી ભોગોપભોગની છવ્વીસ વાતોના નિયમ રૂપ વિધિની મર્યાદા છે. જેમાં ખાવા પીવાને માટેના બોલ છે તેની જ ચર્ચા અત્રે લખવી ઉચિત છે.

૧૨ पेज्जविहि–પીવા યોગ્ય પદાર્થોની મર્યાદા નક્કી કરવી.

૧૩ भक्खणविहि–ભોજન માટે પકવાનની મર્યાદા કરવી.

૧૪ ओदणविहि–રાંધેલા ચોખા (ભાત) થૂલી, ખીચડી વગેરે પદાર્થોની મર્યાદા નક્કી કરવી.

૧૫ सूवविहि–મગ, ચણા આદિની દાળની મર્યાદા કરવી.

૧૬ विगयविहि–શરીર પુષ્ટિ દ્વારા ઇંદ્રિયોને ઉત્તેજિત બનાવનાર પદાર્થોને 'विगय' કહે છે. ठाणांग સૂત્રમાં નવમાં ઠાણામાં, અને आवश्यक सूत्र हरिभद्रीय टीकामां ભગવાને 'विगय' ની નવ સંખ્યા બતાવી છે. જેમાં પાંચ સાધારણ 'विगय' કહી છે અને ચારને 'महाविगय' કહી છે. એના નામ આ પ્રકારે છેઃ

૧. દૂધ–બકરી ઘેટું ભેંસ, અને ઊંટડી વગેરે, આ પાંચ પ્રકારના દૂધ મનુષ્યના ભોગમાં આવે છે.

૨. દહી–એ ચાર પ્રકારના છે. ઊંટડીનું દહી જામતું નથી.

૩. માખણ–એ પણ ચાર પ્રકારનું છે. (એને મહાવિગયમાં ગણવામાં આવ્યું છે).

૪. ઘી–(घृत) એના પણ ચાર પ્રકાર.

૫. તેલ–તલ, અળસી, ખસખસ અને સરસવ વગેરેનું તેલ ખાવા લાયક હોય છે. બાકીના મસળવાના કામમાં આવે છે.

૬. ગોળ–ગોળમાંથી બનેલી સાકર, ચિની, ખાંડ વગેરે.

૭. મધુ–માખીઓ દ્વારા એકઠું થયેલ મધ; એની ગણત્રી પણ મહાવિગયમાં કરવામાં આવેલ છે.

૮. મદ્ય–મદ્ય શરાબ એના અનેક પ્રકાર છે. એને પણ મહાવિગયમાં ગણવામાં આવેલ છે.

૯ માંસ–જળચર, સ્થળચર, ખેચર અને મનુષ્યનું માંસ આ માંસને પણ વિગયમાં ગણવામાં આવ્યું છે.

શ્રાવકને માટે પણ મુનિ મર્યાદા મુજબ, મદ્ય, માંસનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. એને છોડવાનું કારણ સમ્યક્ત્વના ૧૯–૨૦ બોલમાં બતાવવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે જાણવું.

મદિરા, માંસ, ખાનાર નરકમાં જાય છે અને એનો ત્યાગ કરનાર (ત્યાગ વ્રતને પાળનાર) વૈમાનિક દેવલોકમાં જાય છે. કહ્યું છે કે–

" अविराहियसंजमासंजमाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे । विरहियसंजमासंजमाणं जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं जोईसिएसु ॥

भगवती० शत० १ उद्दे० २

ભાવાર્થ—' અવિરાહિય ' જે દિવસથી વ્રત લીધું તે દિવસથી દેશવ્રતી શ્રાવકને અખંડિત વ્રતનો ' અવિરાધિક ' કહે છે. અને વ્રત લીધાં બાદ પ્રમત્તપણાથી, અસાવધાનીથી વ્રતમાં દોષ આવે (લાગે) તો એની વિધિપૂર્વક આલોચના,

ગ્રહણ, નિંદા, પ્રતિક્રમણાદિ કરનાર દેશવ્રતી શ્રાવક "आराधिक" કહેવાય છે. એની ગતિ જઘન્ય દેવલોક, અને ઉત્કૃષ્ટ બારમાં અચ્યુત દેવલોકમાં થાય છે. વળી વિરાધિક વ્રતમાં દોષ લાગે છતાં આલોચનાદિક નહિ કરનાર શ્રાવક દેવલોકમાં જાય છે, જઘન્ય ભવનપતિના ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષ દેવલોકમાં જાય છે.

પ્રિય પાઠકો! જેટલા જૈન શ્રાવક છે તે બધા જ ખિનમાંસાહારી હોય છે. देवलोकगमनात् ।

૧૭ सागविहि–શાકભાજીની મર્યાદા કરવી.

૧૮ मांहुयविहि–પાકેલાં ફળની મર્યાદા કરવી.

૧૯ जेमणविहि–ભૂખને સંતોષવા લેવાતા પદાર્થો–રોટલી વગેરેની મર્યાદા કરવી.

૨૦. पाणिविहि–પીવાને માટે પાણીની મર્યાદા નક્કી કરવી.

૨૧. मुखवासविहि–ભોજન બાદ મુખ શુદ્ધિને માટેની વસ્તુઓની મર્યાદા નક્કી કરવી.

૨૨. अणत्थदण्डवेरमणं–अवज्झाणचरियं– આત્મઘાત કરવો, અનર્થ દંડનો ત્યાગ કરવો.

૨૩. सामाइय–પ્રત્યાખાનાત્મક, ઉપયોગાત્મક, સામાયિક વ્રત કરવું.

૨૪. सचित्तविहि–ખાવા પીવાના જીવવાળા (કાચી વનસ્પતિ, કાચું પાણી) પદાર્થોની મર્યાદા કરવી.

૨૫. द्रव्यविद्धि- ખાવા પીવાના—સચિત અચિત પદાર્થોની મર્યાદા નક્કી કરવી. અહીં દ્રવ્યને સ્વાદના અર્થમાં જાણવો:

પ્રિય પાઠકો ! એક વાત એ પણ ધ્યાનમાં રાખવી કે આત્મભાવનામાં રત (લીન) રહેનાર શ્રાવક, સચિત વસ્તુને ખાતો કે પીતો નથી. એ વાતનો ખુલાસો, સાતમાં ભોગોપભોગ વ્રતના અતિચાર જોવાથી થાય છે કે—

'सचितआहार–જીવસહિત સચિત આહાર કર્યો હોય 'सचितपडिबद्धाहार–સચિત વૃક્ષાદિક સાથે સંબંધ રાખનાર (મિશ્ર) આહાર, પાણી લીધાં હોય તો.

अपक्कौषधिभक्षण અગ્નિમાં પકાવ્યા વિનાની ઔષધિ, ધાન્યનો આહાર કર્યો હોય.

दुष्पक्कौषधिभक्षण–ખરાબ રીતે પકાવેલી ઔષધિ ને ધાન્યનો આહાર લીધો હોય.

'तुच्छौषधिभक्षण–તુચ્છ–અસાર ઔષધિનું ભક્ષણ કર્યું હોય.

ઉપલક્ષણથી ઉમ્બરફળ, ગુલરફળ, વડ તથા પીપળાનાં ટેટા કે જેમાં બહુ ત્રસ જીવ હોય છે તેવાં ફળો શ્રાવકો માટે ત્યાજ્ય છે.

૨૪. देसावयासियं–છઠ્ઠા વ્રતમાં રાખેલ (નક્કી કરેલ) દિશાને તથા સાતમા ભોગોપભોગ વ્રતના નિયમોને દિન પ્રતિદિન સંક્ષિપ્ત કરવા. અથવા ૧૪ નિયમોને ધારણ કરવા:

૨૫. पोसहोववासे—આત્મપુષ્ટિને કાજે ઉપયોગી પૌષધ–ઉપવાસ વ્રતને પાળનાર.

૨૬. अतिहिसंविभागे–ભોજનના વખત પર અતિથિ, સાધુ, સાધ્વીઓને દાન આપવાની ઈચ્છાથી ભાવના કરવી અને યોગ્ય (સાધુ) મળ્યે, પ્રાસુક અને નિર્દોષ આહાર વગેરે આપવું.

" समणे निग्गंथे फासुएसणिज्जेणं असणं, पाणं, खाइमं, साइमं, वत्थपडिग्गहकम्बलपायपुच्छणं, पडिहारे पीढ फलगसिज्जासंथरएणं ओसहभेसज्जेणं पडिलाभेमाणे विहरामि । "

आवश्यक सुत्र ।

ભાવાર્થ—શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને માટે પ્રાસુક (અચિત) એષણિક-દોષરહિત અશનાદિક ચાર પ્રકારનો આહાર, વસ્ત્ર, કાંબળી, રજોહરણ, 'पडिहारे' સાધુને જરૂર હોય ત્યાં સુધી રાખે અને એને ભોગવ્યા બાદ તે જે દાતાની (વસ્તુ) હોય, તેને પાછી સોંપી દે અને ગૃહસ્થ તે લે, એને 'पडिहार' કહે છે. એ વસ્તુ છ પ્રકારની છેઃ પાટ–સુવાની પાટ, ઉપાશ્રય-ઘાસ વગેરેની પથારી (સંથારક), ઔષધ-(દવા) ભેષજ્ય-જેમાં અનેક દવાનું મિશ્રણ હોય તે; આ બધાનો પ્રતિલાભ દેતી વેળા વિચાર કરનાર.

પ્રિય પાઠકો! શ્રાવકોને ત્યાંથી જે આહાર મળતો હોય તે પણ પ્રાસુક અને નિર્દોષ ચાર પ્રકારનો જ હોય.

૨૭. परमोदार्यवृत्ति–ઉત્કૃષ્ટ ઉદાર વૃત્તિવાળો.

આમા શ્રાવકોના ઘરમાં શું શું પકાવાય છે અને

કોને કોને કયો કયો લાભ મળે છે તે પણ જરા વિચારી લઇએ. "उत्सृताः परिघाः औदार्यातिशयात् अतिशयदानित्वेन भिक्षुकाणां प्रवेशार्थमनर्गलित गृहद्वारः" અર્થાત્ શ્રાવક અતિ ઉદાર વૃત્તિવાળો હોય છે. એનું ઘર તમામ ભિક્ષુઓ વગેરે માટે ખુલ્લું રહે છે. જેને જે જોઇએ તે અશનાદિ મળે છે. "श्रावकेण त्रिविधं मांसं त्याज्यम्" "मांसं च त्रिधा-जलचरस्थलचरखेचरजन्तुद्भवमेवात चर्मरुधिरमांसभेदाद्वा" तद्भक्षणमपि महापापमूलत्वात् वर्ज्यम् ।

ભાવાર્થ—માંસ ત્રણ પ્રકારનું છે ૧ જલચર પ્રાણીઓથી ઉત્પન્ન થયેલું, ૨ સ્થલચર પ્રાણીઓથી ઉત્પન્ન થયેલું. ૩ ખેચર પ્રાણીઓથી ઉત્પન્ન થયેલું. આ ત્રણે પ્રકારના માંસને શ્રાવકે છોડી દેવું જોઇએ. અથવા ચામડું, લોહી, માંસભેદના ત્રણ પ્રકારના માંસને છોડવું. સાથે સાથે એનું ખાણું પણ મહાપાપનું મૂળ હોવાથી છોડવું જોઈએ કારણ કે—

" पंचिन्दियवहभूअं, मंसं दुग्गंधमसुइवीभच्छं ।
रक्खपरितुलियभक्ख मामयजणयं कुगइमूलम् ॥१॥
आमासु अ पक्कासु अ, विपच्चमाणासु मंसपेसीसु ।
सययं चिअ उववाओ, भणिओ अ निगोअ जीवाणं ॥२॥

अभिधानराजेन्द्रकोष.

ભાવાર્થઃ—પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓના વધથી ઉત્પન્ન થયેલ માંસ, ૧ દુર્ગંધ, ૨ અશુચિ, ૩ બીભત્સ, ૪ રોગજનક, ૫ દુર્ગતિનું મૂળ છે. એ ખાનાર પણ રાક્ષસ સમાન ગણાય છે.

જ્યારે પ્રાણીનો વધ કરવામાં આવે છે ત્યારે અનંત નિગોદ જીવોની સતત નિરંતર ઉત્પત્તિ થાય છે–પછી તે માંસ કાચું હોય કે પાકું; તે અનંત જીવોનું પિંડ (ભોજન) બને છે. એ માટે શાસ્ત્રકારોએ, જૈનધર્મનું પાલન કરનાર કોઈ પણ હોય–(સાધુ હોય, સાધ્વી હોય, શ્રાવક હોય, શ્રાવિકા હોય અથવા સમ્યકૃદ્દષ્ટિ નરનારી હોય) એ બધાને માટે કાલકૂટ ઝેરની જેમ માંસ વર્જનીય અને ત્યાજ્ય ગણ્યું છે. યોગશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

"सद्यः संमूर्च्छितानंत जंतुसंतानदूषितम् ।
नरकाध्वनि पाथेयं, कोऽश्नीयात् पिशितं सुधीः ॥३३॥

ભાવાર્થ:—પ્રાણીઓના મર્યા બાદ, તત્કાલજ ઉત્પન્ન થનાર અનંત સંમુચ્છિંમ નિગોદ જીવોથી યુક્ત (દૂષિત) થવાથી નરકના માર્ગના પાથેય (ભાથા તુલ્ય) માંસ કયો બુદ્ધિમાન મનુષ્ય ગ્રહણ કરે–અર્થાત કોઈ પણ બુદ્ધિમાન માણસ માંસ ગ્રહણ કરે નહિ.

પ્રિય પાઠકો ! આ વસ્તુ આગમોમાં સિદ્ધ થઈ ચૂકી છે કે, જૈન ગૃહસ્થને ત્યાં માંસનો અભાવ હોવાથી તેને ઘેરથી માંસ મળી શકે નહિ (હોઈ શકે નહિ). પરંતુ સાધુને યોગ્ય નિર્જીવ અને નિર્દોષ ચાર પ્રકારનો આહાર, ઔષધ, ભેષજ્ય મળી શકે.

બીજું, જ્યાં જૈનશાસ્ત્રના સંસ્કાર રહિત, માંસ લોલુપતાવાળાને ત્યાં માંસ હોય છે. ત્યાં ભિક્ષા લેવાના સમય પર, સાધુને ખબર પડે કે, અમુક મહોલ્લામાં, અમુક

ગૃહસ્થને ત્યાં માંસ રંધાઈ રહ્યું છે તો સાધુને તે તરફ જવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે. એ આગળના પ્રકરણમાં, આગમ પ્રમાણથી, બતાવવામાં આવ્યું છે.

જો કોઈ દુર્બુદ્ધિમાન મનુષ્ય, અચાનક સાધુના પાત્રમાં અકલ્પનીય વસ્તુ નાખી દે તો તે ખાવી નહિ અથવા પીવી નહિ, પરંતુ એને વિધિપૂર્વક ફેંકી દેવી જોઈએ—એવું શાસ્ત્રકારોનું ફરમાન છે.

*

પ્રકરણ ૧૨ મું.

અકલ્પનીય ભોગવવું નહિ.

જૈનાગમોને જોવાથી માલુમ પડે છે કે જૈન ભિક્ષુ, ભિક્ષુણી નિરંતર જાગૃત હોય છે; અને ગૃહસ્થને ત્યાં ભિક્ષા-લેવા જતી વેળા આ પ્રકારનો તર્ક કરે છે કે–ક્યાંક સદોષ, અકલ્પનીય, આહાર, પાણી ન આવી જાય.

ગૃહસ્થના હાથમાં કે પાત્રમાં અકલ્પનીય તથા સચિત, સદોષ, આહારને જુએ કે તરતજ તે બોલે છે–

"तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं।
दिंतिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं॥

दश. अ. ५

જિજ્ઞાસુ ને મુમુક્ષોએ એ સંબંધમાં વધારે જાણવું હોય તો **दशवैकालिक**ના પાંચમા અધ્યયને અને **आचारगसूत्र** ના દશમા અધ્યયને જુએ જેથી આ વસ્તુની પૂર્ણ પ્રતીતિ થઈ જશે. અસાવધાનીથી તથા અકસ્માતથી આવી ગયેલા આહારને ૧૨ પ્રકારે (પરઠવાની) ફેંકી દેવાની આજ્ઞા છે.

૧ આધાકર્મી, ૨ ઔદેશિક, ૩ પૂતિકર્મ, ૪ મિશ્રજાત, ૫ અચ્છિજ્જ, ૬ અણિસિટ્ઠ, ૭ અધ્યયપુરિત, આ સાત પ્રકારનો અર્થ આગળ બતાવી દેવામાં આવ્યો છે.

૮. કાલાઇકન્તે—પ્રથમ પ્રહરમાં લાવેલ આહારને ચોથા પ્રહરમાં નહિ ભોગવવો (ખાવો). જો ચોથો પ્રહર થઈ જાય તો, ચારે પ્રકારના આહાર પાણીને ફેંકી દેવા જોઈએ-એને ખાવા જોઈએ નહિ. (बृहत्कल्पसूत्र उद्दे ४ सू. ११)

૯. મગ્ગાઈક્કમે—मार्गातिक्रान्त—બે કોસથી વધુ માર્ગ લઈ જઈને આહાર પાણી લેવા જોઈએ નહિ. બે કોસ બાદ એને ફેંકી દેવો જોઈએ. (बृ. क. उ. ४. सू. १२)

૧૦. ખેતાઈકન્તે—સાધુ જે ક્ષેત્રમાં રહે તે ક્ષેત્રમાં સૂર્યોદય પહેલાં કે સૂર્યાસ્ત બાદના શ્રમણથી આવેલ (લાવવામાં આવેલ) આહાર નાખી દેવો જોઈએ. (बृ. क. उ ५)

૧૧.શૈયાતર—(મકાન માલિક)ની આજ્ઞા બાદ આહાર પાણી મળે તો તેનો ભોગ કરવો નહિ-તે ફેંકી દેવા.

૧૨ શંકાકારી તથા અશુદ્ધ-સચિત્તાદિક શંકાથી યુક્ત આહાર ખાવો નહિ-ફેંકી દેવો.

અશુદ્ધ માટે જુઓ—

"निग्गिंथस्स य गाहावइकुलं पिण्डवायपडियाए अणुपविट्ठिस्स अंतो पडिग्गहंसि दए वा दगरए वा दगफुसिए वा परियावज्जेज्जा सेय उसिणभोयण जाए परिभोतव्वे सिया, सेयसीयभोयणजाए तं नो अप्पणा भुंजेज्जा, नो अन्नेसिं अणुप्पदेज्जा, एगं ते बहुफासुए थंडिले पडिलेहित्ता, पमज्जित्ता, परिठ्ठवेयव्वेसिया ॥"

बृ. क० उ ५

ભાવાર્થ—સાધુ-સાધ્વી, ગૃહસ્થના ઘર પર આહાર, પાણી ગ્રહણ કરવા ગયાં. આહાર પાણી પાત્રમાં ગ્રહણ કર્યા; એટલામાં અકસ્માત એમાં કાચું પાણી પડી ગયું; અથવા કાચા પાણીનું ટીપું પડી ગયું. જો ગ્રહણ કરેલો આહારપાણી, એ સમયે (ગ્રહણ કરવાના સમયે) ગરમ હોય અને એમાં પડેલા પાણીનું ટીપું અચિત બની ગયું, એ નિશ્ચય હોય તો, તે આહારને ખાઈ લેવો તથા તે આહાર પાણી ઠંડા હોય અને એમાં પડેલ પાણી અચિત ન હોય તો તે આહાર-પાણીનો પોતાની જાતને માટે, ઉપયોગ ન કરવો, બીજા સાધુને પણ તે (આહાર પાણી) ન આપવાં, પરંતુ એકાન્ત પ્રાસુક (નિર્દોષ) જગા જોઈને તેને ફેંકી દેવા જોઈએ.

પ્રિય પાઠકો ! હવે સમુચય (समुचय) જીવ-મિશ્રિત આહાર પાણીના સંબંધી વિધિ-નિષેધનું સૂત્ર બતાવું છું.

કોઈ પણ ગૃહસ્થ, સાધુને દેવા લાયક આહારપાણી લઈને આવે ને સાધુને માલમ પડી જાય કે, તે જીવમિશ્રિત છે, તો તે આહાર, ગૃહસ્થના હાથમાં કે પાત્રમાં જોઈને, લેવાનો નિષેધ સાધુએ કરવો જોઈએ–અર્થાત્ તે આહાર ન લેવો જોઈએ.

" से भिक्खू वा भिक्खुणी वा, गाहावइकुलं पिण्ड-पडियाए अणुपविट्ठेसमाणे सेज्जं पुण जाणेज्जा, असणं वा, पाणं वा, खाइमं वा, साइमं वा, पाणेहिं वा, पणएहिं वा, बीएहिं वा, हरिएहिं वा, संसत्तं, उम्मीस्सं, सीओद-एणं वा, उसित्तं, रसया वा, परिघासियं, तहप्पगारं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा, परहत्थंसि वा, परपा-यंसि वा अफासुयं अणेसणिज्जंति मण्णमाणे लाभे वि संते नो पडिगाहेज्जा । "

॥५२३॥ आचारांगसूत्र
द्वितीय अ. १० उ. १

" सेय आहच्च पडिगाहिएसिया, सेत्तं आयाए एगन्त-मवक्कमेज्जा, एगंतमवकमित्ता, अहेआरामंसि वा अहे उवस्सयंसि वा, अप्पंडे, अप्पपाणे, अप्पबीए, अप्पहरिए, अप्पोसे, अप्पोदए, अप्पुत्तिंग, पणग दग, मट्टियमक्कडा-संताणए, विगिंचिय, उम्मीसं निसाहियरतओ संजया-

मेव भुंजिज्ज वा पीइज्ज वा। जं च णो संचाएज्जा वा, पाइत्तए वा, से तमायाए, एगंतमवक्कमित्ता अहेज्झाम थंडलंसि वा, अट्ठिरासिंसि वा, किट्टरासिंसि वा, तुसरासिंसि वा, गोमयरासिंसि वा, अगयईसि वा तहप्पगारंसि थंडिलंसि पडिलेहिय २ पमज्जिय २ तओ संजयामेव परिट्ठवेज्जा।"

आचा० द्वि. अ० १० उ. १ सू. ५२४

ભાવાર્થઃ—કોઈ સાધુ સાધ્વી આહાર પાણી લેવા ગૃહસ્થને ઘેર જાય અને ત્યાં એને માલમ પડે કે–અહીં અશન, પાણી, ખાદિમ અને સાદિમરૂપ આહાર બારીક જન્તુઓથી, પાંચ પ્રકારના લીલાં ફૂલોથી, (लीलफूग) બીજથી, વનસ્પતિથી મિશ્રિત થયેલ છે અથવા કાચા પાણીથી ભીંજાયેલ છે કે ધૂળ વગેરેથી ખરાબ થયેલ છે ને તે પ્રકારનો આહાર ગૃહસ્થ, હાથમાં કે પાત્રમાં લઈને, તે સજીવ તથા મુનિમાર્ગને અયોગ્ય આહાર સાધુને આપવા જાય તો મુનિએ તેને ગ્રહણ કરવો જોઈએ. નહિ (૫૨૩)

કોઈ ભૂલ ચૂકથી, અસાવધાનીથી, સાધુના પાત્રમાં (આહાર) આવી ગયો તો શું કરવું ? તે આહાર લઈને મુનિએ નિર્જન સ્થાનમાં જઇને ત્યાં જીવ, જન્તુ, વનસ્પતિ તથા વિનાશ રહિત સ્થળ દેખીને, પોતાને મળેલ આહાર પાણી (બરોબર) જોવાં અને જોવાથી જણાય કે એમાં અમુક અમુક જીવજંતુ નીકળી શકે તેમ છે તો, તે બહાર કાઢી શકાય તેવા જંતુઓને, યત્નપૂર્વક વીણી વીણીને બહાર

કાઢવા; ત્યારબાદ આહાર પાણી ખાવા લાયક કે પીવા લાયક હોય તો ખાઇ લેવા કે પી લેવા. અને કોઈવાર એમ જણાય કે એમાંથી ન તો જીવ જંતુનું સંશોધન શકય છે કે ન તો જીવ જંતુઓ બહાર કાઢવા શકય છે, તો તે આહારને એકાન્ત નિર્જન સ્થળમાં જઈને, યત્નપૂર્વક ફેંકી દેવો જોઈએ. તે નિર્જન નિર્જીવ પ્રદેશ હાડકાઓના સમૂહવાળો હોય, લોખંડ વગેરેથી વ્યાપ્ત હોય, અથવા છાણ, ભૂસાવાળો હોય કે સડો યા ગારાવાળો હોય (તો તે જગા પસંદ કરવી નહિ) એના સિવાય કોઈ પણ પ્રકારનો નિર્જન નિર્જીવ પ્રદેશ હોવો જોઈએ. એવા સ્થળને સાધુએ પ્રામાર્જની વડે સાફ કરી, બરોબર જોઇને યત્નપૂર્વક આહાર ફેંકી દેવો જોઈએ. ૫૨૪

પ્રિય પાઠકો ! આ ઉપરથી જણાય છે કે જૈન શ્રમણ, ' અહિંસા પરમો ધર્મ,' ને ધારણ કરનાર, એને સહેજ પણ ખંડિત થવા દેતા નથી.

ઉપરના સૂત્રમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે સચિત જીવમિશ્રિત આહારપાણીનો ઉપભોગ કરવો નહિ અથવા કોઈપણ સાધુ સાધ્વી ખાવાપીવામાં ભૂલ કરે અને સૂક્ષ્માતિ સૂક્ષ્મ અનંત કાયના જીવ (નિગોદ) સહિત ભોજન કરે, તો તેને પ્રાયશ્ચિત કરવું પડે છે. કહ્યું છે કે—

" जे भिक्खू अणंतकायमिसं संजुत्तं आहारं, आहारेइ, आहारंतं वा साइज्जइ ॥ ५ ॥

निशीथसूत्र ॥ १० ॥

ભાવાર્થ—જો સાધુ-સાધ્વી અનંત કાય (નિગોદ, કંદ, મૂળ, લીલોતરી, ફૂલ)થી મિશ્રિત આહાર કરે, બીજા પાસે કરાવે અથવા એવો આહાર કરનારની પ્રશંસા કરે તો તેને પ્રાયશ્ચિત કરવું પડે છે.

"तं सेवमाणे अवज्जइ चउमासियं परिहारठाणं अणुग्घाइयं"

निशीथसूत्र उ. १०

ભાવાર્થ—ઉપર કહેલા કોઈ પણ દોષ સ્થાનનું સેવન કરનાર સાધુ સાધ્વીને, ગુરુ ચૌમાસિક પ્રાયશ્ચિત કરવું પડે છે ગુરુચતુર્માસિક પરવશપણે, ઉપયોગ વિના લાગે તો જઘન્ય ૪ ઉપવાસ, મધ્યમ ૪ છઠ્ઠ ઉત્કૃષ્ટ, ૧૨૦ ઉપવાસ. આતુરતાથી ઉપયોગ સહિત લાગે તો જઘન્ય ૪ છઠ્ઠ, તથા ૪ દિનનો છેદ, મધ્યમ ૪ અઠ્ઠમ તથા ૬ દિવસનો છેદ, ઉત્કૃષ્ટ ૧૨૦ ઉપવાસ તથા ૧૦૮ દિનનો છેદ. મોહનીયકર્મોદય મૂર્છાભાવ કરવાથી લાગે તો જઘન્ય ૪ અઠ્ઠમ તથા ૬ દિનનો છેદ, મધ્યમ ૧૬ અઠ્ઠમ તથા ૬૦ દિનનો છેદ, ઉત્કૃષ્ટ ૧૨૦ ઉપવાસ, પારણામાં આયંબિલ તથા ૧૨૦ દિનનો છેદ. આ પ્રકારે શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે.

જૈન શ્રમણ પોતાની મર્યાદાવાળા ગૃહસ્થને ત્યાં ગોચરી ગયો ને (આહાર પાણી લેવા માટે) ત્યાં કોઈ પણ સ્ત્રીપુરુષ અનાર્ય બુદ્ધિથી, સાધુના પાત્રમાં ભોજનને બદલે માંસ નાખે તો, અથવા માંસથી ભરેલ પાત્રમાં ભિન્નમાંસ ભોજન (માંસ વિનાનું ભોજન) લાવીને નાખે તો તે સમગ્ર ભોજ-

નને તથા માંસને એકાન્તમાં યત્નપૂર્વક ફેંકી દેવાં કેમકે એને શાસ્ત્રકારોએ અશુદ્ધ તથા અભક્ષ્ય કહ્યાં છે.

" जम्मि पगरणे मंसं आसादिए दिज्जति पच्छा ओदणादि तं मंसादि भणति " इति वचनात् ॥

આ પ્રકારે શાસ્ત્ર નિષિદ્ધ આહારાદિકનો પરિત્યાગ કરનાર જૈન શ્રમણ-શ્રમણત્વનો આરાધક છે. તેનો ભોગ કરનાર નહિ. અશુદ્ધ આહાર ત્યાગ કરવા લાયક છે, એ વિષયમાં વિધાયક સૂત્રો ઘણાં છે પરંતુ અહીં આટલો જ નમૂનો બતાવવો ઉચિત છે. આગળ માંસાહાર વિશે વિસ્તૃત ચર્ચા કરીશું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

માંસાહાર કરનારની કઇ ગતિ ?

માંસ ખાનાર લોકો અનાર્ય છે, બાલ (અજ્ઞાની) છે. રસલોલુપી છે અને અનાર્યધર્મી છે. એ ચાર વિશેષ-ણોમાં માંસભોજનની સર્વથા નિંદનીયતા આવી જાય છે. બુદ્ધિમાન પુરુષો તો એની ઇચ્છા પણ કરતા નથી. માંસનું પ્રતિપાદન કરતી વાણી પણ મિથ્યા છે. આ પ્રકારનું પ્રમાણ સૂયગડાંગ સૂત્ર જોવાથી મળી રહે છે. સૂયગડાંગનામક બીજા શ્રુતસ્કંધના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં બૌદ્ધ અને આર્દ્રકુમારનો સંવાદ છે. બૌદ્ધ માંસભક્ષણને કર્મબંધનનું કારણ માનતા નથી. આર્દ્રકુમાર એમને કહે છે કે—

"तं भुंजमाणा पिसितं पभूतं,
णो उवलिप्पामो वयं रएणं ।
इच्चेवमाहंसु अणज्जधम्मा,
अणारिया बालरसेसु गिद्धा ॥ ३८ ॥

जे या वि भुंजंति तहप्पगारं,
सेवंति ते पावमजाणमाणा ।
मणं न एयं कुसला करेंति,
वाया वि एसा बुइया उमिच्छा ॥ ३९ ॥

टीका--पिशीताशनोऽनार्या वाला रसगृद्धा अनार्यधर्माण इति, विशेषणचतुष्टयेन मांसाशनस्यैकान्तनिन्द्यत्वं दर्शितम् । कुशल पुरुषास्तु तदिच्छामपि न कुर्वन्ति । मांसस्य निर्दोषत्वप्रतिपादनपरा वाण्यपि मिथ्यैवेत्ये तत्सर्वं वर्णनं मांसाहारनिषेधायाऽलमस्ति ।

ભાવાર્થ:—અમે પ્રભૂત-પુષ્કળ માંસભક્ષણ કરવા છતાં પણ કર્મોથી લિપ્ત થતા નથી, અમે કર્મોથી અલિપ્ત રહીએ છીએ, આમ બૌદ્ધોનું કથન છે. આના ઉત્તરમાં આર્દ્રકુમાર (જૈનયતિ) કહે છે કે, જેઓ અનાર્ય ધર્મવાળા છે, સ્વયં અનાર્ય તથા બાલ છે અને જેઓ રસમાં આસક્ત છે. આમ તેઓ કહે છે કે, ૩૮

જેઓ માંસ આદિનો ભોગ કરે છે તેઓ, યથાર્થતાને નહિ જાણવાથી પાપનું સેવન કરે છે. કુશળ મનુષ્ય એની ઈચ્છા પણ કરતો નથી. માંસનું સમર્થન કરનાર વચન પણ મિથ્યા છે. ૩૯.

ટીકાનો અર્થ આ પ્રકરણના પ્રારંભમાં આપી દીધો છે. ઠાણાંગ સૂત્રમાં માંસાહારીની ગતિ નરક બતાવી છે—

"चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइत्ताए कम्मं पकरेंति, तं जहा महारंभआए महापरिग्गहयाए, पंचिन्दियवहेणं, कुणिमाहारेणं"

ठाणायंग ठाणा ४

ભાવાર્થઃ—જીવ, ચાર સ્થાનોથી (કારણોથી) નરકના આયુષ્યરૂપ કર્મ બાંધે છે.

૧ મહાઆરંભ (પંચેન્દ્રિયાદિ છકાય જીવોની હિંસા)

૨ મહાપરિગ્રહ (અતિધનની ઈચ્છાથી લક્ષ્મી ભેગી કરવી)

૩ પંચેન્દ્રિય જીવોના વધથી (ભ્રૂણ હત્યાથી માંડીને તે ઈંડા, મચ્છી, પશુ, પક્ષી, મનુષ્ય વગેરેનો વધ કરવાથી) ૪ કુણિમાહાર-માંસના આહારથી (રુધિર, માંસ, હાડકાં વગેરેના આહારથી)આ ચાર કારણોથી નરકના આયુરૂપ કર્મ, જીવ બાંધે છે.

ભગવતી સૂત્રમાં આ પ્રકારનો પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પૂછયો છે કે–હે ભગવન્ ! નરકના શરીરના પ્રયોગબંધ કેવી રીતે થાય છે ? અર્થાત્ કયાં કારણોથી જીવ, નરકનાં શરીર બનાવે છે. એના ઉત્તરમાં ભગવાન ફરમાવે છે કે–

" गोयमा ! महारंभाए, महापरिग्गहाए, कुणिमाहारेणं, पंचेन्द्रियवहेणं, नरइयाउकम्मासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं नेरयाउयकम्मसरीर० जाव पओगबंधे "

भग० सू. श. ८ उद्दे ९ सू. ८०

ભાવાર્થઃ—હે ભગવન્ ! નરકાયુષ્ય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ કેમ થાય છે ? ઉત્તર—હે ગૌતમ ! મહા આરંભથી, મહાપરિગ્રહથી, માંસ ખાવાથી અને પંચેન્દ્રિય જીવોનો

વધ કરવાથી નરકાયુષ્ય-કાર્મણશરીર પ્રયોગ નામ કર્મનો ઉદય થાય છે અને એનાથી નરકાયુષ્ય કાર્મણશરીર પ્રયોગ બંધ થાય છે.

ઔપપાતિક સૂત્રમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પોતાના પ્રવચનમાં ફરમાવ્યુ છે કે–

" एवं खलु चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति, णेरइयत्ताए कम्मं पकरेत्ता णेरइएसु उव-वज्जंति तं जंहा-महारंभयाए, महापरिग्गहयाए, पंचेन्द्रियवरेणं, कुणिमाहारेणं "

उववाइ. देशनाधिकार.

આનો ભાવાર્થ ઉપર આવી ગયો છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં, અનેક સ્થળે માંસાહારી મનુષ્યને દુઃખ અને દરિદ્રતાજનક દુર્ગતિનો બંધ થાય છે, ઈત્યાદિ ફળ બતાવવામાં આવ્યાં છે.

" हिंसे बाले मुसावई, माइल्ले पिसुणे सढे ।
भुंजमाणे सुरं मंसं, सेयमेयं त्ति मन्नइ ॥ ९ ॥

उत्त. अ. ५.

ભાવાર્થ:—હિંસક, બાલ (અજ્ઞાની) મૃષાવાદી (અસત્ય બોલનાર) માયાવી (પ્રપંચક) ચુગલીખોર અને શઠ (લુચ્ચો) મનુષ્ય, મદિરા અને માંસનો ભોગ, શ્રેયસ્કર (લાભકર્તા) માને છે. ઉપર જણાવેલાં કર્મો કરનારનું બાળ મરણ થાય છે. (ટૂંકી જિંદગી જીવે છે). અર્થાત્ માંસ ખાનાર અલ્પા-

સુધી હોવાથી, અનંત જન્મમરણ ભોગવે છે. એથી માંસાહારને દુર્ગતિનું કારણ કહે છે.

"इत्थी विसयागिद्धे य, महारंभपरिग्गहे ।
भुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परंदमे ॥ ६ ॥
अयकक्कर भोइय, तुंदिल्ले चिय लोहिए ।
आउयं नरए कंखे, जहा एसं व एलए ॥ ७ ॥

उत्त. अ. ७

ભાવાર્થઃ—સ્ત્રી વગેરે વિષયો (કામભોગો) માં ગૃદ્ધ (આસક્ત) મહાઆરંભી, મહાપરિગ્રહી, બીજાને પીડા પહોંચાડનાર, મદિરા, અને માંસનું સેવન કરનાર, પાપ કરવામાં ખૂબ પુષ્ટ, (પાપી,) બકરા આદિનું માંસ ખાનાર, મોટા પેટવાળો, કુપથ્ય ખાઇને (કડ્કડ્ કરતું માંસ બનાવી ખાનાર) શરીરમાં રક્તવૃદ્ધિ કરનાર; આવો અધર્મી જીવ, જેમ તે પુષ્ય બકરા, અતિથિ (માંસાહારી અતિથિ) ની રાહ જુએ છે તેમજ તે નરક ગતિની રાહ જુએ છે–અર્થાત્ માંહાહાર કરનાર ઉપર બતાવેલ દોષ, પાપનું સેવન કરનાર, નરકમાં જાય છે.

આ સિવાય ઉત્તરાધ્યયનના ૭ મા અધ્યયનમાં પણ માંસાહારથી નરકગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ બતાવ્યું છે. હિંસાદિ ક્રૂર કર્મ કરનાર, તથા માંસ ખાનાર જે જે નરકસ્થાનમાં જાય છે તે તે નરકસ્થાનનું અને નારકીનું થોડું સ્વરૂપ અહીં બતાવવું ઉચિત છે. નરક અને નારકીજીવોની યાતનાનું સ્વરૂપ શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ

ઊંડુ પ્રમાણમાં બતાવ્યું છે. જે જિજ્ઞાસુ તથા મુમુક્ષુને તે વિશે વધુ જાણવાની ઈચ્છા હોય, તેમણે भगवतीसूत्र, प्रश्न व्याकरण, विपाकसूत्र, जीवाभिगमसूत्र, ઈત્યાદિ ગ્રંથો જોઈ લેવા. અહીં માત્ર प्रश्नव्याकरणના સૂત્રનું નિદર્શન કરવું ઉચિત ગણાશે.

नरएसु हुल्यि महालएसु वयरामयकुडुरुदनिसंधिवारं विरहियनिमदव भूमीतलखरामसविसमनिरयघरचारएसु महोसिण सययवत्तदुगंधविस्स उव्वयणगेसु, विभत्थ दरिसणिज्जेसु णिच्चं हिमपडल सीयछेसुयकाल्लाभासेसुय, भीमगंभीरलोमहरिसणेसु, णिरभिमाणेसु, निप्पडियार वाहिरोगजरापिल्लिएसु, अईवणिच्चंधयारतमिसेसु, -पतिमएसेसु, ववगए गहचंदसूरनक्खत्तजोइसेसु मेय वगामंसपडल्पुच्चहपूइरुधिरकिण विलीणचिक्कणरसिया, वाव णकुहियचिक्खलकद्दमेसु कुकुलानलपक्तिच्चजालमुम्मुर- असिखुरकवतधारासु निसियविच्छुयदडकं णिवातोवम्म- फरसअतिदूस्सहेसु अताणा, असरणा, कडुयदुःखपरिताव- णेसु, अणुवधणिरंतरवेदणेसु, जमपुरिससंकुलेसु. तत्थ य अन्तो मुहुत्त लद्धि, भवपच्चयएण विवतेतिय ते सरीर- हुंडविभत्थदरिसणिज्जं वीहणगं, अट्ठिहारुणहरोमवज्जियं, असुभगदुक्ख विसहंति तत्तो य पज्जत्ति मुवगता इन्दिएहि पंचहि वेदेति असुभाए, वेयणाए, उज्जलं वलाविउलवि घलउक्कडखरफासपयडघोरं वीहणगदारुणाए ॥ १४ ॥

प्रश्नव्याकरण प्रथम आश्रवद्वार

ભાવાર્થ—પ્રાણીવધ કરવાથી, માંસાહાર કરવાથી જીવ નરક ગતિમાં જાય છે. ત્યાં નરકમાં, જે પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, તે પ્રકારનાં દુઃખોને અત્રે વર્ણવવામાં આવ્યાં છેઃ એ નરક ક્ષેત્ર, બીજા ક્ષેત્રથી ઘણું જ મોટું છે. ત્યાં વજ્રરત્નની ભીંત વિતીર્ણ (અભેદ્ય) અને સંધિ રહિત છે. તેનું ભૂમિતલ (ભોંયતળિયું) કઠોર, કર્કશ સ્પર્શવાળું, વિષમ, ઊંચું નીચું છે. ચારક ગાય જેવાં (પ્રાણી) ઉત્પન્ન થાય તેવું તે સ્થળ છે. ત્યાં ભીંતના ભાગમાં નૈરયિકના ઉત્પત્તિ સ્થાન રૂપ બિલ (દ્વાર) છે. તે હંમેશાં ઊનું, તપેલું, અશુભ, દુર્ગંધવાળું, અવશ્ય ચિંતા ઉત્પન્ન કરવાવાળું સ્થાન છે. ઉપરાંત બીભત્સ, અમનોજ્ઞ, અદર્શનીય, સદૈવ હિમના થરથી શીતલ સ્થાન છે. (જ્યાં ગરમી છે ત્યાં અત્યંત ગરમી છે). આ પ્રકારનું તે સ્થાન કાળા રંગવાળું, કાળા તેજવાળું, રૌદ્ર, ભયંકર, મહાગંભીર, જોવા માત્રથી રુંવાડા ખડાં થઈ જાય તેવું અદર્શનીય, અને (ત્યાં) ઉત્પન્ન થયા પછી પૂર્ણ આયુષ્ય સ્થિતિ ભોગવ્યા વિના, નીકળી ન શકાય તેવું છે. ત્યાંના જીવો સદા વ્યાધિ, રોગ, વૃદ્ધાવસ્થાથી પીડિત રહે છે. ત્યાંનું સ્થાન સદૈવ અંધકારમય રહેતું હોવાથી, અંધારી ગુફા સમાન ભયંકર ઊચાટ ઉત્પન્ન કરનાર છે. ત્યાં નરકમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા વગેરે જ્યોતિષ હોતા નથી. નરકસ્થાન મેદ, ચરબી, માંસ વગેરે ખરાબ પદાર્થોના સમૂહથી ભરેલ છે. આમ, (માંસ) રુધિરથી મિશ્રિત છે. દુર્ગંધવાળા અત્યંત ચીકણા રસથી વ્યાપ્ત છે. સડેલો, બગડેલો દુર્ગંધમય કાદવ (કીચડ) ત્યાં રહેલો હોય છે. ત્યાં નરકમાં, કુંભારના નિંભાડાની જેવી જાજ્વલ્યમાન આગ તથા

ભોભરરૂપ રાખથી ઢંકાયેલો અગ્નિ હોય છે. ત્યાં વૈક્રિયના ખડ્ગ, છરા, કરવત ઇત્યાદિ શસ્ત્ર અત્યંત તીક્ષ્ણ હોય છે. વીંછીની પૂંછડી જેવા વાંકા ને વિષમય કંટકો હોય છે. સાણસી જેવાં શસ્ત્રોથી ખેંચીને જીવોને નીચે પછાડવામાં આવે છે. એમને નરકનો સ્પર્શ અતિ દુસ્સહ હોય છે. એમનો કોઈ રક્ષક કે દુઃખનિવારક હોતું નથી અત્યંત દુઃખપ્રદ (દુઃખ આપનાર) પરિતાપવાળા, પૂર્વકૃત પાપ કમાઈથી, નિરંતર આવા પ્રકારની વેદના ભોગવ્યા કરે છે. ત્યાં પરમાધમીં દેવ પરિતાપ (ત્રણ નરક સુધી) ઉત્પન્ન કરે છે. તે અનેક વિકરાળ રૂપ ધારણ કરે છે–જેવાં કે શસ્ત્ર કુશસ્ત્રનાં રૂપ ધારણ કરી વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો જીવોને આપે છે. આથી નરકના જીવો ઘણા જ આકુલવ્યાકુલ રહે છે.

નરકના ઉત્પન્ન થયા પછી, અન્તર્મૂહુર્તમાં એમને વૈક્રેય લબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી તેઓ પોતના શરીર બનાવે છે. એ શરીર હુંડક સંસ્થાનવાળા હોય છે. બીભત્સ, દુગંચ્છા, ઉત્પન્ન કરનાર બને છે. એમને–સ્વતઃ (પોતાને જ) જ ભયંકર દેખાય છે. એમનામાં (એમણે ધારણ કરેલાં નવાં શરીરોમાં) હાડકાં, સ્નાયુ, નાડીઓ, વગેરે કશું જ હોતું નથી. અશુભ દુઃખ સહન કરવામાં શક્તિવાન હોય છે. ત્યાં આહારાદિ છએ પર્યાપ્તિ (૧ આહાર પર્યાપ્તિ, ૨ શરીર પર્યાપ્તિ, ૩ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ ૪ શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ, ૫ ભાષા પર્યાપ્તિ ૬ મન પર્યાપ્તિ) પૂર્ણ બાંધ્યા બાદ ત્યાંનાં દુઃખોનો અનુભવ પૂર્ણ રીતે કરે છે. હવે ત્યાં કેવી અશુભ તીવ્રવેદના

થાય છે તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. એ નરકની જમીન ખડબચડી, અગ્નિ સમાન તપ્ત (તપેલી) દુઃખ દાયક, ચરણ (પગના) ના સ્પર્શ માત્રથી, મસ્તક સુધી વેદના ઉપડે એવી વીંછી જેવા સ્પર્શવાળી છે. આ પ્રકારની અનેક ઘોર વેદનાઓનો, જીવ ત્યાં અનુભવ કરે છે. ત્યાં તત્કાળ મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય એવું વિષમ, દુઃખમય ઘોર સ્થાન છે. ॥ ૭૮ ॥

પ્રિય પાઠકો ! આ તો નરક સ્થાન અને તેના દુઃખનો નમૂનો માત્ર છે. હવે એક બીજી વાત અત્રે જણાવવી ઉચિત ગણાશે. અહીંઆ જીવો, માનવતાના નિયમો છોડીને, અમાનુષ આચરણ કરે છે, તે સઘળાં અનાચરણોનાં નામ ગણી ગણીને, તેને હેય બતાવીને ત્યાંના પરમાધમી દેવ તેને (જીવને) કહે છે–

" तुहं पियाइं मंसाइं, खंडाइ सोल्लगाणि य।
खाइओ मि समंसाइं, अग्गिवण्णाइऽणेगसो ॥ ६९ ॥

तुहं पिया सुरा सीहू, मेरओ य महूणि य।
पाइओ मि जलन्तीओ, वसाओ रुहिराणि य ॥७०॥

उत्त अध्य. १९

ભાવાર્થ—નરક દુઃખનો અનુભવી મૃગાપુત્ર કહે છે કે–ત્યાનાં (નરકના) પરમાધમી દેવ, અનેક પ્રકારના ધાતુનો ગરમ રસનો પ્રવાહી પીવાડતાં પીવાડતાં કહે છે કે–હે અનાર્ય કાર્ય કરવાવાળા ! તને પૂર્વ ભવમાં માંસ ઘણુંજ પ્રિય હતું, તો લે આ માંસપિંડ; એમ કહીને તેણે અગ્નિથી તપાવેલ

ચીપીયા વડે, મારા શરીરને ઘોંચી ઘોંચીને માંસ બહાર કાઢયું અને એને અગ્નિ પર તપાવીને, મારા મુખમાં અનેકવાર નાખ્યું. ૬૯

(તથા મને) પૂર્વ ભવમાં ગોળ અને મહુડા વગેરેથી બનેલ શરાબ ખૂબ પ્રિય હતો તેથી, લે પી, શરાબ, એમ કહીને તે અનેકવાર મારા શરીરમાંથી લોહી ને ચરબી બહાર કાઢી, તેને તપાવીને મને પીવડાવતો હતો. ૭૦

પ્રિય પાઠકો ! ઉપરના આ સિદ્ધાંતો પરથી માલમ પડે છે કે માંસાહાર અને મદિરાપાનને પરમાધર્મી દેવ (યમદેવતા) પણ નિંદનીય માને છે; તો સુખાર્થી; મોક્ષાર્થી જીવ, પરમાધર્મી દેવના મહિમા યોગ્ય, માંસાહાર કેમ કરીને કરી શકે ? અર્થાત્ સુખાર્થી જીવ માંસને સર્વથા હેય (ત્યાજ્ય, ત્યાગ કરવા લાયક) સમજીને છોડી દે છે.

પ્રિય પાઠકો ! શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ પોતાના આગમમાં આ પ્રકારનું બયાન કર્યું છે કે-જૈનકુલમાં જન્મ લેવા માત્રથી, તથા જૈનની સાથે સંબંધ રાખવાથી આત્મકલ્યાણ થતું નથી. પરંતુ જે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, નિષ્કાંચન વ્રતોનું બરાબર, યથાર્થ પાલન કરે છે તે જ સાચો આત્મકલ્યાણ કરવાવાળો બને છે, તે માંસ, મદિરા આદિને અભક્ષ્ય, દુર્ગતિના કારણ સમજી સર્વથા છોડી દે છે અથવા ત્યાગ કરે છે.

રાજગૃહી નગરીમાં શ્રેણિક રાજા જે સમયે રાજ્ય કરતા હતા, તે સમયે તે શહેરમાં મહાશતક નામનો એક

ધનાઢ્ય ગૃહસ્થ રહેતો હતો. એની પાસે ચોવીસ કરોડ સોનામહોરો અને એંસી હજાર ગાયો હતી. એ ઉપરાંત પણ, તેની પાસે બીજી અનેક વસ્તુઓ હતી. આ મહાશતક ગૃહસ્થ યોગ્ય નીતિ અને રીતિનું યથાર્થ પાલન કરતો હતો. તેને તેર ગૃહસ્થોએ, મોટા આદરપૂર્વક, પોતાની એક એક કન્યા પરણાવી અર્થાત્ મહાશતકને તેર પત્નીઓ હતી. સૌથી મોટી પત્નીનું નામ રેવતી હતું. રેવતીને, તેના માતા પિતાએ એક કરોડ સોનામહોરો અને એક ગોકુલ ગાયો કરિયાવરમા આપી હતી. એ સિવાય પણ બીજો ઘણો કરિયાવર તે લાવી હતી. બીજી બાર પત્નીઓ તેમના પિયેરથી એક એક કરોડ સોનામહોરો અને એક ગોકુલ ગાય લાવી હતી. આ પ્રકારના કંચન ને કામિનીઓ સાથે ભોગ ઉપભોગો ભોગવતો, મહાશતક નીતિમય જીવન ગાળતો હતો.

મહાશતકને એક વેળા મહાવીર સ્વામીનો ઉપદેશ સાંભળવા મળ્યો. ઉપદેશ સાંભળીને તમામ ચરાચર (સ્થાવર ને જંગમ) સંસારપદાર્થોનું તેને યથાર્થ જ્ઞાન થયું: સંસારમાં વાસ્તવિક સુખ નથી; આત્મધર્મમાં જ યથાર્થ સુખ રહેલું છે, તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો સાચો ઉપાય તપ અને સંયમ છે; સંપૂર્ણ રીતે સંયમનું આરાધન કરવું એ મહાશતકને માટે મુશ્કેલ હતું. એણે ભગવાનને કહ્યું: હમણાં હું શ્રાવક યોગ્ય ૧૨ વ્રત ધારણ કરૂં છું. હું એનું યથાર્થ પાલન કરીશ. ભગવાને મહાશતકની ઇચ્છા અનુસાર તેને સ્વીકારની પ્રતિજ્ઞા આપી. ધર્મપ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતાં તે

દઢ પ્રિયધર્મી બન્યો.

શ્રેણિક રાજાને એક વાર દયા ધર્મનું પૂર્ણ સ્વરૂપ સમજાયું કે, સ્વયં પ્રાણીદયા કરવી, બીજા પાસે કરાવવી અને દયા કરનારને સહર્ષ અનુમોદન આપવું એ મોક્ષમાર્ગ છે; આ ભવમાં તથા પરભવમાં પરમ સુખનું કારણ છે. આ પ્રકારના ધર્મરહસ્યને શ્રી મહાવીર ભગવાન પાસેથી સમજીને, તે પર શ્રદ્ધા કરીને સારાયે રાજ્યમાં " અમારી ઘોષણા "નો અમલ દાખલ કર્યો. આ પ્રકારના દયાભાવના પ્રતાપથી રાજા શ્રેણિક આવનાર ચોવીસી (ભાવિમાં થનાર ચોવીસી)ના પ્રથમ તીર્થંકરનું પદ પ્રાપ્ત કરી મોક્ષમાં જશે.

મહાશતકની મુખ્ય પત્ની રેવતી, છાની રીતે માંસ ખાતી હતી. તે ઉપરાંત દારૂ–મદિરા પણ પીતી હતી. એથી તે કામાંધ ને મોહાંધ હતી. મહાશતકની બીજી બાર સ્ત્રીઓને તેણે મારી નાખી–છ સ્ત્રીઓને ઝેર આપીને અને છ સ્ત્રીઓને શસ્ત્ર વડે.

રાજ્યમાં " અમારી ઘોષણા " (અહિંસાની ઘોષણા) પ્રવર્તતી હોવાથી રેવતીને કોઈ પણ જગાએથી માંસ મળતું નહોતું. આથી તે પોતાના પિયેરથી જે ગાયો લાવી હતી તેના વાછરડાઓનો ગુપ્ત રીતે, પોતાના નોકરો માર-ફત વધ કરાવીને માંસનું ભક્ષણ કરતી હતી, અને મદિરા પીતી હતી. મહાશતક શ્રાવક, જીવનના પાછળના દિવસો હોવાથી ધર્મારાધન અધિક રીતે કરવા લાગ્યો. તેણે પોતાના

મોટા પુત્રને ઘરનો સઘળો કારભાર સોંપીને શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમાં (પડિમા) ધારણ કરી. કષાયની ઉપશાંતિ અને કર્મોનો ક્ષય થવાથી તેને અવધિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ.

રેવતીએ, કામાન્ધ થઇને, તેને (મહાશતકને) ભોગ ભોગવતો બનાવવાના હેતુથી, ઘણો જ હેરાન કર્યો. તેમ છતાં મહાશતકે પોતાના મન પર અત્યંત ધીરજ રાખી અને ક્ષમા ધારણ કરી. જ્યારે રેવતીએ તેને ખૂબ જ હેરાન કર્યો ત્યારે તેણે પોતાના જ્ઞાનબળથી રેવતીને જણાવી દીધું કે તારાં આવાં કર્મોના પરિણામે તું આજથી સાતમે દિવસે મરીને નરકમાં જઈશ. મહાશતકના કહ્યા મુજબ જ બન્યું. તે મરીને નરકમાં ગઈ. માંસાહાર, પંચેન્દ્રિયના વધથી, ૮૪ હજાર વર્ષ સુધી નરકયાતના તે ભોગવતી રહેશે. એક દૃઢધર્મી, પ્રિયધર્મી રહીને, શ્રાવકના સહયોગમાં રહીને, માંસ મદિરાનો ભોગ કરનાર નારકીમાં ગઇ, તેનું આ ઉદાહરણ છે.

તે મહાશતક નિરામિષ ભોજન અને ધર્મારાધનથી તમામ પાપોનું આલોચન કરીને, પહેલા સ્વર્ગમાં ચાર પલ્યોપમ આયુષ્યવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી મનુષ્ય અવતાર ધારણ કરીને મોક્ષમાં જશે. માંસાહારથી આવી આવી યાતનાઓ ભોગવનારનાં ઘણાં ઉદાહરણો છે. એ વિશે જેમને વધારે જાણવાની ઇચ્છા હોય તેમણે 'વિપાકસૂત્ર' જોવું એના અભ્યાસથી આ વસ્તુનું વધુ સ્પષ્ટિકરણ થશે.

પ્રિય પાઠકો! 'जम्बूद्वीप प्रज्ञप्तिसूत्र' માં એ મહાસૂત્ર છે કે—

" तेणं भंते मणुया णिस्सीला, णिव्वया, णिम्मेरा, णिग्गुणा, निपचक्खाण, पोसहोववासा उसण्णं, मंसाहारा, मच्छाहारा, खुड्डाहारा, कुणिमाहारा कालं मासे, कालं किचा कहिं गच्छि हिंति कहिं उववज्जि हिंति ? गोयमा! उसण्णं नरगतिरिक्ख जोणिएसु उववज्जिहिंति "॥७१॥

जम्बू० प्र०

ભાવાર્થ—ગૌતમ સ્વામી, ભગવાન મહાવીર સ્વામીને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભગવન્! જે મનુષ્યો શીલ, સદાચાર રહિત, દયાદિગુણ રહિત, વિનયાદિ મર્યાદા રહિત, પાપના પ્રત્યાખ્યાન રહિત, પૌષધ ઉપવાસ રહિત, પ્રાયઃ (મોટે ભાગે) માંસનું ભોજન કરનાર, માછલાનો આહાર કરનાર, ક્ષુદ્ર પ્રાણીનો આહાર કરનાર, કુણિમ (જેવા તેવા માંસ)નો આહાર કરનાર અકાલે કાળ કરીને (મરણ પામીને) ક્યાં જાય છે? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે? એના ઉત્તરમાં ભગવાન કહે છે હે ગૌતમ! તે મનુષ્ય મોટે ભાગે નરક, તિર્યંચ ગતિમાં જાય છે—ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રકરણ ૧૪ મું

ઉપદેશ

નરકના કારણભૂત માંસને મદિરાના અનિષ્ટ ફલ બતાવતાં જૈનાચાર્યોએ આજીવન, તેમની ભાષાદ્વારા બહુ ઉપદેશ કર્યો છે. એ બધો ઉપદેશ અત્રે ઉતારવો શક્ય નથી. કેમકે મહાવીર સ્વામીને થઈ ગયાં આજે અઢી હજાર વર્ષ થયાં. એ સમય દરમિયાન અનેક જૈન વિદ્વાનો થઈ ગયા. એ બધાએ એકમત થઇને, માંસાહારનો નિષેધ કર્યો છે. અને પોતાની શક્તિ અનુસાર, તેમણે ઉપદેશ આપીને લાખો, કરોડો માણસોને માંસ મદિરામાંથી છોડાવી સદાચારી બનાવ્યા છે. આજે પણ જૈનાચાર્યો માણસોને માંસ મદિરાદિ અભક્ષ્ય, અપેયમાંથી છોડાવી રહ્યા છે. અને એમ કરીને તેઓ માણસોને સદાચારી બનાવી રહ્યા છે.

અહીં અમે એ બતાવવા માગીએ છીએ કે જેને માનવતા પ્રાપ્ત કરવી છે તેણે માંસ મદિરાને સર્વથા હેય (તજવા લાયક) ગણીને છોડી દેવા જોઇએ. એનું સેવન કોઇપણ પ્રકારે કરવું જોઇએ નહિ.

" मांस भक्षयिताऽमुत्र, यस्य मांसमिहाद्म्यहम् ।
एतन्मांसस्य मांसत्वं, प्रवदन्ति मनीषिणः ॥१॥

योऽत्ति यस्य च तन्मांस-मुभयोः पश्यतान्तरम् ।
एकस्य क्षणिका तृप्तिरन्यः प्राणैर्वियुज्यते ॥२॥

श्रुत्वा दुःखपरंपरामतिघृणां मांसाशिनां दुर्गतिं
ये कुर्वन्ति शुभोदयेन विरतिं, मांसादनस्यादरात् ।
सद्दीर्घायुरदूषितं गदरुजा, संभाव्य यास्यन्ति ते
मर्त्येषूद्भटभोगधर्ममतिषु, स्वर्गापवर्गेषु च ॥३॥

सूत्रकृतांग टीका.

ભાવાર્થ—આ લોકમાં જેનું માંસ હું ખાઉં છું તે મને પરલોકમાં ખાશે. આ માંસની માંસતાં છે અર્થાત્ એ માટે તેને માંસ કહે છે (मां=મને, स=તે)—૧.

માંસ ખાનારનું અને તે જેનું માંસ ખાય છે, તે બંનેના અંતર નિહાળો. એકની (ખાનારની) તો ક્ષણિક તૃપ્તિ થાય છે અને બીજાને (પ્રાણીને) પ્રાણથી છુટા પડવું પડે છે.–અર્થાત્ મરણ પામે છે—૨.

માંસ ખાનારની અત્યંત ઘૃણાસ્પદ અને દુઃખદાયક દુર્ગતિ સાંભળીને જે પુરુષ, પુણ્યના ઉદયથી, માંસ ખાવાનું છોડી દે છે તે દીર્ઘાયુષ્યવાળો બને છે, નીરોગી બને છે, ખૂબ ભોગોપભોગ અને ધર્મ પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્યોમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કરી ક્રમશઃ સ્વર્ગ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે.

"न हि मांसं तृणात्काष्ठादुपलाद्वापि जायते ।
हत्वा जंतुं ततो मांसं, तस्माद्दोषस्तु भक्षणे ॥१॥

અર્થાત્—માંસ, તૃણ (ઘાસ) કાષ્ઠ (લાકડું) પથ્થરથી ઉત્પન્ન થતું નથી, પરંતુ પંચેન્દ્રિય જીવોને મારવાથી જ માંસ મળે છે. આથી જ માંસભક્ષણ દોષિત છે.

"यदि चेत्खादको न स्यान्न तदा घातको भवेत् ।
घातकः खादकार्थाय, तद् घातयति वै नरः ॥२॥

અર્થાત્—જો દુનિયામાં માંસ ખાનાર ન હોય, તો ઘાતક પણ હોય નહિ; માંસ ખાનાર માટે જ ઘાતક હોય છે અને જીવોનો (તે) ઘાત કરે છે.

भक्षयन्ति मांसानि, भूतानां जीवितैषिणाम् ।
भक्ष्यन्ते तेऽपि भूतैस्तैरिति मे नास्ति संशयः ॥३॥

જે, જીવવાની ઇચ્છા રાખવાવાળા પ્રાણીઓનું માંસ ખાય છે તે પ્રાણીઓ પણ, તેનું માંસ જરૂર ખાય છે, એમાં મને સંશય નથી.

" गृहासक्तस्य नो विद्या, नो दया मांसभोजिनः ।
द्रव्यलुब्धस्य नो सत्यं, स्त्रैणस्य न पवित्रता ॥४॥

જે ગૃહ કાર્યમાં આસક્ત છે, તેને વિદ્યા (હોતી) નથી, જે માંસ ખાનાર છે તેનામાં દયા (હોતી) નથી, જે દ્રવ્યનો લોભી છે તેનામાં સત્ય (હોતું) નથી, જે સ્ત્રીઓ સાથે વ્યભિચાર કરવામાં આસક્ત છે તેનામાં પવિત્રતા (હોતી) નથી—૪.

" स्वमांसं परमांसेन, यो वर्द्धयितुमिच्छति।
नास्ति क्षुद्रतरस्तस्मात् स नृशंसतरो नरः ॥५॥

બીજાના માંસથી પોતાના માંસની વૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છા રાખનાર, ક્ષુદ્રતર (હલકામાં હલકો) તથા નૃશંસ (હત્યારો ક્રૂર) મનુષ્ય છે. ૫

" कुलशीलवता, तस्मान्मांसं त्याज्यं सदैव हि।
इहलोकऽप्यशुचिता, परलोके नरके व्रजेत् ॥६॥

માંસ, આ લોકોમાં અશુચિતા અને પરલોકમાં નરક લાવે છે અર્થાત્ માંસ ખાનાર, આ લોકમાં અપવિત્ર છે અને પરલોકમાં નરક દુઃખ ભોગવનાર છે. આ માટે, કુલવાન અને શીલવાન (સદાચારી) માંસને ત્યાજ્ય ગણે છે.

" निन्द्यं पापकरं परं शुचिहरं, दुःखस्य मूलं पलम्।
त्याज्यं भव्यजनैर्विवेकसहितैः, लोकद्वये निन्दितम् ॥७॥

ભાવ્યાત્માઓ વિવેકપૂર્વક, આ લોકમાં તથા પરલોકમાં નિંદિત માંસને છોડી દે છે. શ્રેષ્ઠજનોમાં માંસ (નિંદાલાયક) છે, અઘોર પાપનું કારણ છે. પવિત્રતાનો નાશ કરનાર ને દુઃખનું મૂળ છે. તેથી તેને છોડી દેવું જોઈએ.—૭

" मांसादनात्प्रणश्यन्ति, देहश्रीः सुमतिः सुखम्।
शौचं सत्यं यशः पुण्यं, श्रद्धा विश्वास सद्गतिः ॥८॥

માંસ ખાવાથી દેહની લક્ષ્મી, સુમતિ, સુખ, (અનુ-

કુલ અવસ્થા) પવિત્રતા, સત્ય, યશ, કીર્તિ, પુણ્ય, શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ અને સદ્‌ગતિ—આ બધાંનો નાશ થાય છે. આથી માંસ ખાવું જોઈએ નહિ.—૮

" पापकर्मघटे पूर्णे, रौद्रध्यानवशं गते ।
मांसभुग् मरणं प्राप्य, व्यथां सहते दुर्गतेः ॥ ९ ॥

માંસ ખાનાર, પાપનો ઘડો ભરાઈ જવાથી, રૌદ્ર-ધ્યાન (ભયંકર વિચાર)ને વશ થઈને, મરણ પામી, દુર્ગતિની મહાન વ્યથા, વ્યાધિ, દુઃખોને તે (માંસાહારી) ભોગવે છે.—૯

सा रेवती या नरके प्रविष्टा, मांसादनात् भीमकुकर्म-कर्त्री ॥

श्रीश्रेणिकेनापि पलाशनाच्च, प्राप्ता हि पीडा नरकस्य तीव्रा ॥ १० ॥

ભયંકર કુકર્મ કરનાર, મહાશતકની મુખ્ય પત્ની રેવતી માંસ ખાવાના કારણે નરકમાં ગઈ. એ પ્રમાણે, શ્રેણિક રાજા જ્યારે જૈન નહોતા ત્યારે, માંસ ખાવાના કારણે, તેમણે પણ નરકનાં અતિશય કષ્ટ ભોગવ્યાં હતાં-૧૦

" मांसाशिनो नास्ति दयाऽसुभाजां
दया विना नास्ति जनस्य पुण्यम् ॥
पुण्यं विना याति दुरन्त दुःखं,
संसारकान्तारमलभ्यपारम् ॥ ११ ॥

માંસ ખાનારમાં, પ્રાણીઓ પ્રત્યેની તલમાત્ર પણ દયા હોતી નથી, દયા વિના પુણ્યનો ઉદય થતો નથી, પુણ્ય નહિ હોવાથી દુરન્ત દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને (તેને) દુઃખમય સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. ૧૧

"वरं विषं भक्षितमुग्रदोषं यदेकवारं कुरुतेऽसुनाशम् ।
मांसं महादुःखमनेकवारं, ददाति जग्धं मनसाऽपि पुंसां ॥ १२ ॥

ઉગ્ર દોષવાળું ઝેર ખાવાથી, એક જ વાર પ્રાણનો નાશ થાય છે, એથી ઝેર ખાવું સારું છે; પરંતુ માંસ ખાવું કોઈ રીતે સારૂં નથી, કેમકે માંસ ખાનારને અનેક વાર જન્મ મરણનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે. આથી ડાહ્યા માણસો મનથી પણ માંસ ખાવાની ઈચ્છા કરતા નથી. મન, વચન, કર્મથી માંસને વર્જ્ય ગણવું જોઈએ.—૧૩

"करोति मांसं बलमिन्द्रियाणां, ततोऽभिवृद्धिर्मदनस्य तस्मात् ।
करोत्ययुक्तिं प्रविचिन्त्य बुद्धा त्यजंति मांसं त्रिविधेन संतः ॥ १३ ॥

સંતલોકો ત્રણ રીતે (મન, વચન, કાયાવડે) માંસનો ત્યાગ કરે છે, કારણ કે માંસ ખાનારાઓની ઇન્દ્રિયોમાં કામ વિકાર ઉત્પન્ન કરનાર મિથ્યા બળ વધે છે, એથી મદનની અભિવૃદ્ધિ થાય છે. એથી બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીને,

યુક્તિપૂર્વક માંસનો ત્યાગ દરેક જણે, સંતોની જેમ કરવો જોઇએ. -૧૩

" हंता पलस्य विक्रेता, संस्कर्ता भक्षकस्तथा ।
क्रेताऽनुमन्ता दाता च, घातका एव यन्मनुः ॥ १४ ॥

માંસને માટે મુનિજને સાત હિંસક ગણાવ્યા છે. ૧ પ્રાણીને મારનાર, ૨ માંસ વેચનાર, ૩ માંસ રાંધનાર, ૪ માંસ ખાનાર, ૫ માંસ ખરીદનાર, ૬ માંસ માટે અનુમતિ આપનાર, ૭ માંસ આપનાર (વહોરાવનાર) આ બધા સ્વ-પર પ્રાણઘાતક ગણાય છે. આ બધાં પાપોમાંથી બચવા માટે માંસનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. -૧૪

" सर्वं शुक्रं भवेद् ब्रह्मा, विष्णुर्मांसं प्रवर्तते ।
ईश्वरोऽस्थिनिसंघातं, तस्मान्मांसं न भक्षयेत् ॥ १५ ॥

પુરાણકાર કહે છે કે બધા શુક્ર એ બ્રહ્મા છે. માંસ એ વિષ્ણુ છે. અસ્થિનો સમૂહ ઇશ્વરરૂપ છે. એ માટે માંસ નહિ ખાવું જોઇએ. તાત્પર્ય એ છે કે માંસ ખાનાર, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, ઇશ્વરનું અપમાન કરે છે અને માંસનો ત્યાગી એમનો ભક્ત બની સન્માન કરે છે.

" भक्षयित्वाऽपि यो मांसं पश्चादपि निवर्तते ।
तस्यापि सुमहान् धर्मो, यः पापद्विनिवर्तते ॥ १६ ॥

અજ્ઞાન અવસ્થામાં માંસ ખાધું હોય પણ સમજણ થતાં માંસમાંથી નિવૃત્ત થાય અને મહાધર્મને પ્રાપ્ત કરે

જન્મકાળ—આજથી લગભગ *૨૫૫૩ વર્ષ પૂર્વે, ક્ષત્રિય કુંડગામ નગરમાં, સિદ્ધાર્થ રાજાને ઘેર, તૃષ્લાદેવી રાણીને કુંખે, ચૈત્ર સુદિ ૧૩ને દિન જન્મ થયો.

જે સમયે ભગવાન મહાવીર સ્વામી તૃષલા (તૃશ્લા) દેવીના ગર્ભમાં હતા ત્યારે માતા પ્રતિની ભક્તિને લીધે તેમણે (ભગવાનને) પોતાનાં અંગ, ઉપાંગને હલાવવા ચલાવવાં બંધ કરી દીધા, કારણ કે તેમ કરવાથી પોતાની માને દુઃખ થાય.

"तएणं समणे भगवं महावीरे माउअणुकंपणट्ठाए निश्चले निष्फन्दे, निरेयणे, अल्लीण पल्लीण गुत्ते आवि होत्या"

ગર્ભસ્થ મહાવીર સ્વામીએ, માતા પ્રત્યેની ભક્તિને લીધે, હલવા ચલવાનું બંધ કરી દીધું તેથી તેમની માતાને ઉલટો વિચાર આવ્યો કે મારો ગર્ભ નાશ પામ્યો છે, મારો ગર્ભ ગળી ગયો છે અથવા કોઈ મારા ગર્ભનું હરણ કરી ગયું છે–કાં તો મારો ગર્ભ મરી ગયો છે. આવી આવી અનેક આશંકા થવાથી તેમને (તૃષલાદેવીને) ઘણો જ રંજ થયો, અને તેમણે વિલાપ કરવા માંડયો. એટલું જ નહિ પણ મહારાજા સિદ્ધાર્થને પણ એથી ઘણું જ દુઃખ થયું. સારાયે રાજ્યમાં એ વાતથી મહાગમગીની છવાઈ ત્યારે ભગવાને પોતાના જ્ઞાનબળથી જાણ્યું કે—

"तएणं से समणे भगवं महावीरे माऊय अयमेयारूवे

* આ લેખ ૨૦૦૨ની સાલમાં લખેલ હોવાથી ૨૫૫૩ વર્ષ.

अब्भत्थियं मणोगयं संकप्पं समुप्पन्नवियाणित्ता एगदेसेणं एयइ। तएणं सा तिसला खत्तिआणी हट्ठतुट्ठ० जाव हियया एवं वयासो ।। नो खलु मे गब्भे हडे जाव नो गलिए, मे गब्भे पुव्विं नो एयइ । इयाणि एयइ त्ति कट्टु-हट्ठ-तुट्ठ जाव हियया एवं विहरइ । ”

ભગવાન મહાવીર સ્વામી, ગર્ભમાં પણ ત્રણ જ્ઞાનને જાણનાર હોવાથી, તેમણે તે જ્ઞાન વડે, માતાના તમામ અભિપ્રાયો જાણી લઈને, પોતાનાં અંગોને હલાવ્યાં. અંગ હલ્યાં એ વસ્તુની જાણ થતાં જ તૃપલાશણી બહુ જ રાજી થયાં અને સારાયે રાજ્યમાં ખુશાલી પથરાઈ ગઈ.

ગર્ભસ્થ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ પ્રકારનો એક અભિગ્રહ મનમાં ધારણ કર્યો :

“ भगवान् वीरः गर्भस्य मासषट्के व्यतिक्रान्ते एतेद्रूपमभिग्रहं गृहाति स्म–न मम कल्पते मातृपितृषु जीवत्सु दीक्षा ग्रहीतुमिति ”

અર્થાત્—મારા માતા પિતાના જીવિત કાળમાં મારે દીક્ષા લેવી નહિ કેમકે એમને મારા વિરહથી અધિક દુઃખ થશે.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીની, પાંચ ધાવથી પરિવૃદ્ધિ થઈ. અનેક બાલ્ય યોગ્ય ક્રીડા અને રમતમાં તેમણે વીરત્વ યોગ્ય, ચમત્કારી બનાવોથી જનતાને નવાઈ પમાડી. સર્વ કળા, કૌશલ્ય વિદ્યામાં તેઓ પારંગત બન્યા. સમરવીર

રાજવીની કન્યા, સુલક્ષણી, સ્રીયોગ્ય સર્વગુણ સંપન્ન યશોદાદેવી સાથે તેમનો વિવાહ થયો. ભગવાન મહાવીરને સુદર્શના નામની એક પુત્રી પણ થઈ. તેમણે માતાપિતાની યોગ્ય ભક્તિ પણ કરી.

"समणस्स णं भगवओ महावीरस्स अम्मापियरो पासावच्चिज्जा समणोवासगा वा वि होत्था । तेणं बहूइं वासाइं समणोवासगपड़ियागं पालयित्ता, छण्हं जीवनिकायाणं संरक्खनिमित्तं आलोइत्ता, निंदित्ता, गरिहित्ता, पडिकमित्ता, अहारिहं उत्तरगुणपायच्छित्तं पडिवज्जित्ता कुससंथारं दुरुहित्ता भत्तं पच्चक्खाइंति भत्तं पच्चक्खाइत्ता अपच्छिमाए मारणंतियाए सरीरसंलेहणाए झुसियसरीरा कालमासे कालं किच्चा, तं सरीरं विप्पजहित्ता अच्चुए कप्पे देवताए उववण्णा, तओ णं आयुक्खएण ठिइक्खएण चुए चकित्ता, महाविदेहवासे चरिमेणं उसासेणं सिज्झिस्संति, बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति, परिणिव्वाइस्संति, सव्वदुक्खाणं अन्तं करिस्सन्ति ॥ "

आचारंग. द्वि. श्रु०. अ. २४.

ભાવાર્થ:—શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના પિતા સિદ્ધાર્થ રાજા, માતા ત્રિશલાદેવી મહારાણી, એ બન્ને ભગવાન પાર્શ્વનાથના શ્રમણોપાસક (ઉપાસિકા) હતાં. ઘણાં વરસ શ્રાવકવ્રતનું પાલન કરી, અન્તિમ સંયમ સંપૂર્ણ છ કાય જીવોના રક્ષણ નિમિત્ત પાપકર્મોની આલોચના,

નિંદના, ગર્હણા (ધિક્કાર) પ્રતિક્રમણ કરીને, યથા યોગ્ય, પ્રાયશ્ચિત ગ્રહણ કરીને, કુશાસનની શય્યા પર બેસીને સર્વ આહાર પાણીનો તેમણે ત્યાગ કર્યો. કષાય અને શરીરની સંખેલના (પાતળા) કરીને, કાલપ્રાપ્તિના સમયે, કાળ કરીને મનુષ્ય દેહને છોડી, દિવ્ય દેવ સંબંધી બારમાં દેવલોકમાં દેવરૂપથી ઉત્પન્ન થયાં. ત્યાંથી, દેવ સંબંધી આયુષ્ય ભવ અને સ્થિતિનો પૂરેપૂરો ભોગ ભોગવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં માનવ ભવ પ્રાપ્ત કરશે અને ત્યારબાદ જિન દીક્ષા ગ્રહણ કરી, ઘણાં વર્ષ, સર્વ વિરતિરુપ ચારિત્ર પાલન કરી, અંતિમ શ્વાસોચ્છવાસમાં કેવળજ્ઞાન, કેવલદર્શન પ્રાપ્ત કરીને, સર્વ દુઃખાંતક મોક્ષગતિને તેઓ પ્રાપ્ત કરશે.

આમ માતાપિતાના મરણ બાદ ભગવાન મહાવીર તરત જ દાન આપી દીક્ષા લેવા માગતા હતા. પરંતુ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના મોટાભાઈ નંદીવર્ધને ખૂબ આગ્રહ કર્યો ત્યારે મોટાભાઈ પ્રત્યેના વિનયના કારણે, બે વર્ષ ઉદાસીન અવસ્થામાં વ્રત નિયમોનું પાલન કરતાં તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા. એક વર્ષ તેમણે દાન કરીને, ત્રીજે વર્ષ માર્ગશીર્ષ (માગશર)ની કૃષ્ણ દશમી (વદ દશમ)ને રોજ દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે સમય દીક્ષા ગ્રહણ કરી– (सामाइयं खाओवसमियं चरित्तं पडिवन्नस्स मणपज्जवणाणे णामं णाणे समुप्पन्ने) સર્વ પ્રકારે (મન વચન કાયાથી) સાવદ્ય (પાપ સહિત વ્યાપાર) કર્મથી નિવૃત્ત બની,

આત્મભાવમાં મન, વચન, કાયાને લગાવીને વિચરવા લાગ્યા. આ પ્રકારની દીક્ષા ધારણ કરતાંની સાથે જ તેમને મનઃપર્યાયજ્ઞાન પેદા થયુ (જેટલાં મનવાળાં પ્રાણીઓ છે, તેમના ભૂત, વર્તમાન ભવિષ્યના વિચારોને જાણવાવાળા બન્યા). ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ દીક્ષા લીધા બાદ સંયમપૂર્વક પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કર્યું. એ માટે નીચેનું સૂત્ર ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

" बारसवासाइं वोसट्ठकाए चत्तदेहे जे केइ उवसग्गा समुप्पज्जंति तं जहा दिव्वा वा माणुस्सा वा, तेरिच्छिया वा. ते सव्वे उवसग्गे समुप्पन्ने समाणे समं सहिस्सामि, खमिस्सामि अहियासइस्सामि ॥

आचा० द्वि अ. २४

ભાવાર્થ—બાર વર્ષ (જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી) સુધી સ્વશરીરની મમતા કરીશ નહિ, કાયાની સારસંભાળ કરતાં, કોઇ પણ દેવકૃત, મનુષ્યકૃત અથવા તિર્યંચકૃત (પશુ–પક્ષીકૃત) ઉપસર્ગ, પરિસહ આવશે તો તે બધા (ઉપસર્ગો) ને સમ્યગૂથી સહન કરીશ–ક્ષમા કરીશ.

"तओ णं समणे भगवं महावीरे वोसट्ठचत्तदेहे अणुत्तरेणं आलएणं अणुत्तरेणं विहारेणं; एवं संजमेण पग्गहेण संवरेणं, तवेणं बंभचेरवासेणं खतीए मोत्तीए तुट्ठीए समितीए, गुत्तीए ठाणेणं कम्मेणं सुचरियफलनिव्वाण-मुत्तिमग्गेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ । एवं वा विहर-माणस्स जे केइ उवसग्गा समुप्पज्जंति दिव्वा वा माणुस्सा

वा तिरिच्छिया वा, ते सव्वे उवसग्गे समुप्पन्ने समाणे अणाउले अव्वहिए अदीणमाणसे तिविहमणवयणकाय-गुत्ते सम्मसहइ खमइ तितिक्खइ अहियासेइ"

ભાવાર્થ—શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી, ઉક્ત પ્રતિજ્ઞા કરી અનુત્તર આલય-'શ્રમણની સાધના યોગ્ય મકાન' અનુત્તર વિહાર-કોઈ પણ પ્રતિબંધથી રહિત, આ પ્રકારના ઉત્કૃષ્ટ સંયમ નિયમ, સંવર, તપ, બ્રહ્મચર્યવાસ, ક્ષમા, નિર્લોભતા, સંતોષ, સમિતિગુપ્તિ, ને સ્થાનકર્મથી તથા સારા ફળવાળા નિર્વાણમાર્ગથી પોતાના આત્માની ભાવના કરતાં વિચરવા લાગ્યા. આ પ્રકારે વિચરતાં વિચરતાં દેવોએ કરેલ, મનુષ્યોએ કરેલ અને તિર્યંચોએ કરેલ (સર્જિત) ઘણા ઉપસર્ગોને સમ્યગ્ભાવથી સહન કર્યા, ક્ષમાપૂર્વક સહન કર્યા, કોઈ પણ વાર આકુલતાથી (ગભરાઈ જઈને) દિલમાં દીનતા પેદા ન થવા દીધી. અને આત્માથી વંચિત થયા વગર, મન, વચન, કાયાથી એ બધા ઉપસર્ગોને સહન કર્યા.

પ્રિય પાઠકો! ભગવાન મહાવીર સ્વામીને જે ઉપસર્ગો ઉત્પન્ન થયા તે બધાનો ઉલ્લેખ અહીં કરવો એ અશક્ય છે. તો પણ થોડા નમૂના આપવાના ઉદ્દેશથી તે વિશે થોડા પ્રસંગો અત્રે આપવા અનુચિત ગણાશે નહિ.

વિહારમાં ભ્રમરાદિનો ત્રાસ.

"चत्तारी साहिए मासे. वहवे पाणजाइया आगम्म ।
अभिरुज्झकायं विहरिंसु, आरुहिया णं तत्थ हिंसिंसु ॥२॥

ભાવાર્થ—શ્રી શ્રમણભગવાન મહાવીર સ્વામીએ સર્વ રાજ્યભોગોપભોગનો ત્યાગ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, એ પ્રસંગે દેવેન્દ્ર, મનુષ્ય, ઇંદ્ર વગેરેએ ભગવાનના શરીર ઉપર અતિ સુગંધીવાળા પદાર્થોનો લેપ વગેરે કર્યો હતો એથી ચાર મહિના સુધી, સુગંધપ્રેમી ભ્રમર વગેરે જંતુઓ, એમના શરીર પર ચોંટીને, માંસ લોહીને ડંશ મારી ચૂસતા હતા. તેમને (ભમરાઓને) પોતાના (ભગવાનના) શરીર પરથી દૂર કરવામાં, ભમરાઓને ત્રાસ થશે, એવા વિચારથી ભગવાને પોતાના શરીર પરથી ભમરાઓને દૂર કર્યા નહિ.

નાનાં બાળકો દ્વારા ત્રાસ.

"अदुपोरसिं तिरियभित्तिं, चक्खुमासज्ज अंतसोझाइ ।
अह चक्खुभीया सहिया ते हंता हंता बहवे कंदिसु ।.५॥

ભાવાર્થ—સાધુચર્યાનું સેવન કરનાર ભગવાન, પુરુષ પ્રમાણ માર્ગ જોઈને ચાલતા હતા. એ વખતે, એમને જોઈનિ નાનાં નાનાં બાળકો (મનમાં) ભય પામતાં હતાં. ઘણાં છોકરા છોકરીઓ એકઠાં મળીને, લાકડી, પથ્થર, કાંકરા ધૂળ વગેરેથી, ભગવાનને મારીને હેરાન કરતા હતા. પરંતુ ભગવાન, બાળકોનાં તે કાર્યને જાતિ સ્વભાવના વિનોદરૂપઃ ગણીને, સમ્યગ્‌ભાવે સહન કરતા હતા.

યુવતીઓદ્વારા ભગવાનને ત્રાસ.

"समणेहिं वि तिमिसेहिं, इत्थिओ तत्थ से परिन्ना य ।
सागारियं ण सेवइ, इति से सयं पवेसिया झाति ॥ ६ ॥

ભાવાર્થ—કોઈ કોઈ વાર, ભગવાન મહાવીર સ્વામી, ગૃહસ્થ અને અન્ય તીર્થિકવાળી મિશ્ર વસ્તીમાં થોભતા. તે વેળા, તેમને જોઈને, સ્ત્રીઓ મલીનભાવથી, કામવાસનાની તૃપ્તિ માટે પ્રાર્થના કરતી. પરંતુ મહાવીરસ્વામી, સ્ત્રીઓ તથા કામભોગ, શુભમાર્ગ–મોક્ષમાર્ગમાં જનારને માટે અર્ગલારૂપ (આરરૂપ, અવરોધક) છે, એમ જાણતાં હોવાથી, તેમનો પરિહાર કરતા–(અસ્વીકાર કરતા); કેમકે તેઓ પોતાના આત્માને વૈરાગ્યમાર્ગમાં લાવી, ધર્મ, ધ્યાન, શુક્લ ધ્યાનમાં લીન બનતા.

નિંદા સ્તુતિમાં સમભાવ.

"णो सुकरमेयमेगेसिं नाभिभासे य अभिवायमाणे।
हयपुव्वो तत्थ दंडेहिं, लूसिय पुव्वो अपुन्नेहिं ॥८॥

ભાવાર્થ—શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીની ક્ષમા, નિર્લોભતા, સરલતા આદિ અનેક ગુણો પ્રત્યક્ષ જોઈને કોઈ એમની પ્રશંસા સ્તુતિ કરતા, ત્યારે ભગવાન ઉત્સુક થતા નહોતા, અથવા પ્રશંસા કરનારની સાથે તેઓ કંઈ વાતચીત પણ કરતા નહોતા. આ પ્રમાણે કોઈ પુણ્યહીન અનાર્ય એમને નિષ્કારણ દંડ વગેરેથી મારતા, કુવાક્યોથી ગાલિપ્રદાન કરતા, ભગવાનના વાળ ખેંચતા અથવા એવા પ્રકારનાં દુઃખ ભગવાનને આપતા, તો પણ ભગવાન તેમની ઉપર જરાપણ ગુસ્સે થતા નહોતા. આ પ્રકારના અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ પ્રસંગો સમયે, આત્મભાવમાં લીન રહેવું તે ખરેખર મહાસમર્થ પુરુષોનું કાર્ય છે–બીજાનું નહિ.

શુદ્ધ ભોજન આહારી.

अदु कडं नसे सेवे सव्वसो कम्मुणा वंधं अदक्खू ।
जं किंचि पावगं भगवं, तं अकुव्वं वियडं भुंजित्था ॥१८॥

ભાવાર્થઃ—ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ કોઈવાર આધાકર્માદિથી દૂષિત આહાર, પાણી લીધાં નથી (ખાધા નથી). કારણ કે દૂષિત આહારથી-સર્વ પ્રકારનાં કર્મ બંધ થાય છે-એમ જોઈને (સમજીને) શુદ્ધ નિર્દોષ, નિર્જીવ આહારપાણીને ભગવાન ગ્રહણ કરતા હતા. જે જે કાર્યમાં પાપ છે એમ જણાયુ, તે તે કાર્યો ભગવાને કર્યાં નહિ.

આસકિત-પ્રતિબંધ રહિત

" मायन्ने असणपाणस्स, णाणुगिद्धे रसेसु अपडिन्ने ।
अच्छिं पि णो पमज्जिय, णो विय कंडूयये मुणीगायं॥२०।

ભાવાર્થ—" आहारस्य मात्रां जानातीति मात्राज्ञः " આહારનું પ્રમાણ જાણનાર અર્થાત્ આહાર શા માટે, ક્યારે, કેટલો લેવો એ બધું જાણનારને માત્રાજ્ઞ કહે છે. ભગવાન મહાવીર પ્રમાણસહિત અશન, પાનનું સેવન કરનાર હતા, પરંતુ કોઈપણ પ્રકારના રસમાં લોલુપ બની, આસક્તિ કરનાર હતા નહિ. કોઈ પદાર્થ આદિનો પ્રતિબંધ કરતા નહિ. અને શરીરની મૂર્છા નહિ હોવાથી આંખોનું પ્રમાર્જન અથવા ખુજલી વગેરે પ્રતિક્રિયા કરતા નહિ. પરંતુ આત્મભાવમાં જ લીન રહેતા હતા.

આચારંગ પ્ર૦ અ. ૯ ઉ. ૧

વિશ્રાન્તિ સ્થળ

आवेसण सभापवासु, पणियसालासु एगदा वासो ।
अहवा पलियठाणेसु. पलाल पुंजेसु एगदा वासो ॥२॥
आगंतारे आरामागारे, णगरे वि एगदा वासो ।
सुसाणे सुण्णगारे या, रुक्खमूले वि एगदा वासो ॥३॥
एतेहिं मुणी सयणेहिं, समणे आसी पतेरस वासे ।
राइं दियंपि जयमाणे, अप्पमत्ते समाहिए झाति ॥४॥

ભાવાર્થ—કોઈ વાર નિર્જન ઝુંપડીમાં, ઝુંપડીઓમાં, પાણીના પર્વસ્થળમાં બાંધેલાં ઝુંપડામાં–છાપરાવાળી દુકાનોમાં, કોઈ લુહારની કોઠમાં, કોઈ ઘાસની ગંજીમાં રહીને સંયમ ધર્મમાં (મહાવીર સ્વામી) લીન રહેતા હતા.

મહાવીર સ્વામી કોઈવાર પરામાં, બગીચામાં, ઘરોમાં, કોઈવાર શહેરમાં તો કોઈવાર સ્મશાનમાં, શૂન્ય (નિર્જન) ઘરમાં, અથવા કોઈવાર ઝાડ નીચે રહેતા હતા–૩.

ઉપરોક્ત સ્થળોએ નિવાસ કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર, પ્રમાદને છોડી, સમાધિભાવમાં લીન બની, બરાબર ૧૩ વરસ પવિત્ર ધ્યાનમાં રહ્યા. ૪.

ઉપરોક્ત સ્થળોમાં ત્રાસ

सयणेहिं तस्सुवसग्गा, भीमा आसी अणेगरूवा य ।
संसप्पगाय जे पाणा, अहवा पक्खिणो उवचरंति ॥७॥
अहवा कुचरा उवचरंति, गामरक्खायसत्तिहत्था य ।

अदु गामिया उवसग्गा, इत्थी एगतिया पुरिसो वा ॥८॥
इहलोइयाइं परलोइयाइं, भीमाइं अणेगरूवाइं ।
अविसुब्भि दुब्भिगंधाइं, सदाइं अणेगरूवाइं ॥ ९ ॥
अहियासए सयासमिते, फासाइं विरूवरूवाइं ।
अरतिं रतिं अभिभूय रीयन्ते माहणे अवहुवाई ॥१०॥

ભાવાર્થ—ઉપર બતાવેલાં સ્થળોમાં, ભગવાન મહાવીર સ્વામીને અનેક પ્રકારના ભયંકર ઉપસર્ગો (દુઃખો) થયા. સર્પ વગેરે પેટથી ચાલવાવાળા જન્તુઓ અને ગીધ પક્ષી વગેરે હિંસક પક્ષીઓ આવીને ભગવાન મહાવીરના શરીરને ખાતા હતા (કોરી ખાતા હતા), એમ થવા છતાં પણ ભગવાન મહાવીર પોતાના કર્તવ્યથી વિચલિત થયા નહોતા.

કોઈ કોઈવાર ભગવાન શૂન્યગૃહમાં ધ્યાન લગાવીને ઊભા રહેતા તે સમયે જાર પુરુષ (વ્યભિચારી પુરુષ) કુકર્મ કરવા જતા અને ભગવાનને ત્યાં ઊભેલા જોઈ તેઓ તેમને ઉપસર્ગો આપતા. ગ્રામરક્ષક હથિયારો વડે ભગવાનને ઉપસર્ગ આપતા. અને વિષયની ઇચ્છાવાળા માણસો એમની ઉપર મહા ભયંકર ઉપસર્ગ કરતા જેમકે ભગવાનને એકલા જોઈને, એમના રૂપ ઉપર મોહિત થઈને, કામાસક્ત સ્ત્રીઓ, વિષય ઉપભોગની પ્રાર્થના કરતી, અનેક પ્રકારની છેડછાડ કરતી. બીજા મનુષ્યો પણ તેમને ત્રાસ આપતા હતા. ૮, ૯.

આ રીતે, મનુષ્ય તથા તિર્યંચ સંબંધી અનેક પ્રકારના ભયંકર ઉપસર્ગો, અનેક પ્રકારની સુગંધી તથા દુર્ગંધી

વસ્તુઓના, તથા અનેક જાતિના ભયાનક શબ્દોના ઉપસર્ગોને (અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને) હંમેશાં સમતિ સહિત રહીને સહન કરતા હતા. સહેજપણ ચલાયમાન થતા નહોતા. વળી હર્ષશોકને હઠાવીને, અલ્પભાષી બની, આત્મસંયમના માર્ગમાં વિચરતા હતા.

આચારંગ પ્ર. શ્રુ. અ. ૯. ઉ. ૨.

અનાર્ય દેશમાં ત્રાસ

तणफासे, सीयफासे, तेउफासे य दंसमसगेय ।
अहियासए सयासमिए फासाइं विरूवरूवाइं ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—ભગવાન મહાવીર સ્વામી, તૃણ (ઘાસ)ના સ્પર્શ, હેમંતઋતુના શીત સ્પર્શ, ગ્રીષ્મ ઋતુના ગરમ સ્પર્શ, વર્ષાઋતુમાં ડાંસ મચ્છર વગેરે ક્ષુદ્ર જંતુના ડંખરૂપ સ્પર્શ, આ બધાથી થનાર તથા તે સિવાયના બીજા કોઈ પ્રકારે થનાર સ્પર્શોથી થતાં સર્વ પરિષહોને સદા સર્વકાળ સહન કરતા હતા. ૧.

આ પ્રકારના પરિષહો, આર્ય-અનાર્ય દેશોમાં સમાન હોય છે. હવે અનાર્ય દેશમાં કયા પરિષહો સહન કર્યાં તેનું વર્ણન જોઈએ.

"अह दुच्चर लाढचारी, वज्जभूमिं च सुब्भभूमिं च ।
पंतं सेज्ज सेविंसु आसणगाइं चेव पंताइं ॥ २ ॥

लाढेहुं तस्सुवसग्गा, बहवे जाणवया लूसिंसु ।
अह लूहदेसिए भत्ते, कुक्करा तत्थ हिंसिंसु णिवतिंसु ॥३॥

चिकित्सामभिलपति. न द्रव्यौषधाद्युपयोगतः पीडोपशमं मार्थयतीति "

મૂળગાથા ઉત્તરાર્ધમાં "पुट्ठो व से अपुट्ठो वा" એનો, ટીકાકાર ખુલાસો કરે છે કે–ભગવાન કાસશ્વાસાદિ રોગથી રોગી બનતા નહોતા પરંતુ અસાતાવેદનીયથી, ભાવરોગથી ઉણોદરી તપ કરતા હતા, આતંકાદિ દ્રવ્યરોગ, ભગવાન મહાવીર સ્વામીને સ્પર્શ પણ કરતો નહોતો, પરંતુ અનાર્ય આદિ લોકો શસ્ત્ર પ્રહાર કરતા જેથી તે વેદનાનો તેઓને અનુભવ થતો હતો. વળી કુતરા વગેરે ભગવાનના શરીરમાંથી માસ કાપી લેતા હતા જેથી સ્પર્શ-રોગ, કાસશ્વાસાદિના સ્પર્શરોગ, (થાય) એ કોઈ રોગની ચિકિત્સા, દ્રવ્યઔષધ ભગવાન કરતા નહોતા. એટલે કે ઔષધ મારફત રોગ તેઓ શાંત કરતા નહોતા. ૧

ભગવાન મહાવીર સ્વામી પોતાના શરીરને સ્વભાવતઃ અશુચિરૂપ જાણીને તેલમાલીસ, સ્નાન, ઉદ્વર્તન, ચંપી (હાથ પગ આદિ શરીરના અવયવોને દબાવવા) દંત-ધાવન, વમન, વિરેચન આદિ શરીરની પરિચર્યાથી નિવૃત્ત થતા અર્થાત્ ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિ કરતા નહોતા; નિસ્પૃહ બનીને સંયમભાવથી તેઓ તલ્લીન રહેતા હતા.

ઇંદ્રિયધર્મને અધીન રહેતા નહોતા.

" विरए गामधम्मेहिं, रीयइ माहणे अबहुवाइ ।
सिसिरंसि एगया भगवं, छायाए झाइ आसीय ॥३॥

आयावइय गिम्हाणं, अच्छइ उक्कुडुए अभितावे ॥ ”

ભાવાર્થઃ—શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી, શ્રોત્રાદિ પાંચ ઇંદ્રિયોના શબ્દાદિ પાંચ વિષયોથી વિરક્ત હતા; અને સંયમમાર્ગમાં પરાક્રમ જાડય ઉદ્યમ કરતા હતા. ખૂબ આતપ પડતો હોય ત્યારે ભગવાન, છાયામાં ધર્મધ્યાન કરતા હતા. ખૂબ તડકો પડતો હતો ત્યારે તેઓ આતપ લેતા હતા. ઉકકડુ, વીર વગેરે અનેક પ્રકારના આસન કરી તેઓ ધર્મ-ધ્યાનમાં લીન બનતા હતા.

આઠ મહિના લુખું ભોજન લીધું

“ अट्ठजावईत्थ लूहेणं, ओयणमंत्थुकुम्मासेणं ।
एताणि तिन्नि पडिसेवे, अट्ठमासे य जावए भगवं ”

अविसुइयं वा सुक्कं वा, सीयपिण्डं पुराणकुम्मासं ।
अदुबुकसं पुलागं वा, लद्धे पिण्डे अलद्धए दविए ॥७२॥

ભાવાર્થઃ—શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ પોતાના શરીરના નિર્વાણ માટે લૂખા ચોખા (ભાત), મંથુ (બોરકુટિનું ચૂર્ણ).

વદદ (અઠદ) ‘ओदनमन्थुकुल्माषेण’ ओदनं च —कौद्रवौदनादि मन्थु च—बयरचूर्णादिकं कुल्माषाश्च माष-विशेषाः एवोत्तरापथे धान्यविशेषभूताः पर्युषितमाषा वा सिद्धमाषा वा ओदनमन्थुकुल्माषमिति समाहारद्वन्द्वः “ तेन आत्मनं यापयतीति संबंधः इति ”

આ ત્રણ પદાર્થો સેવન કરીને આઠ મહિના તેમણે શરીર-નિર્વાહ કર્યો.

ભગવાન, જો આહાર ભીંજાયેલ (ચોપડેલ) હોય કે સૂકો હોય, ઠંડો હોય કે વાસી હોય, "शीतपिण्ड वा पर्युषितभक्तम्" ઘણા દિવસ પહેલાં રાંધેલા અડદ વગેરેનું ભોજન હોય તથા પૂરાણા ધાન્ય જવ વગેરે નીરસ ભોજન હોય, તો પણ તેઓ જેવો આહાર મળે તેનો સ્વીકાર કરતા હતા અને શાંતભાવથી આરોગતા હતા. અગર આહાર ન મળે તો પણ શાંતભાવ જ ધારણ કરતા હતા.

"तदेवंभूतं पिण्डमवाप्य रागद्वेषविरहाद् द्रविको भगवान तथाऽन्यस्मिन्नपिपिण्डे लब्धेऽलब्धे वा द्रविक एव भगवानिति लब्धे पर्याप्ते शोभने वा नोत्कर्षं याति। नाप्यलब्धेऽपर्याप्तेऽशोभने वात्मानमाहारदातारं वा जुगुप्सते" इति भावः।"

ભગવાનનું તપ.

"अविइत्य एगया भगवं, अद्धमासं अहवा मासं वि ॥५॥

अविसाहिए दुवे मासे, छप्पिमासे अहवा विहरत्था।
राओवराय अपडिन्ने, अन्नगिलायमेगया भुंजे ॥ ६ ॥

छट्ठेण एगया भुंजे, अदुवा अट्ठमेणं दसमेणं।
दुवालसमेण एगया भुंजे, पेहमाणे समाहिं अपडिन्ने ॥७॥

ભાવાર્થ—ભગવાન મહાવીર સ્વામી પંદર પંદર દિવસની તપશ્ચર્યા, મહિના મહિનાની તપશ્ચર્યા, બબ્બે મહિનાની તપશ્ચર્યા, છ છ મહિનાની તપશ્ચર્યા કરતા હતા. પાણી પણ પીતા નહોતા. રાત અને દિવસ નિસ્પૃહ બનીને ધર્મધ્યાન કરતા હતા. અને અન્ન પણ ઠંડુ અને :વાસી (अन्नमिलाय ति पर्युषितं तदेकया भुक्तवानिति) લેતાં હતા અને તે પણ ત્રણ ત્રણ દિવસના અંતરે, ચાર ચાર દિવસના અંતરે, પાંચ પાંચ દિવસના અંતરે કરતા હતા (વાપરતા હતા). કોઈ પણ પ્રકારના પ્રતિબંધ અને નિદાન રહિત તેઓ વિચરતા હતા. કોઈ પણ દિવસ ભગવાનને મનમાં કોઈ પ્રકારની ગ્લાનિ ઉત્પન્ન થઈ નહોતી. તેઓ પૂર્ણ આત્મ-સમાધિભાવથી લીન રહેતા હતા.

" न पुनर्भगवतः कथंचिद्दौर्मनस्यं समुत्पद्यते तथा ऽप्रतिज्ञः, अनिदानः ' इति ।

' नव चौमासी तप कियो प्रभु एक छमासी ।
पांच दिन ऊणा एक छमास त्रिमासी ॥

एक एक मासी तप कियो प्रभु द्वादश विरिया ।
बहोत्तर पक्ष दोयदोय मास छ विरिया करिया ॥

दोयअढाई, तीन दोयए इम डेड् डेड् मासी दोय ।
भद्र महाभद्र तप तप्या, इम सोलह दिन होय ॥२॥
भिक्षुकी पडिमा अट्ठम भक्तनी द्वादशकीनी ।

दोयसोने उन्नतीस छट्ठम तप गिनती लीनी ।
इग्यारे वर्ष छ मास तपस्या केरा ॥
इग्यारे मास उगणीस दिवस पारणा मलेरा ।
इपविध स्वामीजी तप वियोए, पछे उपजो केवलज्ञान ॥
तीस वर्ष ऊणा विचरिया, ते द्रणमु वर्धमान ॥२॥

" पुज्यपाद लालचंद्रजी कृत प्रभु (वीर) स्तुति

પ્રિય પાઠકો ! આ લઘુ નિબંધમાં પ્રભુના વિચિત્ર તપનું વર્ણન વિશદ રીતે કરવું શક્ય નથી. ઉપરોક્ત કાવ્યમાં નામશઃ તપની સંખ્યા બતાવવામાં આવી છે. એ પરથી માલુમ પડે છે કે પ્રભુએ ગૃહત્યાગ કરી. દીક્ષા લીધા બાદ પ્રતિદિન ભોજન કર્યું નહોતું. તપના પારણાંની સંખ્યા અગિયાર મહિના ને ઓગણિસ દિવસની થાય છે. એમાં પણ આઠ મહિનાના દિવસની સંખ્યામાં એમણે ઉપર બતાવ્યા મુજબ ત્રણ લુખા પદાર્થોનું જ સેવન કર્યું હતું.

"एत्ताणि तिन्नि पडिसेवे, अट्ठमासे य जायए भगवं"
इति वचनात् ॥

" णच्चाणं से महावीरे, नोऽविय पावगं सयमकासी ।
अण्णेहिं वा ण कारित्था, कीरंतं पि नाणुजाणित्था ॥८॥

ભાવાર્થ :—ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ દીક્ષા લીધા બાદ જાતે (સ્વયં) કોઈપણ પાપકર્મ કર્યું નહોતું—બીજા

પાસે કરાવ્યું નહોતું અને પાપ કર્મ કરનારને સારો જાણ્યો નહોતો. શુદ્ધ નિર્દોષ જીવન જ તેમણે વીતાવ્યું હતું.

કોઈ પ્રમાદ સેવ્યો નહોતો

' अकसाई विगयगेहिय, सद्दरूवेसु अमुच्छिए सवि ।
छउमत्थे विविपरक्कममाणो, ण पमायं सइंपि
कुव्वित्था ॥१५॥

ભાવાર્થ:—ભગવાન મહાવીર સ્વામીને જે સમયે કેવળજ્ઞાન થયું નહોતું તે સમયની અવસ્થાને છદ્મસ્થ અવસ્થા કહેવામાં આવે છે. એ અવસ્થામાં ભગવાન અકષાયભાવથી રહેતા હતા. શબ્દરૂપ વગેરે ઇંદ્રિયોના વિષયોમાં સદા અગૃદ્ધિભાવ (અવિરક્ત ભાવ)થી રહેતા હતા, " मनोऽनुकूलेषु न रागमुपयाति, नानीनरेषु द्वेषवशगोऽभूदिति " અનુકુળ વિષયોનો સમાગમ હોવા છતાં પણ રાગરહિત તેઓ રહેતા હતા. અને પ્રતિકૂળ વિષયોના સમાગમમાં દ્વેષરહિત રહેતા હતા. ધર્મધ્યાન, શુક્લધ્યાનમાં તેઓ લીન રહેતા હતા, મોક્ષમાર્ગમાં, સદા સમ્યક્ પરાક્રમ, ઉદ્યમ કરતા હતા. કોઈપણ પ્રકારનો પ્રમાદ તેમણે સેવ્યો નહોતો.

"સ્વયં જ્ઞાનથી આત્મજ્યોતિ જગાવી"

" सयमेव अभिसमागम्म आयतजोगमायसोहीए ।
अभिणिव्वुडे अमाइल्ले, आवकहं भगवं समिआसी ॥७६॥
एस विहि अणुक्कन्तो माहणेण मईमया ।
बहुसो अपडिन्नेणं भगवया एवं रीयंति त्ति बेमि ॥१७॥

ભાવાર્થ— ભગવાન મહાવીર સ્વામી, સ્વયંબુદ્ધ હોવાથી સંસારની અસારતા સમજીને, આત્માની પવિત્રતાથી, મન વચન કાયા દ્વારા પોતાની અનાદિ કાળની કુટેવો પર કાબુ મેળવીને, જીવનભર માયારહિત રહ્યાં. પવિત્ર આત્મપ્રવૃત્તિમાં રહીને સ્વ-પરનું (પોતાનું અને અન્યનું) કલ્યાણ કર્યું. આ પ્રમાણે ભગવાને નિઃસ્પૃહભાવથી સર્વ સહન કર્યું. આત્મગુણોને પ્રગટ કર્યા, બીજા મુનિઓએ પણ એ જ પ્રમાણે વર્તવું જોઇએ એમ સુધર્મા સ્વામીએ પોતાના શિષ્ય જમ્બૂ સ્વામીને ફરમાવ્યું છે—

આચારંગ પ્ર. અ. ૯. ૩. ૪.

પ્રિય પાઠકો! ભગવાન મહાવીર સ્વામીનું ત્યાગમય, તપમય, સંયમવાળું, સહન શીલતાવાળું જીવનચરિત્ર ઘણું જ વિસ્તારવાળું છે. અહીં તો નામનો જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. એમના જીવનમાં એક પણ એવો પ્રસંગ બન્યો નથી કે જે દોષિત-દોષવાળો હોય! અર્થાત્ કોઇપણ પ્રકારના દોષ વિના, સંયમ પાળી સંપૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય અને મોક્ષની તેમણે પ્રાપ્તિ કરી. શાસ્ત્રકારોએ લખ્યું છે કે:

સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ—

“ तस्स णं भगवंतस्स अणुत्तरेणं नाणेणं, अणुत्तरेणं दंसणेणं, अणुत्तरेणं चरित्तेणं, अणुत्तरणं आलएणं, अणुत्तरेणं विहारेणं, अणुत्तरेणं विरिएणं, अणुत्तरेणं अज्जवेणं,

अणुत्तरणे मद्दवेणं, अणुत्तरेणं लाघवेणं, अणुत्तराए खंतीए, अणुत्तराए मुत्तीए, अणुत्तराए गुत्तीए अणुत्तराए तुट्ठीए अणुत्तरेणं सच्चसंजमतव सुचरिअ सोवचिअ फलनिव्वाण-मग्गेणं, अप्पाणं भावेमाणस्स दुवालस संवच्छराइं विइक्कंताइं। तेरसमस्स संवच्छरस्स अंतरा वट्टमाणस्स, जे से गिम्हाणं दुच्चे मासे चउत्थे पक्खे वइसाह सुद्ध तस्सणं वइसाहसुद्धस्स दसमीपक्खेणं पाईणगामिणीए छायाए पोरिसीए अभिनिविट्ठाए पमाणपत्ताए, सुव्वएणं दिवसेणं विजएणं मुहुत्तेण जंभियगामस्स नगरस्स बहिआ उज्जुवालियाए नईए तीरे वेयावत्तस्स चेइअस्स, अदूरसामंते सामागमस्स गहावइस्स कट्ठकरणंसि सालपायवस्स अहे-गोदोहिआए उक्कुडिअनिसिज्जाए आयावणाए आयावेमाणस्स छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणंज्झाणंतरियाए वट्टमाणस्स अणंते अणुत्तरे निव्वाघाए निरावरणे कसिणे पडिपुन्ने केवलवरनाणदंसणे समुप्पन्ने ॥

कल्पसूत्र तथा आचारंग द्वि. अ. २४

ભાવાર્થ—ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે દિવસથી સંસાર વ્યવહારનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી તે દિવસથી અને મહામોહ, અજ્ઞાન, અવિદ્યાને દૂર કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તે ઘડીથી, એ પ્રતિજ્ઞા અનુસાર અનુત્તર કોટિના વાસ્તવિક આત્મિક જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સ્થાન, વિહાર, પરાક્રમ (ઉદ્યમ-પુરુષાર્થ) આર્જવ (સરળતા) કોમળતા, લાઘવતા, ક્ષમા, નિર્લોભતા, ગુપ્તિ (મન, વચન, કાયાના યોગોને આત્માની સાથે રોકવા તે) સંતોષ, સત્ય, સંયમ,

એ બધાનું યથાયોગ્ય આચરણ કર્યું; એ બધાનું પરિણામ ફળ મોક્ષ છે.

(सावचिअफलनिव्वाणमग्गेणं–सोपचयं––पुष्टं फलं मुक्तिलक्षणं यस्य एवं विधो परिनिर्वाणमार्गो रत्नत्रयरूपस्तेनैमुक्तेन सर्वगुणसमहेन)

ઉપરોક્ત સર્વ સાધનો મારફત, પોતાના આત્માની સાથ, એકીકરણ કરતાં (તાદાત્મ્ય સાધતાં) સાડા બાર વર્ષ, પંદર દિન પસાર થતાં, ગ્રિષ્મઋતુના બીજા મહિના વૈશાખ સુદ દસમના ચંદ્રની સાથ, ઉત્તરા ફાલ્ગુની નક્ષત્રનો યોગ થતાં, પ્રમાણયુક્ત સુવ્રતક દિન વિજય મૂહૂર્તના પાછળના દિવસના રોજ ભગવાન અન્નપાણી રહિત, બે દિનના ચૌવિહાર તપથી યુક્ત હતા. જૃંભિકા નગરની બહાર, ઋજુબાલિકા નામની નદીના કિનારે, વ્યાવૃત્ત નામના પુરાણા યક્ષ–મંદિરની પાસે, શ્યામક નામના કાસ્તકારના ક્ષેત્રમાં, શાલીવૃક્ષની નીચે, ઉત્કુટ આસન પર બેસીને સૂર્યનો તડકો (જ્યારે ભગવાન) અનુભવતા ને શુકલધ્યાનમાં લીન હતા ત્યારે (ભગવાનને) મોહકર્મનાં અંકૂરોનો નાશ કરનાર, આવરણરહિત, અનંત, સર્વશ્રેષ્ઠ, સંપૂર્ણ કેવલજ્ઞાન, કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયાં.

કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા બાદ મહાવીર સ્વામી, જિન ભગવાન કહેવાયા. સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, દેવસહિત મનુષ્ય, ત્રણે લોકમાં ચરાચર પ્રાણીઓનાં રૂપી ને અરૂપી (ભાવોમાં જે પર્યાય છે), એ તમામ પર્યાયોને જાણવાવાળા, દેખવાળા (સમજવાવાળા) બન્યા. સર્વ લોકમાં, સર્વ જીવોની

ગાગતિ, ગતિ, આયુસ્થિતિ, જન્મ, મરણ, મનોમાનસિક વેચારણા (તર્ક) કરેલાં કર્મો, ભોગવેલાં કર્મો, ગુપ્ત કર્મો, ગટ કર્મો, જે જે કાળમાં, મન, વચન, કાયાયોગ, વર્તમાન સર્વલોકના સર્વ જીવોના સર્વ ભાવ જાણતાં, દેખતાં, ભૂમંડળમાં વિચરવા લાગ્યા.

કેવળજ્ઞાન થયા બાદ, ભગવાન મહાવીર સ્વામી, દેવ નનુષ્યોમાં, પૂરેપૂરી છૂટથી ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. એમનો ઉપદેશ મુખ્યતઃ એમ હતો કે-જીવો કર્મમાં કેમ બંધાય છે અને કર્મોથી કેમ છુટી શકે છે. કર્મબંધનનું કારણ મિથ્યાત્વ, અવ્રત (છકાય જીવોની હિંસા કરવી, પાંચ ઈંદ્રિયો અને મનના વિષયોને વશ રહેવું) પ્રમાદ, કષાય અને યોગ, આ મુખ્ય પાંચ આશ્રવોના કારણે જીવ કર્મ બાંધે છે અને જન્મમરણનાં અનંત, અસહ્ય દુઃખ સહન કરે છે. સમ્યકત્વ, વ્રત, અપ્રમાદ, અકષાય, અને અયોગ (અંશેગ શુભયોગ) એનાથી નવીન કર્મો બંધાતાં નથી, પરંતુ રોકાય છે. સંયમ અને તપથી, બધા કર્મનો નાશ કરી, જન્મ, જરા, મૃત્યુના દુઃખથી (જીવ) મુક્ત બને છે. અજર, અમર પદ પામીને અનંત જ્ઞાન સહિત, અનંત વાસ્તવિક સુખનો (જીવ) ભોક્તા બને છે.

આથી ભગવાને જે પરમાર્થરૂપ વાણી કહી છે, તેને ગણધરોએ દ્વાદશાંગરૂપ સિદ્ધાંતોમાં ગ્રંથસ્થ કરી છે. પ્રભુ વીતરાગની વાણી સર્વ દોષોથી પર છે. એમાં જે તત્ત્વ કહેવામાં આવ્યું છે તે પૂર્ણ અનુભવથી કહેવામાં આવ્યું છે, એ નિઃસંશય છે. એનું આરાધન, પાલન કરીને અનંત-જીવ, સંસારસમુદ્રને પાર કરી ગયા છે અને આજ પણ એવી આરાધના કરી કેંક જીવો સંસારસમુદ્રને પાર કરે છે.

એ બધાનું યથાયોગ્ય આચરણ કર્યું; એ બધાનું પરિણામ ફળ મોક્ષ છે.

(सात्तचिअफलनिव्वाणमग्गेणं–सोपचयं––पुष्टं फलं मुक्तिलक्षणं यस्य एवं विधो परिनिर्वाणमार्गो रत्नत्रयरूप-स्तेनैमुक्तेन सर्वगुणसमहेन)

ઉપરોક્ત સર્વ સાધનો મારફત, પોતાના આત્માની સાથ, એકીકરણ કરતાં (તાદાત્મ્ય સાધતાં) સાડા બાર વર્ષ, પંદર દિન પસાર થતાં, ગ્રિષ્મઋતુના બીજા મહિના વૈશાખ સુદ દસમના ચંદ્રની સાથ, ઉત્તરા ફાલ્ગુની નક્ષત્રનો યોગ થતાં, પ્રમાણયુક્ત સુવ્રતક દિન વિજય મૂહૂર્તના પાછળના દિવસના રોજ ભગવાન અન્નપાણી રહિત, બે દિનના ચૌવિહાર તપથી યુક્ત હતા. જૃંભિકા નગરની બહાર, ઋજુબાલિકા નામની નદીના કિનારે, વ્યાવૃત્ત નામના પુરાણા યક્ષ–મંદિરની પાસે, શ્યામક નામના કાસ્તકારના ક્ષેત્રમાં, શાલીવૃક્ષની નીચે, ઉત્કુટ આસન પર બેસીને સૂર્યનો તડકો (જ્યારે ભગવાન). અનુભવતા ને શુકલધ્યાનમાં લીન હતા ત્યારે (ભગવાનને) મોહકર્મનાં અંકૂરોનો નાશ કરનાર, આવરણરહિત, અનંત, સર્વશ્રેષ્ઠ, સંપૂર્ણ કેવલજ્ઞાન, કેવળ-દર્શન ઉત્પન્ન થયાં.

. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા બાદ મહાવીર સ્વામી, જિન ભગવાન કહેવાયા. સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, દેવસહિત મનુષ્ય, ત્રણે લોકમાં ચરાચર પ્રાણીઓનાં રૂપી ને અરૂપી (ભાવોમાં જે પર્યાય છે), એ તમામ પર્યાયોને જાણવાવાળા, દેખવા-ળા (સમજવાવાળા) બન્યા. સર્વ લોકમાં, સર્વ જીવોની

નાર, મમત્વ રાખનાર જૈનશ્રમણ શ્રમણી બને છે એવું વિરુદ્ધ વિધાન ભગવાન મહાવીર સ્વામીની વાણીમાં કદાપિ મળશે નહિ.

હા. એ ખરું કે છદ્મસ્થતાના કારણથી છદ્મસ્થોને કોઈ કોઇ તત્ત્વ સમજવામાં આવતાં નથી. તેઓ વિપરીત સમજે છે. અને એથી, અનેક પ્રકારની ભ્રાન્તિ પેદા થાય છે. પોતે ખુદ ભ્રાન્ત બનીને, બીજામાં તેઓ ભ્રાન્તિ ફેલાવે છે. કમળો થયેલ માણસ, બીજી વસ્તુને પણ પીળી જુએ અને તે સમજે કે બધી વસ્તુઓ પીળી જ છે. કમળાવાળાને એમ જણાવાનું કારણ તેનો રોગ છે–એનો આત્મા નહિ. જ્યારે તે રોગી કોઇ ઔષધિ કે સારા વૈદ્યની ચિકિત્સાથી સાજો બને ત્યારે તેને પોતાની ભૂલ સમજાય છે. પછી તે સફેદ વસ્તુને સફેદ જ જુએ છે. આજ પ્રમાણે મહાપુરૂષોના સિદ્ધાંતો સમજવા અંગે છે. એ સિદ્ધાતોને સમજવા માટે વાસ્તવિક સમદૃષ્ટિને ધારણ કરી, અર્થાત્ પોતાની દૃષ્ટિને સમ બનાવીને જો બધું જોવું, સાંભળવું વાંચવું, કહેવું, એમ કરવાથી યથાતથ્ય સત્ય મળશે. અથવા તેઓ સત્ય સત્ય જ સાંભળશે, સત્ય જ કથન કહેશે અને સત્ય જ ગ્રાહ્ય કરશે–અસત્યને નહિ.

અથવા જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યા છે, તેઓ કમળાના રોગીઓની જેમ સત્ય વસ્તુઓને, પોતાની માન્યતા મુજબ અસત્ય જુએ છે, સાંભળે છે, વાંચે છે, અને કહે છે. આચરણ પણ તેવું જ કરે છે. કહ્યું છે કે–

"एयाइं मिच्छदिट्ठिस्स मिच्छित्तपरिग्गहियाइं, मिच्छा-

सुय, एयाइं चेव सम्मदिट्ठिस्स सम्मत्तपरिग्गहियाइं सम्मसुयं, अहवा मिच्छादिट्ठस्स त्ति एयाइं चेव सम्मसुयं कम्हा ? सम्मत्तहेउत्तणओ, जम्हा ते मिच्छदिट्ठिया तेहिं चेव सगएहिं चोइया समाणा केइ सपक्खदिट्ठिओ चयंति ”

(नन्दीसूत्र श्रुतज्ञानाधिकार)

ભાવાર્થ—ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ કહેલ, આચારંગ આદિ દ્વાદશાંગી, એને (એ સૂત્રો કે શાસ્ત્રને) મિથ્યા દૃષ્ટિથી વાંચે, સાંભળે તો તે સૂત્રો મિથ્યા માલમ પડશે અને તેઓ મિથ્યાત્ત્વને ગ્રહણ કરીને, મિથ્યાત્ત્વને જ પુષ્ટ, બળવાન બનાવશે. જેમ–ત્રિદોષની બિમારીવાળાને પૌષ્ટિક દૂધ, ઘી વગેરે પદાર્થ એને પાગલપણાની બિમારીઓને વધારે છે કારણકે બળવાન પ્રકૃતિનો ગુણ કદાપિ જતો નથી. અને અજ્ઞાનીઓએ બનાવેલ જેવા તેવા સિદ્ધાંતો, સૂત્રરૂપ વાણીને સમ્યગ્ દૃષ્ટિથી, સમ્યગ્ બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરવામાં આવે, વાંચવામાં આવે અને સાંભળવામાં આવે તો તેમને તે (સૂત્રો) સમસૂત્રો જ માલમ પડશે અને તેઓ સમ્યક્ત્ત્વને જ ગ્રહણ કરશે. સમ્યગ્ દર્શન પુષ્ટ અને બલવાન બનાવશે. જેમ નીરોગી માણસ, જેવા તેવા હલકા, લૂખા ખોરાકથી (ખોરાક ખાવાથી) પણ બલ વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે તે પ્રમાણે જ સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા માણસને વિશે સમજવું.

મિથ્યાત્ત્વ મોહનીય કર્મના ઉદયથી, અનાત્મ તત્ત્વમાં આત્મતત્ત્વની શ્રદ્ધા કરવી તેને મિથ્યાત્ત્વ કહે છે. એ દ્વારા જોનાર વ્યક્તિને ‘ મિથ્યાદૃષ્ટિ ’ દૃષ્ટિવાળાની સંખ્યા અનંત છે.

તેમાં, કાર્યનાં કારણના ઉપચાર કરી, કેટલાક ભેદ નીચે બતાવવામાં આવ્યા છે.

" अभिग्गहिं अमणाभिग्गहं च तह अभिनिवेसिअं चेव ।
संसइ अमणाभोगं, मिच्छितं पंचहा एअं ॥ १ ॥

૧–અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ–તત્ત્વની પરીક્ષા કર્યા વિના જ પક્ષપાતપૂર્વક, એક સિદ્ધાંતનો આગ્રહ કરવો અને અન્ય પક્ષનું ખંડન કરવું, તેને ' અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ ' કહે છે.

૨ અનભિગ્રહક મિથ્યાત્વ–ગુણ દોષની પરીક્ષા કર્યા વિના જ બધા પક્ષોને બરોબર (સરખા, સમાન) સમજવા તેને " અનભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ " કહે છે.

૩ અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ–પોતાના પક્ષને અસત્ય જાણવા છતાં પણ, એની સ્થાપના માટે દુરભિનિવેશ (દુરાગ્રહ–હઠ) કરવો–સેવવો–એને " અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ " કહે છે.

૪ સાંશયકિ મિથ્યાત્વ–આ સ્વરૂપનો દેવ હોવા અને બીજા સ્વરૂપના આ પ્રકારના ગુરુ કે ધર્મ (વસ્તુ સ્વભાવ ધર્મ) ના વિષયમાં સંદેહશીલ બનવું તેને " સાંશયિક મિથ્યાત્વ " કહે છે.–' संकासमत्तनासइ ' सशयात्माविनश्यति इति वचनात् ।

૫–અનાભોગિક મિથ્યાત્વ–વિચાર શૂન્ય પ્રાણીઓનું તથા વિશેષ જ્ઞાન વિકલ જીવોનું, જે મિથ્યાત્વ હોય છે તેને " અનાભોગિક મિથ્યાત્વ" કહે છે. આવા મિથ્યાત્વોથી જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યા બની છે તેઓ तत्तत्=તે તે નામવાળા મિથ્યા દૃષ્ટિઓ છે.—

"दसविहे मिच्छत्ते, पणत्ते तं जहा–१ अधम्मे धम्मसण्णा, २ धम्मे अधम्मसण्णा, ३ अमग्गे मग्गसण्णा ४. मग्गे अमग्गसण्णा, ५ अजीवे सुजीवसण्णा, ६ जीवेसु अजीवसण्णा, ७ असाहुसुसाहुसण्णा, ८ साहुसु असाहु. सण्णा, ९ अमुत्तेसु मुत्तसण्णा, १० मुत्तेसु अमुत्तसण्णा"

ठाणा० १०.

૧. હિંસાદિક અધર્મમાં ધર્મની શ્રદ્ધા કરવી. ૨. અહિંસાદિ ધર્મમાં અધર્મની શ્રદ્ધા કરવી. ૩. સંસારના માર્ગમાં મોક્ષ માર્ગની શ્રદ્ધા કરવી. ૪. મોક્ષ માર્ગમાં સંસાર માર્ગની શ્રદ્ધા કરવી. ૫. પાંચભૂતાદિ અજીવમાં જીવની શ્રદ્ધા કરવી. ૬. ઉપયોગ લક્ષણોવાળા જીવોમાં અજીવની શ્રદ્ધા કરવી. ૭. અસાધુમાં સાધુની શ્રદ્ધા કરવી. ૮. સાધુમાં અસાધુની શ્રદ્ધા કરવી. ૯. આઠ કર્મોથી અમુક્તમાં (અજર, અમર) ની શ્રદ્ધા કરવી. ૧૦. મુક્તમાં અમુક્તની શ્રદ્ધા કરવી. આ રીતે દસ પ્રકારના મિથ્યાત્વ છે.

"मिच्छदिट्ठि नियमा उवइट्ठं पवयणं न सद्दहइ ।
सद्दहइ असब्भावं उवइट्ठं वा अणुवइट्ठं ॥ १ ॥

ગુરુદેવે કહેલ પ્રવચનના ઉપદેશને નિશ્ચયરૂપથી શ્રદ્ધાથી નહિ જોવા, ગુરુકૃત પ્રવચન, ઉપદિષ્ટ હોય, યા અનુપદિષ્ટ હોય તેમાં અસદ્‌ભાવ (થોડી શ્રદ્ધા કરવી, અધિક શ્રદ્ધા કરવી યા વિપરીત શ્રદ્ધા કરવી, એ પ્રકારનું પ્રરૂપણ કરવું) ની શ્રદ્ધા દાખવવી તે મિથ્યાદૃષ્ટિ સ્વભાવ છે.

આ પચીસ પ્રકારના મિથ્યાત્વથી સંશય થાય છે. અને સત્ય તત્ત્વ સમજાતું નથી.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

સંશય કેમ ઉઠે ?

માનવને તત્ત્વ વિષયક સંશય થાય એ સ્વાભાવિક છે. તો પછી સાધારણ માણસની શી વાત કરવી ? પરંતુ લોકોત્તર પુરુષ, ભાવિમાં થનાર તીર્થંકર આદિને પણ, વિચિત્ર સ્વભાવવાળા જગતનું વાતાવરણ જોઈને, સાંભળીને, સંશય થાય છે, એનું નિવારણ કરવા વાસ્તે, તે લોકો સત્ય તત્ત્વની ખોજ માટે, તમામ આપાત રમણીય વિષયોના, તથા વિષયોની સાથે સંબંધ રાખનાર કુટુંબ પરિવારના અને વિષયોના ઉત્પાદક વાતાવરણ અભ્યાસ, અધ્યાસ, સંસ્કારોનો પરિત્યાગ કરીને, એની ખોજમાં (આત્માની ખોજમાં) લાગી જાય છે–લીન થઈ જાય છે–એનું નામ જ " સંસાર ત્યાગ " સંયમ. એમ કરવામાં તેઓને સ્વ–પરનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે. અને એમને કોઈ પ્રકારની શંકા રહેતી નથી તથા ન કોઈ નવી (શંકા) ઉત્પન્ન થતી. એ માટે એમની વાણીને પૂર્ણ પ્રામાણિક ગણવામાં આવી છે. એમણે કહેલા સિદ્ધાંતોને ' અત્થાગમ ' કહેવામાં આવે છે. તીર્થંકરોથી પ્રથમ નિર્ણય કરનાર ગણધરોને, તત્ત્વોના વિષયોમાં સંશય થાય છે; અને ત્યારથી તેઓ તેમનાથી યોગ્ય રીતથી નિર્ણય કરી લે છે. તેનું પૂર્ણતયા યથાશક્તિ મનન, નિદિ-

ધ્યાસ કરીને તેઓ નિઃસંશય બને છે. એ ગણધરો દ્વારા ગુંથાયેલ સૂત્રરૂપ વાણીને "સુત્તાગમ" કહે છે. અર્થાત્ તે સૂત્રરૂપ આગમ છે.

ગણધરોના શિષ્યોને ગણધર દ્વારા મળેલ, તત્ત્વજ્ઞાન સ્વરૂપ સૂત્રાર્થને "તદુભયાગમ" કહે છે અર્થાત્ ગણધરોના શિષ્યોને પણ કોઇવાર સંશય થાય છે, અને એનો નિર્ણય ગણધરદેવ સૂત્રાર્થ વડે કરે છે. એથી શિષ્યનું જ્ઞાન, તદુ-ભયાગમ, કહેવાય છે.

આગમ ત્રણ પ્રકારના છે. ૧. આત્માગમ, ૨ અનન્ત-રાગમ, ૩ પરંપરાગમ.

૧. તીર્થંકરોનું અર્થાગમ 'આત્માગત' છે. ગણધરોનું સૂત્રાગમ એમને માટે આત્માગમ છે.

૨. સ્વયં આત્માગમધારી પુરુષોથી પ્રાપ્ત થનાર-આગમ -જ્ઞાન અનન્તરાગમ છે. એથી ગણધરોને માટે અર્થાગમ અનંતરાગમ છે. જમ્બૂસ્વામી આદિ ગણધરોના શિષ્યોને માટે સૂત્રાગમ અનંતરાગમ છે.

૩. જે સાક્ષાત્ આત્માગમધારી પુરુષોથી પ્રાપ્ત ન થયું હોય, પણ એમના શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિ પરંપરાથી આવેલ હોય તે "પરંપરાગમ" છે—જેમ જંબુસ્વામી આદિ-ગણ-ધર શિષ્યોને માટે "અર્થાગમ" 'પરંપરાગમ' રૂપ છે; તથા એમની બાદ સર્વને માટે સૂત્ર તેમજ અર્થરૂપ બન્ને પ્રકારના આગમ "પરંપરાગમ" છે.

— અનુયોગદ્વાર

આત્માગમિઓને એમના આગમોમાં સંશય હોતો નથી. હવે વાત રહી પરંપરાગમની. એના બે ભેદ છે. (૧) સૂત્રાગમ ઉપલબ્ધ અને ૨ સૂત્રાગમ અનુપલબ્ધ. એ બન્નેના તત્ત્વ વિચારવામાં સંશય થાય છે. સૌથી પ્રથમ ઉપાય એ છે કે તત્ત્વને જાણીને, ગુરુ પાસેથી યોગ્ય ખુલાસો લેવો. આ સૌથી સરળ અને સુગમ રસ્તો છે. બીજો ઉપાય પુસ્તકારૂઢ તત્ત્વજ્ઞાની સૂત્રાવલી છે. આ ઉપાય સાધન–સંપન્ન હોવાથી સરળ અને સુગમ પણ છે. સાથે સાથે તે જેટલો સરળ ને સુગમ છે તેટલો જ તે વિષમ ને દુર્ગમ પણ છે. પુસ્તકારૂઢ તત્ત્વજ્ઞાન સરળ અને સુગમ ક્યારે બને? અને કોને માટે? એનો જવાબ એ છે કે જે સાચો–આત્માર્થી જિજ્ઞાસુ છે તે શ્રદ્ધા, વિશ્વાસથી નિર્ણય કરી, સંશયનો નાશ કરી, નિઃસંશય તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે.

(ક) આ સૂત્રનો મૂળ કથક (કહેનાર) કોણ છે (ખ) શા માટે કહ્યું (ગ) કોને કહ્યું (ઘ) કોણે પૂછયું (ચ) શા માટે પૂછયું (છ) શું કારણ હતું (જ) પ્રશ્નકાર ને સમાધાનકારનો દેશ (ક્ષેત્ર) ને કાળ કયા હતા (ઝ) પ્રશ્નકર્તા તથા સમાધાનકર્તાનું ભાષાજ્ઞાન કેવું હતું (ઞ) એમની ભાષા, સૂત્રબદ્ધ ક્યારે ને કઈ ભાષામાં થઈ (ટ) તેનું ભાષાન્તર થયું હોય તો કઈ ભાષામાં, કેટલા વર્ષ બાદ, કયા દેશ (ક્ષેત્ર) માં, ભાષાન્તર કરવાનું કારણ શું? ભાષાન્તર કરનારને કયા વિષયનું કેટલું જ્ઞાન હતું? એ જ્ઞાન કયા ગુરુની પાસેથી, કયા ભાવથી સંપાદન કર્યું? આમ પૂર્વાપરનો વિચાર કરીને નિર્ણય કરે તો, આજની કોઈપણ વ્યક્તિ, સંશય મિટાવવા ચાહે તો જરૂર પુસ્તકારૂઢ સૂત્રાવલીથી નિઃસંશયી

બની શકે; અને એ ઉપાય પણ સરળ ને સુગમ નીવડે.

ઉપરોક્ત વાતો પરત્વે દુર્લક્ષ સેવીને પુસ્તકારૂઢ સૂત્રાવલી વાંચીને સંશયહીન બનવા ચાહે તો તેને માટે આ ભારે વિષમ ને દુર્ગમ બને છે. સંશયહીન બનવાને બદલે તે બમણો સંશયવાળો બને છે અને અનેકને તે સંશયવાળા બનાવે છે. પરિણામે સત્ય સિદ્ધાંતનો ઊંધો અર્થ કરી ભોળી અનભિજ્ઞ પ્રજાને શ્રદ્ધાહીન, ધર્મહીન ને નાસ્તિક બનાવે છે.

પૂર્વ ઈતિહાસ જોવાથી એ સાબિત થાય છે કે— અનેક મત, પંથ, સંપ્રદાય, દર્શન જોવામાં આવે છે. સત્ય ધર્મ (તત્ત્વ) ના નામે મિથ્યાધર્મ (તત્ત્વ) નો પ્રચાર કરવામાં આવે છે. એથી પ્રતિદિન નવા નવા મતમતાન્તરની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. ધર્મના નામે અનેક પ્રકારના કલેશ વૃદ્ધિ પામે છે. સંસાર પરિવર્તનશીલ હોવાથી, મનુષ્યોના ભાવ, ભાષાનું પણ, કોઈને કોઈ તરહથી હાનિ વૃદ્ધિરૂપ પરિવર્તન પામ્યા જ કરે છે.

મહાપુરુષોની તત્ત્વરૂપ વાણીની અભિવૃદ્ધિ (વાણીનો ફેલાવો) થાય, એવા આશયથી વક્તા વ્યાખ્યાન કરે છે, અને વિદ્વાન લેખક સૂત્રબદ્ધ તત્ત્વોનો અર્થ વા ટીકા કે ભાષ્ય બનાવીને પ્રચાર કરે છે. અલબત્ત મૂળગ્રંથકારનો આશય યથાર્થ બતાવવામાં, મૂળ લેખક ગુરુપરંપરાગમ ગુરુમુખથી મૂળસૂત્રદ્વારા જેટલી સફળતા મેળવે તેટલી સફળતા આ અર્થકાર, ટીકાકાર કે ભાષ્યકારને મળતી નથી; તો પણ કેટલેક અંશે ફાયદાકારક તો જરૂર તે નીવડે છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

ધર્મના મૂળ સિદ્ધાંત અચળ છે.

ધાર્મિક મુખ્ય સિદ્ધાંતોની (તત્ત્વોની) ચર્ચા કરતાં પહેલાં, વાદી અને પ્રતિવાદી, બન્નેએ નીચેની વાતનો અવશ્ય સ્વીકાર કરવો જોઈએ એમ કરવાથી સિદ્ધાંતકારોનું રહસ્ય (હાર્દ) સમજવામાં વાર લાગે નહિ. અને સર્વ પ્રકારના સર્વ સુખરૂપ ઈષ્ટ ફળની પ્રાપ્તિ થાય. ધર્મના મૌલિક સિદ્ધાંત વાંચવાનો સમય પર વિચાર કરતાં પોતાની સ્થૂળ દૃષ્ટિથી જો વિરૂદ્ધ માલુમ જણાય તો પાઠકને, વિચારકે અને લેખકે આ રીતે વિચાર કે સમાધાન કરવું જોઈએ કે જેથી મૂળભૂત વિચારોનું ખંડન ન થાય બલ્કે મંડન થાય અને એ સિદ્ધાંતોને મજબુતી મળે-સિદ્ધાંતો વધુ દૃઢ બને.

ન્યાયકારોનું સર્વસામાન્ય સૂત્ર (મત) એમ છે કે

"व्याख्यान तो विशेषप्रतिपत्तिर्न हि सन्देहाद लक्षणम् "

અર્થાત્-શાસ્ત્રના અર્થમાં જ્યાં સંશય ઉત્પન્ન થાય ત્યાં શ્રેષ્ઠ પુરૂષોદ્વારા કહેવાયેલ અર્થથી (વ્યાખ્યાનથી) વિશેષ અર્થનો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. કોઈને શાસ્ત્રીય બાબતોમાં

રીતે વિરુદ્ધ ન બને એ રીતથી કરવું જોઇએ (સમજવું જોઇએ). આ પ્રકારનાં લખાણુ ઘણાં છે અને એ બધાં અહીં ઉતારી શકાય તેમ છે પણ બુદ્ધિમાનો માટે એક ઈશારો, સૂચન જ બસ છે. તેમને અધિક કહેવું જરૂરી નથી.

અમે આ લેખમાં આગળથી જ જણાવી દીધું છે, છતાં પણ ફરીવાર જણાવીએ છીએ કે 'પ્રત્યેક ધર્મ સંસ્થાપક (ધર્મપ્રવર્તક)નું જે મોક્ષદાયી, અચલ અને શાશ્વત સિદ્ધાંત રૂપ વચન છે, તે ત્રણે કાળમાં એક જ સરખું રહે છે. એ સિવાયના અન્ય વચન, સમયના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવને લક્ષમાં લઇને જે કહેવાય છે અને તે ઘણાં લાંબા સમય બાદ, એ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવો બદલી જવાથી, વર્તમાન કાળના દ્રવ્ય, ક્ષેત્રાદિની સાથે અનુસંધાન કરવામાં ન આવે તો બદલાઈ જાય છે. આમ બને તો તે વેળા શું કરવું ? એ વેળા આ નિયમને છોડવો નહિ કે, એના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને લક્ષયમાં રાખીને વચન સમજવું અને એનો એ રીતે અર્થ કરવો. અને એમ કરતાં, કોઈ વાર બરોબર અર્થ ન બેસે તો એમાં આપણી બુદ્ધિની ન્યૂનતા સમજવી, અને મૌન સેવવું. કિન્તુ મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનો ઘાત (અનર્થ) થાય એવો અર્થ કરવો નહિ–સમજવો નહિ, એ વેળા નીચેના મહાવાક્યને વારંવાર યાદ કરવું—

" तमेव सच्चं णिस्संकं, जं जिणेहिं पवेइयं " ...

જીનેશ્વર ભગવાને જે ફરમાવ્યું છે તે સત્ય છે, નિઃશંક છે.

" सम्मदिट्ठि जीवो, उवइट्ठं पवयणं तु सद्दहइ "

સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ તે છે કે જે જીનેશ્વર ભગવાને જે કહ્યું છે તે પર શ્રદ્ધા કરે છે.

ધર્માનંદ કૌસામ્બીના વિચારો

પ્રિય પાઠક વૃન્દ ! હવે આપની સમક્ષ એ ચર્ચા આવે છે કે જેને માટે આ બધું લખવું પડયું છે. આપ પાછલા પ્રકરણો અને હવે પછીનાં પ્રકરણોનો ધ્યાનપૂર્વક અભ્યાસ કરશો ને એમાં કરાયેલ તત્ત્વની ચર્ચાનો યથાર્થ મર્મ સમજશો તો આપને સત્ય વસ્તુ શું છે એનો સમગ્ર ને સાચો ખ્યાલ આવશે, એ વિશે અમને સહેજ પણ શંકા નથી.

મારા આત્મબંધુ બુદ્ધાનુયાયી ધર્માનંદ કૌસામ્બીજીએ, વૃદ્ધાવસ્થામાં " ભગવાન બુદ્ધ " એ નામની એક ચોપડી મરાઠી ભાષામાં લખી છે. એ ચોપડીના ઉત્તરાર્ધ વિભાગમાં પ્રકરણ ૧૧ માં " માંસાહાર–બુદ્ધ ભગવાનનો માંસાહાર" લખવામાં આવ્યું છે કે—

मराठी—परिनिर्वाणाच्या दिवशीं बुद्ध भगवंतानें चुन्द लाहाराच्या घरीं डुक्कराचें मांस खाल्लें आणि आजकालचें बौद्ध भिक्षु देखील कमीजास्त प्रमाणानें मांसाहार करतात, तेव्हां असा प्रश्न उपस्थित होतो कि अहिंसेला परमधर्म समजणाऱ्या बुद्धाचें आणि त्याच्या अनुयायांचें वर्तन क्षम्य काय ? या प्रश्नाची चर्चाकरणें योग्य वाटतें"

भगवान बुद्ध पृ ९५

આનો અર્થ એમ છે કે ભગવાન બુદ્ધે ચુન્દ લુહારને ઘેર સુવર (ભૂંડ)નું માંસ ખાધું અને બુદ્ધના અનુયાયી માંસ ખાય છે. તો પ્રશ્ન એ થાય છે કે 'અહિંસા પરમો-ધર્મ' માનનાર બુદ્ધ અને એમના અનુયાયીઓને માંસ ખાવું યોગ્ય છે?

ભગવાન બુદ્ધ. પૃ. ૯૫.

કૌસામ્બીજી લખે છે કે આ પ્રશ્નની ચર્ચા કરવી યોગ્ય છે. બુદ્ધે સુવરનું માંસ ખાધું એને, બુદ્ધ ઘોષાચાર્યની ટીકાનો આધાર લઈ 'सूकरमद्दव' ઠરાવે છે; અને એના ત્રણ અર્થ કરે છે. ૧ सूकरमद्दव-म्हणजे फार तरुण नव्हे व फार वृद्ध नव्हे, पण जो अगदीं लहान पाराहून थगानें मोठा अशा डुक्कराचें मांस-અર્થાત્ મોટી ઊમરના (વૃદ્ધ) મોટા-સુવરનું માંસ, ૨ सूकरमद्दव-पंच गोरसाने तयार केलेलया मृदु अन्नाचें नांव आहे-અર્થાત્ ગવપાન (દૂધમાંથી) એક વિશિષ્ટ પ્રકારની બનાવેલી એક મિઠાઈનું નામ છે. ૩ सूक-रमद्दव-नावांचे एक रसायन होतें અર્થાત્ એ નામનું એક રસાયન (ધાતુમય દવા) છે. આ સિવાય सूकरमद्दव ના બીજા બે અર્થ કૌસામ્બી કરે છે. એના પ્રમાણ માટે તેઓ उदानमट्ट कथा બતાવે છે.

१. सूकरमद्दव म्हणजे डुकराचें मांस नव्हे, डुकरानी तुडविलेल्यावेळूचा तो मोड અર્થાત્ सूकरमद्दव એટલે વાંસનો અંકુર.

२. दुसरे म्हणतात-डुकरांनीं तुडविलेल्या जागीं उग-

वळेलें अंकुर अर्थात् એક વિશેષ પ્રકારની વનસ્પતિ-ઘાસ.

આમ સૂકરમદ્દવ ના પાંચ અર્થ થયા. ૧. સુવરનું માંસ ૨ પકવાન, ૩ રસાયન ૪ વાંસનો અંકુર, ૫ વનસ્પતિ (વિશેષ પ્રકારની)

કૌસામ્બીજીએ ખૂબ શોધખોળ કરીને, સુવરના માંસનો કંઈ જુદો અર્થ બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ ભૂતકાળમાં બુદ્ધસહિત બુદ્ધઅનુયાયી વર્ગ અને આજનો બુદ્ધવર્ગ પ્રાયઃ માંસાહારી હતો અને છે. આ વાતને છુપી રાખી શકાય તેમ છે જ નહિ. આખરે તેઓ કહે છે કે—

" तथापि भगवान बुद्ध सुकर मांस खात होता, याला अंगुत्तर निकायाच्या पंचक निपातांत आधार मांपडतो, उग्ग गहपति म्हणतो–भदन्त उत्तम डुकराचें उत्कृष्ट रीतिनें शिजवून तयार केलेलें हें मांस आहे, तें माझ्यावर कृपा करून भगवन्तानें ध्यावे "

આનો અર્થ એમ છે કે-ભગવાન બુદ્ધ માંસ ખાતા હતા. 'અંગુત્તર નિકાય' ના પાંચમા નિપાતનો આધાર લઈને કહે છે કે ઉગ્ગ ગૃહપતિ ભગવાન બુદ્ધને પૂછે છે કે- ભગવન્! આ સારા સુવરને સારી રીતે પકાવીને તૈયાર કરેલું માંસ છે, કૃપા કરીને આપ સ્વીકારો. ભગવાન બુદ્ધે તેના પર કૃપા કરીને તે માંસ લીધું અને ખાધું. કૌસામ્બીજીએ આ સાબિતી આપીને બતાવ્યું છે કે બુદ્ધ માંસાહારી હતા અને છે; પરંતુ પ્રશ્નકારનો પૂછવાનો હેતુ તો

એ છે કે–માંસ ખાનાર અહિંસા ધર્મી છે કે નહિ? અથવા અહિંસાધર્મી માંસ ખાઈ શકે કે નહિ? આનો જવાબ સાદો જ મળવો જોઈએ–હા કે ના. અર્થાત્ માંસ ખાનાર અહિંસાધર્મી નથી, અહિંસાધર્મી માંસ ખાઈ શકે નહિ.

પ્રિય પાઠકો! આ પ્રશ્ન આપણને–જૈનોને કદાચ પૂછવામાં આવે કે હે શ્રમણ નિર્ગ્રંથો! માંસ ખાનાર અહિંસાધર્મી છે કે નહિ? અથવા અહિંસાધર્મી માંસ ખાઇ શકે કે નહિ? તો આનો જવાબ કોઈ પણ જૈન આપી શકે કે, ના. માંસ ખાવાનું ચાલુ રાખનાર, અહિંસાધર્મી બની શકે જ નહિ. એવું કદાપિ બની શકે જ નહિ. કેમકે પાછલા પ્રકરણોમાં એ વસ્તુ સ્પષ્ટપણે બતાવવામાં આવી છે કે માંસ ખુદ અનંત–જીવોનો આહાર (પિંડ) છે. અને તે પંચેન્દ્રિયના વધથી પ્રાપ્ત થાય છે. પંચેન્દ્રિયનો વધ કરનાર, અનંત જીવાત્મક માંસને ખાનાર, અહિંસાધર્મી નથી. કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે જૈન ગૃહસ્થ વનસ્પતિ વગેરે પાંચ સ્થાવર કાયનું ભક્ષણ કરે છે તો તે કન્દમૂળ વગેરેનો ભક્ષક (ખાનાર) અહિંસાધર્મી કેમ છે? એનો જવાબ એમ આપી શકાય કે બીનઅપરાધી ત્રસજીવોની, બે કરણ અને ત્રણ યોગથી હિંસા કરવાથી તે નિવૃત્ત હોય છે–આથી તે અહિંસાધર્મી છે. આમ છતાં ખેતી વ્યાપાર વગેરેમાં હિંસા થાય છે. ખાવું પીવું વગેરે વ્યાપારોમાં પાંચ–સ્થાવર કાયની હિંસા થાય છે એ કારણથી તે સંપૂર્ણ અહિંસાધર્મી નથી. તો પણ જૈન ગૃહસ્થ (શ્રાવક–શ્રાવિકા) પોતાની પેટ-પૂર્તિના, (નિર્વાહ માટે) માંસ ન ખાય અને પાંચ ઇંદ્રિયનો

વધ કરે નહિ. કદાપિ જો શ્રાવક માંસ ખાય અને પંચેન્દ્રિયનો વધ કરે તો તે અહિંસાવ્રતી નથી, એ નિઃસંશય છે. એનો વિસ્તૃત અહેવાલ પાછલા પ્રકરણોમાં બતાવવામાં આવ્યો છે. આમ અહિંસાધર્મી માંસ ખાઈ શકે નહિ. (પ્રકરણ ૧૧ મું જુઓ–જૈન ગૃહસ્થ માંસાહારી નથી.)

પ્રિય પાઠકો ! કૌસામ્બીજીએ માંસ ચર્ચાને વિસ્તૃત સ્વરૂપમાં બતાવીને કહ્યું છે કે–જગતમાં અહિંસાધર્મી કોણ છે? (અર્થાત્ અહિંસાધર્મી કોઈ નથી). ઠીક ચાલો ! બુદ્ધ લોકોની માંસ ખાવાની આદતનું લુગડું જૈનો પર ઓઢાડી શકાય છે કે નહીં, આને માટે અહીં તહીં છુપી શોધ ચાલવા લાગી. જૈન સૂત્રોના બિનઅભ્યાસી, નાસ્તિક, કેવળ શુદ્ધ તર્કવાદીએ લખેલ કેટલાંક લખાણો મળ્યાં હશે અને તેવા કહેવાતા જૈન પંડિતો પણ મળ્યા હશે, એ પરથી પ્રકરણ ૧૧માના ૯૭માં પાના પર હિંમત કરી લખી નાખ્યું "जैन श्रमणांचामांसाहार" અર્થાત્ 'જૈનશ્રમણોનો માંસાહાર'. આટલું મથાળું લખીને, કૌસામ્બીજી એ વાત તો કબૂલ કરે છે કે "इतर श्रमण संप्रदायांत जे अत्यंत तपस्वी होते, त्यांत प्रामुख्यानें जैनाची गणना होत असे" એનો અર્થ એમ છે કે બીજા શ્રમણ સંપ્રદાયોમાં જે અત્યંત તપસ્વી હતા, તેમાં સર્વશ્રેષ્ઠ જૈન શ્રમણોનો સમાવેશ થાય છે.

કૌસામ્બીજી સત્યાસત્યને છોડીને, દબાયેલ કંઠથી લખે છે કે—"असें असतां जैनसंप्रदायांतील श्रमण मांसाहार करीत होते. असें आचारांग सूत्रांतील खालील उताऱ्यावरून दिसून येईल" આનો અર્થ એમ છે કે–આવા મોટા

વર્ષે થયો.* આમ અનુમાન કરવામાં આવે છે. પાર્શ્વનાથ ભગવાને ૪૦–૫૦ વર્ષ, જૈન ધર્મનો પ્રચાર કર્યો હોવો જોઇએ.

" याच्या आणि इतरश्रमणसंघनायकांच्या मताचा विचार पुढें करण्यांत येईल, संध्यां या लोकांच्या तपश्चर्येचे प्रकार कोणते होते, हें निर्दिष्ट करणें इष्ट वाटतें कां कीं त्यामुळें तापसांच्या तपश्चर्येचा देखील अल्प स्वल्प बोध होउं शकेल "

કૌસામ્બીજી લખે છે કે એનો અને અન્ય શ્રમણ સંઘોના નાયકોવિશે વિચાર આગળ ઉપર કરવામાં આવશે. અત્યારે તો એ જૈન લોકોની તપશ્ચર્યાના પ્રકારો કેવા હતા, એનો નિર્ણય કરવો ઉચિત ગણાશે; કારણ કે તપસ્વીઓની તપસ્યાનો થોડો ઘણો બોધ તેમ કરવાથી મળી રહેશે.

" श्रमणांच्या तपश्चर्येचे प्रकार अनेक सुत्तांत सांपडतात, पण त्यापैकीं, मज्झिम निकायांतील महासींह नाद सुत्तांत आलेलें तपश्चर्येचें वर्णन विशेष महत्त्वाचें वाटल्यानें त्याचा गोषवारा येथें देत आहे "

કૌસામ્બી લખે છે કે–જૈન શ્રમણોની તપશ્ચર્યાના પ્રકારો અનેક બૌદ્ધસૂત્રોમાંથી મળે છે. એમાં 'मज्झिम निकाय' ના મહા સીંહનાદ સૂત્રમાં આવેલ તપશ્ચર્યાના પ્રકારો બહુ જ મહત્ત્વના માલુમ હોવાથી તેનો સારાંશ માત્ર અત્રે આપવામાં આવે છે.

*પાર્શ્વનાથ અને મહાવીર સ્વામીમાં ૨૫૦ વર્ષનો ગાળો હતો. બુદ્ધથી ભગવાન મહાવીર મોટા હતા.

બુદ્ધ શાસ્ત્ર	જૈન શાસ્ત્ર
१ नागवा रहात असे २ लौकिक आचार पाळीत नसे ३ हातावर भिक्षा घेउन खात असें ४ भदन्त ! इकडे या असें कोणी म्हटलें तर तें एकत नसें ५ भदन्त ! उभा रहा असें कोणी म्हटलें तर तें एकत नसें ६ वसलया ठिकाणीं आणून दिलेच्या अन्नाचा, मलाउद्देशून तयार केलेल्या अन्नाचा, आणि निमंत्रणाचा मी स्वीकार करीत नसें ७ ज्यांत अन्नशिजविलें, त्याच भांडयांतून अन्न आणून दिलें तर. तें घेत नसें ८ दोघें जेवीत असतांना एकानेंउठून दिलेली भिक्षा मी घेत नसें	१–३ " समणे भगवं महावीरे संवच्छरं साहियं मासं चीवरधारी हुत्या तेणं परं अचेलए पाणिपडिग्गाहिए " कल्प. प्र. अ. आचा. ९ उ. १ गा. ४ શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ઈન્દ્ર દ્વારા, દીક્ષાના સમય પર, અપાયેલ વસ્ત્ર, તેર મહીના પહેર્યું અને તે બાદ અચેલ (નગ્ન) રહ્યા, અને તેઓ કરપાત્ર (હાથમાં ભિક્ષા લઈને ખાતા) હતા. ૩ "सव्वत्थ समयं पावं। तमेव उवति कम्म एस महं विवेगे वियाहिए " आ. प्र. अ. ८ उ. १ જૈન શ્રમણ અને શ્રમણનાયકોનો આ વિવેક છે કે–અસંયમીઓના તમામ કાર્યમાં પાપ રહેલ છે; એ માટે અમે લૌકિક આચાર

९ गर्भिणी, मुलाला पाजणारी, किंवा पुरुपार्शी एकांतांत असणारी अशा स्त्रियां कडून भिक्षा घेत नसें

१० मेळयांत आणि जत्रेंत तयार केलेल्या अन्नाची भिक्षा घेत नसे

११ जेथें कुत्रा उभा असेल किंवा माशांची गर्दी आणि गोंगाट असेल, तेथें भिक्षा घेत नसें

१२ मत्स्य, मांस, सुरा वगैरे पदार्थों घेत नसें

१३ एकाच घरांत भिक्षा घेउन एकाच घासांवर मी रहात असें किंवा दोन घासांवर या ममाणें सात दिवस वाढवीत जाऊन सात घास खाउन रहात असें

१४ पळाभरच अन्न घेत असें या ममाणें सात दिवस

છોડીને સંયમ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ, એ અમારો વિવેક (જ્ઞાન) છે.

૪–૫ ગૃહસ્થાદિક ભગવાનને કહે કે હે ભગવાન ! અહીં આવો અને અહીં ઊભા રહો, ત્યારે તેમના વચનનો અનાદર કરીને તે પોતાના સ્વાધ્યામાં–ધ્યાનમાં મસ્ત રહે. अणिसिया बुच्चंति माहुणो इति वचनात्– કોઈથી નિશ્ચય (તાબે) નહિ તે સાચો સાધુ.

६–७ से भिकखू परक्कमेज्जा वा चिट्ठिज्ज वा, निसीएज्ज वा तुयट्टेज्ज वा, सुसाणं सि वा, सुन्ना गारंसि वा. गिरिगुहसि वा. रुक्खमूलंसिवा, कुमारायणाणंसि वा, हुरत्था वा कहिंचि विहरमाणं, तं, भिकखूं उवसंकमित्तु गाहावती बूया " " आउसंतो समणा ? अहं खलु तव अट्ठाए असणं वा पाणं वा,

वाढवीत जाउन सात पळे घेऊन त्यावर निर्वाह करीत असें

१५ एका दिवसा आड जेवीत असें

१६ दोन दिवसा आड जेवीतं असें या प्रमाणें उपासांची मर्यादा वाढवीत जाऊन सात दिवसां आड किंवा पंधरवडयांतून एक दिवस जेवीतं असें

१७ दाढी, मिशा, आणि केस उपटून काढीत असें

१८ उभा राहून तपस्या करीत असें

१९ उघडयाने तपस्या करीत असें

२० अनेक वर्षांच्या धुळीनें माझ्या अंगावर मळाचा थर चढला होता

खाइमं वा. साइमं वा, वत्थं वा, पडिग्गहं कंबलं वा, पायपुच्छणं वा, पाणाइं भूयाइं, जीवाइं सत्ताइं समारब्भसमुद्दिस्स कीयं, पामिच्च अच्छेज्जं, अणिसट्ठं, अभिहडं आहट्टु वेतेमि आवसहं. वा समुस्सिणामि से भुंजइ वसइ" ४०६

आउसंतो समणा! भिक्खु तं गाहावतिं समणं सं संपडियाइक्खे 'आउसंभो! गाहावइ णो खलु ते वयणं परिजाणेभि, जो तुमं मम अट्टाए असणं वा ४ वत्थं वा ४ पाणाइं वा ४ समारम्भ समुद्दिस्स कीयं पामिच्चं अच्छेज्जं अणिसट्ठं अभिहडं आहट्टु वेएसि. आवसहं वा समुस्सिणासि। से विरतो आउसो गाहावती! एयस्स अकरणयाए" ४०७

आचा प्र. अ. २८. उ.

२१ जसा एखादा तिन्दुफवृक्षाचा सोटअनेक वर्षांच्या धुळीनें माखला जातो. तसा माझा देह झाला होता. पण मला असें वाटत नव्हतें कीं, हा धुळीचा पापुद्रा मी स्वतः किंवा दुसऱ्या कोणी तरी हातानें झाडला. अशी माझी रूक्षता होती

२२ एखाद्या भयानक अरण्यांत रहात असें जे कोणी अवीतरागी त्या अरण्यांत प्रवेश करीत, त्यांचा अंगावर कांटा उमा रहावयाचा इतकें तें भयंकर होतें

२३ दिवाळ्यांत भयंकर हिमपात होत असतां भी मोकळ्या जागीं रहात होतों

ભાવાર્થ—મુનિ તથા મુનિનાયક સ્મશાનમાં અથવા અન્યઘરમાં અથવા પર્વતની ગુફામાં, વૃક્ષ નીચે કે કુંભારના ઘરમાં ફરતા હોય, ઊભા હોય, સૂતા હોય અથવા બહાર ક્યાંય પણ વિચરતા હોય અને એમને જોઇને, કોઈ ગૃહસ્થ પાસે આવીને કહે (નિમંત્રણ કરે) —અહો આયુષ્યમન્ ! હું આપને માટે અશન, પાણી, ખાદિમ, સ્વાદિમ, વસ્ત્ર, પાત્ર, કાંબળી, રજોહરણ, પ્રાણીઓનો આરંભ કરીને (હિંસા કરીને) બનાવીને, ખરીદ કરીને, ઉધાર લઇને, કોઈ પાસેથી છીનવીને, બીજાની માલિકીનો, અને મારા ઘર કે જ્યાં મુનિ છે ત્યાંથી આપની સામે લાવી હાજર કરું છું તથા આપને માટે મકાન બનાવું છું, સાફસૂફ કરાવું છું. એ આપ ખાવ, રહો, અને ભોગ કરો. ”

आणि दिवसा जंगलांत शिरत होतों

२४ उन्हाळयाच्या शेवट छया महिन्यांत दिवसा मोकळ्याजागीं रहात असें आणि रात्रीं जंगलांत शिरत असें

२५ स्मशानांत माणसांची हाडें उशाला घेऊन निजत असें

२६ गावंढळ लोक येऊन माझ्यावर थुंकं, लघवी करीत, धूळ फेंकीत, अथवा माझ्या कानांत काड्या घालीत, तथापि त्यांच्या विषयीं माझ्या मनांत कधीं ही पापबुद्धि उत्पन्न झाली नाहीं

" હે આયુષ્યમન્ સાધુઓ! એ મુનિઓએ પોતાના જાનપિછાનવાળા કે મિત્ર ગૃહસ્થોને આ પ્રકારે કહેવું કે, હે આયુષ્યમન્ ગૃહસ્થ! તમારા આ કહેલા નિમંત્રણનો અમે સ્વીકાર કરતા નથી, કબૂલ રાખતા નથી, અને એનું પાલન પણ કરતા નથી. (લઈશું નહિ, ખાઈશું નહિ, રહીશું નહિ) તો પછી, શા માટે અમારે વાસ્તે આરંભાદિક (હિંસા કરીને) કરીને વસ્ત્રાદિની ખટપટ કરો છો? અને મકાન બનાવો છો? હે આયુષ્યમન્ ગૃહસ્થ? આ સર્વ પ્રકારના પાપકાર્ય નહિ કરવા માટે તો અમે ત્યાગી બન્યા છીએ. ૪૦

હે પ્રિય પાઠકો! આ પ્રકારના ગૃહસ્થ, સાધુને માટે બનાવે (ખોરાક, વસ્ત્ર વગેરે) અથવા બનેલા માટે (તૈયાર કરેલ આહાર વગેરે) નિમંત્રણ

२७ सदराखालीं आलेली तपश्चर्या निर्ग्रंथ (जैनसाधु) करीत असत आजलाही केस उपटण्याची उपास, तापास, करण्याचा वगैरे प्रथा त्यांच्यात चालू आहे ।

भगवान बुद्ध पूर्वार्ध–पृ ६६

આપીને કે સામે લાવીને આપે તો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી તથા તેમના અનુયાયી શ્રમણ નિર્ગ્રંથોએ ઉક્ત પ્રકારનો આહાર લેવો નહિ; આ જ એમની ઉત્કૃષ્ટ તપશ્ચર્યા છે.

दुण्हं तु भुंजमाणाणं एगो तत्थ निमंतए ।
दिज्जमाणं न इच्छिज्जा, छंदं से पडिलेहए ।

दुण्हं तु भुंजमाणाणं दोवि तत्थ निमंतए ।
दिज्जमाणं पडिच्छिज्जा, जंत्थे सणियं भवे ॥३८॥

ભાવાર્થ—કદાચ, કોઈવાર બે ગૃહસ્થ ભોજન કરતાં હોય, અને એમાંથી કોઈ એક આદમી (ગૃહસ્થ) સાધુને ભિક્ષા લેવા આમંત્રણ આપે, તો મુનિએ તે આહાર–પાણીની ઈચ્છા નહીં કરવી જોઇએ, કિન્તુ બીજા આદમી (ગૃહસ્થ) ના અભિપ્રાયની રાહ જોવી.

કદાચ, કોઈવાર બે આદમીઓ ભોજન કરતાં હોય અને તે બેય જણા મુનિને ભિક્ષા માટે નિમંત્રણ આપે તો તે સમયે જ (આહાર) એષણિક, નિર્દોષ હોય તો મુનિ તેનો સ્વીકાર કરે. ૪૮

गुव्विणीए उवण्णत्थं, विविहपाण भोअणं ।
भुंजमाणं वि वज्जिजा, भत्तं सेसं पडिच्छए ॥३९॥

सियाए समणट्ठाए, गुव्विणीकालमासिणी ।
उट्ठिया वा निसीइज्जा, निसन्ना वा पुणट्ठाए ॥४०॥

तं भवे भत्तपाण तु, संजयाणं अकप्पिअं ।
दिंतिअं पडिआइक्खे नमे कप्पइ तारिसं ॥४१॥

थणगं पिज्जमाणी, दारगं वा कुमारिअं ।
तं निक्खवित्तुरोअंत आहार पाणभोअणं ॥४२॥

तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पिअं ।
दिंतिअं पडिआइक्खे नमे कप्पइ तारिस ॥४३॥

दश० अ ५ उ. १.

ભાવાર્થ—ભિક્ષાર્થી મુનિ, ગર્ભવતી સ્ત્રીને માટે બનાવેલ જુદા જુદા પ્રકારના ભોજન-પાણીનો, પછી ભલે તે ઉપયોગમાં આવેલો હોય કે આવવાનો હોય, ગ્રહણ કરે નહિ; કિંતુ એનો ઉપયોગ થઈ ગયા બાદ, જો તેમાંથી કંઈક વધે તો તેને તે ગ્રહણ કરે. ૩૯

કોઈ કોઈ વાર એવા પણ પ્રસંગ આવે છે કે શ્રમણ ભિક્ષુકને ભિક્ષા આપવાને વાસ્તે, પૂર્ણ ગર્ભવતી સ્ત્રી ઊભી હોય અથવા બેઠી હોય; એવી સ્થિતિમાં ઇંદ્રિય સંયમી સાધુને માટે એના (ગર્ભવતી સ્ત્રી દ્વારા) અશન, પાણાદિ

ગ્રહણ કરવા ઉચિત નથી. આ કારણથી ભિક્ષા દેનાર તે બાઇને તે કહે કે, આ પ્રકારની ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી મને અકલ્પ્ય છે–(ગ્રહણ કરવા લાયક નથી)–૪૦–૪૧.

ગોદમાં બાળક કે બાળિકા લઈ દૂધ પીવરાવતી (ધવરાવતી) કોઈ સ્ત્રી, તે બાળક કે બાળિકાને રોતું છોડીને ભિક્ષુકને વહોરાવવા માટે ભોજન પાણી આપે તો તે આહારપાણી સંયમીને માટે અકલ્પ્ય (અગ્રાહ્ય) છે. એ માટે દાન કરનાર સ્ત્રીને તે કહે છે કે આ પ્રકારની ભિક્ષા મને અકલ્પ્ય છે (અગ્રાહ્ય) છે. ૪૨–૪૩

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થ સંબંધી કોઈ કાર્ય કરતી હોય તો તેના હાથનું ભોજન લેવું નહિ; આ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોની તપશ્ચર્યા છે.

१०–से भिक्खु वा भिक्खुणी वा, गाहावइकुलं पिंडवाय पडियाए अणुपविट्ठे समाणे सेज्जं पुण जाणेज्जा, असणं वा ४ समवाएसु वा, पिंडणियरेसु वा इन्दमहेसु वा, खंदमहेसु वा, णागमहेसु वा. धूममहेसु वा, भूतमहेसु वा, चेइयमहेसु वा, रुक्खमहेसु वा, गिरिमहेसु वा, दरिमहेसु वा, अगडमहेसु वा, तडागमहेसु वा, दहमहेसु वा, णदिमहेसु वा, सरमहेसु वा, सागरमहेसु वा, आगरमहेसु वा, अण्णतरेसु वा, तहप्पगारेसु विरूवरूवेसु, महामहेसु वट्टमाणेसु वहवे समणमाहण अतिहिकिवणवणीमए

एगाओ उक्खातो परिएसिज्जमाणे पेहाए दाहिं जाव संणिहि संणिचिया तो वा परिएसिज्जमाणे पेहाए तहप्पगारं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा अपुरिसंतरकडं जाव णो पडिग्गाहेज्जा ॥

आचा. द्वि अ. १०-उ २.

ભાવાર્થ—દરેક જૈન સાધુ સાધ્વી નીચે જણાવેલ ભોજન, ભિક્ષા લેવા જતી વેળા, ગ્રહણ કરવું જોઈએ. ગૃહસ્થના ઘર પર (કોઈ પણ જગાએ) મેળો ભરાયો હોય અથવા પિતૃ ભોજન હોય, ઈન્દ્રનો સ્કન્દ, રુદ્ર, બળદેવ, ભૂત, યક્ષ કે નાગનો મહોત્સવ હોય, વૃક્ષ, ગિરિ કૂપ, તળાવ, નદી, સરોવર, સાગર અથવા આગરનો કે એ પ્રકારનો કોઈ પણ ઉત્સવ હોય, તે ઉપરાંત જ્યાં બહુ શાકયાદિ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, અતિથિ, કૃપણ, દીન, ભાટ, ચારણોને, એક કે ઘણાં વાસણોથી ભોજન લેવા દેવામાં આવે, અને તે ભોજન માલિકે હાથથી બનાવ્યું હોય, ને હજી સુધી તે ભોજનને ગૃહસ્થે ખાધું પીધું ન હોય, તો તે આહાર પાણી અશુદ્ધ ગણી, તેને મુનિ લે નહિ. આ પ્રકારના ભોજનનો ત્યાગ તે એક મોટી તપસ્યા છે—

११—एलगं दारगं साणं, वच्छगं वा विकुट्ठए ।
उल्लंघिया न पविसे विउहित्ताण व संजए ॥२२॥
न चरेज्ज वासे वासंते महियाए व पडंतिए ।
महावाए व वायंते, तिरिच्छ संपाइमेसु वा ॥८॥

दश. अ. ५

ભાવાર્થ—સંયમી મુનિએ, ગૃહસ્થના ઘરમાં, બાળક બકરો, કુતરો, અથવા ગાયનો વાછરડો વગેરે હોય તો તેને ટપીને અથવા તેને એક તરફ હઠાવીને ઘરમાં પ્રવેશ કરવો જોઇએ નહિ. અથવા ગૃહસ્થ એને બળાત્કારથી ઉઠાવીને મુનિને ભિક્ષા વહોરાવે તો, એ ભિક્ષાનો ભિક્ષુકે સ્વીકાર કરવો જોઇએ નહિ.

વરસાદ પડતો હોય, ધુમ્મસ પડતું હોય, અથવા આંધી હોય કે ખૂબ ધૂળ ઊડી રહી હોય તથા માખી; મચ્છર, પતંગિયા વગેરે અનેક પ્રકારના જીવો આમતેમ ઊડી રહ્યા હોય તો, એવા રસ્તે પણ એ સંયમી પુરુષોએ કદાપિ જવું જોઈએ નહિ.

*૧૨. "मत्स्य, मांस, सुरा वगेरे पदार्थ ग्रेत नसे" જૈનસાધુ, મત્સ્ય, માછલાં, માંસ, દારુ વગેરે કોઈપણ પદાર્થ લેતા નહોતા, આ જૈનશ્રમણ નિર્ગ્રન્થનાયક અને એના અનુયાયીઓની મહાન તપશ્ચર્યા છે, આમ બૌદ્ધશાસ્ત્ર કબૂલ કરે છે; અને ધર્માનંદ કૌસામ્બી પણ એમ લખે છે. આ વિષયમાં જૈનસાધુ માંસાહારી, મત્સ્યાહારી નથી. આ વિષયનું સ્વતંત્ર પ્રકરણ "સ્ર્વાવસ્થામાં ત્યાગ" લખવામાં આવ્યું છે. એને પાઠકો ગૌરવથી વાંચે તો સાચો ખ્યાલ આવશે. કૌસામ્બીજી અને કૌસામ્બીજી જેવા જૈનધર્મના અજ્ઞાત અભ્યાસીઓએ વનસ્પતિવાચક અર્થને લક્ષમાં રાખીને, મત્સ્ય, માંસ, કપોત, માર્જાર અને કુકુડ એ વાકયોનો

*પ્રકરણ ૯મું જુઓ.

પૂર્વાપર વિસ્તૃત વિચાર કર્યા વિના લખી દીધું કે "જૈન શ્રમણ માંસાહાર કરતા હતા". અફસોસ ! આ મિથ્યાક્ષેપના પરિહાર અંગે એક પ્રકરણ આગળ લખવામાં આવશે. એ વાંચીને ખરી વસ્તુ શી છે તે સ્પષ્ટ થશે.

* એકજ ઘરથી ભિક્ષા લઈને તથા એક જ કોળીઓ લઈને અણોદરી તપ કરતા હતા. અથવા એક એક દિવસે એક કોળિયો વધારીને સાત દિવસ સુધી સાત ઘરેથી ભિક્ષા લઈ અણોદરી તપ કરતા હતા. આ વિષયમાં ઘણાંજ સૂત્રો હોવાથી વિશેષ લખવું ઉચિત નથી. બીજા અણોદરી તપનું બ્યાન જુઓઃ—

૧૪–" सत्तमं सत्तमिअं भिक्खुपडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति तं जहा–पढमे सत्तए एक्केक्के भोयणस्स दत्तिओ पडिग्गाहेति एक्केक्कं पाणयस्स पडिग्गाहेति, दोच्चा सत्तए दो दो भोयणस्स दो दो पायणस्स पडिग्गाहेति, तच्चा सत्तए तिण्णि भोयणपाण चउत्थ चउ, पंचमे पंच, छट्ठं छ, सत्तम सत्ताए सत्त २ दत्तीओ भोयणस्स पडिग्गाहेति सत्तपाणस्स ".

अन्तकृत सूत्र वर्ग ८.

ભાવાર્થ—મોક્ષાર્થી શ્રમણ તથા શ્રમણ નાયક, જ્યારે ભિક્ષુ પ્રતિજ્ઞા વિશેષ લે છે ત્યારે એક દિવસ એકદત્તી ભોજન, અને એકદત્તી અન્નપાણી લઈને આત્મધ્યાનમાં લીન

*પ્રકરણ ૧૬ મું જુઓ.

રહે છે. આ પ્રમાણે બીજે દિવસે દ્વિદત્તી અન્ન પાણી લઈ, ત્રીજા દિવસે ત્રણ ત્રણ, ચોથે દિવસે ચાર અને પાંચમાં દિવસે પાંચ તથા છઠ્ઠે દિવસે છ, છેલ્લે સાતમે દિવસે, સાત દત્તી અન્ન તથા સાતદત્તી પાણી લઇને આત્મધ્યાનમાં દિનરાત લીન રહે છે. આ પ્રકારના તપ ઉપરાંત પણ બીજાં અનેક તપ છે. જિજ્ઞાસુઓને એ વાતની સ્પષ્ટતા દશાશ્રુત વાંચવાથી મળી રહેશે.

×૧૫–૧૬–ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે તપશ્ચર્યા કરી છે એનો ઉલ્લેખ આપણે આગળ કરી ગયા છીએ; તો પણ ફરીવાર અત્રે લખવું ઉચિત છે :

" एकं षण्मासक्षपणं, द्वितीयं षण्मासक्षपणं पंचदिन न्यूनं, नवचतुर्मासक्षपणानि, द्वे त्रिमासक्षपणानि, षट् द्विमासक्षपणानि, द्वे सार्द्धकमासक्षपणे, द्वादश मासक्षपणानि, द्वासप्ततिः पक्षक्षपणानि, भद्रप्रतिमा दिनद्वयमाना, महाभद्रप्रतिमा दिनचतुष्कमाना, सर्वतोभद्रप्रतिमा दशदिनमाना, एकोनत्रिंशदधिकं शतद्वयं षष्ठाः, द्वादश अष्टमा, एकोनपंचाशदधिकं शतत्रयं, पारणानां दीक्षादिनम् ॥ तत्रश्चेदं जातत् ॥

" बारह चेव य वासा, मासा छच्चेव अद्धमासं च ।
वीरवरस्स भगवओ, एसो छ उमत्थपरिआओ ॥ १ ॥

× પ્રકરણ ૧૬ મું જુઓ.

ભાવાર્થ—ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે દિવસ દીક્ષા ગ્રહણ કરી, તે દિવસે બે ઉપવાસ હતા. એવા બે ઉપવાસની તપશ્ચર્યા બસો ઓગણત્રીસ (૨૨૯) વાર તેમણે કરી. બાર વાર ત્રણ ત્રણ દિવસના ઉપવાસની (અટ્ઠમ) તપશ્ચર્યા કરી. ભદ્રપતિજ્ઞાના બે દિવસ, મહાભદ્ર પ્રતિજ્ઞાના ચાર દિવસ, સર્વતો ભદ્ર પ્રતિજ્ઞાના દસ દિવસ, આ ત્રણે પ્રતિજ્ઞાના કુલ સોળ દિવસની તપશ્ચર્યા તેમણે કરી. બોંતેર (૭૨) વાર પંદર દિવસની તપશ્ચર્યા કરી. બાર વાર માસક્ષપણ તપ કર્યું. છ વાર બે માસક્ષપણ કર્યું. બે વાર ત્રણ માસક્ષપણ કર્યું. એક વાર છ મહિનાનું, બીજા છ મહિનામાં પાંચ દિવસ ઓછા–નું તપ કર્યું. મહાવીર સ્વામીએ ૩૫૦ વાર પારણાં કર્યાં અર્થાત્ ભોજન લીધું. ત્યારબાદ તેમને સંપૂર્ણજ્ઞાન પેદા થયું. એ પ્રકારનું વિશિષ્ઠ તપ ભગવાન મહાવીર સ્વામી, તેમના શિષ્યો, પ્રશિષ્યો, શ્રમણ, શ્રમણિકાઓ વગેરેનું હતું. આજે પણ એ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના અનુયાયી વર્ગ–ચારે તીર્થમાં મહાન તપ થઈ રહ્યું છે.

૧૭ " केसलोओ य दारुणो " દુનિયા કેશ લોચનને મહા દારુણ દુઃખ સમજે છે. કિન્તુ જૈન શ્રમણ તેને મહાન તપ સમજીને દાઢી, મૂછ, મસ્તકના વાળોનો વિધિપૂર્વક લોચ કરે છે. કહ્યું છે કે–

" लोचकडं मुंडत्तं, मुंडत्ते होइ निव्वियारत्तं।
तो णिव्वियारकरणो य गाहित्तरं परक्कमइ ॥१॥

ભાવાર્થ—લોચથી મસ્તક સાફ બને છે. (વાળ વિનાનું) મસ્તક મુંડવાથી મન નિર્વિકાર તત્ત્વને પેદા કરનાર

બને છે. નિર્વિકાર મન હોવાથી બાહ્ય તપ સંયમમાં શોભનીય પરાક્રમ (ઉદ્યમ) બને છે. એ માટે કેશલોચને તપ ગણવામાં આવે છે.

" सिसिरंमि एकदा भगवं, छायाए झाइ आसिया।
आयावई गिम्हाणं, अत्थति उकुडुए अभितावे ॥

आचा प्र. अ. ९ उद ४

અર્થાત્ ભગવાન શિયાળામાં, ઠંડી છાયામાં ઊભા રહીને, અથવા બેસીને ધ્યાન કરતા હતા. ઉનાળામાં ઉત્કુટક આસન લગાવી તપ કરતા હતા ને સૂરજનો તડકો લેતા હતા (સહન કરતા હતા). આ સિવાય પણ તેઓ અનેક આસન કરતા હતા.

" ठाणट्ठिइए, उक्कुडुआसणिए, पडिमट्ठाइ, वीरासणियाए, नेसज्जिए दण्डायए, लउज्साई, आयावए, अवाउडए, अकंडुए, अणिट्ठहए, सव्वगायपरिकम्म विभूस विप्पमुक्के "

ओपपातिक सूत्र.

અર્થાત્ ઉક્કડુ આસનથી, પદ્માસનથી, વીરાસનથી, દંડાસનથી, લકુડાસનથી, ઊભા રહેવું, ઉનાળામાં (ગ્રીષ્મ) તાપ સહન કરવો, શિયાળાની ઠંડીમાં ઊભા રહેવું, ખૂજલી નહિ ખણવી, થૂંકવું નહિ, શરીરની તમામ વિભૂષા વગેરે કોઈ પણ પ્રકારનું પરિકર્મ નહિ કરવું, આ શ્રમણનાયક અને શ્રમણોની મહાન તપશ્ચર્યા છે.

૨૦-૨૧: જૈન શ્રમણ આત્મવાદી (આત્મ સિદ્ધિમાં તત્પર રહેનાર) હોવાથી કોઈપણ પ્રકારની શરીરની સુશ્રુષા (બરદાસ, ચાકરી) વિભૂષા કરતા નથી. એથી શરીર પર ધૂળ ચડે છે ને તેથી તેમનો દેખાવ વિચિત્ર જણાય છે. મુનિ હંમેશાં અસ્નાની (સ્નાન લેતા નથી) હોય છે. કહ્યું છે કે—

बाहिओ वा अरोगी वा, सिणाणं जोउ पत्थए ।
वुक्कन्तो होइ आयारो जढो हवइ संजमो ॥६७॥

संति मे सुहुमा पाणा घसासु भिलगासुअ ।
जे य भिक्खू सिणायंतो, वियडेणुप्पिलावए ॥६१॥

तम्हा तेण न सिणायंति सीएण उसिणेण वा ।
जावाजीवं वयं घोरं, असिणाण महिट्ठगा ॥६३॥

सिणाणं अदुवा कक्कं. लुद्धं पउपगाणिअ ।
गायस्सुव्वट्टणट्ठाए, नायरंति कयाइ वि ॥६४॥

दश. अ. ६

ભાવાર્થ—રોગિષ્ટ અથવા નિરોગી, કોઈપણ ભિક્ષુ જો સ્નાનની પ્રાર્થના કરે (સ્નાન કરવા ચાહે) તો તેથી તેના આચાર (સંયમ ધર્મ) નું ઉલ્લંઘન થાય છે, અને તેના વ્રતમાં ક્ષતિ આવે છે; આમ માનવું જોઈએ–૬૧.

કેમકે ક્ષારભૂમિ અથવા એવા પ્રકારની બીજી કોઈપણ ભૂમિ પર અસંખ્ય અતિસૂક્ષ્મ પ્રાણી વ્યાપ્ત (અસ્તિત્વ

ધરાવે છે) હોય છે. આ માટે ભિક્ષુ જો ગરમ પાણીથી સ્નાન કરે તો તે, જીવોની વિરાધના કર્યા વગર રહેતો નથી–૬૨

આ કારણથી ઠંડા કે ગરમ (સજીવ અથવા નિર્જીવ) કોઈપણ પ્રકારના પાણીથી, દેહભાનથી દૂર રહેનાર સાધુ સ્નાન કરતા નથી અને જીવન પર્યંત આ કઠિન વ્રતનું પાલન કરે છે. ૬૩

સંયમી સાધુએ સ્નાન, સુગંધ, ચંદન, લોધ્ર, કંકુ, પદ્મકેસર વગેરે સુગંધી પદાર્થોને કદાપિ પોતાના શરીર પર લગાડવા જોઇએ નહિ અને એ પદાર્થોનું મર્દન પણ કરવું જોઈએ નહિ. ૬૪.

આ પ્રકારના સ્નાન વગેરે નહિ કરવાથી શરીર પર ધૂળ વગેરેના થર ચઢે છે; એને જૈનસાધુ મહાન તપસ્યા સમજીને નિસ્પૃહ રહેતા.

૨૨. ભગવાન મહાવીર સ્વામી મોટા મોટા ભયંકર વનોમાં આવીને નિર્ભય રીતે ધ્યાન ધરતા હતા. સંયમ સાધનામાં લીન રહેતા હતા. ત્યાં કોઇ પ્રકારના અનાર્ય-લોકો ભગવાનને જે પરિષહો–ઉપસર્ગો આપતા, તે એટલા બધા ત્રાસદાયક ને ભયંકર હતા કે તે બધાનું સવિસ્તર વર્ણન કરવું અમારે માટે મુશ્કેલ છે. તેમ છતાં તેના નમૂના રૂપ નીચે લખીએ છીએ.

"ताहे सामिस्स उवरि धूलिं घरिसं वरिसइ" પ્રભુ ઉપર ધૂળ વરસાવી, ચાબૂકો ફટકાર્યા, પગમાં આગ લગાવી, કાનોમાં ખીલા ઠોકયા, કાન આંખોમાં અનેક વિટંબનાઓ

આપી; આમ છતાં ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ મેરુ પર્વતની જેમ અચલ રહીને બધું જ સહન કર્યું. આ શ્રમણોની મોટી તપસ્યા છે.

૨૫.—સ્મશાન વગેરે સ્થળોમાં, ભગવાન જ્યારે નિવાસ કરતા ત્યારે નિદ્રા લેવાની ઈચ્છા વગર ત્યાંજ લોટી જતા અને ત્યાંના હાડકાં, તેમના માથા નીચે આવવા છતાં, તેમને ન તેની સૂગ હતી કે ન તેનો ભય હતો.

૨૬.—જ્યારે ભગવાન અનાર્ય દેશમાં ગયા ત્યારે ત્યાંના લોકોએ અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો ભગવાનને આપ્યા. પ્રભુ જ્યારે ધ્યાનમાં હોય ત્યારે કેટલાક અજ્ઞાન લોકો તેમની ઉપર પેશાબ કરતા અને ધૂળ નાખતા. કાન વગેરે શરીરના અવયવો પર લાકડી વગેરેથી પ્રહારો કરતા અને માર મારતા. પરંતુ ભગવાન તો તે લોકોનું સદા હિત જ વિચારતા હતા. તે લોકો પર તેઓ દ્વેષની લાગણી ધરાવતા નહિ. એ જ પ્રભુની પ્રભુતા કે મહાન તપસ્યા છે.

૨૭.—મારા આત્મબંધુ કૌસામ્બીજી ખુલાસો કરે છે કે આ પ્રકારનાં લક્ષણોવાળી તપસ્યા, એ જૈન સાધુની તપસ્યા છે. (અથવા આવી તપસ્યા જૈનસાધુ કરે છે) આજે પણ તેઓ (જૈનશ્રમણો) કેશ લોચન વગેરે તપસ્યા કરે છે. મરાઠીમાં લખે છે કે—

'मी, माझी, माझ्यावर' એ પ્રકારના શબ્દોથી એમ ન માની લેવું કે બુદ્ધ મહાત્માને માટે આ વર્ણન છે.

ભગવાન બુદ્ધ પૂર્વાર્ધ પા. ૬૬. પરિચ્છેદ–૪.

પ્રકરણ ૨૨ મું

આચારંગ સૂત્રનો પાઠ

પ્રિય પાઠકો—આચારંગ સૂત્રનાં બે શ્રુતસ્કન્ધ છે. પહેલા શ્રુસ્કન્ધમાં નવ અધ્યયન છે.

૧—પહેલા અધ્યયનમાં આત્માનું સ્વરૂપ અને કર્મબંધના હેતુનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસકાય એ જીવોના સ્વરૂપની સાથે હિંસા–અહિંસાનું સુંદર વર્ણન કરવામાં આવે છે.

૨—બીજું અધ્યયન લોક વિજયનું છે, અર્થાત્ સંસાર અને એના પરના વિજયનું છે. માતા, પિતા વગેરે પરિવારનો મોહ જીતીને, અરતિ (દ્વેષ) દૂર કરીને, અભિમાન તથા રોગજનક ભોગોને ત્યાગી, મમતા છોડીને સંયમપાલન કરવું, તેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

૩—ત્રીજા અધ્યયનું નામ શીતોષ્ણીય છે. મુનિઓએ ઠંડી તથા ગરમી સમભાવથી સહન કરવાની છે. પાપનો પરિત્યાગ કરી મુનિ જાગૃત રહે છે. એ ભાવમાં સ્થિત બની અન્તઃકરણથી સંયમનું પાલન કરવું જોઇએ.

૪—ચોથું અધ્યયન સમ્યક્ત્વનું છે. અનાત્મીય મિથ્યા-મતમતાંતરોથી બચીને, તપ અનુષ્ઠાન કરતાં, સત્યસ્વરૂપ,

સત્યવાદ અને સંયમમાં સ્થિર રહેવું; એવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

૫–પાંચમાં અધ્યયનમાં લોકસારનું વર્ણન છે. પ્રાણી હિંસા કરનાર, વિષયોમાં આસક્ત રહેનાર, મુનિ હોતો નથી. પણ હિંસા આદિ પાપોથી નિવૃત્ત અને કોઈપણમાં આસક્તિ નહિ રાખનાર જ મુનિ (સાચો મુનિ) હોય છે, (ગણાય છે) રાગ દ્વેષનો ત્યાગ કરવો અને સદા સદાચારનું યથાર્થ પાલન કરવું જોઈએ. આવા પ્રકારનું વર્ણન તેમાં આપવામાં આવ્યું છે.

૬–છઠ્ઠા અધ્યયનનું નામ ધૂત છે. પાપકર્મોને ધોવાં–અથવા દૂર કરવાં. સ્વજન સંબંધીઓને છોડી આત્મધર્મમાં લીન રહેવું. કર્મોને આત્માથી દૂર કરવા. અલ્પ ઉપાધિવાળા બની, સંકટોથી ડર્યા વિના, પૌદ્ગલિક સુખોમાં મૂર્ચ્છિત બન્યા વિના, સંયમ સમાધિમાં રહેવું.

૭–સાતમું પ્રકરણ મહાપરિજ્ઞાનું છે–અનુપલબ્ધ છે.

૮–આઠમા અધ્યયનનું જ નામ વિમોક્ષ કે વિમોહ છે. એમાં કુશીલપરિત્યાગ, લોકના ધ્રુવાધ્રુવનો વિચાર અકલ્પનીય વસ્તુ તથા મિથ્યાશંકા નિવારણ કરી પરિહદ સહન કરવા વિશેનું વર્ણન જોવામાં આવે છે. આત્મા સ્વભાવમાં લીન બની સંયમ જીવન જીવવું અને સમાધિ પૂર્વક વિધિથી મરવા વિશેનું વિવેચન તેમાં કરવામાં આવ્યું છે.

૯–નવમાં અધ્યયનમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામીની મહાન તપસ્યાનું વર્ણન આપવામાં આવેલ છે.

બીજા શ્રુતસ્કન્ધમાંનાં અધ્યયનો

૧૦–પિંડેષણા અધ્યયન, તેમાં ભિક્ષાચરીના નિયમો તથા સદોષ, નિર્દોષ આહારનું વિવેચન છે. એના ઉદ્દેશ ૧૧ છેઃ

૧. ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ કરવાની વિધિ, કેવો કેવો આહાર લેવો ને કેવો ન લેવો ? તેનું વર્ણન.

૨. અશુદ્ધ આહાર કદાપિ ન લેવો.

૩. જમણવારમાં જવાથી થતી હાનિ.

૪. જમણવારમાં ન જવું જોઈએ.

૫. સદોષ આહાર નહિ લેવો–નિર્દોષ આહાર લેવો.

૬. ગ્રાહ્ય, અગ્રાહ્ય, અંગેના નિયમો.

૭. આહાર કેમ લેવો ને કેમ છોડવો ?

૮. પાણી, ફળ, ફૂળ તથા બીજા પ્રકારનો આહાર કેમ લેવો ને કેમ છોડવો ?

૯. સંયમ યોગ્ય આહાર લેવા અને અયોગ્ય આહાર ન લેવા.

૧૦. આહાર પાંણી લાવવામાં કેમ વર્તવું જોઇએ ?

૧૧. આહાર પાણીના વિષયમાં અભિગ્રહ તપ વિશેષ છે.

૧૧. અગિયારમાં અધ્યયનમાં, મુનિઓએ કેવી વસતિમાં રહેવું, કઈ વસતિમાં ન રહેવું, પાટ, પાટલી, પથારી વગેરેની વિધિ–નિષેધનું વર્ણન છે.

૧૨. મુનિના માટે ગમનાગમનના, ઈર્યાપથિક સમિતિનું કેમ પાલન કરવું જોઇએ એનું વર્ણન કર્યું છે.

૧૩–આ અધ્યયન મુનિની ભાષાસમિતિ અંગેનું છે. કેવી ભાષા, કેમ બોલવું, કેવું ન બોલવું, એ વગેરેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

૧૪. વસ્ત્રૈષણાનું વર્ણન મુનિએ કેવાં વસ્ત્રો લેવાં, કેવાં ન લેવાં.

૧૫. પાત્રૈષણા–મુનિએ પાત્ર કેવાં લેવાં, કેવાં ન લેવાં.

૧૬. અવગ્રહ પ્રતિમા–સાધુએ યોગ્ય ઉપાશ્રય જોવો, ઉપાશ્રય જોવાની વિધિ તેમાં વર્ણવેલી છે.

૧૭. સ્થાન–ઊભા રહેવાના સ્થાનની વિધિ.

૧૮. નિશીથિકા–અભ્યાસ કરવા માટે કેવું સ્થાન હોવું નું વર્ણન.

૧૯. ઉચ્ચાર પાસવણ–મળમૂત્ર પરિસ્થાપન માટે કેવી જગા જોઈએ, કેવી ન જોઈએ–તેનું વર્ણન.

૨૦. મુનિએ શબ્દમાં મોહિત થવું જોઈએ નહિ.

૨૧. મુનિએ રૂપમાં મોહિત થવું જોઈએ નહિ.

૨૨. પરક્રિયા–મુનિના શરીરમાં કોઈ ગૃહસ્થ કર્મબંધનવાળી ક્રિયા કરે તો કેમ વર્તવું તેનું વર્ણન.

૨૩. અન્યોન્ય ક્રિયા–મુનિઓએ, અરસપરસ થતી કર્મબંધની ક્રિયાઓમાં કેમ રહેવું તેનું વર્ણન.

૨૪. ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીનું જીવનચરિત્ર, અને તેમના ચારિત્રની ભાવનાનું સ્વરૂપ.

૨૫. વિમુક્તિ–હિત શિક્ષાનું વર્ણન

આચારંગ સૂત્રનો મુખ્ય સાર ઉપર મુજબ છે જો મનુષ્ય સમ્યગ્દૃષ્ટિ બની, ગુરુ પાસેથી તેનો અભ્યાસ કરે

તો આમાં કયાંય પણ વિવાદ ઉપસ્થિત થવા સંભવ નથી; પરંતુ સમ્યગ્ દૃષ્ટિને છોડીને, તેને જોવામાં આવે તો આ શું, તમામ શાસ્ત્રો વિદાદગ્રસ્ત બને છે.

મારા આત્મબંધુ ધર્માનંદ કૌસામ્બીજીએ, માંસાહારને માટે, આચારંગ સૂત્રના દસમા અધ્યાયના દશમા ઉદ્દેશનો આધાર લીધો છે. આ માંસાહાર સિદ્ધિને માટે નથી, કેમકે વનસ્પતિ આહારની અધિકારીવાળો હોવાથી માંસાહાર કોઈ પણ હાલતમાં સિદ્ધિ કરાવતો નથી.

કૌસામ્બીજીએ પોતાને ઈષ્ટ માંસાહારની સાબિતીને માટે આચારંગ સૂત્રના સૂત્ર આધાર રૂપથી કદાચ આપ્યો હોય. પણ તે પહેલાં જો એ સૂત્રને, તે સૂત્ર સાથેનો સંબંધ પણ જોયો હોત જરૂર તેમને આવી ભ્રાંતિ થઈ ન હોત ! કેમકે પહેલા સૂત્રમાં જે વનસ્પતિના નામનો ઉલ્લેખ કરી, અપ્રાસુક નાખી દેવા યોગ્ય કહ્યો છે. આ સૂત્રમાં તે વનસ્પતિ વાચક છે. છતાં પણ તે ત્યાજ્યને નાખી દેવા કહેલ છે. પાઠક કદાચ કોઈ તર્ક કરે કે જો બન્ને સૂત્રોમાં ત્યાજય અને નાખી દેવા યોગ્ય ભોજનનો સંબંધ છે તો તે અલગ અલગ સૂત્રો કેમ બનાવ્યાં. એના સમાધાનમાં એમ છે, કે સૂત્ર સિદ્ધાંતકારોની શૈલી વિચિત્ર (વિશિષ્ઠ) હોવાથી અને વસ્તુના નામ ગુણમાં ફરક હોવાથી, શિષ્યોને સારી રીતે તેનો મર્મ અથવા અર્થ સમજાય એ પ્રકારના લક્ષ્યથી જુદા જુદા પ્રકારની સૂત્રરચના કરવામાં કોઈ આપત્તિ જણાતી નથી. હવે અત્રે પાઠકોની જાણ માટે તથા મારા આત્મબંધુ કૌસામ્બી તથા તેમના જેવા મિથ્યા

આક્ષેપરૂપ શ્રદ્ધા રાખનારના મનના સમાધાન માટે ત્યાંનું સૂત્રાર્થ લખુ છું. પાઠક તટસ્થ રહીને તે વાંચે ને વિચારે.

મૂળ સૂત્ર–

से भिक्खू वा भिक्खूणी वा सेज्जं पुण जाणेज्जा अंतरुच्छुयं वा उच्छुगंडियं वा, उच्छुयोयगं वा, उच्छु-मेरगं वा, उच्छुसालगं वा, उच्छुडालगं वा, सिंबलि वा, सबलिवालगं वा, असि खलु पडिग्गाहियंसि अप्पे सिया भोयणाजाए, उज्झियधम्मऐ, तहप्पगारं अंतरुच्छुयं जाव संबलि वालगं वा अफासुयं जाव णो पडिग्गाहेज्जा ''

૬૨૯. आचा. द्विती. अ. १० उ. १०.

ભાવાર્થ—ગૃહસ્થને ઘેર ભિક્ષા લેવા ગયેલ, સાધુ સાધ્વીએ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે ઈક્ષુ (શેરડી) નો મધ્ય વિભાગ, ઈક્ષુનો ખંડ, ઈક્ષુની છાલ, ઈક્ષુનો અગ્રભાગ (આગળનો ભાગ) ઈક્ષુની શાખા, ઈક્ષુનો પ્રદેશ (એક વિભાગ) મગનાં ફોતરાં, એવા જ તલ વગેરેનાં ફોતરાં વગેરે કે જેમાં ખાવા લાયક ઓછો પદાર્થ છે ને ફેંકી દેવાનું વિશેષ છે, એમ સમજાય તો એવા પ્રકારના આહારને અપ્રાસુક (દોષિત) માનીને ગ્રહણ કરવો નહિ.

પ્રિય પાઠકો ! આ સૂત્રમાં ઈક્ષુ વગેરે વનસ્પતિ પદાર્થોમાં, ખાવાનો પદાર્થ ઓછો અને નાખી દેવાનું વિશેષ હોવાથી એને ગ્રહણ કરવો નહિ, એ જ પ્રમાણે કાંટાવાળી વનસ્પતિ તથા બહુ ગાંઠાવાળા ફળનો ગર્ભ (અંદરનો

માવો) ગ્રહણ કરવો નહિ એ પ્રકારનું વિધાન કરવામાં આવ્યુ છે.

વિવાદવાળું સૂત્ર–

" से भिक्खू वा भिक्खूणी वा सेज्जं पुण जाणिज्जा, वहुअट्ठियं मंसं वा मच्छं वा वहुकंटगं अस्सिं खलु पडिगाहितंसि अप्पेसिया भोयणजाए वहुउज्झियधम्मिए तहप्पगारं वहुअट्ठियं मंसं मच्छं वा वहुकंटगं लाभे संते जाव णो पडिगाहिज्जा "

आचा. द्वितो. अ. ७ उ. १ सू ६२९

ભાવાર્થ–ગૃહસ્થને ઘેર ભિક્ષા માટે ગયેલ સાધુ–સાધ્વીઓએ સમજી લેવું જોઇએ કે–બહુ ગાંઠવાળા ફળનો ગર્ભ (માવો) તથા માછલીની આકારવાળી વનસ્પતિ કે, જેમાં બહુ કાંટા હોય (બહુજ કઠિન ભાગવાળી વનસ્પતિ) એવા પ્રકારનું ભોજન ગહસ્થના પાત્રમાં તથા ગહસ્થના હાથમાં જોઇને, એમાં ખાવાનું ઓછું, ન ફેંકી દેવાનું વિશેષ છે, એમ સમજીને એ પ્રકારનો આહાર મળે તો પણ ગ્રાહ્ય નથી–સ્વીકારવા યોગ્ય નથી. ૬૨૯.

" से भिक्खू वा भिक्खूणी वा गाहावइकुलं पिंडवाय पडियाए अणुप्पविट्ठे समाणे सियाणं परो वहुअट्ठिएण मंसेण मच्छेण उवणिमंतेज्जा, " आउसंतो समणा अभिकखसि वहुअट्ठियं मंसं पडिगाहित्तए, एयप्पगारं णिग्घोसं सोच्चा णिसम्म से पुव्वमेव आलोएज्जा, आउसोत्ति वा

मइणीत्ति वा णो खलु मे कप्पइ बहुअट्ठियं मंसं पडिगाहेत्तए, अभिकखंसि से दाउं जावइयं तावइयं पोग्गल दलयाहि मा अट्ठियाइं "

पुवार्द्ध सूत्र.

ભાવાર્થ—ગૃહસ્થના ઘેર ભિક્ષા લેવા ગયેલ સાધુ–સાધ્વીને ગૃહસ્થ બહુ ગાંઠવાળા ફળનો ગર્ભ (માવો) તથા મચ્છ નામની વનસ્પતિના ભોજનને માટે નિમંત્રણ આપે કે હે આયુષ્યમાન શ્રમણ! તમે બહુ ગાંઠવાળા ફળનો ગર્ભ લેવા ચાહો છો? ગૃહસ્થના મુખના આ પ્રકારના શબ્દો સાંભળી, બરોબર નિશ્ચય કરી, ગૃહસ્થ સાધુના પાત્રમાં (ભોજન) નાખે તે પહેલાં સાધુએ કહી દેવું જોઈએ કે, હે આયુષ્યમાન ભાઈ! (અગર બ્હેન) હું નિશ્ચયપૂર્વક કહું છું કે તે (ભોજન) મને અકલ્પ્ય (અસ્વીકાર્ય) છે; કેમકે બહુ ગાંઠ સહિત ફળનો ગર્ભ, અમારા માટે અકલ્પ્ય છે. અગર જો તમારી ઈચ્છા મને આપવાની જ હોય તો એમાં જેટલો ગર્ભ છે એટલો જ આપો. ગાંઠાવાળો ભાગ નહિ. હું એનો ગર્ભ લઈ શકું છું. આ ઉપરના પૂર્વાર્ધ સૂત્રનો મૂલાર્થ છે.

" से सेवं वदन्तस्स परो अभिहट्टु अन्तो पडिग्गहंसि बहुअट्ठियं मंसं परिभाइत्ता णिहट्टु दलाएज्जा, तहप्पगारं पडिग्गहगं परं हत्थंसि वा परपायंसि वा अफासुयं अणेसणिज्जं लाभेसंते जावणो पडिगाहिए, सिया सं णो 'हि' त्ति वएज्जा णो 'अणहि' त्ति वएज्जा सेत्तमायाए

एगंतमवक्कमेज्जा अवक्कमेत्ता अहे आरामंसि वा अहेउ-वस्सयंसि वा, अप्पंडं जाव अप्पसंताणए मंसमं मच्छगं मोच्चा अट्ठियाइं कंटए गहाय से तमायाए एगंतमवक्कमेज्जा, अहेज्झाम थंडिलंसि वा, जाव पमज्जिय पमज्जिय परिट्ठवेज्जा "

उत्तरार्ध सूत्र आ. द्वि. अ, १ उ. ९

ભાવાર્થ:– મુનિના સાફ સાફ કહી દેવા છતાં પણ કદાચિત્ ગૃહસ્થ, ઘરમાંથી બીજે (આહાર) લાવી, પાત્રમાં બહુ ગાંઠવાળા ફળનો ગર્ભ (પાત્રમાં) નાખવા ઇચ્છે તો. ગૃહસ્થના પાત્રમાં તથા હાથમાં અપ્રાસુક, અનૈષણિક, (ભોજન) છે એમ જાણીને સાધુએ તે (ભોજન) લેવું નહિ. કદાચિત્ ગૃહસ્થ, સાધુના કહેવા છતાં પણ સાધુના પાત્રમાં બહુ ગાંઠવાળા ફળનો ગર્ભ નાખી દીધો, તો સાધુએ, એ નાખનાર ગૃહસ્થને સારો કે ખરાબ કહેવો જોઈએ નહિ; કિંતુ પોતાનું પાત્ર ઉઠાવી, એકાન્તમાં જઈને, જીવજંતુ રહિત બગીચામાં કે ઉપાશ્રયના નીચેના ભાગમાં બેસી. એનું પ્રતિલેખન કરવું જોઈએ. કદાચ એ નાખી દીધેલા ભોજનમાંથી ગાંઠ કે કાંટા નીકળી શકે તેમ હોય તો તેને કાઢીને, તે ફળનો ગર્ભ યત્નપૂર્વક ખાઇ લેવો જોઇએ. અને પેલી ગાંઠો તથા કાંટાને, જે સ્થળ બહુ હાડકાઓથી, ઇંટોથી, લોઢાથી, તથા કોઇ પ્રકારના કીટ્ટ (બળી ગયેલા) કાટમાળના ઢગલાથી, દાળ વગેરે પદાર્થોથી અને છાણના ઢગલાથી, આવા કોઈ પણ અન્ય પદાર્થોથી, અચિત થયેલ

હોય (નિર્જીવ થયેલ હોય) એવા સ્થળને બરોબર તપાસીને, પરિમાર્જન કરીને યત્નપૂર્વક નાખી દેવું જોઇએ (આ વિવાદગ્રસ્ત ઉત્તરાર્ધ સૂત્રનો અર્થ).

પ્રિય પાઠકો ! આચારાંગ સૂત્રના દશમા અધ્યયનના દશમા ઉદ્દેશના ત્રણ સૂત્રો (૬૨૮–૨૯–૩૦) અત્રે આપેલ છે. આ ત્રણે સૂત્રો વનસ્પતિના આહાર વિષયક છે. ૬૨૮-૨૯ એ સૂત્રો નિષેધાત્મક છે. ૬૩૦ એ સૂત્ર બે વિભાગમાં આપવામાં આવેલ છે. એમાં પણ બે મુદાઓથી નિષેધાત્મક છે. અને એક મુદ્દાથીએ સાબિત થાય છે કે સાધુ મનાઇ કરે તે છતાં પણ ગૃહસ્થ જબરજસ્તીથી સાધુના પાત્રમાં (આહાર) નાખી દે તો આપત્તિકાલ (અપવાદ)થી ખાવા યોગ્ય ખાઈ લેવું અને નહિ ખાવા યોગ્ય ગોઠિ તથા કાંટા વગેરે ફેંકી દેવાં.

પ્રિય પાઠકો! વિવાદગ્રસ્ત સૂત્રોમાં જૈન સિદ્ધાંતોના મર્મને નહિ જાણનાર જનતાને ભ્રમ ઉપજાવનાર ચાર શબ્દો છેઃ ૧. बहुअट्ठियं, ૨. मंसं वा, ૩. मच्छं वा, ૪. बहुकंटगं.

આ સૂત્રમાં હાકડું, માંસ, મચ્છ, કાંટા આ ચાર શબ્દો ત્રસકાય (પ્રાણીઓ)ના અવયવ નથી, એ વનસ્પતિના છે. એની ખાત્રી આ સૂત્રથી મળે છે. કારણ કે આ સૂત્રમાં આવ્યું છે કે—

"मंसगं, मच्छगं, भोच्चा अट्ठियाइं कंटए गहाए"

ઇત્યાદિ— ગૃહસ્થ સાધુના પાત્રમાં ઉક્ત ભોજન નાખે તો તેને લઈ, બગીચામાં કે ઉપાશ્રયમાં આવી " मंसगं,

मच्छगं, मोच्चा" માંસ અને મચ્છ ખાઈને, કાંટા અને હાડકાંને ફેંકી દેવા, આવો અર્થ કૌસામ્બીજીએ કર્યો છે:

"त्याने ते पात्रांत टाकलें, तर एका बाजूला घेऊन जावें, आणि आरामांत किंवा उपाश्रयांत माण्यांचीं अंहीं तुरळक असतील आशाठिकाणी बसून मांस, आणि मासा वेवढा खाउन हाडेंनि कांटे घेउन एका बाजूका जावें."

ઇત્યાદિ. આ પારમાર્થિક દૃષ્ટિએ જુઠું છે–કેમકે મારા આત્મબંધુ કૌસામ્બીજી અને તેમના જેવી શ્રદ્ધા ધરાવનાર એનો અર્થ પ્રાણીના અવયવ માંસ, મચ્છ કરે છે–વનસ્પતિના અવયવનો કરતા નથી. આ પ્રકારનો અર્થ લગાતાર જૂઠો અને અસત્ય છે. તેનાં બે કારણો છે : (૧) એક તો, ભિક્ષા લઈ આવનાર જૈન શ્રમણ–શ્રમણી, એને (જે ભિક્ષા લાવે છે તેને) વિધિપૂર્વક ક્રિયા કર્યા બાદ જ ખાય છે. આ ક્રિયામાં સ્વાધ્યાય કરવો પડે છે. અને સ્વાધ્યાય પણ અસ્વાધ્યાયના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવના અભાવમાં જ કરે છે. જે મુનિ અસ્વાધ્યાયના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવના સદ્‌ભાવમાં સ્વાધ્યાય કરે છે તે પ્રાયશ્ચિતનો અધિકારી બને છે. અને ત્રસકાય (પંચેન્દ્રિય પ્રાણી)નાં માંસ અને હાડકાંને અસ્વાધ્યાયનું દ્રવ્ય માન્યું છે, અને જ્યાં માંસ અને હાડકાં હોય તે ક્ષેત્ર પણ અસ્વાધ્યાય રૂપ છે. આ જગાએ તેઓ સ્વાધ્યાય કરી શકતાં નથી; અને સ્વાધ્યાય કર્યા વિના તેઓ ભોજન કરી શકતાં નથી. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં તો "मंसगं मच्छगं मोच्चा अट्ठियाइं

यंटए गहाए " એ સારુ વિચારથી લખેલ છે. માટે કૌસા-મ્બીજીએ કહેલ પ્રાણીઓના અવયવરૂપ માંસ, મચ્છી, હડ્ડી વગેરે અર્થ અસત્ય ઠરે છે. જૈનશાસ્ત્રકારોના મત અનુસાર " बहुअट्ठियं मंसं वा मच्छं वा, बहुकंटगं " એનો અર્થ વનસ્પતિના અવયવરૂપ લેવાનો છે. વનસ્પતિના અવયવોનો અર્થ લેવાથી, સૂત્રમાં જે દોષ આવે છે (જણાય છે) તે આવતો નથી તે સૂત્ર નિર્દોષ બને છે. ઉક્ત શબ્દોનો અર્થ આ પ્રમાણે છેઃ बहुअट्ठियं=बहुः બહુ, अट्ठियं=ગાંઠ, मंसं= વનસ્પતિ ફળનો ગર્ભ, ખાવા યોગ્ય નરમ ભાગ. मच्छं वा= મચ્છનામક-એક વનસ્પતિ અથવા મચ્છના આકારવાળી વનસ્પતિ, बहुकंटगं बहु=ઘણા, कंटगं=કાંટા અથવા વનસ્પતિનો ન ખવાય તેવો કઠણ ભાગ. આમ અર્થ લેવાથી, વનસ્પતિનો અર્થ અસ્વાધ્યાયનું દ્રવ્ય નથી. મુનિ તે સ્વાધ્યાય કર્યો બાદ ખાઇ શકે છે. એથી મુનિ, કોઇ પણ પ્રકારે દોષિત ઠરતો નથી.

(૨) બીજું કારણ-શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ-સાધુ-સાધ્વી, જ્યાં ચાલે છે, જ્યાં ઊભાં રહે છે, જ્યાં બેસે છે, જ્યાં સૂવે છે, જ્યાં ખાય છે, ત્યાં કોઇ પરઠવા જેવી ચીજ હોય (અકલ્પનીય, અયોગ્ય, આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર મૃતકલેવર-શબ, મળ મૂત્રાદિક) તો તેને પરઠતાં પહેલાં તે બારીક નજરથી તપાસ કરી લે છે કે અહીં-' अप्पंडए जाव संताणए" અલ્પ શબ્દ, થોડા અર્થના બોલવાવાળા, અને અભાવ અર્થના બોલવાવાળા છે. અલ્પ ઈંડાં-આ શબ્દમાં બેન્દ્રિયાદિક પ્રાણી, પાંચ પ્રકારની લીલ, સેવાળ, અનંતકાય-નિગોદ, બીયાં, લીલા અંકુરો, ભીની થયેલ જગા આદિનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપર જણાવેલ દોષોથી જગા મુક્ત -

હોય, અથવા અલ્પ હોય, ત્યાં ઉક્ત કાર્ય કરવું (આહાર પરઠવો), અર્થાત્ ચાલવું, ઊભા રહેવું, સૂઈ જવું, બેસવું, સ્વાધ્યાય કરવો, ખાવું, પીવું, મળમૂત્રાદિ કરવાં, પરઠવું; આદિ કર્મો મુનિ કરી શકે છે–અન્યથા નહિ. હવે પાઠકો પોતે જ વિચાર કરે કે જે સાધુ ગાંઠ, કાંટા વગેરે નિર્જીવ પદાર્થો નાખી દેતાં પણ આવી વસ્તુઓની તપાસ કરે છે, (એ નિર્જીવ પદાર્થોમાં કોઈ જીવ તો છે નહિ). એવો સૂક્ષ્મ વિચાર કરનાર જૈન શ્રમણ–નિર્ગ્રન્થોએ એક મતથી માંસને અનંત જીવોનો પિંડ માની લીધું તો એ અનંત જીવોનું ભક્ષણ કરી, એક મામુલી ગાંઠ, કાંટા નાખતી–ફેંકતી વખતે, આવો વિચાર કરી ફેંકવાં એમ કહેવું તે જૈન સાધુની મૂઢતા જ લેખાય. એવી ભારે મૂઢતા કોઇ જૈન સાધુ કરી શકેજ નહિ. એ માટે, કૌસામ્બીજી તથા એમના જેવા મિથ્યા શ્રદ્ધાવાળાઓએ જે અર્થ ઘટાવ્યો છે તે પ્રસ્તુત સૂત્ર વિભાગથી અસત્ય ઠરે છે. એ માટે बहुअट्ठिय, मंसं वा मच्छं वा, बहुकंटगं वा " એનો અર્થ બહુ ગાંઠવાળા, વનસ્પતિના ફળનો ગર્ભ, મચ્છીના આકારવાળી તથા મચ્છનામક કાંટાવાળી વનસ્પતિ જ છે, બીજા પ્રાણીના અવયવ માંસાદિ નહિ. આ અર્થના સમર્થન માટે અનેક પ્રાચીન કોષાદિક પ્રામાણિક સૂત્ર–સિદ્ધાંત મોજૂદ છે. એના પ્રમાણ સ્વરૂપ પ્રકરણ સ્વતંત્ર રીતે આગળ બતાવવામાં આવશે. પહેલાં અમે એ વાતનો સંકેત કર્યો હતો કે, જૈનશ્રમણોએ આહાર કરતાં પહેલાં વિધિ અવશ્ય કરવી જોઈએ. એ વિધિનો ઉલ્લેખ જરૂરી હોવાથી સ્વાધ્યાય–અસ્વાધ્યાયના સ્મરણરૂપ લેખ લખવો જરૂરી છે.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

વિધિપૂર્વક ભોજન કરવું.

विणपण पविसि त्ता, सगासे गुरुणो मुणी ।
इरियावहियमायाय, आगओ अ पडिक्कमे ॥ ८८ ॥

आमोएत्ताण नीसेसं, अइआरं च जहक्कमं ।
गमणागमणे चेव, भत्तपाणे व संजए ॥ ८९ ॥

उज्जुप्पन्नो अणुविग्गो, अवक्खित्तेण चेअसा ।
आलोए गुरुसगासे, जं जहा गहियं भवे ॥ ९० ॥

न सम्ममालोइअं हुज्जा, पुव्वि पच्छा व जं कडं ।
पुणो पडिक्कमे तस्स, वोसट्ठो चिन्तए इमं ॥ ९१ ॥

अहो जिणेहिं असावज्जा, वित्तिसाहूण देसिया ।
मुक्खसाहणहेउस्स, साहुदेहस्स धारणा ॥ ९२ ॥

णमुक्कारेण पारित्ता, करित्ता जिनसंथवं ।
सज्झायं पट्ठवित्ताणं वीसमेज्जखणं मुणी ॥ ९३ ॥

वीसमंतो इमं चिन्ते, हियमट्ठं लाभमट्ठियो ।
जइ मे अणुग्गहं कुज्जा, साहूहुज्जामि तारिओ ॥९४॥

साहवो तो चिअत्तेणं, निमंतिज्जं जहक्कमं ।
जइ तत्थ केइ इच्छिज्जा, तेहिं सद्धिं तु भुंजए ॥९५॥

अह काइ न इच्छिज्जा, तओ भुंजिज्ज एक्कओ ।
आलोए भायणे साहु. जयं अपरिसाडिअं ॥ ९६ ॥

दश. वै. अ ५ उ. १

ભાવાર્થ:—શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોનું ભોજન કરવાનું સ્થાન જો કોઈ ઉપાશ્રય વગેરે હોય તો, ત્યાં ભિક્ષા લાવનાર સાધુ-સાધ્વીએ વિનયપૂર્વક ('निसीही' તથા ગુરુઆદિ જ્યેષ્ઠ સાધુ હોય તો 'मत्थण्ण वंदामि એમ બોલીને) પ્રવેશ કરવો જોઈએ. ગુરુ વગેરે સાધુ હોય તો લાવેલી ભિક્ષા ત્યાં રાખીને, ફરીવાર માર્ગ સંબંધી દોષોનું નિવારણ કરવા ઈર્યાપથિક સમિતિનું ગ્રહણ, ઇરિયા પથિક ક્રિયાનો કાર્યોત્સર્ગ કરવો જોઈએ. ૮૮.

એ સમયે સાધુને આહાર લેવા જતી વખતે અથવા પાછા ફરતી વખતે, અને આહાર પાણી લેતી વેળા જે કોઈ અતિચાર (દોષ) થયો હોય, તે બધા અતિચારોને તેણે (મુનિએ) ક્રમસર યાદ કરવા જોઈએ. ૮૯.

આ પ્રકારનો કાર્યોત્સર્ગ કરીને પ્રાયશ્ચિત લઇ નિવૃત્ત બનીને, સરલ, બુદ્ધિમાન, શાંત ચિત્તવાળા એ મુનિએ, આહાર પાણીની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ ઈત્યાદિ સર્વ બાબતોની, વ્યાકુળ બન્યા વિના, ગુરુ સમક્ષ આલોચના (નિવે-

દન) કરવી જોઈએ. જે પ્રમાણે આહારાદિક લીધું હોય તેનું નિવેદન કરવું જોઈએ. ૯૦.

પહેલાં કે પછી થયેલા દોષોની, કદાચિત્ એ સમય પર આલોચના ન થઈ તો, ફરીવાર તેનું પ્રતિક્રમણ કરે અને એ સમય કાર્યોત્સર્ગ (દેહભાન ભૂલીને) કરીને "वोसट्ठो चिन्तए इमं" એમ ચિંતન કરે કે.–૯૧.

અહો ! શ્રી જીનેશ્વરદેવોએ, મોક્ષના સાધનરૂપ, સાધુ પુરુષના શરીરના નિર્વાહ કરવા માટે કેવી નિર્દોષ ભિક્ષાવૃત્તિ બતાવી છે! નિર્દોષ આહાર પાણી લેવાથી સંયમના સાધનભૂત આ શરીરનું પાલન થાય છે ને મોક્ષની સાધનામાં પણ લેશમાત્ર હરકત આવતી નથી. ૯૨.

કાર્યોત્સર્ગમાં ઉપરોક્ત ભાવપૂર્વક ચિન્તન કરી, નમસ્કાર મંત્ર (णमो अरिहंताणं, णमो सिद्धाणं, णमो आयरियाणं, णमो उवज्झायाणं, णमो लोए सव्वसाहूणं) નું ઉચ્ચારણ કરી, કાર્યોત્સર્ગથી નિવૃત્ત થઈ તે જિનેશ્વર દેવોની (लोगस्स उज्जोयगरे० जाव सिद्धाः सिद्धिं मम दिसंतु) સ્તુતિ કરે અને ફરીવાર સ્વાધ્યાય (धम्मो मंगल मुक्किट्ठ ઈત્યાદિ મૂળ સૂત્ર) બોલે અને ક્ષણવાર ભિક્ષુ વિશ્રામ લે.

સ્વાધ્યાય બાદ વિશ્રામ લઈ, નિર્જરારૂપી લાભનો ઈચ્છુક એ સાધુ, પોતાના કલ્યાણ માટે, આ પ્રકારનું ચિંતન કરે કે–બીજા મુનિવર, મારા પર અનુગ્રહ કરી, મારા આ

આહારમાંથી થોડો પણ (આહાર) ગ્રહણ કરે તો હું આ સંસારસમુદ્રમાંથી પાર થાઉં. ૯૪

આ પ્રકારનો વિચાર કરી, વિનયપૂર્વક, પ્રથમ પોતાનાથી વડી દીક્ષાવાળા વૃદ્ધને, ત્યારબાદ તેનાથી ઉતરતા મુનિને એ પ્રકારે ક્રમસર સર્વ સાધુઓને આમંત્રણ કરવું જોઇએ. આમંત્રણ આપતી વેળા જો કોઇ સાધુ આહાર કરનાર હોય તો તે બધાની સાથે સમભાવથી બેસીને આહાર કરવો જોઇએ. ૯૫

જો કોઈ સાધુ આહારનો ઇચ્છુક ન હોય તો સાધુએ એકલા જ, રાગદ્વેષ દૂર કરીને. પહોળા મુખવાળા, પ્રકાશવાળા પાત્રમાં, યત્નપૂર્વક, નીચે ન ફેલાય, ન પડે, એ રીતે તપ સંયમની ભાવનાથી આહાર પાણી લેવાં જોઇએ (ખાવું જોઈએ). ૯૬.

પ્રિય પાઠકો ! આપની સમક્ષ મુનિના આહારપાણીની વિધિ સંક્ષિપ્તમાં રજુ કરવામાં આવી. એમાં ૯૩મી ગાથામાં " **सज्झाय पट्ठ बित्ताणं**" એ નિયમને ધ્યાનમાં રાખીને, જે અવશ્ય સ્વાધ્યાય કરે છે તેઓને અસ્વાધ્યાયનું કારણ ન હોય તો પણ સ્વાધ્યાય કરવો જોઇએ. અસ્વાધ્યાયના અનેક ભેદ બતાવવામાં આવ્યા છે. એમાંથી થોડા નીચે આપવામાં આવ્યા છે : આકાશમાં થનાર અસ્વાધ્યાય ૧૦ પ્રકારના છે.

૧ **उक्कापात**—(ઉલ્કાપાત) પૂંછડાવાળા તારા વગેરે ખરવાથી (પડવાથી) થતો ઉલ્કાપાત.

૨ दिसिदाह—દિશાઓમાં દાવાનળ થવો.

૩ गज्जिते—ગર્જિત-આકાશમાં જોરથી ગર્જના થવી.

૪ विज्जुते—વિજળી ચમકવી.

૫ निग्घाये-આકાશમાં જોરથી કડાકો થવો.

૬ जूयते--(યૂપક) સવાર, સાંજ, લાલ દિશાઓ જોવી.

૭ जक्खालित्त--કોઈ કોઇ વાર વિજળી જેવો કોઇ દિશામાં પ્રકાશ થવો.

૮ धूमिका—ધૂમ્મસનું પડવું.

૯ महिका—તુષાર, ઝાકળ કે કરાનું પડવું.

૧૦ रयउग्घात्ते—આકાશ ધૂળથી આચ્છાદિત બને તે. આનો શાસ્ત્રવિહિત વખત ત્યજીને સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ.

ઠાણાયંગ ૧૦ ઠાણા.

ઔદારિક શરીર સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય છે.

૧. અસ્થિ, ૨. માંસ, ૩. શોણિત, આ ત્રણ વસ્તુઓ મનુષ્ય તથા તિર્યંચ (પ્રાણીઓનાં) શરીરમાં મળે છે. ઉપલક્ષણથી ચામડું પણ સમજી લેવું. તિર્યંચના અવયવ હાડકું વગેરે ૬૦ હાથના અંતરની અંદર અને મનુષ્યનું હાડકું વગેરે અવયવ ૧૦૦ હાથના અંતરની અંદર હોય તો તે અસ્વાધ્યાય. હાડકા વિશે એમ જાણવું કે જો હાડકું બળેલું ન હોય તો બાર વર્ષ સુધી હાડકાને અસ્વાધ્યાય સમજવું. અગ્નિમાં સળગેલું હોય કે પાણીમાં વહેલું હોય તો તેને

અસ્વાધ્યાયનું કારણ માનવું નહિ. ૪. અશુચિ સમાન મનુષ્યની વિષ્ટા પડી હોય કે એની દુર્ગંધ આવતી હોય તો તે અસ્વાધ્યાય સમજવું. ૫. સ્મશાન–સ્મશાનમાં શબ બળતું હોય તો તેનાથી ૧૦૦ હાથના અંતર સુધીની મર્યાદા ભૂમિને અસ્વાધ્યાય જાણવી ૬. ૭–ચંદ્ર, સૂર્ય ગ્રહણ,૮ પ્રહર ૧૨ પ્રહર ૧૬ પ્રહર અસ્વાધ્યાય. ૮ પતન–રાજાદિ વગેરે કર્મચારીનું મરણ થયું હોય ને જ્યાં સુધી આજ્ઞાનો નવો પ્રબંધ ન થાય ત્યાં સુધી તે ક્ષેત્રમાં અસ્વાધ્યાય જાણવો. ૯. રાજવિગ્રહ–જે ક્ષેત્રમાં ભયંકર રાજયુદ્ધ ચાલતું હોય તે ક્ષેત્રમાં અસ્વાધ્યાય છે. ૧૦ મૃત ઔદારિક શરીર–ઉપાશ્રયમાં કે ઉપાશ્રય નજીક પંચેન્દ્રિયનું શરીર પડયું હોય (મૃત શરીર) તો તે અસ્વાધ્યાય જાણવું.

પ્રિય પાઠકો ! ઔદારિક શરીર સંબંધી દસ અસ્વાધ્યાયનો સમય ત્યજીને સ્વાધ્યાય કરવાનું વિધાન છે.

હવે આપને માલુમ થયું હશે કે હાડકું, માંસ અને મૃતકલેવર એ ત્રણ અસ્વાધ્યાયનાં કારણ છે. તો મારા આત્મબંધુ કૌસામ્બીજીએ તથા તેમના જેવી શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓએ "बहुअट्ठियं, मंसं वा, मच्छं वा बहुकंटगं" એ ત્રણ પદોનો, પ્રાણીના અવયવ હાડકું, માંસ વગેરે અર્થ કર્યો એ અસ્વાધ્યાયના કારણ હોવાથી, આગમ વિરુદ્ધ છે. અગર કોઈ પણ જૈન શ્રમણ અસ્વાધ્યાયમાં સ્વાધ્યાય કરે તો નશીથ સૂત્રમાં, એને દોષિત સમજીને પ્રાયશ્ચિત આપવાનું કહેલ છે.

" जे भिक्खू असज्झायं सज्झयं करेति, करंतं वा साइजइ ॥ १७ ॥

નશીથ ઉ, ૭૯

અર્થાત્–જે અસ્વાધ્યાયનાં કારણુ બતાવ્યાં છે તે કારણોમાં–અસ્વાધ્યાયમાં જાતે સ્વાધ્યાય કરે, બીજા પાસે સ્વાધ્યાય કરાવે અથવા સ્વાધ્યાય કરનારને સારો ગણે તો તે પ્રાયશ્ચિત છે.

" तं सेवमाणे आवज्जइ चाउमासियं परिहारट्ठाणं उग्घाइयं ॥ ३९ ॥

નશીથ ઉ ૧૯

ઉક્ત અસ્વાધ્યાયમાં સ્વાધ્યાયનો દોષ સેવનારને લઘુ ચૌમાસીનું પ્રાયશ્ચિત કરવું પડે છે. જો ઉક્ત દોષ પરવશ પણાથી, વિના ઉપયોગથી હોય તો જઘન્ય ૪ આયંબિલ, મધ્યમ ૭ નીવી ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ ઉપવાસ. જો આતુરતાથી ઉપયોગ સહિત લાગે તો જઘન્ય ૪ ઉપવાસ, મધ્યમ ૭ અટ્ઠમ ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ ઉપવાસ, પારણામાં ધાર બિગય બંધ !

અને જો મોહનીય કર્મોદય મૂર્છાભાવથી હોય તો જઘન્ય ૪ છઠ્ઠ, મધ્ય ૪ અટ્ઠમ, ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ ઉપવાસ પારણામાં આયંબિલ. આ પ્રકારનો નશીથ સૂત્રનો ભાવ છે.

પ્રિય પાઠકો! આપની સમક્ષ વિવાદસ્પદ આચારંગ સૂત્રમાં ' बहुअट्ठियं मंसं वा, मच्छं वा, बहुकंटगं " એ ચાર શબ્દોનો પ્રાણી અવયવ રૂપ અર્થ નથી તે જણાવવામાં આવ્યું એનો અર્થ–બહુ ગાંઠવાળા ફળનો ગર્ભ અને કાંટાવાળી માછલીના આકારની અથવા મચ્છ નામક વનસ્પતિ શાક છે.

પ્રકરણ : ૨૪મું

દશ વૈકાલિક સૂત્રનો પાઠ

મારા આત્મબંધુ ધર્માનંદ કૌસામ્બીજીએ 'ભગવાન બુદ્ધનો માંસાહાર' પ્રકરણને આગળ વધારતાં પૃષ્ઠ ૯૯ પર લખ્યું છે કે,

" याचाच अनुवाद दश वैकालिक सूत्रांतील खालील गाथांत संक्षेपानें केला आहे "

એનો ભાવાર્થ એમ છે કે–એનો જ અનુવાદ દશ વૈકાલિક સૂત્રમાં, નીચેની ગાથામાં સંક્ષેપથી કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રિય પાઠકો ! પ્રથમ આપને દશ વૈકાલિક સૂત્રનો પરિચય કરાવવા ઇચ્છું છું.

જૈન ધર્મના ઉત્કૃષ્ટ પુરુષ, તીર્થંકર ભગવાન હોય છે. તેઓ પોતાની સતત ઉત્કૃષ્ટ સાધના માર્ગને સાધીને, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કરી લે છે. ત્યારબાદ જનકલ્યાણ માટે વાણીની અમૃતધાર વહાવે છે. એથી અજ્ઞાન રૂપી તાપથી તપ્ત પ્રાણીઓને અત્યંત શાંતિ, સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ વાણીનો લાભ, પ્રત્યેક યુગમાં ભવ્યાત્માઓને મળવો જોઇએ. એ આશયથી એમના મુખ્ય ગણધર શિષ્ય, નિર્દોષ

સૂત્રની રચના કરે છે. તેને गणिपीढ़िका-द्वादशांगी કહે છે. "आचारंग, सूयकृतांग, स्थानायंग, समवायंग विवाहप्रज्ञप्ति (भगवती) न्यायधर्मकथा, उपासकदशांग अंतकृतदशांग, अनुत्तरोपपातिक, प्रश्नव्याकरण विपाक, અને दृष्टिवाद" આમાં તમામ વિષય સ્વરૂપ ચારેય અનુયોગોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. "गणितानुयोग चरणकरणानुयोग, धर्मकथानुयोग" આ ચાર અનુયોગ કહેવાય છે.

કોઈવાર કોઈ આચાર્યને કોઈ કારણસર જરૂર જણાય તો તેઓ ઉક્ત શાસ્ત્રના અનુભવી એ, દ્વાદશાંગીમાંથી, જરૂરી વિષયનું ઉદ્ધરણ કરીને નવીન સૂત્રનામ રાખી શકે છે. અને તે પ્રામાણિક અંગોથી ઉદ્ધૃત થયેલ હોવાથી આગમપૂર્ણ પ્રામાણિક છે.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ બાદ, પ્રથમ આચાર્ય સુધર્માસ્વામી, પછી આચાર્ય જંબૂ સ્વામી, તેમના બાદ પ્રભવસ્વામી, તેમના બાદ શયંભવસ્વામી આચાર્ય થયા. શયંભવ સ્વામીએ પોતાના પુત્ર મનકનું (જ્યારે તે દિક્ષિત થઇને તેમનો શિષ્ય બન્યો ત્યારે) આયુષ્ય છ મહિના બાકી છે એમ જ્ઞાનબળથી જાણી લીધું. મનકમુનિના આત્મોદ્ધાર માટે, દ્વાદશાંગી (ચૌદ) પૂર્વમાંથી સાર સાર (મુખ્ય મુખ્ય) તત્ત્વજ્ઞાન ગાથાનું ઉદ્ધરણ કર્યું. પદ્યાત્મક, ગદ્યાત્મક રૂપમાં, બે પ્રહર બાદ, ઉદ્ધરણ રચનાત્મક સૂત્ર શરુ કર્યું. થોડા દિવસ બાદ તે પૂરું કર્યું; તેના દશ અધ્યયન બન્યા—એટલે તેનું "दश वैकालिक" એમ નામ રાખવામાં આવ્યું.

આત્મપ્રવાહ પૂર્વમાંથી, "छज्जीवणीय अध्ययन" કર્મ-પ્રવાહમાંથી "पिण्डेषणा" સત્ય પ્રવાહમાંથી–वाक्यशुद्धि" અધ્યયન, પ્રથમ અધ્યયનાદિ તમામ અધ્યયન નવમાં પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુથી ઉદ્ધત કરવામાં આવ્યા. દશ અધ્યયન–બે ચૂલિકા છે.

૧ લા અધ્યયનમાં અહિંસા, સંયમ, તપથી મોક્ષ, સાધ્ય, સાધક અને સાધનાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

૨જા અધ્યયનમાં વાસના અને વિકલ્પોમાં અધીન રહીને, કઇ સાધુતાની આરાધના થઈ શકે ? ત્યાગી, અત્યાગીનું લાક્ષણિક સ્વરૂપ, આત્મામાં બીજરૂપથી છુપાયેલ વાસનાઓથી ચિત્ત ચંચલ થાય છે, અધૃતિ વધે છે, ધૃતિ કેમ રાખવી ? રાજમતીનો આદર્શ વગેરે આવે છે.

૩જામાં બાવન અનાચાર સેવનાર સાધુ, ઋષિ, મુનિ થતો નથી. સાધુતાનું સ્વરૂપ અને એની સાધનાથી મોક્ષ–વગેરેનું વર્ણન.

૪થામાં છ કાય જીવોનું સ્વરૂપ, મહાવ્રતોનું સ્વરૂપ, દયાનું પાલન કેવી રીતે કરવું, પાપવૃત્તિને કઈ રીતે રોકવી, અને સંપૂર્ણ સિદ્ધિ કઇ રીતે મેળવવી, સુગતિ, દુર્ગતિ કોને કહે છે તેનું વર્ણન.

૫મા અધ્યાયમાં પિંડેષણા–પ્રથમ ઉદ્દેશ–ભિક્ષાની વ્યાખ્યા, ભિક્ષાના અધિકારી, ભિક્ષાની ગવેષણાની વિધિ, કયા માર્ગમાં કઈ રીતે જવું આવવું, ચાલવું, ચાલવાવાળાએ અધિક્રિયામાં કેટલા સાવધાન રહેવું, કયાંથી કેવા

પ્રકારની ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરવી, ગૃહસ્થને ત્યાં કઈ રીતે ઊભા રહેવું, નિર્દોષ ભિક્ષા કોને કહે છે, કયા દાતા પાસેથી ગ્રહણ કરવી, કયા પ્રકારે ભોજન કરવું, પ્રાપ્ત ભોજનમાં સંતુષ્ટ રહેવું, ઈત્યાદિ બહુ સુંદર વર્ણન છે. બીજા ઉદ્દેશમાં ભિક્ષાના સમયે જ ભિક્ષા લેવા જવું, કોઈ પ્રકારનો સંગ્રહ કરવો નહિ. નિષ્કપટ ભાવથી મોક્ષના આરાધક થવું વગેરેનું વર્ણન આવે છે.

૬ઠ્ઠામાં–મોક્ષ માર્ગનું સાધન શું? શ્રમણ જીવન માટેના આવશ્યક ૧૮ નિયમોનું માર્મિક વર્ણન છે. એનું નામ–ધર્માર્થકામાધ્યયન છે.

૭ અધ્યયનમાં વાકયશુદ્ધિ–વચનશુદ્ધિની આવશ્યકતા. વાણી શી ચીજ છે? વાણીના અતિવ્યયથી થતી હાનિ. ભાષાનો વ્યાવહારિક પ્રકાર, કઈ ભાષા શા માટે ન બોલવી? અને કઈ બોલવી, તેનું વર્ણન છે.

૮મા અધ્યયનમાં આચારપ્રણિધિ–સદ્દગુણોની સાચી લગની કોને લાગે છે? સદાચાર માર્ગની કઠિનતા, એ કઠિનતાને પાર કરવાનો રસ્તો, આંતરિક શત્રુઓને કઈ રીતે જીતવા, માનસિક, વાચિક તથા કાયિક બ્રહ્મચર્યની રક્ષા, અભિમાન કેવી રીતે દૂર કરવું, જ્ઞાનનો સદુપયોગ ઈત્યાદિનું વર્ણન.

૯. એમાં વિનય સમાધિ–એના ચાર ઉદ્દેશ છે. વિનીત અવિનીતનો વ્યવહાર, અને એના ફળની પ્રાપ્તિ, જીવનમાં પ્રથમ વિનયની જરૂરત અનિવારણીય છે, ઈત્યાદિ સુંદર અને સત્ય સ્વરૂપ છે.

૧૦. ભિક્ષુનામ—જૈનભિક્ષુનાં લક્ષણો. ગુણ, કર્મ અને એનું ધ્યેય, તથા ધ્યેયની સિદ્ધિનું વર્ણન.

પ્રથમ ચૂલિકા—'રતિવાકય' ગૃહસ્થ જીવનની અપેક્ષા, સાધુ જીવન મહત્ત્વપૂર્ણ શા માટે? ભિક્ષુ પૂજ્ય હોવા છતાં તેને નિયમોનું પાલન શા માટે? વાસનાઓમાં સંસ્કારોની જીવન પર થતી અસર. સંયમમાં ચલિત ચિત્તના અઢાર ઉપાયો, પતિત સાધુની ભયંકર પરિસ્થિતિ, ઇત્યાદિ અનેક રમ્ય વિષયોનું વર્ણન છે.

બીજી ચૂલિકામાં વિવિક્તિ ચર્ચા, એકાન્ત ચર્ચાની વ્યાખ્યા. સાધુ મદિરા, માંસ પી કે ખાઈ શકે નહિ. એનો સદા ત્યાગ કરવો, ઇત્યાદિ બહુ ઉત્તમ વર્ણન છે. આ પ્રમાણે દશવૈકાલિક સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત સાર બતાવ્યા બાદ, કૌસામ્બીજીએ, દશવૈકાલિક સૂત્રની ગાથામાંથી જે વ્યર્થ શંકા ઊભી કરી છે, તે બારામાં વાસ્તવિક સત્ય બતાવવા અર્થે લખીએ છીએ. એ આપ પૂર્ણ તટસ્થતાથી વાંચશો તો અવશ્ય સત્ય શું છે તેની સ્પષ્ટતા થશે.

પ્રિય પાઠકો! કૌસામ્બીજી ઠીક લખે છે કે "**વાચાવ અનુવાદ**" અર્થાત્ આચારંગ સૂત્રના દસમા અધ્યાયના દશમા ઉદ્દેશના સૂત્ર નં. ૬૨૯–૩૦ નીજ, દશવૈકાલિક સૂત્રની અંપાયેલ ગાથાઓ છે.

પ્રિય પાઠકો! આપને એ સારી રીતે વિદિત હશે કે આચારંગ સૂત્રના ઉક્ત અધ્યયન ઉદ્દેશના સૂત્ર ૬૨૯–૩૦ નિષેધાર્થ છે—વિધિ અર્થમાં નથી. અર્થાત્ વનસ્પતિ અર્થનેજ

બોલનાર છે. અને બન્નેમાં, (આચા૦દશા૦) अप्पेसिया भोयण जाए ' 'बहुउज्झियधम्मिए' અર્થાત્ ભોજનની જાત (ખાવા યોગ્ય પદાર્થ) અલ્પ છે અને ફેંકી દેવાનો ભાગ વિશેષ છે. આ પાઠની બંન્નેમાં સમાનતા છે.

બીજી સમાનતા એ છે કે–આચારંગમાં (૬૨૮–૬૨૯) "लाभसंते जाव णो पडिगाहेज्जा" અર્થાત્ ઉક્ત પ્રકારની વનસ્પતિનું ભોજન મળે તો આપનાર દાતાને કહી દેવું કે 'આ મને કલ્પતું (ખપતું) નથી, મને એ આપો નહિ. આમ બોલવા છતાં પણ મળે તો, તેને ગ્રહણ કરવું નહિ. દશવૈકાલિક સૂત્રમાં પણ આમ આવે છે કે 'दिन्तियं पडिआइक्खे. न मे कप्पइ तारिसं ' ઉક્ત અકલ્પ્ય વનસ્પતિ ભોજન આપનાર દાતાને સાફ શબ્દોમાં કહી દેવું જોઇએ કે, મને આ ખપતું નથી, એમ કહી તે ભોજન તેણે લેવું નહિ. આ પણ બન્નેમાં સમાનતા છે.

ત્રીજી સમાનતા પણ ધ્યાનમાં રાખવી કે આચારંગમાં અને દશવૈકાલિકમાં 'बहुअट्ठिय. बहुकंटग, पुग्गल उच्छुखंडं सिंबलिं वा अणिमिस वा ' આ પાઠોની સમાનતા છે. પાઠોની સમાનતાની સાથે પાઠોના અર્થની પણ સમાનતા સમજવી. બહુ ગોઠો, બહુ કાંટા, પુદ્ગલ, શેરડીના ટુકડા, ફલિ (અથવા ઉસ સમાન) મચ્છીના આકારની વનસ્પતિનું શાક અથવા મચ્છનામક વનસ્પતિનું નામ. આ સિવાય વનસ્પતિનું ભોજન સાબિત કરવા દશવૈકાલિકમાં ' अत्थियं, तिन्दुयं, विल्लं, अणिमिसं वा ' અર્થાત્ અગથિયાનું ફળ, ટિંબરનું ફળ, બિલ્વનું ફળ એ અર્થમાં આવેલા શબ્દો છે. દશવૈકાલિકના

અત્થિય આદિ બધા પાઠ આચારંગસૂત્રના છે અને તે બધા પાઠ વનસ્પતિ વાચક છે. પાઠકોની જાણ માટે નીચેનો પાઠ ઉતારવો ઉચિત ગણાશે.

"से भिक्खू वा २ जाव समाणे सेज्जं पुण जाणेज्जा, अत्थियं वा, कुंभिपक्कं तिन्दुगं वा, टेम्बरुयं वा, विलुयं वा, पलगं वा, कासवनालियं वा, अन्नतरं वा आमं असत्थपरिणतं जाव णो पडिगाहेज्जा"

आचा० अध्य० १ उद० ८. ६१३.

ભાવાર્થ:—ભિક્ષાને માટે, ગૃહસ્થના ઘેર ગયેલ સાધુ-સાધ્વીએ જાણી લેવું જોઈએ કે સાકર વગેરે પદાર્થોમાં નાખીને, ખૂબ પકાવેલ અસ્થિક ફળ, ટેંબરૂ ફળ, બિલફળ, પલગફળ, શ્રીપર્ણીફળ અને એવાં બીજી જાતનાં ફળ લેવા (લેવા યોગ્ય છે) પણ ઉપરોક્ત ફળ કાચાં હોય, અગ્નિ વગેરે શસ્ત્રોથી બરોબર–પાકયાં ન હોય (શેકાણાં ન હોય) તો તેને અનૈષણિક (લેવા યોગ્ય નહિ) જાણીને કોઈ પણ સાધુ સાધ્વીએ લેવાં નહિ.

પ્રિય પાઠકો! ઉપરોક્ત આચારંગ સૂત્રનું અવતરણ દશવૈકાલિક સૂત્રમાં પણ છે અને એ બન્ને જગાએ વન-સ્પતિવાચક જ છે, અર્થાત્ બધે તે વનસ્પતિવાચકના અવયવ રૂપ ભોજનના વિધાનરૂપ છે, અને તે પણ નિષેધાર્થ છે—ગૃહીતાર્થ નહિ. જે તેને પ્રાણીના અવયવરૂપ માંસ વગેરેના અર્થમાં લેવા પ્રયત્ન કરે છે તેઓ આગમ પ્રમાણથી અને

લોકપ્રમાણથી વિરુદ્ધ અસત્ય અર્થ ઊભો કરે છે. ધર્માનંદ કૌસામ્બીજીએ અને એમના જેવી શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓએ જે વિવાદ માટે દશવૈકાલિક ગાથાનું જે અવતરણ આપ્યું છે, તે વાસ્તવિક પ્રમાણિક અર્થ સાથે નીચે મુજબ છે. આપ તટસ્થ રહીને તેનું અવલોકન કરો તો તમને સત્ય વસ્તુની પ્રતીતિ થશે.

बहुअट्ठियं पुग्गलं, अणिमिसं वा बहुकंटयं ।
अत्थियं, तिन्दुयं बिल्लं, उच्छुखंडं व सिंबलिं ॥७२॥
अप्पेसिया भोयणजाए बहुउज्झयधम्मिए ।
दिंतियं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥७३॥

दश. अ. ५. उ १:

ભાવાર્થ—આનો અર્થ ઉપર જણાવી દીધો છે; તો પણ ફરી વાર તેનો અર્થ આપણે જોઈએ જેથી વાચકોનું મન દૃઢ બને. જેમાં બહુ ગાંઠો હોય, એવા સીતાફળ, ખજૂર વગેરે ફળ, અનિમિષનામક વૃક્ષનાં ફળ અથવા મચ્છાકાર વનસ્પતિનું કે મચ્છનામક વનસ્પતિનું શાક, બહુ કાંટાયુક્ત અગત્થિનું ફળ, ટીંબરનું, બેલનું ફળ, શેરડીની કાતળી, સામળી વેલનું ફળ, ઈત્યાદિ કદાચ અચિત હોય તોપણ એમાં ખાવા યોગ્ય ભાગ ઓછો ને નહિ ખાવા યોગ્ય-ફેંકી દેવા યોગ્ય ભાગ વિશેષ હોવાથી, દાતાને મુનિએ કહી દેવું જોઈએ કે, આ ભિક્ષા મને ગ્રાહ્ય નથી, મને તે ખપતી નથી. ૭૩-૭૩.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

પ્રાચીન પ્રમાણ

પ્રિય પાઠક વૃન્દ ! કૌસામ્બીજીએ આપેલ આક્ષેપ્ય આચારંગ સૂત્ર અને દશ વૈકાલિક સૂત્રના પાઠનો વાસ્તવિક અર્થ પાછળના પ્રકરણમાં બતાવી દેવામાં આવ્યો છે. એથી એમ સાબિત થાય છે કે જૈન શ્રમણ અથવા જૈન શ્રમણ નાયક માંસાહારી હતા નહિ. અચિત, એષણિક, નિર્દોષ, કલ્પનીય વનસ્પતિજન્ય આહારના તેઓ ભોગી હતા. અને આજના શ્રમણ પણ તેવા જ છે.

જેમને મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ નથી, તેઓ અક્ષરોનો જ અર્થ જાણે છે. અને પોતાના તર્ક ઉપર અવલંબન બાંધી સંતોષ માને છે. એમને મહાન પુરુષોના સિદ્ધાંતો સાંભળવા મળે અથવા તેમના જોવામાં આવે તો પણ તેઓ તેમની મનમાની કલ્પના દોડાવી પોતાની માન્યતા મુજબ તેમાંથી અર્થ તારવી કાઢે છે; અથવા તેઓ તે સિદ્ધાંતોને પણ ભ્રમાત્મક માને છે. એમ કરી તેઓ ખોટા તર્ક મારફત સિદ્ધાંતોને ખોટા ઠેરાવે છે. જેમ જૈન સિદ્ધાંત કથિત 'સ્યાદ્વાદ, સપ્તભંગીનો અભ્યાસ ઘણા લોકોને ન હોવાથી, તેઓ તેને 'ભ્રમવાદ' કે 'ભ્રમજાળ' તરીકે

ગણાવે છે. એના જ્ઞાતા તેને ઉત્તમ તત્ત્વ તરીકે ગણે છે. પ્રસ્તુત માંસાહાર પ્રકરણમાં પણ લેખકની તે જ મનોદશા જોવામાં આવે છે—

"बहुअट्ठियं मंसं वा, मच्छं वा, बहुकंटगं "નો અર્થ —फार हाडें असलेलें मांस किंवा पुष्कळ कांटे असलेला मासा " એ પ્રમાણે કરી પોતાની ખાવાપીવાની આદત માન્યતાનો પરિચય આપ્યો છે. આપની સમક્ષ વિવાદસ્પદ શબ્દો છે તે વનસ્પતિવાચક છે-વનસ્પતિ અવયવ છે. એની સાબિતી માટે પ્રાચીન સિદ્ધાંત તથા કોષનું પ્રમાણ ઉધ્ધૃત કરીએ. આશા છે કે 'માંસાહાર' પ્રકરણ લખનાર મારા આત્મબંધુ ધર્માનંદ કૌસામ્બીજી અને તેમના જેવી શ્રદ્ધા ધરાવનાર અન્ય જનો તેમની ભૂલ સમજે અને તેને સુધારી સત્યવ્રત ગ્રહણ કરે.

बहु-પુષ્કળ, अट्ठियं-ગાંઠ-આચા૦ દશ૦

तत्थं से भुंजमाणस्स, अट्ठियं कंटओ सिया ।
तणकट्ठ सक्करं वा वि, अन्नं वा वि तहाविहं ॥८४॥

दश० अ. ५. उ १

ભાવાર્થ:—ઉપરોક્ત વિધિથી આહાર કરનાર મુનિના ભોજનમાં કદાચિત્ 'अट्ठियं' ગાંઠ, કાંટા, કાંકરી, ઘાસનાં તરણાં, અથવા લાકડાનો કકડો કે એ પ્રકારનો કોઇ અન્ય પદાર્થ આવે તો મુનિએ તેને (ત્યાં બેઠા બેઠાં જ) હાથથી જ્યાં ત્યાં દૂર ફેંકી દેવો નહિ કે મુખથી ફૂંક મારી, ઉછાળીને દૂર ફેંકવો નહિ; પરંતુ તેને હાથમાં લઇ, એકાન્તમાં

જઈને, નિર્જીવ સ્થાન ખોળીને, યત્નપૂર્વક તે પદાર્થની ગાંઠ આદિ વસ્તુને ત્યજી (છોડી કે ફેંકી) દેવી. અને ત્યાંથી ઈર્યાપથિક ક્રિયાસહિત પાછા ફરવું જોઈએ–૮૪, ૮૫, ૮૬. આ ૮૫ ગાથામાં 'अट्ठियं' નો અર્થ ગાંઠ છે. ૨ अट्ठियं —ગાંઠ–બીજ અર્થ प्रज्ञापना प्रथमपद पृ ९३

"सेतं किं रूक्खा ? रूक्खा दुविहा पण्णत्ता । तं जहा-एगठिया य, बहुबीयगा य–"

सूत्र ३१-६२. "एकास्थिकाश्च बहुबीजाश्च ।

એકબીજ–(ગાંઠ) બહુ બીજ–ગાંઠો,

હે ભગવન્! વૃક્ષ કેટલાક પ્રકારના હોય છે? વૃક્ષ બે પ્રકારના છે: એક બીજવાળા, બહુ બીજવાળા. પ્રાકૃત શૈલીથી 'अट्ठिय' અને 'अत्थियं' એમ બે રૂપ બને છે. 'अट्ठियं'નો અર્થ ગાંઠ (બીજ), 'अत्थियं'નો અર્થ આસ્થિક નામની વનસ્પતિ છે. જુઓ—

"से किंतं बहुबीयगा–अणेगविहा" प–तं अत्थिय तेन्दुकविट्ठ अंबाडग माउलिंग बिल्लेय । आमलग फणिस –दालिम, आसोट्ठे उंबरवडे य ॥ १ ॥

प्र–प. १. पृ. ९६ सूत्र ९३

ભાવાર્થ:—બહુ બીજવાળાં વૃક્ષો કેટલા પ્રકારનાં હોય છે? બહુ બીજવાળાં વક્ષો ઘણા પ્રકારનાં હોય છે, જેવાં કે અસ્થિક (અગસ્થિક), તિંદુક–ટિંબર, કવિત્થક (કવિઠકોટા) અંબાડક–માતુલિંગ (બીજોરાં) બિલ્વ (બિલ્લા) અમલા, ફણસ, દાડમ, અશ્વત્થ (પીપળો) ઉંબર,

વડ ઈત્યાદિ, આવા પ્રકારનું વર્ણન જીવાભિગમમાં પણ છે. (પ્રથમ-પ્રતિપત્તિ-પૃષ્ઠ ૨૬-હૈદ્રાબાદવાળા).

" से किंति पगहिया बहुवीयगा " એક ગાંઠવાળા (બીજવાળા) બહુ બીજવાળાં વૃક્ષો. જૈન સાધુ-સાધ્વીએ પાણી કેમ લેવું, કેમ ન લેવું ? એ વિષયમાં, આચારંગ સૂત્રમાં વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. તેમાં પણ-सअट्ठियं " ગાંઠ (બીજ) સહિત-ધોવણ-પાણી મળે તો ન લેવું એમ જણાવ્યું છે.

પાઠકોની જાણ માટે તે સૂત્ર સંપૂર્ણ રીતે અત્રે ઊતારવું ઉચિત ગણાશે.

" से भिक्खू वा (२) जाव पविट्ठे समाणे सेज्जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा, तं जहा-अंबपाणगं वा, अंबाड-पाणगं वा, कविट्ठपाणगं वा, मातुलिंग पाणगं वा, मुद्दिया-णपाणगं वा, दाडिमपाणगं वा, खज्जुरपाणगं वा, णालि-येरपाणगं वा, करीरपाणगं वा, कोलपाणगं वां, आमलग-पाणगं वा, चिंचापाणगं वा, अण्णतरं वा, तहप्पगारं पाण-गजायं सअट्ठियं; सकणुयं, सवीयगं अस्संजए भिक्खु पडियाए छव्वेण वा, दुसेण वा, वालगेण वा, आविलि-याण, पविलियाण, परिसाइयाण आहट्टुदलएज्जा, तहप्प-गारं पाणगजायं अफासुयं लाभे संते णो पडिगाहेज्जा "।

ભાવાર્થ—ગૃહસ્થના ઘેર ભિક્ષા માટે ગયેલ જૈન સાધુ-સાધ્વીને એમ માલમ પડે કે, આ પાણી, (ધોવણ-

પાણી) આમ્બાનું પાણી, અંબાડિનું પાણી, કવિઠા (કોઠબિંડા) બીજોરા, દ્રાક્ષ, દાડમ, ખજૂર, નાળીએરને ધોયેલ પાણી છે, કેરનું પાણી, બોરનું પાણી, ઈમલીનું પાણી તથા એવા પ્રકારના કોઈ પણ અન્ય જાતનું પાણી છે, અને એ પાણી "सास्थिकं-सहास्थिना कुलकेन यद्वर्तते तथा बीजेनसह यद्वर्तते, आस्थियबोश्चामलकादौ प्रतीतो विशेषः, तदेवंभूतं पानकजातम्" ગાંઠ સહિત, બીજ સહિત, અને ઉક્ત ફળોની છાલ સહિત હોય, અને ગૃહસ્થ તે, સાધુને માટે વાંસની ટોપલીથી, કપડાથી, કેશવાળા (તારવાળા) વાસણથી દબાવી કે છુપાવીને (સંતાડીને) મુનિને આપે તો મુનિએ તે પાણીને અપ્રાસુક (દોષિત) અનૈષણિક સમજીને ગ્રહણ કરવું જોઈએ નહિ.

પ્રિય પાઠકો ! આ સૂત્રમાં જેટલાં ફળનાં નામ બતાવ્યાં છે તેમાં ધોયેલ પાણીનું બ્યાન છે. આ પ્રકારે આચારંગ સૂત્ર (૬૨૯—૩૯) માં અને દશ વૈકાલિક સૂત્રની ગાથા (૭૩–૭૪) માં પણ તે શબ્દો વનસ્પતિ વાચક છે. ઉપરોક્ત 'सअट्ठियं' सकणुयं, सबीयगं હોવાથી નિષેધાત્મક છે. કદાચ સાધુના પાત્રમાં અસાવધાનીથી કે જબરજસ્તીથી ગૃહસ્થ (અકલ્પનીય પાણી) નાખી દે તો સાધુએ પીવા યોગ્ય પાણી હોય તો પોતાના પાત્રમાં, વસ્ત્રથી, યત્નપૂર્વક ગળીને પી લેવું. અને ગાંઠ વગેરે ચીજોને, એકાંતમાં જઇને નિર્જીવ જગા પર ફેંકી દેવી. આ વાત આચારંગ સૂત્રના પાઠ (૬૨૯—૩૦)માં જણાવવામાં આવી છે.

પ્રિય પાઠક વૃન્દ ! આપની સમક્ષ ચાર સિદ્ધાંતોનો પાઠ રજુ કર્યો છે. એ પાઠના ટીકાકાર, અર્થકાર. આજ

પર્યંત જેટલા તેના લેખક છે તે બધાએ, વિવાદવાળા આચારંગ સૂત્ર (૬૨૯–૩૦)ના ને દશવૈકાલિક સૂત્ર (૭૩–૭૪)ના 'बहुअट्ठियं' નો અર્થ વનસ્પતિ ફળની "બહુ ગાંઠો" કર્યો છે. 'बहुअट्ठियं' નો અર્થ અર્થ "બહુ હાડકાં" એવો કર્યો નથી. આચારંગ સૂત્ર (૬૨૯–૩૦) નો અને દશ વૈકાલિક સૂત્રના 'बहुअट्ठियं' અર્થ "બહુ હાડકાં" કરનાર પોતાની અજ્ઞાતનાના પરિચય સાથે, પવિત્ર જૈન સિદ્ધાંતો પર, અને તે અનુસાર શુદ્ધ સંયમ પાળનાર જૈન શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો પર મિથ્યા કલંક ચઢાવવા વિના બીજું કોઈ તથ્ય જોઈ શકયા નથી.

પ્રિય પાઠક વૃન્દ! જૈન સિદ્ધાંતોમાં જ્યાં હાડકાં સંબંધી પ્રકરણ આવે છે ત્યાં 'अट्ठियं' શબ્દ જોવામાં આવતો નથી. ત્યાં "अट्ठि" શબ્દ જોવામાં આવે છે. અને એનાં તમામ ટીકાકાર, વ્યાખ્યાકાર તથા અર્થકારોએ "अट्ठि" શબ્દનો અર્થ 'હાડકુ' કર્યો છે. સિદ્ધાંતોમાંથી થોડા ઉદાહરણ આપની સમક્ષ રજુ કરૂં જેથી તમને સાચી પ્રતીતિ થાય.

૧ "अट्ठिमिज्जपेमाणुरागरत्ता" ધર્મ ઉપરના પ્રેમ-રાગથી જેની હાડકે હાડકાની મજ્જા રંગાઈ ગઈ છે—

ભગવતી શત. ૨ ઉદ્દે. ૫.

૨ अट्ठिचम्मावणद्धे–મેઘમુનિનું શરીર તપસ્યાથી બહુ જ દુર્બળ બની ગયું છે. એ વખતે તેમના શરીરનો દેખાવ કેવો છે?–હાડકા ને ચામડીથી બંધાયેલ હાડપિંજર જેવો. લોહી માંસ રહિત તેઓનું (શરીર) થઈ ગયું છે.

જ્ઞાતા. અ ૧.

३ तओ पितिअगा पण्णता तं. " अट्ठिमिज्जा केसमंसु रोमनहे " ઠા. ૩. ત્રણ પિતાના અંગ છે હાડકાં મજ્જા, કેશ, રાજી, દાઢી, મૂછ અને નખ છે.

४ दसविहे ओरालिय असज्साओ, पं. तं. अट्ठिं मंसं सोणीय, इत्यादि ठाणा. ठा. १

દશ પ્રકારની ઔદારિક શરીર સંબંધી અસજ્ઝાય (અસ્વાધ્યાય) છે. એનો વિસ્તૃત વિચાર આપણે આગળ કરી ગયા છીએ. આ 'अट्ठि' હાડકાવાચક શબ્દનો પ્રયોગ બહુ આવી ગયો છે.

૫. ભગવાન મહાવીર સ્વામી કહે છે કે—ત્રસજીવોની હિંસાનો હેતુ સાંભળ! કારણ કે, એ હેતુઓથી, સર્વથા ત્રસકાયની હિંસાથી બચનાર (ત્રસકાયની હિંસા નહિ કરનાર) જ મુનિ બને છે—સંયમી બને છે; શાશ્વત સુખનો સ્વામી બને છે.

" से बाभि—अप्पेगे अच्चाए हणंति, अप्पेगे अजिणाए वहंति, एवं पित्ताए, वसाए, पिच्छाए, पुच्छाए वालाए, सिंगाए, विसाणाए, दंताए, दाढाए, नहाए ण्हारुणीए, अट्ठीए, अट्ठिमिज्जाए, अट्ठाए, अणट्ठाए, अप्पेगे, हिंसिसु मेत्ति वा वहंति, अप्पेगे हिंसंति मेत्ति वा वहंति " ॥५२॥

आचारंग प्र० अ० प्र. उद्दे. ६

ભાવાર્થ:—ભગવાન મહાવીર સ્વામી કહે છે કે હે આયુષ્યમાન! કેટલાક લોક, જંતુઓનાં શરીરનો ભોગ

આપવા માટે એમને (જીવોને) મારે છે. કેટલાક લોક ચામડાને માટે એમને મારે છે. કેટલાક માંસને માટે મારે છે. એ પ્રકારે કેટલાક લોહીને માટે, કેટલાક હૃદયને માટે, કેટલાક પિત્તને માટે, કેટલાક પિંજને માટે, કેટલાક પાંખને માટે, પૂંછડા માટે, નાડીઓ માટે, હાડકાં માટે, હાડકાની મજ્જા (ચરબી) માટે, એમ અનેક પ્રકારના સ્વાર્થો માટે તે ત્રસપ્રાણીઓને મારે છે. કેટલાક નિષ્પ્રયોજનથી પણ મારે છે. કેટલાક, 'તેણે પહેલા મને માર્યો હતો એ માટે હું એને મારું છું, મને તે મારે છે માટે હું તેને મારું છું, તે મને મારશે માટે હું તેને મારું છું' એ પ્રકારનો વિચાર કરી, ત્રસજીવોને મારે છે. પરંતુ હે શિષ્ય! ખૂબ યાદ રાખવું કે કર્મનો બદલો અવશ્ય ચુકાવવો પડે છે. બદલો ભોગવ્યા વિના કોઇની મુક્તિ થતી નથી. આમ અનેક શાસ્ત્રોમાં 'अट्ठि'નો અર્થ 'હાડકું' જોવામાં આવે છે.

હવે આપણે શબ્દકોષની તરફ દૃષ્ટિ કરીએ. એક વાત યાદ રાખીએ કે કોષનો અર્થ ખજાનો થાય છે. શબ્દકોષ એક શબ્દનો એક અર્થ, એક શબ્દના અનેક અર્થ અને એક શબ્દના, અર્થોને દેખાડનાર અનેક શબ્દ, પર્યાય વાચી શબ્દ.

બીજી વાત એ ધ્યાનમાં રાખવાની કે પ્રકૃત શબ્દને પ્રત્યય કે ઉપસર્ગ લાગવાથી અર્થમાં ફેરફાર થાય છે. ત્રીજી વાત એ યાદ રાખવી જોઇએ કે, દેશભાષા અને ખાસ દર્શન કે મત પ્રવર્તકની ભાષા, એક ભાષાનો બીજી ભાષામાં

બીજો અર્થ થાય છે. આમ એક દર્શનકારની ભાષાનો શબ્દ, અને બીજા દર્શનકારની ભાષાનો શબ્દ, એ બંનેમાં સ્વરૂપતઃ, અને અર્થતઃ ફેર પડી જાય છે. એ માટે ચાલુ પ્રકરણમાં કયા શબ્દનો કયો અર્થ લેવો–પ્રયોગ કરવો, એ વક્તા, વ્યાખ્યાતા યા લેખકને અધીન છે. માટે વાચકે સૌથી પ્રથમ એ સમજી લેવું જોઇએ કે લેખક કોણ છે? કઈ અવસ્થામાં છે? કયા ધર્મ કે દર્શનને માનવાવાળો છે? આ ગ્રંથાદિક શા માટે બનાવ્યાં છે? કયા દેશમાં? તે દેશની ભાષાની મુખ્ય પ્રણાલી કેવી છે? કઈ સદીમાં તે લખાયેલ છે? વગેરે ઐતિહાસિક અપેક્ષાથી તે વાંચે તો તેમાંથી જરૂર સત્ય, તથ્ય વગેરે મળી શકે છે. આટલું કહ્યા બાદ હવે કોષકારોના મત જોઈએ:

"बहुअट्ठियं–બહુનો અર્થ પુષ્કળ–ઘણા–સર્વમાન્ય છે.

"अस्थि (संस्कृत)=૧ A bone હાડકું. ૨ The kernel or a stone of a fruit –ગુટલી–ગાંઠ–(આપ્ટેકૃત –સં. અં. ડીક્શેનરી. પા. (૧૦૩.)

સંસ્કૃત શબ્દ–'अस्थि' એનો, માગધી ભાષામાં કોષકારોએ–બે શબ્દો લીધા છે–૧ अट्ठि ૨ अट्ठिअं।

૧ अट्ठि–હાડકું, જૈનાગામ શબ્દ સંગ્રહ–પાઠ. ૩૬
૨ अट्ठिअं–ગુટલી–ગાંઠ   "   પાઠ. ૩૫

પ્રિય પાઠકો! 'बहु अट्ठियं' શબ્દનો અર્થ 'બહુ જ ગાંઠો' એ પ્રામાણિક, પ્રાચીન સિદ્ધાંત આદિથી સાબિત થયેલ છે. આચારંગમાં આવેલ સૂત્ર–(૬૨૯–૩૦)માં એને

દશવૈકાલિક (૭૩-૪૦) સૂત્રમાં "बहुअट्ठियं" શબ્દનો અર્થ ગાંઠ થાય છે. હવે બીજા શબ્દ "मंसं" માંસનો અર્થ પણ અત્રે આચારાંગ સૂત્ર (૬૨૮-૨૯) માં આવેલ "मंसं" શબ્દનો અને દશવૈકાલિકની ગાથા (૭૩) માં આવેલ શબ્દ અણિમિસં" નો અર્થ વનસ્પતિ-ફળનો ગર્ભ થાય છે. એ માટે પ્રામાણિક પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાંથી પ્રમાણ લઈએ. જરા ધ્યાનપૂર્વક તે જુઓ. "मंसं"=ફળનો ગર્ભ ખાવા યોગ્ય અંદરનો નરમ ભાગ.

पुस्सफलं कालिंगं तुंबं तउसेळ वालुवालुकं ।
घोसाडयं पंडालं तिन्दूयं चेव तेंदूसं ॥ ४८ ॥

बिंटं समंसकडाहं एयाइं हवन्ति एगजोवस्स ।
पत्तेयं पत्ताइं, सकेसरमकेसरं मिंजा ॥ ४९ ॥

प्रज्ञापना पद १ गाथा ४९,
अमदावाद द भ. ह. हो.

ભાવાર્થ—પૂસફળ-પુષ્ય ફળ, કાલિંગડા (તરબૂચ, મતિરાં) તુંબડી-(કડવી તથા મીઠી) ત્રપુષ (કાકડી) એલવાલુક (ચીભડું-મતીરૂં) વાલુક (કાકડીની જાત) ઘોષાતકે (તુરિયાં-કડવાં તથા મીઠાં) પડોલ-(પટોલ) તિંદૂક તિંદૂસ આ બધાં ફળ છે. આ બધી જાતનાં ફળોના ડીંટીઆ, માંસ (ગર્ભ-આવો) અને કટાહ (ઉપરની છાલ) એ ત્રણ (ડીંટીયા, માંસ અને ઉપરની છાલ) એક જીવ છે.૪૮-૪૯.

પ્રિય પાઠકો ! ઉપરથી ૪૮મી ગાથામાં ફળોનાં નામ આપવામાં આવેલ છે. અને એમના ગર્ભને સ્પષ્ટ

શબ્દમાં (માંસ) શબ્દનો પ્રયોગ કરી બતાવ્યો છે. આ તો "ફળનો ગર્ભ" એ અર્થમાં 'मंस' શબ્દના પ્રયોગનો એક નમૂનો માત્ર જ આપની સમક્ષ રજૂ કર્યો, પરંતુ બધી જગાની વનસ્પતિ અધિકારમાં, આ અર્થમાં (ખાવા યોગ્ય) ફળની અંદરનો નરમ ભાગ (ગર્ભ–માવો)જ "मंस"શબ્દનો પ્રયોગ જોવામાં આવે છે.

વૈદક ગ્રંથોમાં પણ માંસ શબ્દમાં "ફળનો ગર્ભ" એમ અર્થ બતાવ્યો છે. તે માટે નીચેનું લખાણ જુઓ.

૧. જે પ્રકારે ગર્ભમાં અસ્થિ, માંસ, આદિ હોય છે, તે પ્રમાણે વનસ્પતિનાં ફળોમાં પણ અસ્થિ, માંસ આદિ હોય છે. જેમ–આમ્રવૃક્ષના નાના ફળમાં માંસ–ગોઠ, મજ્જા, છાલ, કેસર, અંકુર અને ડીંટીયું હોય છે, અને એકી સાથેજ (સમયેજ) ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ નાનામાં નાના સ્વરૂપે હોઈ તે જોઈ શકાતાં નથી, પુષ્ટ થયા બાદજ તે જોઈ શકાય છે. એ પ્રમાણે ગર્ભમાં મનુષ્યના બધા અવયવો એકી વખતે ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ નાનાં હોવાના કારણે તે જોઇ શકાતાં નથી. જ્યારે તે મોટા થાય છે ત્યારે નજરે જોઇ શકાય છે.

(भावप्रकाश-भाषांतर प्र० खंड-पा. १५०)

૨. વાગ્ભટમાં જુઓ—

બિજોરાના ફળના ગર્ભના અર્થમાં 'માંસ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે–અને એનું પરિણામ પણ બતાવ્યું છે.

"त्वक् तिक्तकटुका, स्निग्धा मातुलुंगस्य वातजित् ।
बृंहणं मधुरं मांसं, वातपित्तहरं गुरु ॥ ७२९ ॥

लघु तत्केसरं कासश्वासहिध्ममदात्ययान् ।
आस्यशोषानिलश्लेष्मविबन्धछर्द्यरोचकान् ॥ ७३० ॥
गुल्मादशर्शः शूलानि मन्दाग्निरत्वं च नाशयेत् ।

वाग्भटे. सूत्र. स्था. अ. ६ श्लो १२८-३०

ભાવાર્થ—માતુલિંગ-બીજોરાની છાલ, તિખી, કડવી, સ્નિગ્ધ, તથા વાતનાશક છે. માતુલિંગનું માંસ (ગર્ભ-માવો) બૃંહણ-પોષક, મધુર વાતપિત્તનાશક અને ગુરુ છે. એની કેશર લઘુ છે. શ્વાસ-ખાંસીથી થયેલ રોગોનો નાશ કરનાર છે. મુખનું સુકાવું, વાત, પિત્ત, કફ, વમન, અરુચિ, ગુલ્મ, વવાસીર, શૂળ અને મંદાગ્નિનો નાશ કરનાર છે. ૧૨૯-૩૦.

૩. એ પ્રમાણે સુશ્રુતસંહિતામાં પૃ. ૩૨૭ પર બિજોરાના ગુણોનું વર્ણન કરતાં, એના ગર્ભને 'માંસ' શબ્દના પ્રમાણ વડે પ્રતિપાદન કર્યો છે.

" त्वक् तिक्ता दुर्जरा तस्य, वातक्रमिकफापहा ।
स्वादु शीतं गुरु स्निग्धं मांसं मारुतपित्तजित् ॥

અર્થાત્—બિજોરની છાલ તીખી, મુશ્કેલીથી પચનાર, વાયુ, કૃમિ (પેટના ચરમિયાં) તથા કફનો નાશ કરનાર છે. એનું માંસ (ગર્ભ-માવો) સ્વાદુ, શીત, ગુરુ, સ્નિગ્ધ, વાત અને પિત્તનાશક છે.

પ્રિય પાઠકો! ભાવપ્રકાશ, વાગ્ભટ, સુશ્રુતસંહિતા આ ત્રણે ગ્રંથોનું પ્રમાણ આપની સમક્ષ રજુ કરાયું. એથી ખાત્રી થઇ હશે કે 'માંસ' શબ્દ વનસ્પતિના ખાવા યોગ્ય નરમ ભાગ (ગર્ભ)ના અર્થમાં વપરાય છે.

આચારાંગ સૂત્ર (૬૨૯—૩૦) માં માંસ શબ્દનો, અને દશવૈકાલિક સૂત્ર (૭૩) ગાથામાં 'अणिमिसं' નો અર્થ પણ ફળનો ગર્ભ—ખાવા યોગ્ય નરમ ભાગ—વનસ્પતિના અવયવ માટે વપરાયેલ છે. પ્રાણીના—અવયવ માટે વપરાયેલ નથી.

માંસ-(સંસ્કૃત) ૧ Flesh સ્નાયુનો પિંડ.

૨. The flesh of fish =માછલીના સ્નાયુનો પિંડ.

૩. The fleshy part of a fruit=
ફળનો ગર્ભ—ગૂદા અથવા નરમ ભાગ (આપટેકૃત. સં—અં—ડીક્શેનરી—પા. ૭૫૩).

Flesh=માંસ—આ શબ્દનો અર્થ નીચે મુજબ છે.

1. The muscular part of an animal=
પ્રાણીનો સ્નાયુ.
2. Soft pulp substance of a fruit=
ફળનો નરમ ભાગ—માવો.
3. That part of a root, fruit etc which is fit to be eaten=કંદ, ફળ વગેરેનો ભાગ જે જે ખાવા યોગ્ય છે—એવો પદાર્થ.

Eng. Dictionary by J. Ogilvie L. L. D.
Page 292.

અંગ્રેજી વનસ્પતિશાસ્ત્રમાં ફળના નરમ ભાગ—ગર્ભને The fleshy part of a fruit કહે છે.

પ્રિય પાઠકો ! પ્રામાણિક શાસ્ત્રો ને કોષના પ્રમાણથી, આચારાંગ સૂત્ર તથા દશવૈકાલિક સૂત્રમાં જે "मंस" શબ્દ

આવ્યો છે તેનો અર્થ-વનસ્પતિ ફળનો ગર્ભ જ છે. પ્રાણીના અવયવરૂપ સ્નાયુનો લોચો (પિંડ) એ અર્થ નથી.

હવે 'મચ્છ' શબ્દના બારામાં વિચાર કરીએ. આચારાંગસૂત્ર (૬૨૯-૩૦) માં આવેલ 'मच्छ' શબ્દનો અર્થ मत्स्य નામની વનસ્પતિ અથવા મત્સ્ય આકાર જેવી વનસ્પતિ છે. જળચર-પંચેન્દ્રિય મત્સ્ય (માછલું) એવો અર્થ નથી.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત- निघण्टुशेष' निर्णयसागरीय पृ. ૧૧ શાક કાણ્ડમાં 'मत्स्याक्षी" નામનું શાક બતાવવામાં આવ્યું છે. અને લતાકાંડમાં 'મત્સ્યા' નામક વનસ્પતિ કહેવામાં આવી છેઃ

" ब्राह्मी वयःस्था मत्स्याक्षी, ब्रह्मणी सामवल्लरी ।
सरस्वती सत्यवती, सुख....ब्रह्मचारिणी ॥ ३३९ ॥

અર્થ—બ્રાહ્મી, વયઃસ્થા, મત્સ્યાક્ષી, બ્રહ્મણી, સોમવલ્લરી, સત્યવતી, સરસ્વતી, સુખ....બ્રહ્મચારિણી-આ બધી તે તે પ્રકારની વનસ્પતિ છે. અને શાક વગેરેમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે.

આ મુજબ લતાકાંડમાં મત્સ્ય વનસ્પતિનો ઉલ્લેખ છેઃ

" कटम्भरा काण्डरुहा, रास्ना, तिक्तक, रोहिणी ।
तिक्तरिग्रा कटुर्मत्स्या, चक्राङ्गी शकुनादनी ॥३९५॥

એ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધના ત્રીજા ચરણમાં એક વનસ્પતિનું નામ "મત્સ્યા" બતાવ્યું છે.

પાઠકો ! ઉપરના ૭૩૯ના શ્લોકમાં જેટલા નામ આપ્યાં છે તે બધા નારીવાચક છે. સ્ત્રીના નામ સમાન છે. અજ્ઞાન માણસો તેનો સીધો અર્થ કદાચ કરે કે "બ્રાહ્મી લીપી, અથવા ઋષભદેવની પુત્રી, વયસ્થા–સમાનવયમાં રહેવાવાળી સ્ત્રી, માંછલીની આંખો જેવી આંખોવાળી સ્ત્રી, બ્રહ્માણી, સોમવલ્લરી, પૌરાણિક ઋષિપત્નીઓનાં નામ; સરસ્વતી, સત્યવતી," એટલે સતી નારી વગેરે. મૂર્ખો માટે આમ બનવું સંભવિત છે. પરંતુ શાસ્ત્ર વિશારદો માટે જે પ્રકરણમાં જે પ્રકારનો સંબંધ હોય તેવો જ અર્થ નીકળે છે.–અન્યથા નહિ.

અમરકોશમાં પણ 'મત્સ્યાક્ષી' નામની વનસ્પતિ કહી છેઃ

"स्यादक्षगन्धा छगला आवेगी वृद्धदारका ।
जुंग ब्राह्मी तु मत्स्याक्षी वयस्था सोमवल्लरी" ॥७३०॥

वनौषधिवर्ग-

"मत्स्याक्षीव पुष्पमस्स्या. मत्स्य शब्दः स्यावयवे गौणः, માછલીની આંખોના આકાર જેવા પુષ્પોવાળી વનસ્પતિને 'મત્સ્યાક્ષી' વનસ્પતિ કહેવામાં આવે છે.

"मत्स्यपित्ता" નામની વનસ્પતિ છે.

"मत्स्यपित्ता कृष्णभेदी, चक्राङ्गी शकुनादनी"

અમરકોશ. વનૌ૦ વર્ગ. શ્લો. ૮૫

"मत्स्यानां पित्तमिव तस्स्वादुत्वात्–" માછલીના પિત્ત જેવો જેનો રસ છે, સ્વાદ છે તેને 'મત્સ્યપિત્તા' કહે છે.

" चक्राकारमङ्गमस्याः चक्राङ्गी " अंगं-गात्रं-शरीरम्

=ચક્ર જેવા શરીરવાળી વનસ્પતિને ચક્રાંગી કહે છે.

આ બધા પ્રમાણથી, આચારંગ સૂત્ર (૬૨૯–૩૦)માં આવેલ ' मच्छं ' શબ્દનો અર્થ વનસ્પતિ થાય છે. પ્રાણી વાચક–જળચર–મચ્છ–(માછલું) નહિ.

વાદી–તુમ "मच्छं वा" એના શબ્દનો અર્થ માછલાના આકાર જેવા આકારવાળી, માછલાના કાંટા જેવી કાંટાવાળી, એવી વિશેષ વનસ્પતિ કરો છો. તેમાં 'જેવા' "જેવી" એ અર્થ કયાંથી લાવ્યા ?

શાસ્ત્રકાર–मंसं वा मच्छं वा बहुकंटगं. એ પદોમાં "वा" જે અવ્યય પદ છે, તેનો અર્થ અનેક થાય છે. અહીં "वा" નો અર્થ "इव" ના અર્થમાં અર્થાત્ ઉપમાના અર્થમાં છે. એથી માછલાના આકાર જેવી, આકારવાળી વનસ્પતિ, માછલાના કાંટા જેવા કાંટાવાળી, વનસ્પતિ એવો અર્થ થઈ શકે છે.

"वा" અવ્યયના અર્થ

૧ 'उपमायां विकल्पे वा'=૧ ઉપમા, ૨ વિકલ્પ, વાનો અર્થ अमरकोश नानार्थको २४९

૨ वा स्याद्विकल्पोपमयोर्वितर्के पादपूरणे–समुच्चये च " (मेदिना)

૩ વિકલ્પ, ૪ ઉપમા, ૫ પવિતર્ક, ૬ પાદપૂર્તિ, ૭ સમુચ્ચય.

૪ " वा विकल्पोपमयोरेवार्थे च समुच्चये च " (विश्वः)
૮ વિકલ્પ, ૯ ઉપમા, ૧૦ ઈવના અર્થમાં ૧૧ સમુચ્ચય.

૨ " एवौपम्यपरिभवे ईषदर्थेऽवधारणे " (હેમ),
૧૨ पद्य અર્થમાં ૧૩ ઉપમા, ૧૪ પરિભવ,
૧૫, इषत् અર્થમાં ૧૬ અવધારણ.

૫ " व वा यथा तथैववं साम्ये " अमरःअन्ययवर्ग श्लोक ९.

૧૭ "व" અર્થમાં, ૧૮ યથા, તથા इव, एवं, साम्य અર્થમાં.

" उत्तरपक्षापेक्षया विकल्पे "–आचारंग सूत्र

" पूर्वं विकल्पापेक्षया समुच्चये " चन्द्रप्रज्ञाप्ति

" पक्षांतरद्योतने " आचारंग.

" विभाषायाम् " आवश्यक.

' इवार्थे ', ' अप्यार्थे ' ' पातनासूचने ' ' अवधारणे ' उपमानान्तरापेक्षया ' ' समुच्चये ' पादपूरणे ' ' आनन्तर्ये ' ' व्यवस्थायाम् '

ઈત્યાદિ અનેક અર્થોમાં 'वा' શબ્દનો પ્રયોગ શાસ્ત્રકારોએ કર્યો છે આટલી વાત જરૂર છે કે ગુરુ આગળથી પૂર્વાપર સંબંધ જોઈ લઈને, અને વ્યાખ્યાતા તથા લેખકે યથાર્થ "वा" નો અર્થ કરી લેવો જોઈએ. અહીં આચારંગ સૂત્ર (૬૨૮–૩૦) માં 'इव' ઉપમાનો પ્રયોગ કરવામાં

આવ્યો છે. એથી, માછલાના આકાર જેવી આકારવાળી વનસ્પતિ, માછલાના કાંટા જેવા કાંટાવાળી વનસ્પતિ, એ અર્થ સર્વશાસ્ત્ર સંમત છે.

પ્રિય પાઠકો ! " बहुकंटयं " એનો અર્થ પણ વનસ્પતિ, એ ફળના કાંટા જાણવા કેમકે વનસ્પતિની જાતિનાં અનેક ફળોમાં, પત્તામાં (પાંદડામાં) કાંટા હોય છે. કહ્યું છે કે–

" पनसः कण्टकिफलो " इति ' अमरकोश ०

પનસ-ફણસ-અનનસ—કંટકિફલ—રીંગણ-વગેરે ફળોમાં કાંટા હોય છે. અને આ બધા ખાવાના પદાર્થો છે. कंटक શબ્દનો પ્રયોગ અનેક અર્થમાં કર્યો છે.

" कण्टक क्षुद्रशत्रौ च, कर्मस्थानकदोषयोः ।
रोमांचे च द्रुमाङ्गे च, कण्टको मस्करेऽपि च ॥
विश्व० ॥

અર્થાત્–કાંટા, નાના શત્રુ, કર્મસ્થાનક, દોષ, રોમાંચ, વૃક્ષનું અંગ, મસ્કર, એટલા અર્થોમાં કંટક શબ્દ જાણવો.

" कण्टको न स्त्रियां, क्षुद्रशत्रौ मत्स्यादिकीकसे ।
नैयोगिकदोषोक्तौ स्याद्रोमाञ्च द्रुमाङ्गयोः ॥ मेदिनी०

અર્થાત્—કંટક એ પુલ્લિંગ, નપુંસકલિંગ છે. નાનો શત્રુ, મત્સ્યાદિ કીકસ, નૈયોગિકાદિ દોષ, રોમાંચ, વૃક્ષનું અંગ, આ અર્થોમાં કંટક શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે, અર્થાત્ એમને (એ અર્થોને) કાંટા કહે છે.

१ कंटक,(સંસ્કૃત) A thron, કાંટો, ૨ A Fish bone, માછલીનો કાંટો.

कंटक कंटग-कंटय-આ ત્રણ રૂપો માગધી ભાષામાં થાય છે.

(જૈનાગમશબ્દસંગ્રહ : પા. ૨૨૧. (पाइअसद्दमहण्णवो. पृ. २६४)

પ્રમાણુ સ્વરૂપ ગ્રંથોમાંથી જુદાં જુદાં પદોના યથાયોગ્ય અર્થ બતાવ્યા બાદ એ નિશ્ચિત થયું કે "बहुअट्ठियं मंसं वा, मच्छ वा, बहुकंटगं " એ વાકયમાં "मंस" એ એક નામ છે અને ' बहुअट्ठिय ' તથા बहुकंटगं " એ બે, માંસનાં વિશેષણ છે. અને " मच्छं वा " એનું "बहुकंटग" એ વિશેષણ છે તે તેના દષ્ટાંત તરીકે ઉપમાન વિશેષણ છે, આ પ્રકારે લેવાથી-જોવાથી-એ વાકયોનો અર્થ એમ થાય કે-વનસ્પતિ ફળનો ગર્ભ (ખાવા યોગ્ય નરમ ભાગ-માવો) જેમાં બહુ ગાંઠો છે અથવા માછલીની જેમ જેમાં બહુ કાંટા અથવા કઠિન (કઠણ) ભાગ છે. આ પ્રકારનો પ્રામાણિક અર્થનો સ્વીકાર કરીને જ, આચારાંગસૂત્ર (૬૨૯)નો અર્થ કહેવામાં આવ્યો છે. આ સૂત્ર અગાઉ આપવામાં આવ્યું છે, વાચકે તે જોઈ લેવું.

આ સૂત્ર (આચારાંગ સૂત્ર-૬૨૯માં)માં, ઉપર બતાવેલ પ્રામાણિક અર્થ સ્વીકારવાથી એ સાબિત થશે કે-આહાર પ્રાસુક (અચિત) નિર્દોષ (એષણિક) હોય, તો પણ તેમાં ખાવા લાયક પુદ્ગલ ભાગ ઓછો અને ફેંકી દેવા લાયક

ભાગ બહુ હોય તો તે લેવામાં દોષ લાગે છે; અને એથી એને અપ્રાસુક સમજીને નહિ લેવાની આજ્ઞા, શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવી છે. (આવા પ્રકારનો) આહાર, અચિત, પ્રાસુક અને એષણિક હોય ને કોઇ દાતા બહુ આગ્રહથી કે જબરજસ્તીથી સાધુને વહોરાવવા માગે તો સાધુએ તેને મનાઈ કરવી. મનાઇ કરવા છતાં પણ, સાધુના પાત્રમાં તેવો આહાર નાખવામાં આવે તો એ પ્રસંગે સાધુએ શું કરવું, એની વિધિ માટે ૬૩૦ સૂત્ર છે. એની થોડી ચર્ચા હવે આગળના પ્રકરણમાં જોઈએ.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

૬૩૦ નંબરના સૂત્રનો ખુલાસો

વાદી—આપે "मंसं वा' 'मच्छं वा' એ પદોમાં 'વા' પદનો इव-ઉપમા અર્થ કર્યો એ બરાબર છે, પરંતુ આચારાંગ સૂત્ર (૬૩૦)માં "बहुअट्ठियेण', 'मंसेण' मच्छेण', એ પદોમાં "वा" નહિ હોવાથી "इव- ઉપમા" અર્થ નહિ થાય. તો એના બચાવમાં આપ પાસે કયો જવાબ છે?

શાસ્ત્રકાર—પ્રિયબંધુ! જ્યારે આક્રમણ કે રુકાવટ થાય ત્યારે સંરક્ષણ કે બચાવનો ઉપાય શોધવો પડે છે, આક્રમણ ન થાય તો ઉપાયની ખોજને માટે, સમયનો વ્યય શા માટે કરવો? આગળ ચાલવાનું જારી જ રાખો. એક વાત તો અમે આગળથી જ કહી છે કે-વીતરાગની વાણી, નિર્દોષ અને પૂર્વાપરમાં અવિરુદ્ધ છે.

નં. ૬૩૦-એ ૬૨૯ સૂત્રના અનુસંધાનમાં છે. આપે કહ્યું કે "मंस, मच्छ" શબ્દની આગળ, પાછળ, એ સૂત્રમાં ક્યાંય પણ 'वा' નો પ્રયોગ નથી. તો તેમાં એમ છે કે શાસ્ત્રકારોની શૈલી વિવિધતા દર્શાવનારી હોય છે અને બીજું -પૂર્વસૂત્રની અનુવૃત્તિ કરવાની, શાસ્ત્રકારોની પ્રથા હોય છે.

"सूत्रेष्वदृष्टं पदं सूत्रान्तरादनुवर्तनीयं सर्वत्र।
"पूर्वसूत्रात् कचित्, उत्तरसूत्राच्च" अनुवर्तनीयम्

વિવાદગ્રસ્ત સૂત્રમાં વિવાદાત્મક પદ નજરમાં ન આવે તો અન્ય સૂત્રથી, એ પદની અનુવૃત્તિ કરી લેવી જોઇએ. અર્થાત્ વિવાદ મિટાડનાર પદને લેવું જોઇએ. જ્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી પૂર્વસૂત્રથી જ પદની અનુવૃત્તિ કરવી. કોઈ કોઇ વાર ઉત્તરસૂત્રથી પણ અનુવૃત્તિ કરી શકાય છે.

પ્રિય બંધુ! આ નિયમ અનુસાર ૬૨૯ સૂત્રથી "वा" ની અનુવૃત્તિ લઈ ૬૩૦ સૂત્રનો ઉપરોક્ત અર્થ કરવામાં જરાપણ દોષ નથી. એજ શાસ્ત્રકારોને ઈષ્ટ છે. "मच्छण" શબ્દની બાદ "वा" શબ્દ લેવાથી એમ અર્થ થશે કે, હે આયુષ્માન્ શ્રમણ! બહુ ગાંઠાવાળી, અથવા માછલીના કાંટા જેવી કાંટાવાળી વનસ્પતિનું શાક અથવા ફળનો ગર્ભ (માવો) છે, તે લેશો? આ શાસ્ત્રકારોને ઈષ્ટ છે.

— પ્રિયબંધુ! એ પણ યાદ રાખવું કે-ઉક્ત આહાર લેવાનું ગ્રહસ્થનું નિમંત્રણ સૂણીને સાધુએ સાફ સાફ કહી દેવું જોઈએ કે "णो खलु मे कप्पइ से बहुअट्ठियं मंसं पडिगाहेत्तए" આ સૂત્રમાં પણ પાછળના (૬૨૯) સૂત્રથી 'बहुउज्झियधम्मिए' એ પદની અનુવૃત્તિ (૬૩૦)ના સૂત્રની સાથે કરીને, મુનિએ કહેવું જોઇએ કે, હે ભાઈ! તથા બહેન! બહુ જ ગાંઠાવાળા ફળનો ગર્ભ (માવો) બહુ ગાંઠ-વાળો હોવાથી અમને ખપતો નથી. પણ તારે આપવાની ઈચ્છા હોય તો "जावइयं तावइयं पोग्गलं दलयाहि मा अट्ठियाइं" જેટલો ગાંઠા વિનાનો ગર્ભ હોય તેટલો જ મને આપ, ગાંઠા ન આપ. વળી એક બીજી વાત ધ્યાનમાં રાખો કે સૂત્ર (૬૩૦)માં "बहुअट्ठिएण" એ પદ ત્રીજી વિભક્તિનું એકવચન હોવાથી "मसेण" એ પદનું તે

વિશેષણ છે. એથી જ " बहुअट्ठियण मंसेण " નો અર્થ–બહુ ગાંઠોવાળા ફલનો ગર્ભ–અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે.

પ્રિયબંધુ ! જૈન શ્રમણોની એક વિધિ છે કે–કોઇપણ ગૃહસ્થ, સાધુ ધર્મની વિરુદ્ધ કંઇપણ કહે, કે આપે તો સાધુ સાધ્વી તરત જ એમ બોલે કે " आउसं मो ! णो खलु ते वयणं आढापमि णो खलु ते वयणं परिजाणेमि " આયુષ્યમાન્ ગૃહસ્થ ! નિશ્ચયથી, તારું તે વચન, સાધ-મર્યાદાનો ભંગ કરવાવાળું હોવાથી, તારા તે વચનનો, ન તો હું આદર કરું છું કે ન તો તેને સારું ગણું છું.

પ્રિય બંધુ ! આચારંગના સૂત્ર (૬૩૦)માં, જો પ્રાણી-અવયવરૂપ માંસનો વિષય હોત તો જરૂર મુનિ એમ કરી દેત કે ભાઈ! અમે સાધુઓ માંસાહારી નથી. એમ કહીને ત્યાંથી તેઓ આગળ ચાલી નીકળત. પણ કોઈ એવો પ્રસંગ બનતો નથી. ઉક્ત સૂત્રમાં વનસ્પતિનું ભોજન હોવાથી સાધુએ એવા શબ્દો કહ્યા કે " णो खलु मे कप्पइ, बहु-अट्ठिय मसं पडिगाहृत्तए " આ ભોજનમાં ખાવા યોગ્ય પદાર્થ ઓછો અને ફેંકી દેવા યોગ્ય બહુ હોવાથી, આ બહુ ગાંઠોવાળા ફલનો ગર્ભ લેવો મને યોગ્ય નથી. તારે આપવાની જ ઈચ્છા હોય તો, अभिकंखसि मे दाउ जाव-इयं तावइयं पोग्गलं दलयाहि मा अट्ठिणाइ" ગાંઠો વિનાનો ખાવા યોગ્ય પુદ્ગલ હોય એટલા એટલા જુદા કરીને મને આપ. ગાંઠો ન આપતા. આ પ્રકારનું શાસ્ત્ર-વાક્ય એમ કહે છે કે, આ ૬૩૦–સૂત્રમાં અભક્ષ્ય માંસનો ખોરાક નહિ હોવાથી, એકાંત નિષેધ કરવા જેવો નહિ હોવાથી, એકાન્ત નિષેધ કર્યો નથી; કિન્તુ કલ્પ્યાકલ્પ–(ભક્ષ્યાભક્ષ્ય) ફળનો ગર્ભ ભક્ષ્ય, ગાંઠો અભક્ષ્ય હોવાથી

' पुद्गल ' आप अने एमां गांठो न आय, आ प्रामाणिक पुरुषो माटे प्रमाण छे. साधु लोक, गृहस्थना आमंत्रणने मान आपी, गांठो रहित फळनो गर्भ (पुद्गल) मागे अने साधुना वचन पर ध्यान न आपतां, गृहस्थ गांठसहित फळनो गर्भ (साधुना पात्रमां) नाखी दे तो ते (गृहस्थ) मुनिनो मुनिधर्म बाधित करे छे–तो हे मुनि ! तारे आवे प्रसंगे कहेवुं जोईए के—" तं णो 'ही', त्ति वयज्जा, णो 'असाहि' त्ति वयज्जा " हे मुनि ! तुं गृहस्थने एम न कहे के तें (गृहस्थ) सारुं काम कर्युं. अने एम पण न बोल के, तें खराब कर्युं, अर्थात् कोई प्रकारनो रागद्वेष थवा न देवो. समभाव राखीने तारुं पात्र उठावी ले. एकान्तमां जईने खावा योग्य खाई ले. अने नाखी देवा योग्य गांठो, कांटा, एकान्त निर्जीव जगामां फेंकी दे. आम करवाथी मुनिधर्म सुरक्षित रहे छे, एम समजवुं.

आ प्रकारना उपरोक्त समाधाननी साथ, आचारांग सूत्र ६३०नो जे अर्थ कर्यो छे ते सर्व शास्त्र प्रमाणोथी निर्दोष अने प्रासुक–निर्जीव वनस्पति विषयक सिद्ध थाय छे—मांसाहार विषयक नहि.

वादी—आपना भिक्षा भोजनमां एवी कई वस्तुओ आवे छे के जेमां गांठो होय, कांटा होय तथा जेमां फेंकी देवा योग्य–" उज्झियधम्मिय " चीज होय ?

वादीनुं पूछवुं योग्य स्थाने होवाथी ते समाधान कारक पण छे.

— * —

પ્રકરણ ૨૭ મું

— ફેંકી દેવા યોગ્ય પદાર્થ —

૧ પાકેલાં બોરના શાકમાં	ગાંઠો હોય છે.
૨ ગુંદાના શાક તથા અથાણામાં	”
૩ વરકુણના શાક તથા અથાણામાં	”
૪ ખારેકના અથાણામાં	”
૫ પિંડખજૂરના શાક તથા અથાણામાં	”
૬ કરમદાના અથાણામાં	”
૭ આમળાના શાક, અથાણા અને મુરબ્બામાં	”
૮ લીંબુના અથાણામાં	બીયાં હોય છે
૯ સંતરા મોસંબી-નારંગીની ચીરમાં (અસાવધાનીથી)	”
૧૦ આંબલીના શાક ને ચટણીમાં	”
૧૧ સરગવાની શીંગોના શાકમાં	છોતરાં હોય છે
૧૨ ગાળીવાળી કેરીના શાક ને અથાણામાં	”
૧૩ શેકેલ ચોખા, મગ, તુવેરના ફોતરાના અથાણામાં	”
૧૪ ચણાના પોપટા શેકેલ-તેમાં	”
૧૫ શેકેલ તથા બાફેલ મગફળીમાં	”

૧૬ બાજરાના તથા મકાઈના
ઠુંઠા સહિત શેકેલ ડોડામાં છોતરાં હોય છે
૧૭ શેકેલ તથા બાફેલ શીંગોડામાં છાલ તથા કાંટા હોય છે
૧૮ છાલ સહિત પાકા કેળામાં છાલ હોય છે
૧૯ છાલ સહિત આંબાની ચીરમાં ,,
૨૦ તરબૂચ, એરંડા કાકડી, મોસંબી,
નારંગી આદિ પાકેલ ફળમાં ,,
૨૧ ફણુસ, તથા બર્મામાં પેદા થતાં દુરિઅનની
બી વિનાની ચીરમાં ,,
૨૨ શેરડીમાં છોતરાં હોય છે
૨૩ નારિયેળના ટુકડાની સાથેનો માવો(ગર્ભ) કાચલી હોય છે
૨૪ વંતાકના શાકમાં છોતરાં ને કાંટા હોય છે.

આવાં આવાં અનેક પ્રકારનાં ફળ તથા શાક, અથાણું વગેરેમાં, કોઈમાં ગોઠો, કોઈમાં નહિ ખાવા યોગ્ય બીજ, કોઈમાં છાલ, છોતરાં, કાંટા આદિ પદાર્થ હોવાથી તે વિધિ પૂર્વક પરઠવા પડે છે.

પ્રિય પાઠકો ! હવે થોડી લોકોપયોગી ચર્ચા કરીએ. એ ચર્ચામાંથી પણ કંઈ સારું તત્ત્વ મળશે. એ તો અમે પહેલેથી જણાવ્યું છે કે " मंस " નું વિશેષણ "बहुअट्ठिय" છે, અને માગધી–પ્રાકૃત ભાષામાં अट्ठि " એ શબ્દનો અર્થ " હાડકું " થાય છે. અને अट्ठियं " નો અર્થ ગાંઠ થાય છે. એથી વિરુદ્ધ, જૈન સિદ્ધાંતમાં કોઈ પણ જગાએ

" अट्ठि "નો અર્થ ગાંઠ અને " अट्ठियं "નો અર્થ હાડકું, કરવામાં આવ્યો નથી. " बहुअट्ठियं " એ " मंसं " નું વિશેષણ હોવાથી કોઈપણ સમજી શકે કે "बहुअट्ठियं मंसं" નો અર્થ વનસ્પતિ ફળનો ગર્ભ છે-પ્રાણીના અવયવરૂપ માંસ નહિ. એથી આ (૬૨૯—૩૦) સૂત્ર વનસ્પતિને માટે છે.

૨. માંસ ખાવાવાળા કહે છે કે-ખાવાને માટે તૈયાર કરેલ માછલીનાં માંસમાં, હાડકાં અને કાંટા બહુ થોડાં હોય છે, અને માંસ ઘણું રહે છે. જો સૂત્રમાં માંસ, મચ્છીનો સંબંધ હોત તો ' सअट्ठियं " सकंटगं ' એમ પદ હોત ' बहुंअट्ठियं ' ' बहुकंटगं ' એમ પદ હોવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મત્સ્ય અને માંસના અધિકારવાળું આ સૂત્ર નથી, વનસ્પતિ અધિકારવાળું આ સૂત્ર છે.

૩. માંસ ખાનાર એમ પણ કહે છે કે, માછલીના માંસમાં કાંટા રહી જાય છે, અને એ કાંટાઓને, ખાતી વેળાએ જ ચૂસીને નોખા-અલગ કરવામાં આવે છે. ગાંઠો જ્યારે જુદી કરવી હોય ત્યારે થઈ શકે છે. કાંટા પહેલાં અલગ થઈ શકતા નથી. આથી શાસ્ત્રમાં બીજો એ મતલબ સ્પષ્ટ થાય છે કે " पोग्गलं दलकादि मा अट्ठियाइं " અર્થાત્ ગૃહસ્થને આગ્રહથી સાધુ કહે છે કે ગાંઠો ન આપ, આપવું હોય તો નરમ ભાગ પુદ્ગલ આપ. એમાં પણ માંસનો નિષેધ છે. અને વનસ્પતિભોજનાધિકાર સિદ્ધ થાય છે.

૪ પ્રિય પાઠકો ! જૈન સિદ્ધાંતોની અનુકુળ પરિપાટી એ છે કે જ્યારે જૈન સાધુ-સાધ્વી, ભિક્ષા લેવા માટેગૃહ-

સ્થના ઘેર જાય છે ત્યારે મર્યાદાને જાણીને, શ્રાવક–શ્રાવિકા સાધુ સન્મુખ જઈને, વંદન કરી, સાધુને ભોજનાલય (રસોડા)માં લઈ જાય છે. પછી કંઈ પણ બોલ્યા વિના, ગૃહસ્થ ચાર પ્રકારનો આહાર (અશન, પાન, ખાઈમ, સાઈમ) આપે છે–અને સાધુ તે લે છે. સાધારણ ભોજનમાં, ન તો સાધુ બોલે છે કે ન તો શ્રાવક બોલે છે. અર્થાત્ વહોરાવાવાળી વસ્તુનું વર્ણન, સાધુની પાસે શ્રાવક કરતો નથી કે સાધુ પણ કોઈ ચીજનું નામ પૂછતો નથી. હા, જો કોઈ પ્રસંગ હોય તથા કોઈ વિશેષ ભોજન પદાર્થ હોય, તો ગૃહસ્થ તે પદાર્થના ગુણદોષોના બારામાં ભોજનને માટે કંઈક કહે છે અને સાધુ પણ, ભક્ષ્યાભક્ષ્ય કલ્પ્યાકલ્પ્યની વિશેષ વાત જાણે તો તે અંગે પૂછપરછ કરે છે.

આ સૂત્રમાં (૬૩૦) ખાસ 'बहुउज्झियधम्मिय "નો પ્રસંગ હોવાથી બન્ને તરફ, મૌનભંગ થયો. એક (ગૃહસ્થે) ગાંઠસહિત ભોજનનું નામ લઈ આમંત્રણ આપ્યું, બીજાએ (સાધુએ) ગાંઠા વિનાના પુદ્ગલ આપવા કહ્યું. આથી એ સારો પ્રસંગ વનસ્પતિનો છે–પ્રાણી અવયવ–માંસ માછલીનો નહિ.

૫. જો જૈન સાધુને માંસ ખાવાની છૂટ હોત તો ક્ષુધાદિક પરિષહ જીતવાની કોઈ જરૂરત જ હોત નહિ. પરિષહ શાસ્ત્રનો ઉલ્લેખ વ્યર્થ થઈ જાત. આર્યકુળમાં ભિક્ષા લેવા જવું, અનાર્ય કુળમાં નહિ જવું, સચિત ન લેવું, સદોષ નહિ લેવું, થોડો ખાવા યોગ્ય હોય અને અધિક ફેંકી દેવા યોગ્ય હોય એવો પદાર્થ લેવો નહિ, આ

ઉપયોગી વસ્તુ માગવાનો આગાર છે). 'अन्नत्थ' (૧) આટલું-વિશેષ (૨) આ નહિ કે પેલું નહિ પણ આટલું.

(1) So much in particular (2) Not this or that but this much,

પ્રિય બન્ધુઓ! આ સૂત્રમાં એટલું જ સૂચન કર્યું છે કે સકારણ હોય તોપણ મુનિએ-ઈર્યાપથિક સમિતિનો ભંગ કરવો જોઈએ નહિ.

से गामे वा नगरे वा, गोयरग्गओ मुणी ॥१॥
चरे मंदमणुव्विग्गो, अव्वक्खित्तेण चेयसा ॥२॥
पुरओ जुगमायाए, पेहमाणो महिं चरे ॥३॥
" दवदवस्स न गच्छेज्जा "

१४ प्रथमपद दश वै. अ. ५ उ १

ઉતાવળે ઉતાવળે જવાની વિધિ નીચે મુજબ છે.

ભાવાર્થ—ગામ અથવા નગરમાં ગોચરી નિમિત્તે જનાર મુનિએ ઉદ્વેગ રહિત બની, અવ્યાકુલ ચિત્તે, મંદ મંદ ગતિથી (ઉપયોગ પૂર્વક) ચાલવું જોઈએ. ૧–૨

શિક્ષાર્થી સાધુએ, પોતાની આગળની ચાર હાથ પ્રમાણ ભૂમિ પર, પોતાની દૃષ્ટિ બરોબર ફેલાવીને, આગળ વ્યવસ્થિત રૂપથી જોઈ, ઉપયોગ પૂર્વક ચાલવું જોઈએ. ૩

સૂત્રનો આશય એ છે કે જલ્દી જલ્દી જઈને યાચના કરવી નહિ. જલ્દી જલ્દી ચાલવામાં અનેક પ્રકારના અવગુણ થાય છે. (૧) ઈર્યાસમિતિ ભંગ (૨) પ્રાણીઓની વિરાધનાનો સંભવ (૩) ઠોકર વગેરે લાગવાથી (આત્મા)

શરીર વિરાધનાનો સંભવ (૪) દાતા અથવા જનતાના મન પર બુરી અસર પેદા થાય છે. (૫) લોલુપતા આદિ દોષોની છાપ મુની પર પડે છે. એથી મુનિએ, ગોચરીને માટે અથવા બીજા કામ માટે, ઉક્ત વિધિથી જવું જોઇએ. જલ્દી જલ્દી જવું જોઇએ નહિ. આ સૂત્રમાં (૬૧૯) " णन्नत्थ " શબ્દથી એ સૂચિત થાય છે કે, આટલું વિશેષ કે-બિમાર માટે, બિમારીના ઉપચાર માટે કોઈ પદાર્થ લાવવાનો હોય તો યત્નપૂર્વક જવું અને યાચના કરવી. બિમારીના કારણ વિના જવું નહિ અને કોઈ પદાર્થની યાચના કરવી નહિ. કઈ યાચના અથવા કઈ નહિ, એનું કંઈપણ વિધાન સૂત્રમાં બતાવ્યું નથી, પરંતુ અનુમાનથી એ અર્થ નિકળી શકે છે કે કોઈ વાર કોઈ ચિકિત્સકએ ગરમ પુરી પથ્ય ભોજન બતાવ્યું હોય તો પુરીની યાચના કરવી.

મુનિનો મુદ્રાલેખ—" अकप्पियं न इच्छिज्जा, पडिगाहिज्ज, कप्पियं " ને ભૂલવો જોઈ એ નહિ–કલ્પનીય હોય તો જ ગ્રહણ કરવો.

ગંધિયાણું વેચનાર ગાંધીની દુકાને સચિત (જીવવાળી જીવિત), અચિત (નિર્જીવ), કલ્પનીય (યોગ્ય) અકલ્પનીય (અયોગ્ય) બધી જાતની વસ્તુઓ હોય છે. પરંતુ મુનિએ કલ્પનીય પદાર્થને જ ગ્રહણ કરવો જોઇએ. એ રીતે આ સૂત્ર (૬૧૯)માં પણ, બિમારીના કારણથી, બિમારને યોગ્ય પૂરીની, યત્નપૂર્વક જઇને, યાચના કરી શકાય છે.

જે સ્થાનમાં, મુનિને નહિ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પદા-

જે બુદ્ધિમાન છે તેઓ કૌસામ્બીજીની ભ્રમણા સમજી શકે છે. માલમ પડે છે કે માંસાહાર પ્રકરણ લખવાના સમયે "પ્રસ્થાન" નામનું માસિક તેમને મળ્યું. તેને પ્રબલ પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે કે, "या संबंधी सबल पुरावा सध्यां पुढें आला आहे ' પ્રપંચી પેટની પંચાયતને અધીન બની, લૌતિક જીનનની હિમાયત કરનાર આજની અક્ષરી વિદ્યાનું જ જ્ઞાન મેળવી, (એમાં એક, ગુજરાત વિદ્યાપીઠના સ્નાતક ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલ છે) પેટની પૂર્તિ માટે "શ્રી પુન્જાભાઈ જૈન ગ્રંથમાલા" ના કાર્યકર્તાઓની પંક્તિમાં ભળી ગયા. પટેલ ભાઇએ ' પ્રસ્થાન ' માસિકમાં " શ્રી મહાવીર સ્વામીનો માંસાહાર" નામનો લેખ લખ્યો. એ લેખકને, કૌસામ્બીજીએ "સબળ પૂરાવા" રૂપ માની લીધો.

કૌસામ્બીજીને એ માલમ નથી કે—જૈનોમાં કોની વાણી પ્રમાણ છે, અને કોની પ્રમાણ નથી. એ બારામાં થોડું લખાણ અત્રે લખવું અનુચિત ગણાશે નહિ. જુઓઃ

" से किं तं सम्मसुयं ? सम्मसुयं जं इमं अरहंतेहिं भगवन्तेहिं उप्पण्णनाणदंसणधरेहिं, तेलुक्क निरिक्खियमहियपूइएहिं, तीयपडुप्पण्णमणागयजाणएहिं, सव्वण्णूहिं, सव्वदरिसीहिंपणीयं दुवालसंगं गणिपिडगं । तं जहा— आयारो, सूयगडो, ठाणं, समवाओ, विवाहपण्णत्ती, नायाधम्मकहाओ, उवासगदसाओ, अंतगडदसाओ, अणुत्तरोववाइयदसाओ, पण्हा वागरणाइं, विवागसुयं, दिट्ठि

वाओ, इच्चेयं दुवालसंगं गणिपिडगं, चोद्दस्स पुव्विस्स सम्मसुयं, अभिन्न दसपुव्विस सम्मसुयं, तेण परं भिण्णेसु भयणा, सेत्तं सम्मसुयं "

(नन्दी सूत्र)

ભાવાર્થ:—શિષ્ય-સમ્યક્ શ્રુત કોને કહેવાય ?

ગુરૂ—હે શિષ્ય ! ત્રૈલોક્યને જોનાર, ત્રૈલોક્યના દેવેન્દ્રાદિથી વન્દનીય, પૂજનીય (આરાધનીય) કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શનના ધારક, ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાનને જાણનાર, અરિહંત-ભગવાનદ્વારા કહેવાયલ, દ્વાદશાંગી સૂત્ર, આચાર્ય ભગવાનની ગુણરત્નોની સંદુક પેટીને – (સમ્યક્શ્રુત કહેવાય) એ દ્વાદશાંગીનાં નામ-આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ, સ્થાનાયંગ, સમવાયાંગ, વિવાહપ્રજ્ઞપ્તિ, ન્યાયધર્મકથા, ઉપાસકદશાંગ, અંતકૃતદશાંગ, અનુત્તરોપપાતિકશાંગ, પ્રશ્નવ્યાકરણ વિપાક અને દૃષ્ટિવાદ. આ દ્વાદશાંગ, ગણિપેટી તથા ચૌદપૂર્વથી અભિન્ન દશપૂર્વ સુધીની વાણી (લેખ-ગ્રંથાદિક) સમ્યક્ સૂત્ર છે. એ સિવાયની વાણી (લેખ-ગ્રંથાદિક) ભજન (સમ્યક પણ હોય છે ને અસમ્યક્ પણ હોય છે) હોય છે.

પ્રિય પાઠકો ! ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતના કથન અનુસાર અંગોપાંગને પ્રામાણિક મનાય છે. એનો અર્થ એમ નથી કે આધુનિક લેખકોના સર્વ લેખ (ગ્રંથાદિક) અપ્રામાણિક જ છે. આધુનિક લેખ પણ પ્રામાણિક ગણી શકાય છે. પરંતુ તે લેખ મૂળ પુરુષની વાણીથી વિરુદ્ધ ન હોય, મૂળ

પુરુષના આચારણથી વિરુદ્ધ ન હોય અને મૂળપુરુષની આજ્ઞા અનુસાર ચાલનાર અનુયાયીઓના આચરણ ને કથનથી વિરુદ્ધ ન હોય. બલ્કે ઉક્ત પુરુષોના તત્ત્વોને તથા આચરણને યથાયોગ્ય બતાવનાર, તેને પુષ્ટ કરનાર હોય. આમ હોય તો જરૂર તેને પ્રામાણિક ગણી શકાય. તેમ કરવામાં કોઈ આપત્તિ નથી, પરંતુ આ બધાથી વિરુદ્ધ અને ખંડનાત્મક હોય તો તેને માટે વિચારોના હાર્દમાં કોઈ પણ જગા (સ્થાન) નથી. વિરુદ્ધ ખંડનાત્મક લેખક ગમે તેવા દરજ્જા પર હોય, ગમે તેટલી ભાષાનો અભ્યાસી હોય, ગમે તેટલી સુંદર, આકર્ષક ગદ્ય પદ્યાત્મક ભાષામય વાણીથી સુશોભિત હોય પણ તે ઉગ્ર વિષવાળા મણિયુક્ત સર્પની જેમ ત્યાજ્ય છે.

પ્રિય બંધુઓ! પટેલ ગો. જી. ભાઈનો લેખ પણ અજ્ઞાનાત્મક જ છે. એમનો લેખ, તેમને પ્રિય કે પ્રામાણિક હોઈ શકે કે જેમને માંસ ખાવું છે, તથા ધર્માનંદ કૌસામ્બી જેવી વ્યક્તિને.

કેમકે જિનની વાણી માત્રમાં અહિંસા જ છે; જેના અતઃકરણમાં, આચરણમાં સર્વત્ર અહિંસા ભગવતીનો નિવાસ છે તે હિંસાત્મક માંસ ભક્ષણાત્મક, લેખ તથા વાણીને મિથ્યા સમજીને, અપ્રામાણિક ગણીને, ત્યાજ્ય સમજી, ઉપેક્ષા કરી છોડી દે છે.

વાદી–ઠીક છે. આપ પટેલ ગો. જી. ભાઈના લેખને ગમે તેવો માનો પરંતુ તેમણે ભગવતી સૂત્રના જે ઉતારા આપ્યા છે તે આપને મંજુર છે?

" तं गच्छह णं तुमं सीहा मेंढियगामं नगरं रेवतीए गाहावतिणीएगिहे तत्थ णं रेवतीए गाहावतिणीए ममं अट्ठाए दुवेकवोयसरीरा उवक्खडिया, तेहिं नो अट्ठो । अत्थि से. अन्ने परियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए, तं आहाराहि एएणं अट्ठो "

(खंड ३. भ. सू. श. १५ पृ. ३९३)

શાસ્ત્રકારનું સમાધાન-પ્રિય બંધુઓ ! ઉપરનો પાઠ લખવાથી કામ ચાલી શકતું નથી. પાઠ તો ઠીક જ છે. પરંતુ તેનો જે અર્થ કર્યો છે અને સમજ્યા છે તે બિલકુલ ગલત અને ખોટો છે. કૌસામ્બીજીએ એવી ભૂલ કરી છે જે એક નોકરે કરી હતી, અને જે હાંસીને પાત્ર ઠર્યો તથા જેણે પોતાની નાલાયકી પ્રગટ કરી.

" એક શેઠ જમવા બેઠા. તેમણે શાક ખાવા માંડયું. શાકમાં મીઠું ઓછું. શેઠે નોકર તરફ જોયું. નોકરે પૂછયું, ' શેઠજી ! શું કંઈ કામ છે મારું.' શેઠ બોલ્યા, " હા, સૈન્ધવ લાવ. " નોકર તો ગયો ઘોડાના તબેલામાં. ઘોડાને સાફસૂફ કરી, શેઠની સામે લાવ્યો. અહીં શેઠ વિચાર કરે છે કે હજી સુધી આ મીઠું કેમ લાવતો નથી ? નોકરને જોઈ શેઠ બોલ્યા, " તું ન લાવ્યો ? " નોકર બોલ્યો, " હાજર તો છે ! સૈન્ધવ (નોકરે ઘોડા તરફ નજર કરીને કહ્યું). હાજર જ છે. " શેઠ બોલ્યા, ' બેવકુફ ! તને ખબર નથી કે અહીં તો ખાવાનું છે ' એટલામાં અંદરથી કોઇ એક વાડકીમાં " સૈન્ધવ " મીઠું લાવ્યું. શેઠે ભોજન ખાધું.

પછી તે દિવાનખાનામાં બેઠા. પત્ર વાંચતાં વાંચતાં શેઠ બોલ્યા, ' એય " સૈન્ધવ " લઈ આવ. ' નોકર તો, જી હજુર, કહીને દોડયો; અને રસોડામાંથી વાડકી ભરી મીઠું લઈ આવ્યો ને બોલ્યો, લ્યો ! ' સૈન્ધવ ' હાજર છે; શેઠ ઉશ્કેરાઈને બોલ્યા, ' બેવકુફ, નાલાયક, અહીં શું ખાવાનું છે ? મારે તો બહારગામ જવાનું છે. બીજા નોકરે 'સૈન્ધવ' (ઘોડો) લાવી હાજર કર્યો. ઘોડા પર બેસીને શેઠ બહારગામ ગયા.

પ્રિય પાઠકો ! સૈન્ધવનો અર્થ ઘોડો પણ થાય છે ને મીઠું પણ થાય છે. જે વિચક્ષણ, વિવેકી, બધી રીતે સમજદાર છે તે નોકર ખાવાના સમય પર 'સૈન્ધવ' થી મીઠું સમજે છે ને ગામ જવાના સમયે 'સૈન્ધવ'થી ઘોડો સમજે છે. જ્યાં જે વસ્તુની જરૂર તે વસ્તુ લાવી તે હાજર કરે છે. માત્ર તે શબ્દને વળગી રહેતો નથી. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને પણ તે જુએ છે.

ભગવતીજીના ઉક્ત પાઠમાં, પટેલ ગો. જી. ભાઈએ, પેલા શેઠના નોકર જેટલી જ ભૂલ કરી છે. અને એનાથી ડબલ ભૂલ કૌસામ્બીજીએ કરી; કારણ કે બિચારા પટેલ ગો. જી. ભાઈ તો પૈસા કમાવાના ચક્કરમાં ચકમ બન્યા હતા. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ સંસ્થામાં અભ્યાસ કરવા, અમુક અમુક ભાષા યા વિષય ગ્રંથોને, અભ્યાસક્રમમાં રાખ્યા. અમુક વર્ષોનો અભ્યાક્રમ બનાવ્યો. વિદ્યાપીઠને, જો કોઈ વિદ્યારસિક, નિઃસ્પૃહ, કનકકામિનીનો ત્યાગી, પરમાર્થની સાધનાને માટે અધ્યાપક મળી જાય તો એનાથી રૂડું બીજું

શું ! પરંતુ પાઠકો ! મને માફ કરજો, મને કહેવા દો કે ભારત વર્ષમાં ઉચ્ચ નિ:સ્પૃહ, આચાર્ય અધ્યાપકો ઘણા વખતથી મળવા મુશ્કેલ બની ગયા છે. હવે તો આ વિલાસમય જમાનામાં મોટે ભાગે અર્થપ્રિય અધ્યાપકાચાર્યો રહી ગયા છે. અને એમની પાસે, મોટે ભાગે, ભણનાર આજ અભિલાષથી (ઈચ્છાથી) આવે છે કે જલ્દી જલ્દી ભણીને ક્યાંક નોકરીમાં જોડાઈ જાઉં અને પૈસા કમાઉં અને સાથે સાથે કીર્તિ મળે તો તે પણ લઉં.

પટેલ ગો. જી. ભાઈની બુદ્ધિ, જુવાનીના ઉકળતા લોહીમાં અસ્તવ્યસ્ત થઈ હોવાથી, એમણે જેમતેમ કઢંગો લેખ લખી દીધો. પરંતુ મારા આત્મબંધુ ધર્માનંદ કૌસામ્બીજી, વૃદ્ધ હોવાથી, થોડો વધુ વિચાર કરી શકે તેમ હતું. તેઓ કોઈ જૈનાચાર્ય તથા ગુરુ પાસેથી જૈન તત્ત્વોનો અભ્યાસ કરનાર કોઈ અભ્યાસી વિદ્વાનને મળી શક્યા હોત, તો તેમના વિચારોનું યથાર્થ્ય–સત્યાસત્ય–તેમને જરૂર મળી શક્યું હોત ! પણ તેમણે તે કશું જ ન કરતાં, માત્ર પટેલ ગો. જી. ભાઈને ગુરુ માન્યા ને લખી દીધું કે "खुद महावीर स्वामी मांसाहार करीत होते, या संबंधी सबक पुरावा सध्यां पुढें आला आहे"

આમને શું કહેવું ભાઈ ! એમણે જાતે–"ભગવાન બુદ્ધ" પૂર્વાર્ધમાં પા. ૬૨ પર લખ્યું છે કે, "जैनश्रमण मत्स्य, मांस, सुरा वगैरे पदार्थ घेत नसे" આ વાતને પણ તેઓ ભૂલી ગયા ! વૃદ્ધાવસ્થાનું કારણ હો કે કોઈ અન્ય પ્રકારની ધૂનનું કારણ હો ! કૌસામ્બીજી વૃદ્ધાવસ્થાના

કરતાં કરતાં, અર્હંત્ નહિ હોવા છતાં પણ, હું અર્હંત્ છું, એમ મિથ્યા બકબાદ કરતાં કરતાં, કેવળી નહિ હોવા છતાં પણ, હું કેવળી છું, એમ નિરર્થક બોલતાં બોલતાં, સર્વજ્ઞ ન હોવા છતાં પણ, હું સર્વજ્ઞ છું, એમ મિથ્યાવાદ કરતાં કરતાં અજિન હોવા છતાં જિનનો પ્રકાશ કરતાં કરતાં વિચરતા હતા.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીને કેવળ જ્ઞાન થયા બાદ, ચૌદ વર્ષમાં ગૌશાલક ભગવાનની પાસે આવ્યા, અને ભગવાનથી વાદ (વાદવિવાદ) કરવા લાગ્યા. પરંતુ પાછળથી, વિજય પ્રાપ્ત ન થઈ શકવાથી, ભગવાનને મારવાની ઈચ્છાથી તેમણે તેજોલેશ્યા (દાહક શક્તિ વિશેષ) ભગવાન ઉપર ફેંકી અને કહ્યું કે, આથી છ મહિનાની અંદર તું મરણ પામીશ.

" तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते सएणं तेएणं अन्नाइट्ठेसमाणे समणं भगवं महावीरं एवं वयासी–" तुमं णं आउसो कासवा ? ममं तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करेस्ससि "

ભાવાર્થ—તે મંખલી પુત્ર ગૌશાલકે, પોતાની તેજો લેશ્યાથી પરાભવ પામીને, ભગવાન મહાવીર સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે, 'હે આયુષ્યમાન્ કાશ્યપ ! મારી તપોજન્ય તેજો લેશ્યાથી, પરાભવ પામીને, છ મહિનાને અંતે, (તારું) શરીર પિત્તજ્વર દાહયુક્ત થશે ને તે ઉક્ત

બિમારીના દુઃખથી દુઃખી થઇને, છદ્મસ્થ અવસ્થામાં કાળ (મરણ) પામીશ.

મતલબ એ છે કે ગોશાલે, ભગવાન ઉપર તેજોલેશ્યા ફેંકી, પરંતુ એની અસર, ભગવાનનો પ્રાણ લેવા કામયાબ (શક્તિમાન) નીવડી નહિ. ભગવાનના શરીરને સ્પર્શ માત્ર જ થયો. તે તેજોલેશ્યા, ભગવાનની પ્રદક્ષિણા કરી, અને ગોશાલના શરીરમાં પાછી પ્રવેશી ગઈ. એથી ભગવાને દયા ફરમાવતાં ગોશાલને કહ્યું:

"तएणं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं, एवं वयासी–" नो खलु अहं गोसाला ! तव तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अन्तो छण्हं जाव–कालं करेस्सामि, तुमं णं गोसाला ! अप्पणा चेव सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अन्ते सत्तरस्स पित्तज्जरपरिगयसरीरे जाव–छउमत्थे चेव कालं करेस्ससि ".

(भगवती श. १५)

ભાવાર્થ—ત્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ, મંખલીપુત્ર ગોશાલને આમ ફરમાવ્યું કે–ગોશાલક ! હું તારી તપોજન્ય તેજોલેશ્યાથી પરાભવ પામીને છ મહિનાના અંતે મરણ નહિ પામું, પરંતુ આજથી સોળ વર્ષ સુધી, તીર્થંકરત્વ સહિત, ગંધહસ્તીની જેમ ભૂમંડળમાં વિચરીશ. પરંતુ હે ગોશાલ ! તું ખુદ તારી જ તેજોલેશ્યાથી પરાભવ પામી, સાત રાત્રિના અંતે પિત્ત જ્વરથી પીડિત શરીરવાળો બની છદ્મસ્થ (અજિન) અવસ્થામાં જ કાળ (મરણ) પામીશ.

પાઠકો! કૌસામ્બીજી આ વિષયમાં લખે છે કે:

" महावीर स्वामीनें त्याला शाप दिला कीं-तूं सातव्या रात्रीं पित्तज्वरानें पीडित होऊन मरण पावशील त्यां प्रमाणें गोसाल सातव्या रात्रीं मरण पावला "

આનો અર્થ એમ છે કે મહાવીર સ્વામીએ ગોશાલને શાપ આપ્યો કે તું સાતમી રાત્રીએ પિત્તજ્વરથી પીડિત થઈને મરણ પામીશ; એ પ્રમાણે ગોશાલ સાતમી રાત્રીએ મરણ પામ્યો.

વાંચકો! અજ્ઞાત કૌસામ્બીજી કહે છે કે-મહાવીર-સ્વામીએ ગોશાલને શાપ આપ્યો! શાપ આપવો એ, તીર્થંકરોને માટે તો શું, પણ એક સાધારણ જૈનત્વમાં રહેનાર મુનિને માટે પણ અયોગ્ય છે. અર્થાત્ સાધારણ જૈનમુનિ પણ શાપ આપી શકતા નથી કારણ કે શાપ આપવો તે સ્વ-પરની મહાહિંસા છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, મુનિએ કોઈને શાપ અથવા આશિષ આપવાં જોઈએ નહિ. એ બન્ને રાગદ્વેષનાં કારણ છે-સંસારવૃદ્ધિનાં કારણ છે.

મહાવીર સ્વામીએ શાપ નહોતો આપ્યો પણ એમણે તેનું ભવિષ્ય-યથાર્થ ભવિષ્ય બતાવ્યું. જો ભગવાને તેને મરણનો વખત-સમય ન બતાવ્યો હોત તો તે તેના અન્તિમ સમયમાં સત્-શ્રદ્ધાન (સાચી શ્રદ્ધાવાળો) બનત નહિ અને એનું જીવન પણ સુધરત નહિ. કહ્યું છે કે-

"तएणं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सत्तरत्तंसि परिणममाणंसि पडिलद्धसम्मत्तस्स अपमेयारूवे अब्भत्थिये

जाव समुपज्जित्था–" णो खलु अहं जिणे, जिणप्पलावी, जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरति (विहरित्ते) अहं णं गोसाले चेव मंखलिपुत्ते समणघाए, समणमारए, समण पडिणीए, आयरिय उवज्झायाणं अयसकारए, अवन्नकारए, अकित्तिकारए, बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं, मिच्छत्ताभिनिवेसेहिं य अप्पाणं वा परं वा, तदुभयं वा वुग्गहेमाणे-वुप्पाएमाणे, विहरित्ता, सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अन्तो सत्तरत्तस्स पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करेस्सं "

(भगवती श १५ पृ. ३९१)

ભાવાર્થ:—હવે તે ગોશાલને, સાતરાત્રિ પસાર થતાં સમ્યકત્વ-રત્ન પ્રાપ્ત થયું. અને એનો આ પ્રકારનો અધ્યવસાય (ભાવ) સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે–હું ખરેખર (વાસ્તવિક–સાચો) જિન નથી, તો પણ હું જિન છું એવો પ્રલાપ કરીને વિચરતો હતો. હું શ્રમણને (સર્વાનુભૂતિ મુનિ–સુનક્ષત્રમુનિ) મારનાર, ઘાત કરનાર, શ્રમણોનો (દુશ્મન) વિરોધી, આચાર્ય ને ઉપાધ્યાયનો (મારા ધર્માચાર્ય ને ઉપાધ્યાય, શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી) અપયશ કરનાર, અવર્ણવાદકારક અને અપકીર્તિ કરનાર, મંખલીપુત્ર ગોશાલક છું. તથા ઘણી અસત્–ભાવનાઓથી અને મિથ્યાત્વાભિનિવેશથી, મને, બીજાને અને સ્વપર બન્નેને વ્યુદ્ગ્રાહિત–ભ્રાન્ત કરી વિચરીને, મારી જ તેજોલેશ્યાથી પરાભવ પામી, સાતરાત્રિના અંતે, પિત્તજ્વરથી

વ્યાપ્ત શરીરવાળો બની, દાહની ઉત્પત્તિથી છદ્મસ્થ અવસ્થામાં કાલ કરીશ. ભગવાન મહાવીર સ્વામી જિન ભગવાન છે. તેઓ સત્ય છે. ભગવાન મહાવીર સ્વામીની પરમદયામયી વાણીથી જ ગોશાલકનું અંતિમ જીવન સુધર્યું અને એ મરીને બારમા અચ્યુત નામના દેવલોકમાં, બાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો દેવ થયો અને કાલાન્તરે, યથાર્થ શ્રમણત્વની આરાધના કરી તે મોક્ષમાં જશે; આ ભગવાનના સત્સંગનું પરિણામ છે.

પ્રિય બંધુઓ! ગોશાલકે ભગવાન ઉપર જે તેજોલેશ્યા ફેંકી હતી તેની અસર ભગવાનના શરીરમાં સહેજ જ થઈ. એથી દાહ કરવાવાળો પિત્તજ્વર ઉત્પન્ન થયો ને લોહીવાળા ઝાડા થવા લાગ્યા. કહ્યું છે કે–

"तएयं समणस्स भगवओ महावीरस्स सरीरगंसि विउले रोगायंके पाउभूए उज्जले जाव–दुरहियासे पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए, यावि विहरवि, अविपारं लोहियवचाइं पि पकरेंति"

—भग. १५ शतक

ભાવાર્થઃ—ત્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના શરીરમાં મોટો રોગ પ્રગટ થયો (શરીરમાં તમામ રોગ ગુપ્ત રીતે હોય છે, અનુકૂળ કારણ મળતાં તે પ્રગટ થાય છે) તે રોગ, સાધારણ સત્ત્વવાળા માણસને માટે, સહન

કરવો તે મહામુશ્કેલ છે, કેમકે રોગ ભયંકર છે, મહા પીડાનો અનુભવ કરાવવાવાળો છે. ભગવાનના શરીરમાં જે રોગ ઉત્પન્ન થયો હતો તેનું નામ છે–દાહ (જ્વલન)યુક્ત પિત્તજ્વર. એનાથી લોહીમિશ્રિત ઝાડા થતા હતા.

તીર્થકરોનાં શરીર સુદૃઢ હોવાથી, બિમારી વગેરેની, સાધારણ લોકોને ખબર પડતી નથી. પરંતુ ભગવાન મહાવીરના રોગની જાહેરાત થવાનું કારણ એ હતું કે લોકોએ ગોશાલકની વાત સાંભળી હતી કે મહાવીર સ્વામી, જ્વલન યુક્ત પિત્તજ્વરથી છ મહિનામાં મરી જશે. કહ્યું છે કે–

" चाउवन्नं वागरेति–" एवं खलु समणे भगवं महावीरे गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अन्तो छण्हं मासाणं पित्तज्वरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करेस्सति "

—भगवती श. १५

ભાવાર્થઃ—ચારે વર્ણનાં મનુષ્યો કહેવા લાગ્યા કે (એક બીજાને–અરસપરસ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી, મંખલીપુત્ર ગૌશાલકના તપતેજથી, જ્વલનયુક્ત પિત્તજ્વર (જેમાં લોહીમિશ્રિત ઝાડા થાય છે) ના કારણે, છ મહિનાને અંતે, છદ્મસ્થ અવસ્થામાંજ કાળ કરશે (મરણ પામશે) ભગવાન મહાવીર સ્વામી, પોતાનો આત્મા અનંતબલી (અનંત બળવાળો) નિર્મોહી હોવાથી, તે તરફ જરા પણ લક્ષ આપતા નહોતા. તેઓ જાણતા હતા કે શરીરજાત રોગ શરીરમાં કંઈ પણ કરે, એનો મારી સાથે, થોડા સમય

પૂરતો જ સંયોગ છે. નિમિત્ત લઈને રોગ પ્રાપ્તિ થઈ છે, નિમિત્ત લઇને, એનો નાશ થશે. આ પ્રકારના જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન મહાવીરે સાવત્થી નગરીથી વિહાર કર્યો. અનેક ગામ, નગર, ફરતાં ફરતાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી, મેંઢીક ગામમાં આવ્યા. ગામની બહાર, 'સાલ (ણ) કોષ્ઠક બગીચામાં અનેક સાધુઓ સહિત પધાર્યા. જનતા ભક્તિભાવથી તેમને વંદન વગેરે કરવા આવી. દર્શન કરી જનતા પ્રસન્ન થઇ. વાણી સાંભળી આનંદ પામી.

ભગવાન મહાવીરને એક શિષ્ય હતો. એનું નામ સિંહ અણગાર હતું. તે ભારે તપસ્વી હતો. કર્મક્ષય અર્થે તે નિરંતર અટ્ઠમ અટ્ઠમની તપસ્યા કરતો હતો. અને ઊંચા હાથ કરી, સૂર્યનાં પ્રખર કિરણોના તાપની ઉષ્ણતાનો અનુભવ કરતો હતો. તે મેંઢીક ગામથી થોડે દૂર, રમણીય, કુદરતીને શોભાયુક્ત માલુયકચ્છ (વન)માં, તપોભૂમિમાં ધ્યાન કરતો હતો.

સિંહ અણગારના કાને, લોકો મારફત વાત આવી કે, ભગવાન મહાવીર સ્વામી બહુ બિમાર છે. એ બિમારીના કારણે તેઓ છ મહિનાને અંતે છદ્મસ્થ જ પામશે.

આ વાતથી સિંહ અણગારનું મન, ધ્યાનથી વિચલિત બની ગયું. અને તે તપોભૂમિથી નીકળી, તે માલુયકચ્છમાં આવ્યો અને મોટેથી રડતાં, ડૂસકાં ભરતાં, મનમાં બહુ દુઃખ પામતો બોલવા લાગ્યો કે—

"इमेणं एयारूवेणं महया मणोमाणसियएणं दुक्खेण

अभिभूए समाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुभइ २ पच्चोरुभित्ता, जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छित्ता, मालुयाकच्छगं अन्तो अणुपविसइ, मालुया० २ अणुपविसित्ता हया २ महसदेणं कुहुकुहुस्स परुन्ने "

(भग. १५ शतक)

આનો અર્થ ઉપર બતાવ્યો છે.

સિંહ અણુગારને, મહાવીર સ્વામી તરફ અત્યંત ધર્માનુરાગ હોવાથી આમ બન્યું. તત્ત્વથી જો જોઈએ તો એ સારું બન્યું–જૂઠા અપવાદનું નિરાકરણ થયું. સત્યસ્વરૂપ જગતને જાણ્યું. સિંહ અણુગારની ઉક્ત હાલત, ભગવાન મહાવીર સ્વામીના જાણમાં આવી ગઈ. એમણે પોતાની પાસે રહેતા સાધુઓને બોલાવી કહ્યું કે–તમે જાઓ ને માલુયકચ્છમાંથી મારા શિષ્ય સિંહઅણુગારને બોલાવી લાવો. સાધુઓએ ભગવાન મહાવીરના વચનને સહર્ષ સ્વીકાર્યું ને સિંહ અણુગારને તેઓ તેડી લાવ્યા. સિંહ અણુગાર ભાવથી ભગવાનને વંદન કરી નમ્યો ને પછી ભગવાનની પાસે બેઠો. ખુદ ભગવાને સિંહ મુનિને તમામ વાત પૂછી. સિંહ મુનિએ કહ્યું કે ભગવન્! સર્વ સત્ય છે. આપે બધું જાણ્યું છે. એમજ બન્યું છે.

ભગવાને કહ્યું—એ સર્વ વાત ગલત–ખોટી છે. હું હમણાં મરવાનો નથી. હજી તો હું સાડા પંદર વર્ષ સુધી વિચરીશ. " अद्धन्नं अन्नाइ अद्धसोलसवासाइं जिणे सुहत्थी

विहरिस्सामि" વત્સ સિંહ! આ રોગનો અંત આજે જ છે. તું પ્રસન્ન થઇને અત્યારે રેવતી શ્રાવિકાને ઘેર જા ને. બીજોરાનો પાક લઈ આવ. હું એ ખાઇને નીરોગી બનીશ. રોગ મટવાનું નિમિત્તકારણ, નિશ્ચય જાણવાથી, એમ ફરમાવ્યું. સિંહ! આ પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે રેવતીએ મારે માટે ખાસ કોળા પાક (કોળાનો પાક) બનાવ્યો છે તે આધાકર્મી દોષવાળો હોવાથી મારે કામમાં આવશે નહિ, પરંતુ બીજો પાક કાલે, માર્જાર નામના વાયુને શાંત કરવા માટે, બિજોરાનો બનાવ્યો છે, તે લઈ આવવો.

સિંહ મુનિ ભગવાન મહાવીર સ્વામીનું ફરમાન સાંભળી ઘણોજ રાજી થયો. તે રેવતીના ઘેરથી બીજોરાનો પાક લાવ્યો. ભગવાને વીતરાગ ભાવથી, તે ખાધો. તેથી તમામ રોગ નાશ પામ્યા. શરીર નીરોગી બન્યું અને એથી બધા રાજી થયા.

પ્રિય પાઠકો! આટલું પૂર્વકથન કર્યા બાદ, ઉક્ત વિવાદગ્રસ્ત ભગવતીજીનો પાઠ જોઇને, એનો અત્રે યથાર્થ સાચો અર્થ આપવામાં આવે છે. ફરી વાર, એની ચર્ચા આગળના પ્રકરણમાં ચલાવવામાં આવશે.

तं गच्छणं तुमं सीहा! मेढियगामं नगरं रेवतीए गाहावतिणीए गिहे, तत्थणं रेवतीए गाहावतिणीए, ममं अट्ठाएदुवे कवोयसरीरा उवक्खडिया तेहिं नो अट्ठो, अत्थि से अन्ने परियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए तमाहारादि एएणं अट्ठो"

ભાવાર્થ:—હે સિંહ ! તું મેઢિક ગ્રામનગરમાં રેવતી ગૃહપત્નીના ઘર પર જા. ત્યાં રેવતી ગૃહપત્નીએ મારે માટે બે કોળાના ફળનો સંસ્કાર તૈયાર કરીને રાખ્યો હશે. તેનું મારે પ્રયોજન નથી—કામ નથી. પરંતુ તેણે ગઈ કાલે, માર્જાર કૃત—માર્જારનામક વાયુને શાંત કરનાર. બીજોરાનો પાક બનાવ્યો છે, તે લઈ આવ, તેનું મારે પ્રયોજન છે, આ ઉપરોક્ત પાઠનો અર્થ છે.

"कपोतकः—पक्षिविशेषस्तद्वद्ये फले, वर्णसाधर्म्यात् कपोतेकूष्माण्डे, ह्रस्वे कपोते कपोतके, तेचते शरीरे वनस्पतिजीवदेहत्त्वात् कपोतकशरीरे, अथवा कपोतशरीर इव धूसरवर्णसाधर्म्यादेव कपोतकशरीरे कूष्माण्डफले एव ते उपसंस्कृते तेहिं नो अत्थोत्ति ' बहुपापत्त्वात् । मार्जारो वायुविशेषस्तदुपशमनाय कृतं संस्कृतं मार्जारकृतम् । अपरे इत्याहुः—मार्जारो—विडालिकाभिधानो वनस्पतिविशेषः तेन कृतं भवितं यत्तत्तथा किं तद् ? इत्याहुः कुक्कुटमांसकंबीजपूरकं कटाह आहाराहि त्ति निरवद्यत्त्वात् । इति

ટીકાનો અર્થ—કપોતક નામ પક્ષિવિશેષ—એના વર્ણ-સાધર્મ્યના ફળ—કૂષ્માંડ (કોળું) કૂષ્માંડના નાના ફળને કપોતક કહે છે. (कपोतक—શબ્દમાં कपोत શબ્દના અલ્પાર્થમાં 'क' પ્રત્યય આવેલ છે). કપોતક કે જેનું આ શરીર છે તેને કપોતકશરીર કહે છે, કેમકે—તે વનસ્પતિ જીવ દેવ છે. એ માટે ધૂસરવર્ણ—સાધર્મ્યથી કપોતક (કબુતર)ના શરીરની માફક કપોતક (कूष्माण्ड)નું શરીર હોવાથી,

૨૨

કપોતકશરીર શબ્દથી કૂષ્માણ્ડ ફળનો જ અર્થ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે.

માર્જાર નામનો એક વાયુ વિશેષ છે. એને શાંત કરવા માટે બનાવેલ પાકવિશેષને 'માર્જારકૃત' કહે છે. બીજા એમ કહે છે કે, માર્જારનામક–બિડાલિકા નામની વનસ્પતિ વિશેષ છે. તેમાંથી કરેલ સંસ્કાર (પાક)ને 'માર્જારકૃત' કહે છે. कुर्कुटकमांसकं-बीजपूरकम् (બીજોરા ફળ વિશેષ, એના પાકને તું લઈ આવ–તે નિરવદ્ય છે.)

ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીની આજ્ઞા લઈ, સિંહ અણગાર અત્યંત ખૂશ થયો. ખુશ થઈને, સાધુમર્યાદાનું અવલંબન પાળી, રેવતીગાથા પત્નીને ઘેર ગયો.

શ્રાવક મર્યાદાનુસાર, સિંહ અણગારની, રેવતી શ્રાવિકાએ વિનયભક્તિ કરી. વિનયભક્તિ બાદ, મુનિને પૂછ્યું, હે મહાનુભાવ! આપનું અહીં આવવાનું પ્રયોજન શું છે?

મુનિએ સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો–જે ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ તેને કહ્યો હતો. તેણે કહ્યું છે કે, આજનો બનાવેલ કોળાનો પાક આપીશ નહિ કેમકે તે, તેં ભગવાન મહાવીર સ્વામીને માટે બનાવ્યો છે. એ આધાકર્મી દોષવાળો છે. છે. પણ ગઈ કાલે, માર્જારવાયુને શાંત કરવા જે બીજોરાનો પાક બનાવ્યો છે તે આપ, તે નિર્દોષ છે. અને એનાથી ભગવાન મહાવીર સ્વામીનો રોગ નષ્ટ થશે.

રેવતી ગાથાપત્નીએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યુંઃ 'મારી આ ગુપ્ત વાત આપે કેવી રીતે જાણી લીધી?'

મુનિએ કહ્યું: 'હું જાતે જાણતો નથી, પરંતુ મારા ધર્માચાર્ય મહાવીર સ્વામીએ મને તે વાત બતાવી, જેથી હું જાણું છું.'

આ સાંભળીને, પ્રસન્ન થતી રેવતી ભોજનશાળામાં ગઈ. ભોજનશાળામાં જઈને, વાસણ ખોળીને, સિંહ અણગારની પાસે આવી અને એ સઘળો બીજોરાનો પાક તેણે સિંહ અણગારના પાત્રમાં નાખી દીધો. કહ્યું છે કે—

"तएणं सा रेवई. गाहावतिणी सीहस्स अणगारस्स अंतियं अयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्ठा जेणेवभत्तघरे तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छइत्ता, पत्तगं मोएति, पत्तगं मोइत्ता जेणेव सिंहे अणगारे तेणेव उवागच्छइत्ता, सीहस्स अणगारस्स पडिग्गंसि तं सव्वं निस्सिरति ॥"

આનો ભાવાર્થ ઉપર આવી ગયો છે. તો પણ પાઠકો એટલું જરૂર ધ્યાનમાં રાખે કે બંધ પાત્ર ખોલીને રેવતીએ મુનિને દાન આપ્યું. તે દેય વસ્તુ—(આપવાવાળી વસ્તુ) પાક હતો. આજ પણ એ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે—

મુરબ્બો વગેરે પાક ઔષધિ વિશેષને માટે, કોઈ ખાસ પાત્રમાં સુરક્ષિત રીતે રખાય છે. "पत्तंग मोएत्ता" એ પાઠ પણ નિરામિષ, નિર્દોષ પદાર્થની સાબિતી બતાવે છે.

પ્રકરણ : ૩૧મું

માંસાર્થ નથી

પ્રિય પાઠકો ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીની બિમારીમાં 'માંસ' અર્થ કઈ રીતે થઇ શકે ? સાધારણ ચિકિત્સક પણ એ જાણે છે કે-બિમારની શરીર પ્રકૃતિ ઉષ્ણ (ગરમ) હોય છે ત્યારે શીતોપચાર કરવામાં આવે છે અને શીતપ્રકૃતિવાળા માટે ઉષ્ણોપચાર કરવામાં આવે છે.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના શરીરમાં બિમારી હતી તે જગજાહેર હતું. "पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कन्तीए" દાહ (ઉષ્ણ, જવલન યુક્ત) પિત્તજવર યુક્ત શરીર હતું. બિમારી ગરમ પ્રકારની હતી. એથી જ ખુન યુક્ત (લોહી વાળા) ઝાડા થતા હતા. ઉક્ત બિમારીનાશક બિજોરાપાક યુક્ત બને છે. આજ જે ઉપલબ્ધ છે તે પુરાતન વૈદક ગ્રંથોમાં તે સાબિત થાય છે.

" मातुलुङ्ग (कः) पुं.

छीलङ्गवृक्षे । हिं-बीजौरा-गुणाः

" स्यान्मातुलुङ्ग कफवातहन्ता कृमीणां जठरामयघ्नः ।
स दूपितरक्तविकारपित्तसंदीपनः शूलविकारहारी ॥ "

तत्फल गुणाः—श्वासकासारुचिहरं, तृष्णाघ्नं कण्ठशोधनम् ।

दीपनं लघु रुच्यं च, मातुलुङ्गमुदाहृतम् ॥ " पृ. ७४३

અર્થ—બીજોરા કફ અને વાત નાશ કરનાર, પેટના કીડાને નષ્ટ કરનાર, દુષિત રક્ત (લોહી) વિકાર મટાડનાર છે.

मातुलुङ्ग—બીજોરાના ફળના ગુણ આ પ્રકારના છેઃ

શ્વાસ, ખાંસી તથા અરુચિને નષ્ટ કરનાર, તૃષ્ણા (તરસ)ને નષ્ટ કરનાર અને કંઠને શુદ્ધ કરનાર છે. દીપક, લઘુ (હલકું) અને રુચિકારક છે.

सुश्रुतसंहिता पृ. ३२७ "बीजौरा"-બીજોરું

" श्वासकासारुचिहरं, तृष्णाघ्नं कण्ठशोधनम् ।
लघ्वम्लं दीपनं हृद्यं, मातुलुङ्गमुदाहृतम् ॥

त्वक् तिक्ता दुर्जरा तस्य, वातकृमिकफापहा ।
स्वादु. शीतं, गुरु, स्निग्धं मांसमारुतपित्तजित् ॥ "

અર્થ—માતુલુંગ શ્વાસ, ખાંસી અને અરુચિને હરનાર, તૃષા છીપાવનાર, કંઠ શુદ્ધ કરનાર, લઘુ, ખાટું, દીપન તથા રુચિકર છે. એની છાલ તીખી અને પચવામાં કઠિન (ભારે) છે. તે વાત, કૃમિ અને કફને નષ્ટ કરનાર છે. એનો ગુંદ (માંસ) સ્વાદુ, શીતલ, ગુરુ, સ્નિગ્ધ છે અને વાયુ તથા પિત્તને નાશ કરનાર છે.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીને, દાહયુક્ત પિત્તજ્વરની

બિમારીનો નાશ કરવા બીજોરાનો પાક યોગ્ય જણાયો. તેથી ભગવાને સાફ સાફ કહ્યું કે, 'હે સિંહ ! કોળાનો પાક લાવીશ નહિ, તે આધાકર્મી દોષવાળો હોવાથી મારે કામનો નથી. બીજોરાનો પાક લાવજે. તે નિર્દોષને ઉપયુક્ત છે. આ પ્રથમ કારણ છે.

હવે બીજું કારણ જોઈએ. રેવતી શ્રાવિકા, સમ્યક્ત્વ-યુક્ત બાર વ્રતને પાળતી હતી. એના ઘરમાં માંસ હોવું તે બિલકુલ અસંભવિત છે. અને ત્યાંથી માંસ મળ્યું (સિંહ માંસ લાવ્યો) એમ કહેવું તે તદ્દન અસત્ય છે.

ત્રીજું કારણ—શાસ્ત્રકારો લખે છે કે—

" तएणं तीए रेवतीए गाहावतिए. तेणं दव्वसुद्धेणं, जावदाणेणं, सीहे अणगारे पडिलाभिए समाणे देवाउए निबद्धे उहा वि जयस्स जाव-जम्मजीवियफले रेवतीए गाहावतिणीए रेवती० (२)।"

(भग० १५ श)

અર્થ—રેવતી ગાથા પત્નીએ, કોઈપણ પ્રકારના ફળની આકાંક્ષા (ઇચ્છા) રાખ્યા વગર, શુદ્ધ દ્રવ્યભૂત-બીજોરાનો પાક સિંહ અણગારને વહોરાવ્યો, એમાં સિંહ અણગાર પણ, શુદ્ધ સાધુભાવમાં સ્થિત (હોવાથી), સંયમ તપની વૃદ્ધિ માટે, શુદ્ધ, નિર્દોષ પદાર્થ લેનાર છે. આથી બીજોરાના પાકનું દાન સુપાત્રે છે. દેય-બીજોરાનો પાક, પણ શુદ્ધ દ્રવ્ય હોવાથી-દ્રવ્ય શુદ્ધ છે. આપનાર-રેવતી ગાથા

પત્ની આકાંક્ષા રહિત દાન કરવાવાળી હોવાથી, દાતૃ-શુદ્ધ છે. આથી દેવગતિમાં જવા યોગ્ય, રેવતીએ 'દેવાયુષ્ય' આંધ્યું. ભગવતી સૂત્ર ૧૫માં શતકના પાછલા પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે, "હે ગૌતમ ! પ્રથમ હું માસ ક્ષમણના પારણાના દિને, તંતુવાયની શાળાથી નીકળીને, નાલંદાના બહારના ભાગના મધ્ય ભાગમાં થઈને, જ્યાં રાજગૃહ નગર છે ત્યાં આવ્યો. રાજગૃહ નગરમાં ઉચ્ચ, નીચ, અને મધ્યકુલમાં આહાર લેવા માટે, ફરતાં ફરતાં વિજયનામના ગાથાપતિના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. એ વખત તે વિજયગાથાપતિ, મને આવતો જોઈને, પ્રસન્ન અને સંતુષ્ટ થયો. આસન પરથી ઉઠીને, સિંહાસનનો ત્યાગ કરી, પાદુકાનો તેણે ત્યાગ કર્યો. એક વસ્ત્રથી ઉત્તરાસંગ કરી. બે હાથ જોડીને, મારી સામે સાત પગલાં આગળ આવ્યો. સામે આવીને, વિધિ, વિનય પૂર્વક નમસ્કાર કર્યો. મને રસોડામાં લઈ જઈને, બહુ અશન પાન, ખાઈમ, સાઈમરૂપ આહાર, સત્કારપૂર્વક આમંત્રણ આપી વહોરાવ્યાં. આહાર આપ્યા પહેલાં પણ તે સંતુષ્ટ હતો, આહાર આપવાના સમયે પણ તે સંતુષ્ટ હતો, આપ્યા બાદ પણ તે સંતુષ્ટ હતો. આ રીતે, દ્રવ્યશુદ્ધ, દાતાશુદ્ધ ને પાત્રશુદ્ધિથી, મન, વચન ને કાયાની શુદ્ધિથી, તથા ત્રિકરણ શુદ્ધિથી મને દાનથી, પ્રતિલાભ કરી તે વિજયગાથાપતિએ દેવાયુષ્ય બાંધ્યું. જેને બહુ સંસાર પરિભ્રમણ કરવાનું છે તે દાન વગેરે પ્રવૃત્તિથી, સંસાર પરિભ્રમણ કમ (ઓછું) કરે, એને સંસારપરિત કર્યું કહેવાય. વિજયે પણ સંસાર પરિત કર્યું અને એના ઘરમાં પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયાઃ ૧.

વસુધારાની વૃષ્ટિ, ૨. પંચ વર્ણીય (પાંચ-રંગના) પુષ્પોની વૃષ્ટિ, ૩. વસ્ત્રની વૃષ્ટિ, ૪. દેવદુન્દુભિનાદ, ૫. આકાશમાં, આશ્ચર્યકારક દાન આપ્યું, આશ્ચર્યકારક દાન આપ્યું, એવી ઉદ્ઘોષણા. ત્યારબાદ રાજગૃહના રસ્તે રસ્તે, ગલીએ ગલીએ, નરનારી, મુક્ત કંઠે વિજયગાથાપતિનાં યશોગાન કરવાં લાગ્યાંઃ ધન્ય છે વિજયને કે જેણે શુદ્ધ તપસ્વીને દાન આપ્યું ! એનો જન્મ સફળ થયો છે ! કૃતાર્થ છે. શુભ પુણ્યથી મળેલ દ્રવ્યનો શુભ કાર્યમાં ઉપયોગ કર્યો. ધન્ય છે ! વિજય ધન્ય છે !

આ પ્રમાણે રેવતીગાથા પત્નીના ઘર પર, ઉક્ત તમામ બનાવ બન્યા. તેણે સંસારપરિત કર્યું. પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયા. મેઢિક ગ્રામનગરમાં બહુ યશોગાન થયાં.

પ્રિય પાઠકો ! આપ ધ્યાનથી અને તટસ્થતાથી વિચાર કરશો તો જરૂર જણાશે કે–માંસને કોઈએ પણ શુદ્ધ કહ્યું નહિ. જો માંસ શુદ્ધ નથી તો, " दव्वसुद्ध " દ્રવ્યશુદ્ધ કેમ હોઈ શકે ? માંસ દેનાર દાતા પણ શુદ્ધ કેમ હોઈ શકે ? અને માંસ લેનારને શુદ્ધ પાત્ર કેમ કહી શકાય ? અનેક શાસ્ત્રોથી એ સાબિત થયું છે કે, માંસ પકાવનાર, લેનાર, દેનાર, ખાનાર વગેરે બધા હિંસક છે.

" हन्ता पलस्य विक्रेता, संस्कर्ता भक्षकस्तथा ।
क्रेताऽनुमन्ता दाता च घातकः एव यन्मनुः ॥ "

આનો અર્થ અગાઉ જણાવી દેવામાં આવ્યો છે.

કૌસામ્બીજી આદિ જે લોકોએ, ભગવતીજીના પાઠનું ઉદ્ધરણ આપીને, એનો અર્થ માંસ કર્યો છે, તો તેમણે,

મનુના ઉપરોક્ત શ્લોકથી અને શાસ્ત્રના કથનથી, રેવતીમાં હન્તા, સંસ્કર્તા, દાતા ને ઘાતક એ ચાર હિંસક દોષોને માનવા જ પડે. બાકી રહેલા દોષો (ક્રેતા, વિક્રેતા, ભક્ષક, આદિ અનુમાન કરવાથી આવી જાય છે.)

ભગવાન બુદ્ધ અને એમના અનુયાયી, એમની શ્રદ્ધા અનુસાર ભલે માંસ ખાતા હોય પરંતુ યજ્ઞયાગાદિકમાં હિંસા કરવાવાળાની અને હિંસા કરી માંસ ખાનારની પ્રશંસા તો નથી જ કરી. અને મને ખાત્રી છે કે બુદ્ધશાસ્ત્રાનુસાર, અહિંસાને માનવાવાળા કૌસામ્બીજી વગેરે ઉક્ત સાત હિંસકોની પ્રશંસા તો નહિ જ કરે. તો પછી રેવતી ગાથાપત્નીના દાનની પ્રશંસા, દેવ વગેરે સારા સારા શિષ્ટ અને ધાર્મિક નરનારીઓએ કરી છે, પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયેલ છે, દેવાયુષ્ય બાંધ્યું છે, સંસારમાં રખડપટ્ટી કરવાનું ઓછું થયું છે! આ બધું શું માંસાહારી તથા માંસદાતાને માટે બની શકે? અથવા જો બની શકે તો તમામ શાસ્ત્રો શું જુઠાં છે? કારણ કે માંસાહારી નરકનો અધિકારી બને છે. તે જ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય પ્રાણીનો વધ કરનાર પણ નરકનો અધિકારી બને છે. આ બધું શું ઠાણાયંગ આદિ સૂત્રોથી વિરુદ્ધ નથી? અવશ્ય વિરુદ્ધ છે. માંસાહારી તથા પંચેન્દ્રિયનો વધ કરનાર, નરકગામી બને છે. અને કોઈપણ શિષ્ટ પુરુષે તેની પ્રશંસા કરી નથી. એમ જરૂર કહ્યું છે કે હિંસા કરવાથી પાપ થાય છે. પાપથી દારિદ્ર વધે છે. દારિદ્રથી ફરી પાપ આચરે છે. અને પાપના પ્રભાવથી દુર્ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. વળી એક વાત તો સોળે સોળ આના

સત્ય છે કે-રેવતી ગાથાપત્નીનું દ્રવ્ય પણ શુદ્ધ હતું. ખુદ રેવતીનો ભાવ શુદ્ધ હોવાથી, દાતા પણ શુદ્ધ ગણાય. અને લેવાવાળો સિંહ મુનિ પણ શુદ્ધ હતો. એથી પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયાં. દેવતાદિક તથા શ્રેષ્ઠ નરનારીઓએ યથાર્થ ગુણ પણ ગાયાં. દેવાયુષ્ય પણ બંધાયુ. સંસારપરિત પણ થયું. આ બધું શુદ્ધ, નિર્દોષ, તીર્થંકર દેવોને શાંતિ આપનાર, બીજોરાપાક (વનસ્પતિ–આહાર) દેવાનું ફળ છે, નહિ કે કૌસામ્બીજી આદિના માનવા મુજબ 'માંસ' આપવાનું.

ચોથું કારણ—તે માંસ નહોતું એનું એક પ્રબળ કારણ એ છે કે રેવતીગાથા પત્નીએ, ભગવાન મહાવીર સ્વામીને માટે, સિંહ અણગારને બીજોરાનો પાક દાનમાં આપ્યો. એથી રેવતીગાથા પત્નીને પોતાની જિંદગીમાં મહાન લાભ થયો. તીર્થંકરનામગોત્ર નામની કર્મ–પ્રકૃતિ બાંધી. જેથી રેવતીએ, ભવ છોડીને, દેવલોકમાં દેવત્વ પ્રાપ્ત કર્યું અને આવતી ચોવીશીમાં (૧૭)માં તીર્થંકર બનીને, અનેક ભવ્ય નરનારીઓને, સંસારસમુદ્રથી પાર કરશે. સાથે સાથે પોતે પણ સંસાર સમુદ્રને પાર કરશે. આ બધું શુદ્ધ દ્રવ્યરૂપ દાનનો પ્રભાવ (કારણ) છે.

રેવતીગાથા પત્ની, શ્રમણોપાસિકા હતી એક વાત. તો અમે પહેલેથી કહેતા આવ્યા છીએ કે શ્રાવકના ભોગોપભોગમાં માંસ હોતું નથી, સાત્ત્વિક અસણું, પાણું, ખાઈમં, સાઇમં હોય છે. અને મુનિરાજોને પણ પ્રાસુક, એષણિક, અસણું, પાણું, ખાઈમં, સાઈમં, ઔષધ–આપવામાં આવે છે.

શંકા—ભગવતીસૂત્રમાં. રેવતી ગાથા પત્નીએ તીર્થંકર નામ ગોત્ર બાંધ્યું, એવા પ્રકારનો ઉલ્લેખ નથી.

સમાધાન—હા, બરાબર, આપનો પ્રશ્ન યોગ્ય સ્થાન પર છે. ભગવતીમાં એવો ઉલ્લેખ નથી. એવો ઉલ્લેખ ભગવતીજીના પહેલાં, ઠાણાયંગસૂત્રના નવમાં સ્થાનમાં આવી ગયો છે. તેથી ભગવતીજીમાં ફરીવાર તે આપવામાં આવેલ નથી. જુઓ, ઠાણાયગં સૂત્રનો પાઠ, તેની સાથે અભયદેવીસૂરીની ટીકા પણ આપીએ છીએ.

"समणस्स णं भगवतो महावीरस्स तित्थंसि णवहिं जीवेहिं तित्थगरणामगोत्ते कम्मे णिव्वतिते। सेणिएण, सुपासेणं, उदाइणा, पोट्टिलेणं अणगारेणं, दढाउणा, संखेणं सयएणं, सुलसाए, रेवतीए"

ठा. ९ सू. ६९१ पृ ४५५.

અર્થાત્—શ્રમણભગવાન મહાવીર સ્વામીના તીર્થમાં, નવ જીવોએ તીર્થંકરનામ ગોત્ર કર્મ બાંધ્યાં. ૧ શ્રેણિક રાજા, ૨ સુપાર્શ્વ, ૩ ઉદાઈણ, ૪ પોટ્ટિલ અણગાર, ૫ દઢાયું, ૬ શંખ, ૭ શતક, ૮ સુલસાશ્રાવિકા, ૯ રેવતી શ્રાવિકા. રેવતીના દાન–સંબંધી પાઠની ટીકા જરા ધ્યાનથી વાંચો. તે આ પ્રકારે છે :

ततो गच्छत्वं नगरमध्ये, तत्र रेवत्यभिधानया गृहपति पत्न्या मदर्थं द्वेकूष्माण्डफलशरीरे उपस्कृते, न च ताभ्यां प्रयोजनम्। तथाऽन्यद्, अस्ति तद्गृहे परिवासितं मार्जाराभिधानस्य वायोर्निवृत्तिकारकं कुक्कुटमांसकं बीजपूरकं

कटाहमित्यर्थः । तदाहर, तेन नः प्रयोजनमिति ॥ "

(ठाणायंगसूत्रे नवमस्थाने सू. ६९७ पृ. ४५६-७)

ટીકાર્થ—તું (સિંહ અણગારને ઉદ્દેશીને કહે છે) નગરમાં જા અને રેવતી નામક ગૃહપતિપત્નીએ, મારા માટે જે, એ કુષ્માણ્ડ (કોળા)ના ફળ સંસ્કાર કરી તૈયાર કર્યો છે, તેનું મારે પ્રયોજન નથી, કિન્તુ એના ઘરમાં, બીજો, માર્જાર નામના વાયુની નિવૃત્તિ કરવાવાળો, કુકકુટમાંસક અર્થાત્ બીજેરાના ફળનો ગર્ભ છે તે લઈ આવ. એનું મારે પ્રયોજન છે.

હે પ્રિય બન્ધુઓ ! આથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે–ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ માંસ ખાધું નહોતું–બીજેરાનો પાક ખાધો હતો. ધર્માનંદ કૌસામ્બીજી અને એમના જેવી શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓ લખે છે કે " खुद महावीर स्वामी मांसाहार करीत होते (ખુદ મહાવીર સ્વામીએ માંસાહાર કર્યો કર્યો હતો.) આ લેખ, કથન તદ્દન અસત્ય છે. જેમ ઘોડાને માથે કે સસલાના માથે શિંગડાં હોવાનું જણાવવું તેના જેવું આ અસત્ય છે.

જે લોકો પ્રાચીન, પ્રામાણિક, યુક્તિયુક્ત, સત્ય, અર્થ માનતા નથી, પોતાના મગજથી પેદા થયેલ શુષ્ક, તર્કથી કોઈ પરમાર્થ સમજતા નથી, અનેક કાર્યવાચક, એકાદ શબ્દને પકડી, કંઇ પણ બોલી નાખે, લખી નાખે, અને એ જ સત્ય છે એમ મકોડાના સ્વભાવની જેમ મિથ્યાર્થ પકડી રાખે છે, એવાને માટે રાજર્ષિ ભર્તૃહરિએ

જે ઉદ્‌ગાર કાઢયા છે તેનું જ અનુકરણ સુજ્ઞ પુરૂષોએ કરવું પડે છે, એમ કર્યા વિના છૂટકો જ નથી.

" अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥ ३ ॥

नी. शे.

ભાવાર્થ:—જે અજ્ઞાની છે, તેને શિખવવાથી સહેજમાં શીખે છે (તે અજ્ઞ છે, પણ જિજ્ઞાસુ) કોઈ વાર પંડિત હોય તો તે જલ્દી શીખે. પરંતુ જે:—

"ज्ञानस्य लवो लेशस्तेन दुर्विदग्धः, दुः शब्दो दुष्टार्थकः हिताहित विवेकशून्यत्वेन दुष्टं यथा स्यात्तथा, चतुरः ज्ञानलेशमात्रेणाऽऽत्मानं पंडितंमन्य इति यावत् एतादृशं नरं ब्रह्माऽपि चतुर्मुखोऽपि न रञ्जयति न साधयति, न वशीकरोति ॥ "

જ્ઞાનના લેશમાત્રથી, શબ્દ માત્રથી પોતાને પૂર્ણ પંડિત માને છે ને (ધારે છે) કે પોતાના જેવો જગતમાં કોઈ નથી, આ પ્રકારે તે હિતાહિત વિવેકશૂન્ય બને છે. તેને સાધારણ માણસ તો શું, ખુદ બ્રહ્મા (સર્વજ્ઞ) ચાર મુખથી, આવીને સમજાવે તો પણ તે સમજે નહિ. તે પોતાની વાત છોડતો નથી; ને બીજાની વાત માનતો નથી. તે ખુશ થતો નથી અને બીજાને વશ પણ થતો નથી.

તાત્પર્ય—આનું તાત્પર્ય એ છે કે "दुर्विदग्ध" બ્રહ્મસ્ત્વથી સદા પર છે.

પાંચમી વાત એ છે કે જ્યાં જ્યાં નરકગતિમાં જવાનું કારણ પૂછયું છે ત્યાં ત્યાં તમામ શાસ્ત્રોમાં એકવાકયતાથી બતાવવામાં આવ્યુ છે કે, માંસ ખાવાથી નરકમા જવાય છે.

આનું પ્રમાણ સ્વરૂપ અમે પહેલાં બતાવી દીધું છે.

કદાપિ મારા આત્મબંધુ કૌસામ્બીજીના મત મુજબ, "માંસાહાર કરીત હોતે" અને કૌસામ્બીજીના જેવી શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓના કથન અનુસાર તો, ભગવાન મહાવીર સ્વામી પણ નરકમાં ગયા હોત. પરંતુ કૌસામ્બી અને એમના જેવી શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓ હૃદય–નેત્ર ખોલીને જુએ અંને "ભગવાન મહાવીર સ્વામી મોક્ષમાં ગયા છે" એ પ્રમાણને યથાર્થ માને તો જરૂર સ્વ–પરના સંતોષ તથા શાંતિનું કારણ બને.

પ્રિય પાઠકો ! હવે આપને એ વાત ધ્યાનમાં આવી ગઇ હશે કે, ઉપરોક્ત પ્રમાણોથી ભગવતી સૂત્રના પાઠનો અર્થ "માંસાહાર" નહિ પરંતુ વનસ્પતિ ફળનો ગર્ભ બીજોરાનો પાક" એ અર્થ સત્ય છે.

વાદી–આ બધું તો આપે બરોબર લખ્યું પણ ભગવતીના પાઠમાં "दुवे कवोयसरीरा" "परियासिए मज्जार कडए" "कुक्कुडमंसए" એમાં "कवोय" "मज्जार" "कुक्कुडमंसए" એ ત્રણ શબ્દો પ્રાણીવાચક જ છે ને ? અને એમ હોવાથી જ કૌસામ્બી આદિને ભ્રમ થયો છે.

શાસ્રકારનું સમાધાન–એનું પ્રામાણિક સમાધાન હવે આગળના પ્રકરણમાં કરીએ.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

છ શબ્દોની ચર્ચા

પ્રિય સજ્જનો ! પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં સંશય ઉત્પન્ન કરવાવાળા છ શબ્દો છેઃ 'शरीर' 'मांस' 'मार्जारकृत' 'कपोत' 'कुक्कुट' એ શબ્દોને એકાન્ત અને એકાર્થથી જો જોવામાં આવે તો જરૂર સંશય પેદા થાય એમ છે, 'નેકાન્ત દૃષ્ટિ' શાસ્ત્રકરોની દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે તો એ અનેકાર્થવાળા શબ્દો હોવાથી, જ્યાં જે અર્થ બેસતો (ઘટતો) આવે એ જ અર્થ લેવા યોગ્ય બનશે. આમ કરવાથી જ યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે.

'શરીર' શબ્દ જેમ પ્રાણીના દેહના અર્થમાં પ્રયુક્ત (વપરાય છે) બને છે એ જ રીતે વનસ્પતિના શરીરના અર્થમાં પણ વપરાય છે. "दुवे कवोयसरीरा" એ પદમાં, વનસ્પતિના શરીરને લક્ષમાં રાખીને જ અર્થ કરવામાં આવ્યો છે, નહિ કે પ્રાણીના શરીરનો અર્થ.

એક વાત તો અમે પ્રથમથી જ સ્પષ્ટ કહી ચૂકયા છીએ "સૈન્ધવ" નો અર્થ ઘોડો કે મીઠું બન્ને થાય છે જ્યાં જે અર્થની જરૂર હોય ત્યાં તેનો પ્રયોગ કરવો. જમવાના સમયે મીઠું અને યાત્રા (મુસાફરી) ના સમયે ઘોડો, આનાથી વિપરીત અર્થ કરવો એ મિથ્યા દૃષ્ટિનો નમૂનો છે.

મહાવીર સ્વામી સર્વથા સદાને માટે નિરામિષ નિર્દોષ ભોજનાહારી હતા. દાહયુક્ત પિત્તજ્વરની બિમારીના સમયે તેમણે શરીર વનસ્પતિનો જ આહાર લીધો હતો. પ્રાણીનો નહિ. આ બારામાં વિશેષ ખુલાસો આગળ કરવામાં આવશે.

" दुवे कवोयसरीरा ' અહીં શરીર શબ્દનો મતલબ, જો માંસ હોય તો ફરીવાર " कवोयमसा ' એમ પ્રયોગ થવો જોઈતો હતો. એવો પાઠ જો હોત, તો ' दुवे " શબ્દ વૃથા થઈ જાત, કેમકે માંસને માટે "બે" વિશેષણ લગાડી શકાય નહિ, જો કોઈ એમ કહે કે "બે" વિશેષણ માંસનું નહિ પરંતુ કપોતનું છે. ઠીક છે. કારણ એમ છે કે અહીં 'कपोतशरीर' સમાસયુક્ત છે; અને સમાસયુક્ત હોવાથી, શરીરની સાથે જ તેનો ('બે' વિશેષણ) અન્વય, ઘટી શકે–કપોત શબ્દની સાથે નહિ.

બીજી વાત એમ છે કે–'શરીર' નો અર્થ માંસ થઈ શકે નહિ માંસ શરીરની અંદર રહેવાવાળી એક વસ્તુ નહિ –શરીર નહિ. શરીરમાં માંસના અતિરિક્ત રુધિર આદિ અન્ય પદાર્થોનો પણ સમાવેશ થાય છેઃ શરીર અવયવી છે, માંસ અવયવ છે. અવયવી અનેક અવયવોનો સમુદાય હોય છે. એ માટે ઉપર કહ્યું છે કે, પાંચ અને (આદિ શબ્દથી) પગ, ચાંચ આદિ અંગોના સમુદાયને શરીર કહેવામાં આવે છે અને પાંખ આદિની સાથ પક્ષીનું શરીર, ન તો કોઈ ખાય છે કે ન તો કોઈ પકાવે છે. અર્થાત્ માંસ ખાનાર માંસજ ખાય છે–પાંખ વગેરે નહિ. એથી જ 'શરીર' શબ્દનો અને 'દુવો' શબ્દનો પ્રયોગ જ અત્રે માંસાર્થનો બાધક છે–સાધક નહિ.

શરીર શબ્દનો પ્રયોગ સાર્થક કયા પ્રકારે છે? કપોત= કબૂતર પક્ષી, એના રંગને મળતા રંગવાળું કપોત ફળ, અર્થાત્ કોળા (કૂષ્માણ્ડ) કેમકે-'કોળા'માં વનસ્પતિ કાય જીવ હોય છે, એથી એને 'કપોતશરીર' કહે છે.

"कपोतक-पक्षिविशेषस्तद्वये फले वर्णसाधर्म्यात् ते कपोते, कूष्माण्डे' ह्रस्वेकपोते-कपोतके, ते च ते शरीरे वनस्पतिजीवदेहत्त्वात् कपोतशरीरे, अथवा कपोत-शरीरे इव धूसरवर्ण साधर्म्यादेव कपोतशरीरे-कूष्माण्ड-फले एव ॥"

આનું વિસ્તૃત વર્ણન અમે આગળ કરી ગયા છીએ. કપોત શરીર, એનો અર્થ અત્રે શાસ્ત્રકારોને 'કૂષ્માણ્ડ ફળ' (કોળા) જ વિવક્ષિત છે. સારાંશ—રેવતી ગાથા પત્નીએ બે કબુતરો માર્યા નહોતા પરંતુ વનસ્પતિના ફળ, કોળાનો (કૂષ્માણ્ડનો) પાક બનાવ્યો હતો.

મહાનુભાવો! હવે આની સાબિતી માટે બીજું પ્રમાણુ જોઈએ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત 'નિઘંટુશેષ' નિર્ણય સાગરીયના પા. ૨ ના શ્લોક ૩૨માં પણ કપોતવર્ણિકા નામક વૃક્ષ છે—

"कपोतवर्णिका तुच्छा केरङ्गी वहुला तुला।
स्थूलैलायां वृहदेला, भद्रैला त्वक् सुगंधिका ॥३२॥

આ કાંડમાં કપોતતાંડ તુલ્ય ફલ નામક વૃક્ષ કહ્યું છે.
(પૃ. ૫. શ્લો. ૧૪૦)

" आखेतः सारफलो, महापारावतो महान् ।
कपोताण्ड तुल्यफलो, रुद्राक्षे तु महामुनिः ॥१४०॥

ફરીવાર આ કાંડમાં ' कपोताङ्घ्रीनामक' વૃક્ષ કહ્યું છે. પૃ. ૨.

श्री पुष्पं श्रीहयं देव, पुष्पं चन्दनपुष्पकम् ।
नलिकायां कपोताङ्घ्रि निर्मध्या शुषिरा नटी ॥२६॥

' અમરકોષ 'માં પણ વનૌષધિવર્ગ, ૪થો કાંડ બીજો, શ્લોક ૧૨૯ કપોતાંઘ્રિ વનસ્પતિ–વિશેષ કહી છે.

" व्याडायुधं व्याघ्रनखं, करजं चक्रकारकम् ।
शुषिरा विद्रुमलता, कपोतांघ्रिर्नटी नली ॥ १२९ ॥

' અમરકોષ 'ના આ કાંડમાં, આ વર્ગમાં ' पारावतांघ्रिनामक ' વનસ્પતિ કહી છે. એ કપોતાંઘ્રિના પર્યાયવાચકથી ભિન્ન વનસ્પતિ બતાવી છે.

" पारावतांघ्रिः कटभी, पण्या ज्योतिष्मती लता ।
वार्षिकं त्रायमाणा स्यात्, त्रायन्ती बलभद्रिका ॥१५०॥
" पारावतःपक्षिविशेषस्तदंघ्रिररिवांघ्रिस्याः पारावतांघ्रिः।

પ્રિય મહાશયો ! ઉપરોક્ત કોષોમાં એમ સાફ જોવામાં આવે છે કે–

" कपोतवर्णिका वृक्ष–કપોતનો પર્યાયવાચક પારાવત શબ્દ
" कपोताण्डतुल्यफल–પારાવતાંઘ્રિ–વનસ્પતિ
" कपोताङ्घ्रि :—મહાપારાવતઃ વૃક્ષવિશેષ.

'સુશ્રુતસંહિતા'ના પૃ. ૩૩૮ના ફલ પ્રકરણમાં કહ્યું

છે કે—" પારાવત-મધુર, રુચિકારક, અગ્નિવર્ધક, અને વાતનાશક છે.

" पारावत समधुरं रुच्यमत्यग्निवातनुत् "

આ પ્રમાણે સુશ્રુતમાં પારાવતવૃક્ષનો ઘણી જગાએ ઉલ્લેખ છે. આથી જ 'कपोत' શબ્દનો અર્થ વૃક્ષ અથવા એનું ફલ. પારાવત-કપોત, એ પરસ્પર પર્યાયવાચક છે. બન્નેનું ફળ-કૂષ્માંડ (કોળું) 'વૈદ્યકશબ્દસિન્ધુ' નામના કોષના પૃ. ૧૯૩ પર, કપોત શબ્દનો 'પારીશ' નામનું વૃક્ષ, એમ અર્થ કરેલ છે. અને એજ ગ્રંથમાં પૃ. ૩૦૧ પર, પારીશ શબ્દનો પ્લક્ષ (પાકર) અર્થ કહ્યો છે. 'વનૌષધિદર્પણ' નામના પુસ્તકના પૃ. ૪૪૦ પર, પ્લક્ષનું વર્ણન આ પ્રમાણે છેઃ

" प्लक्ष कषायः शिशिरो व्रणयोनिगदापहः ।
दाहपित्तकफामघ्नः शोथहा रक्तपित्तहृत् ॥"

અર્થાત્ – પ્લક્ષ-કસૈલા, શીતલ, વ્રણ અને યોનિના રોગને દૂર કરનાર દાહપિત્ત તથા કફને મટાડનાર, શોથ રોગ અને રક્તપિત્તને દૂર કરનાર છે.

આ પ્રકારે, કપોત શબ્દનો વાચ્ય પ્લક્ષ-દાહ અને પિત્ત નાશ કરનાર છે. આથી સંભવ છે કે રેવતી ગાથાપત્નીએ ભક્તિવશ, ભગવાન મહાવીર સ્વામીના દાહયુક્ત પિત્તજ્વર મટાડવા માટે એનો ઉપયોગ કર્યો હશે. વૃક્ષરૂપ શરીરનું એક અવયવ ફળ થાય છે અને એ વૃક્ષથી ભિન્ન ફલ-સ્વતંત્ર અવયવી છે. એને શાસ્ત્રકારો

શાસ્ત્રમાં શરીર કહે છે, 'જીવાધિગમ'માં વનસ્પતિ આદિના અવયવમાં ત્રણ શરીર બતાવ્યાં છે. આ સર્વ લક્ષણાવૃત્તિથી વિચાર કરતાં 'दुवे कवोय सरीरा उवक्खडिया, मदर्थं द्वे कूष्माण्डफलसरीरे उपस्कृत " એ કોળાનો ફળ (પાક) પકાવ્યો છે, એ અર્થ સાચો છે.

વિશેષજ્ઞોનો એમ મત છે કે ' दुवे कावोईसरीरा उवक्खडिया ' એ પ્રકારના પાઠમાં, શ્રુતિ, અનુશ્રુતિની પરંપરાથી, દેશભેદથી, ઉચ્ચારણભેદથી સંભવ છે કે- ' ई 'ના સ્થાનમાં ' य ' થઈ ગયો હોય, કેમકે 'चुयशानां तालु " ईનું ઉચ્ચારણ સ્થાન તાલુ છે.; અને ' य 'નો પણ ઉચ્ચારણ સ્થાન તાલુ છે. લીપિ દોષથી અથવા ઉચ્ચારણદોષથી, એવી બહુ જગાએ ભૂલો બને છે. આગર વિશેષજ્ઞોના મત અનુસાર, ' कावोई ' શબ્દ સિદ્ધ હોય તો લક્ષણા કરવાની પણ જરૂરત નથી. કેમકે कावोई શબ્દ અભિધા શક્તિથી જ कूष्माण्ड અર્થનો વાચક છે.

'સુશ્રતસંહિતા'થી આ વાત સિદ્ધ છે કે ' કાપોતી ' શબ્દનો પ્રાચીન કાળથી ' વનસ્પતિ ' અર્થ થાય છે. ઉક્ત ગ્રંથમાં એનો ઉપયોગ, ઉત્પત્તિસ્થાન અને લક્ષણ વિસ્તારની સાથ બતાવવામાં આવ્યો છે. જુઓ. પા. ૮૨૯

श्वेतकापोती समूलपत्रा भक्षयितव्या, गोनस्यजगरी, कृष्णकापोतीनां सनखमुष्टिं खण्डशः कल्पयित्वा, क्षीरेण-विपाच्य, परिस्रावितमभिहुतं च. सकृदेवोपयुञ्जीतम्

ઈત્યાદિ શ્વેત કાપોતીનાં લક્ષણ.

' निष्पित्रा कनकाभासा मूले द्व्यंगुलसंमिता ।
सर्पाकारा लोहितान्ता, श्वेतकापोतिरुच्यते ॥ पृ. ८२२

' પત્રવિહીન, કનકસમાન, મૂળમાં બે આંગળીના પ્રમાણવાળી, સર્પાકાર, અંતમાં રક્તવર્ણી' સફેદ કાપોતી હોય છે.

કૃષ્ણ કાપોતીનાં લક્ષણ :

सक्षीरां रोमशां मृद्वीं रसेनेक्षुरसोपमाम् ।
एवं रूपरसां चापि कृष्णां कापोतीमादिशेत् ॥

દૂધવાળી, રોમવાળી, કોમળ, ગન્નેના રસસમાન રસવાળી કૃષ્ણકાપોતી હોય છે.

કાપોતીનું ઉત્પત્તિસ્થાન.

कौशिकीसरितं तीर्त्वा, संजयन्त्यास्तु पूर्वत :
क्षितिप्रदेशो वल्मीकैराचितो योजनत्रयम् ।
विज्ञेया तत्र कापोती श्वेता वल्मीक मूर्धसु "

पृ. ८२४-५

કૌશિકી નદીને પાર કરી, સંજયન્તીની પૂર્વમાં આંબિયોપવ્યાસ ત્રણ યોજન પ્રદેશ છે. ત્યાં આંબિયો ઉપર સફેદ કપોતી થાય છે. ' कापोती ' શબ્દ સામાન્ય રૂપથી સફેદ અને કાળી, બન્નેને માટે વપરાય છે. (પ્રયુક્ત છે.)

શંકા—' दुवे कावोदैओ उवक्खडियाओ ' એ પાઠ છે. તો શરીર શબ્દની જરૂરીઆત-આવશ્યકતા શા માટે ?

સમાધાન—એમ ન કહીએ. આ ' શરીર ' પાઠ, જે જોવામાં આવે છે તેની પણ આવશ્યકતા છે. ' શરીર '

શબ્દને સાથમાં લેવાથી જ વિશેષતયા વનસ્પતિ અર્થમાં ' કાવોઈ ' શબ્દની સિદ્ધિ થાય છે.

શંકા—કેવી રીતે ?

સમાધાન—મૂળ અને પાંદડાઓની સાથે જ 'કાપોતી' વનસ્પતિને, સુશ્રુતમાં ઉપયોગી બતાવી છે. સારી કાપોતીનો ઉપયોગ થતો હોવાથી, અહીં ' શરીર ' શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે.

કદાચ ' કાપોતી ' શબ્દને પક્ષી વાચક માની લઈએ તો તે અસંગત બનશે. આ વાત પહેલેથી બતાવી દેવામાં આવી છે કે ' कपोतशरीर ' શબ્દ સમાસયુક્ત છે. અને સમાસયુક્ત હોવાથી શરીરની સાથે, એનો (' दो ' વિશેષણ) અન્વય ઘટે છે–કપોત શબ્દની સાથે નહિ. વનસ્પતિ શરીરમાં દો નો વ્યવહાર પણ થઈ શકે છે. આ રીતે આ અર્થ સુસંગત બને છે. જિનેન્દ્ર ભગવાને સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, વનસ્પતિમાત્રને ઔદરિક, તેજસ, કાર્મણ, એ ત્રણ શરીર (અંગ) હોય છે. ભાઈઓ ! યદ્યપિ પારાવત, પ્લક્ષ, અને કાપોતી પિત્ત અને દાહના નાશક છે તો પણ અનેક અનુભવી આયુર્વૈદિક ચિકિત્સકોની સંમતિ અનુસાર આ રોગમાં ' कूष्माण्डफल જ અધિક ઉપયોગી પ્રતીત બને છે. એથી અમે (જૈન) નિશ્ચિત રૂપથી બળપૂર્વક કહીએ છીએ કે આ પ્રકારમાં વર્તમાનકાલીન પ્રામાણિક પુસ્તકોમાં ' दुवे कवोयसरीराओ ' એમ જોવામાં આવે છે અને એમ સાંભળવામાં આવે છે. એથી આ વાક્યમાં આવેલ ' कवोयसरीर 'માં ' કપોત ' શબ્દનો કૂષ્માંડ—

(કોળુ') અર્થ જ વાસ્તવિક જણાય છે. કોઈ કહેશે કે-'कपोतशरीर' શબ્દનો અર્થ કોઈ પણ કોષમાં પ્રસિદ્ધ નથી, તો એવી હાલતમાં આ અર્થ કેમ થઈ શકે?

સમાધાન—કોષો વિના પણ વ્યાકરણ તથા આપ્તવાક્ય વગેરેથી શક્તિગ્રહણ ન્યાયશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે.

" शक्तिग्रहं व्याकरणोपमान-कोषाप्तवाक्याद् व्यवहारतश्च ।
वाक्यस्य शेषाद्विवृतेर्वदन्ति, सांनिध्यतः सिद्धपदस्य वृद्धाः "

અર્થ—વ્યાકરણથી, ઉપમાનથી, કોષથી, આપ્તવાક્યથી, વ્યવહારથી, વાક્યશેષથી, વિવૃત્તિથી તથા સિદ્ધપદના સન્નિધાનથી શક્તિનું ગ્રહણ થાય છે. અહીં આપ્તવાક્યથી કૂષ્માંડમાં શક્તિગ્રહ થાય છે.

અભયદેવસૂરીનું વાક્ય—' कपोतकः पक्षिविशेषस्तद्वद् ये फले वर्णसाधर्म्यात् ते कपोते-कूष्माण्डे વગેરે અમે પહેલાં પહેલેથી બતાવી દીધું છે. કબુતરના શરીરના રંગની સમાનતાને કારણે કૂષ્માંડ ફળમાં એની લક્ષણા કરવી જોઈએ. લક્ષણા પણ શબ્દની એક વૃત્તિ છે—એથી જ અર્થપ્રતીતિ થાય છે. કૂષ્માંડના ગુણ વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં જાણીતા છે. કહ્યું છે કે-

" पित्तघ्नं तेषु कूष्माण्ड, बालमध्यं कफावहम् ।
पक्वं लघूष्णं सक्षारं, दीपनं बस्तिशोधनम् ॥"

सुश्रुत पृ. ३२५

એમાં બાલ અને મધ્યમ કૂષ્માંડ (કોળુ) કફ વધારનાર હોય છે. પાકેલ કૂષ્માંડ (કોળુ) પિત્તનાશક, હોય છે, ક્ષારસહિત, દીપન, અને મળને સારૂ કરનાર છે.

"कूष्मांड शीतलं वृष्यं, स्वादुपाकरसं गुरु ।
हृद्यं रूक्षं सरंस्यन्दि, श्लेष्मलं वातपित्तजित् ॥
कृष्माण्डपाको गुरु सन्निपात ज्वरामशोकानिलदाहहारी ॥'

અર્થાત્—કૂષ્માંડ-શીતળ, પૌષ્ટિક, સ્વાદિષ્ટ, પાકરસ, (પચવામાં) ભારે, રુચિકારક, રુક્ષ, હસ્તાવર, કમ્પ ઉત્પન્ન કરનાર, કફવર્ધક અને વાતપિત્તનાશક છે. કૂષ્માંડ (કોળુ) નું શાક (પચવામાં) ભારે છે. સન્નિપાત, જ્વર, આમ, સૂજન તથા અગ્નિદાહને મટાડનાર છે. "કૈયદેવ નિઘણ્ટુ" પૃ. ૧૧૪.

ઉપર આપેલ સ્વમત-પરમત પ્રમાણોથી એ સાબિત થાય છે કે જે જૈન માને છે તે જ અર્થ સત્ય છે.

दुवे-બે-कवोयसरीरा=કૂષ્માંડફલ-(કોળુ) उवक्खडिया-[illegible]વેલ, અર્થાત્ રેવતી ગાથા પત્નીએ બે કૂષ્માંડફળનો [illegible]ગાનો) પાક, મહાવીર સ્વામીને માટે બનાવ્યો. એ[illegible]ની શાંતિને માટે બરાબર (યોગ્ય) હતું, પરંતુ-તેમાં [illegible]ાકર્મી' દોષ આવવાથી. સિંહ અણગારને (મહાવીર [illegible]ીએ) કહ્યું કે તેનું (કોળાના પાકનું) મારે પ્રયોજન [illegible] 'જૈન સિદ્ધાંતોથી અજ્ઞાત મારા આત્મબંધુ કૌશા-[illegible]જીએ 'ભગવાન બુદ્ધ' ના ૧૦૧ પાના પર 'पारियासिर

मज्जारकडए कुक्कुडमंस ' એ પદોનો અર્થ એમ કર્યો છે કે, "काल मांजराने मारलेल्या कोंबडीचें मांस. तूं तयार केलें आहेस. ते घेऊं दे ' એનો અર્થ એમ થાય છે કે કાલે બિલાડીએ મારેલ મરઘીના માંસને તૈયાર કર્યું છે તે આપ.

સજ્જનો! કૌસામ્બીજી અને તેમના જેવી શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓ આ પ્રકરણમાં જે અર્થ કર્યો છે, એ પરથી માલુમ પડે છે કે તેમણે આંતરચક્ષુ ને ચર્મચક્ષુ બંધ રાખીનેજ અર્થ કર્યો છે; કારણ કે માંસાહારી ભંગી વગેરે હલકી કોમના લોકો પણ કુતરા અથવા બિલાડીએ મારેલ કબૂતર મરઘો, મરઘી, ચકલી વગેરે ખાતા નથી, પરંતુ કચરાની પેટીમાં નાખી દે છે. હું એમ પણ અનુમાન કરી શકું છું કે બુદ્ધ શાસ્ત્રની માન્યતા અનુસાર કદાચ કૌસામ્બીજી 'માંસાહારી' હશે અને એમના ભક્તો તરફથી બિલાડીએ મારેલ જાનવરોનું માંસ તો તેમને નહિ મળતું હોય અને કદાચ ભૂલમાં તે આવી ગયું હોય અને પાછળથી તે વાતની કૌસામ્બીજીને જાણ થઈ હોય કે આ માંસ બિલાડી દ્વારા માર્યો ગયેલ જાનવરનું માંસ છે, તો હું માનું છું કે કૌસામ્બીજી જરૂર તે ખાશે નહિ–ફેંકી દેશે. શિષ્ટ જનો અને બુદ્ધિમાન માણસો એક વાત બરાબર જાણે છે કે કુતરા, બિલાડાંના એઠાં દૂધ, દહીં, રોટલી વગેરેનું ભોજન શિષ્ટજન કે તેમનાં બાળકો માટે લેવા યોગ્ય નથી. તેઓ તેવું ભોજન લેતા નથી. અને જેઓ તેમ કરે છે તેઓ ઉચ્ચ શ્રેણીમાં ગણાતાં નથી.

અર્થ બતાવનાર વનસ્પતિવાચક શબ્દ પ્રામાણિક જૈનાગમ અને જૈનેતર કોષો આદિ શાસ્ત્રોના પ્રમાણ બતાવવા ઉચિત ગણાશે.

ભગવતી શ. ૨૯ વર્ગ ૭ માં–

" मज्जारयाई–मार्जारक માર્જારનામક વનસ્પતિ.

" विल्ली–બિલ્લી–બિલ્લી નામની વનસ્પતિ.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર (પનવણા) પદ ૯ પૃ. ૩૩. ગાથા ૩૭માં–

" मज्जारयाई–मार्जारक–માર્જાર નામની વનસ્પતિ.

"विल्ली–બિલ્લી–બિલ્લી નામની વનસ્પતિ.

હેમચંદ્રાચાર્યકૃત, 'નિઘણ્ટુશેષ' પૃ. ૩ શાકકાંડ–માર્જાર નામનું વૃક્ષ છે.

इङ्गुघ्यां तापसतरु–मार्जारः कण्टकीटकः ।
विन्दुकस्तिक्तमज्जा च. पूतिपुष्पफलोऽपि च ॥६४॥

(૧) માર્જાર નામની વનસ્પતિ–બિડાલિ નામની વનસ્પતિ તેમાંથી બનાવેલ તે માર્જારકૃત.

(૨) मार्जार–એક પ્રકારનો વાયુવિશેષ, એને શાંત કરવા માટે, જે બનાવેલ, પકાવેલ તે માર્જારકૃત અહીં (मज्जारकडए) ટીકાકારે જે બિડાલિ નામની વનસ્પતિ બતાવી છે તે (બિડાલી) ના પ્રકરણમાં मार्जार શબ્દવાચ્ય છે. અને તે જ અર્થ ઉપયોગી છે.

१–शब्दार्थचिन्तामणि चतुर्थभाग–पृ. २३२
" विडाली (स्री) भूमिकूष्माण्डे "

वैद्यकशब्दसिंधु पृ.८८ "विडालिका (स्त्री)भूमिकूष्माण्डे"

"विदारोक्षुविदारी स्यात् स्वादुकंदा विदारिका ।
कूष्माण्डकी कन्दवल्ली वृक्षकंदा पलाशकः ॥१३९॥
गजवाजिप्रिया वृष्या, सुस्निग्धा शीतला गुरुः ।
मधुरा मूत्रला स्वर्मी स्तन्यवर्ण बलप्रदा ॥९४०॥
पित्तानिलासदाहघ्नो जीवनीया रसायनी ॥ ઇત્યાદિ

અર્થ–વિદારી, ઇક્ષુવિદારી, સ્વાદુકંદા, વિદારિકા, કૂષ્માણ્ડકી, કન્દવલ્લી, વૃક્ષકંદા, પલાશક, ગજવાજી પ્રિયા, વૃષ્યા, વૃક્ષવલ્લી, બિડાલિકા, ઇત્યાદિ વિદારીનાં નામ છે.

વિદારી–ભૂંહણી–પૌષ્ટિક, સ્નિગ્ધ, શીતલ, ગુરુ, મધુર, મૂત્ર પેદા કરનાર, સ્વરને સુંદર કરનાર, દૂધ, રૂપ અને બળને વધારનાર છે. પિત્ત, વાયુ તથા દાહનો નાશ કરનાર જીવનીય રસાયન છે. એથી આ પ્રકરણમાં 'માર્જાર' નામક વનસ્પતિ જ સમજવું–પ્રાણીવાચક નહિ. 'कडए 'એ પ્રાકૃત ભાષાનો શબ્દ છે. એનું સંસ્કૃતમાં "कृतक" રૂપ થાય છે. એનો અર્થ 'भावित' એમ થાય છે. અભયદેવસૂરીએ પણ 'भावित' અર્થ કર્યો છે. कृत જ कृतक છે.

સારાંશ–માર્જાર નામક (બિડાલી) ભૂમિકૂષ્માણ્ડ શાક છે. બિલ્લી (માર્જાર) મરઘા વગેરેના નખ કે મુખ દ્વારા ફાડેલ, ચીરેલ, મારેલ, એવો પ્રયોગ તમામ જગા પર થાય છે. કિન્તુ कृत-कृतक નો પ્રયોગ થતો નથી. कृत કે कृतक નો પ્રયોગ, વનસ્પતિનો કોઈ પણ પદાર્થ બનાવ્યો હોય તે અર્થમાં હોવાથી ઉપરોક્ત (ભાવિત) અર્થમાં છે. એથી માંસ અર્થ ગલત ઠરે છે.

ગુણ–પૌષ્ટિક, બલકારક, સ્વાદિષ્ટ, શીત, કસેલ, હલકું, સ્નિગ્ધ, વીર્ય ને કફની વૃદ્ધિ કરનાર છે. ગ્રાહી ને કસેલ એ રસના ગુણ છે. એનાં ફળ, ફૂલના ગુણ તેની માફકજ છે. ઘી અને મીઠામાં સાધેલ તેનું ફળ પ્રદરનો નાશ કરે છે. રસ તથા પાકમાં મધુર, કષાય, ગુરુ, શીતલ, ગ્રાહી તથા વાતકારક છે. (ભા. વ. ૧ ભ. શાકવર્ગ). કૃમિ તથા પ્રમેહનાશક, રુક્ષ, ઉષ્ણ, પાકમાં કટુ, લઘુ, વાત ને કફનો નાશ કરનાર (સુ. સૂ. ૮૬ અ.)

કુક્કુટી–કુક્કુટનો તે સ્ત્રી વાચક શબ્દ છે. અને એ પ્રમાણે–મધુ–કુક્કુટીકા–શબ્દ બીજપૂરક (બીજોરા) વૃક્ષનો પર્યાયવાચી શબ્દ છે. અપિ–શબ્દથી સુનિષણ્ણ–આદિનો અર્થ ગ્રહણ કર્યો. 'મધુ કુક્કુટિય' શબ્દમાં 'મધુ' વિશેષણ કાઢી નાખતાં ' કુકકુટિકા ' વધે. ' કુકકુટી ' શબ્દને क પ્રત્યય લગાડતાં, અને હ્રસ્વ કરતાં ' કુકકુટિકા ' શબ્દ બન્યો. જેમ–મધુકુકકુટિકા ' નો અર્થ ' બીજોરા ' છે તેમ કુકકુટ શબ્દનો અર્થ પણ ' બિજોરા ' થાય છે.

વૈદક શબ્દસિંધુ ' માં कुक्कुटी (पुं) मधुकुक्कुटिका (टी) (स्त्री) मातुलुंगवृक्षे-जम्बीरभेद । महुर इति भाषा ।

गुणाः–मधुकुक्कुटीका शीता, श्लेष्मलाऽऽस्यप्रसादनी ।
रुच्या स्वादुर्गुरुः स्निग्धा, वातपित्त विनाशिनी ॥

रा. ३५. ७०८

" स्यान्मातुलुंग कफवातहन्ता, क्रमीणां जठरामयघ्नः।
सदूषितरक्तविकारपित्तसन्दीपनः शूलविकारहारी ॥ "

तत्फलगुणाः–श्वासकासरुचिहरं, तृष्णाघ्नं कंठशोधनम् ।
दीपनं लघु रुच्यं च, मातुलुङ्गमुदाहृतम् ॥ पृ. ७४२

અર્થ–બિજોરા–કફ અને વાતનો નાશ કરનાર, પેટના કીડાને નષ્ટ કરનાર, દુષિત રક્ત વિકાર મટાડનાર છે.

માતુલુંગ–(બિજોરા)ના ગુણ આ પ્રકારના છેઃ

શ્વાસ, ખાંસી, તથા રુચિનો નાશ કરનાર, તૃષ્ણાનો નાશ કરનાર, કંઠને શુદ્ધ કરનાર, દીપન, લઘુ તથા રુચિકારક છેઃ સુશ્રુતસંહિતામાં–પૃ. ૩૨૭–બીજોરા–શ્વાસકાસરુચિહર' ઈત્યાદિ બે શ્લોક ને એનો અર્થ અમે આગળ કહી દીધો છે.

'વાગ્ભટે સૂત્રસ્થાન' અ. ૬. શ્લો. ૧૨૯–૧૩૧

त्वक् तिक्ता कटुका स्निग्धा, मातुलुङ्गस्य वातजित् ।
बृंहणं मधुरं मांसं, वातपित्तहरं गुरु ॥
लघुतत्केसरं कासश्वासहिध्ममदात्ययान् ।
आस्यशोषानिलश्लेष्म विबंच्छर्यरोचकान् ।
गुल्मादरार्शः शूलानि मन्दाग्निश्वं च नाशयेत् ॥

બીજોરાની છાલ, માંસ (ગર્ભ) અને કેસરનો પૃથક્ પૃથક્ ઉપયોગ દેખાડેલ હોવાથી તેના ગુણો પણ પૃથક્ પૃથક્ જણાવેલ છે.

માતુલુંગની છાલ–તીખી, કડવી, સ્નિગ્ધ, તથા વાતનાશક છે. માતુલુંગનું માંસ (ગર્ભ–માવો) બૃંહણ–પૌષ્ટિક, મધુર, વાત ને પિત્તનાશક છે. તેની કેસર લઘુ, શ્વાસ,

ખાંસીથી થનાર રોગોનો નાશ કરે છે. મુખની રુક્ષતાને, વાત, કફ, વમન, અરુચિ, ગુલ્મ, બવાસીર, શળ ને મંદાગ્નિનો નાશ કરનાર છે. ઉપરના–પ્રમાણોથી ' कुक्कुडंमसए ' નો અર્થ બીજોરાના ફળનો ગૂર્ભ–(માવો) જ છે.

સિંહ અણુગારને (મહાવીર સ્વામીએ) પહેલું વાક્ય આ કહ્યું હતું કે–' मम अट्ठे दुवे कवोयसरीरा उवक्खडिया, तेहिं नो अट्ठो ' મારે માટે કોળાનો પાક પકાવ્યો છે, તે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી, કારણ કે તે આધાકર્મી હોવાથી સદોષ છે.

સિંહ અણુગારને બીજું વાક્ય આ કહ્યું હતું કે–
' अत्थि से अन्ने पारियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए तमाहाराहि '

બિરાલિના કંદદ્વારા સંસ્કાર કરેલ બીજોરાનો ગર્ભ (નરમ ભાગ–માવો) રેવતી ગાથાપત્નીના ઘેર, કાલે, પકાવ્યો છે, તે લઈ આવ, તે નિર્દોષ છે.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

માંસ રોગને વધારે છે.

માંસનો સ્વભાવ ઉષ્ણ છે. એનાથી પિત્તનો પ્રકોપ થાય છે. મળમાં લોહી પડવામાં અધિકતા આવે છે. એ માટે, માંસ તે રોગની દવા થઈ શકતું નથી.

શીતજન્ય રોગોની દવા ઉષ્ણ સ્વભાવવાળી હોય છે. શીત સ્વભાવવાળી નહિ. આ રીતે ગરમીથી ઉત્પન્ન થયેલ રોગની પણ દવા શીત સ્વભાવવાળી હોય છે, ગરમ સ્વભાવવાળી નહીં. ઉષ્ણ સ્વભાવવાળી દવા તો તે રોગને વધારનાર બને છે.

વૈદક શબ્દસિંધુ કોષ પૃ. ૭૦૧ મત્સ્ય શબ્દ પ્રસંગે, ૭૩૯ પૃ. માં માંસ શબ્દ પ્રસંગે—"मत्स्यमांसस्य, साधारण मांसस्य च, रक्तपीतजनकत्त्वेनोष्ण स्वभावत्त्वम्-तथा चोष्णरोगाणां वर्धकमेव मांसं भवति, न तु शामकमिति"

માંસ શબ્દના પ્રસંગમાં મત્સ્યમાંસ અને સાધારણ માંસ, રક્તપિતજનક હોવાથી ઉષ્ણ સ્વભાવવાળું કહ્યું છે. એથી એ વાત સાબિત થાય છે કે માંસ ઉષ્ણ રોગોનું વર્ધક છે—નાશક નહિ. ભગવાન મહાવીર સ્વામીના શરીરમાં, પિત્તજ્વર, રક્તપાત અને દાહ, આ બધા ઉષ્ણ સ્વભાવવાળા

રોગ હતા. ઉષ્ણ સ્વભાવવાળા રોગો, માંસથી ઘટે કે ઉલ્ટાના વધે ? એનો નિર્ણય તો સહજતાથી જ આપી શકાય તેમ છે !

મારા આત્મબંધુ ધર્માનંદ કૌસામ્બીજી, પોતાની અયોગ્ય, આક્ષેપક કલમને થોડીવાર થોભાવીને, જરા-વિચાર કરે તો જરૂર તેમને માલમ પડશે કે, પિત્તનો પ્રકોપ હોવાથી તથા લોહીની (ઝાડામાં) અધિકતા હોવાથી, કોઈ પણ પ્રકારનું 'માંસ' ઔષધ (આહાર) થઈ શકે નહિ. અને મરઘાનું માંસ તો અતિશય ગરમ હોય છે, તે માંસ ખાનાર જાણે છે.

એમ જણાય છે કે-કૌસામ્બીજી-'જૈન શ્રમણોનો માંસાહાર' એ પ્રકરણ લખતી વેળા, શાંત સ્વભાવી, સૌમ્ય મૂર્તિવાળા મહાત્મા બુદ્ધના આદર્શને સદંતર ભૂલી ગયા છે, અને 'પ્રસ્થાન' માસિકમાંના એક લેખના લેખકને, ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલને જ ગુરુ તરીકે માન્ય કરી કલમ ચલાવી છે. એના પરિણામે કૌસામ્બીજીની વૃદ્ધાવસ્થામાં, તેમણે આ નિંદનીય કામ કર્યું. અસ્તુ ! જે બની ગયું તે બની ગયું. ભૂલ તો, સર્વજ્ઞ વિના, બધાયથી થાય છે. એથી કૌસામ્બીજીએ ભૂલ કરી તે કોઈ મોટી વાત નથી. મોટી વાત તો એ બનશે કે આ 'જૈન શુદ્ધાહાર વિચાર' પુસ્તકને વિચારપૂર્વક, બુદ્ધિને સ્થિર કરીને, મધ્યસ્થ રહી વાંચીને, સત્ય ગ્રહણ કરી, સત્ય કહી દે-સત્ય લખી દે કે-જૈનશ્રમણ માંસાહારી નથી.

વાદી-આ પ્રકારનું માંસાર્થને બાધક પ્રમાણ મોજૂદ છતાં પણ, ટીકાકારે એ પક્ષનું ખંડન કેમ કર્યું નહિ ?

શાસ્ત્રકારનું સમાધાન–ભાઇ ! ખંડન કરવાથી કંઈ ચાંદ મળી જતા નથી. ટીકાકારે ઉત્તરપક્ષ વિસ્તૃત લખીને અને 'श्रुयमाणमेवार्थं केचिन्मन्यन्ते' એમ કહીને ખંડનજ કર્યું છે. મંડન તો વનસ્પતિ આહારનું જ છે.

અભયદેવસૂરીએ પ્રથમ ઠાણાયંગ સૂત્રની ટીકા લખી છે. નવમા ઠાણામાં રેવતી ગાથા પત્નીના તીર્થંકર નામ ગોત્ર બાંધવાના કારણુ સ્વરૂપ, મહાવીરને માટે સિંહ અણુગારને આપેલ દાન સંબંધી પાઠનો અર્થ આમ કહ્યો છે કે–" ततो गच्छत्त्वं नगरमध्ये, तत्र रेवत्यभिधानया गृहपतिपत्न्या मदर्थं द्वे कूष्माण्डफलशरीरे उपस्कृते.........इत्यादि ।

આનો અર્થ આગળ કહી દેવામાં આવ્યો છે.

આ પ્રકારની સત્ય ટીકા જ્યારે પ્રસિદ્ધિમાં આવી ત્યારે કોઈ શુષ્ક તર્કવાદીએ, પૂર્વાપર વિચાર કર્યા વિના તથા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યા વિના, 'कपोय' 'मज्जार' 'कुक्कुड' એ ત્રણ .શબ્દોનો ફક્ત પ્રાણીવાચક અર્થ જ ગ્રહણ કર્યો અને પોતાની અજ્ઞાનતાનું પ્રદર્શન કર્યું. ત્યારે તેમને વાસ્તવિકતાથી સમજાવવા માટે, ભગવતીજી પરની, અભયદેવસૂરીની ટીકા વિસ્તૃત સ્વરૂપે લખાઈ છે. (આ વાત પાછળના પ્રકરણો જોવાથી સમજાશે.)

પ્રિય પાઠકો ! એ યાદ રાખવું જોઈએ કે अन्येत्त्वाहुः એમાં અન્યથી બીજો મત, અને ખુદ અભયદેવસૂરી, પોતાની પહેલાના તમામ જૈનાચાર્ય અને તેમના સમકાલીન તમામ જૈનોનો મત કહે છે. એનું પ્રબળ પ્રમાણુ એ છે કે જે મૂળ પુરુષની માન્યતા તથા આચરણ હોય છે, તે એમના

અનુયાયીઓમાં પણ ઓછેવત્તે પ્રમાણમાં જરૂર હોય છે. અને એનો ઉલ્લેખ યુગ યુગના પુરુષો દ્વારા લખાયેલ ગ્રંથોમાં, પ્રાંતીય ભાષાઓમાં જરૂર મળે છે.

જો મહાવીર માંસાહાર કરતા હોત તો, આજસુધી અવિચ્છિન્ન પરંપરામાં, એમના સિદ્ધાંતોના પ્રચારાર્થે હજારો બલ્કે લાખો ગ્રંથો લખાયાં છે, લખાઇ રહ્યાં છે તેમાંના કોઈ પણ ગ્રંથમાં તેમના માંસાહાર વિશેનો ઉલ્લેખ જરૂર મળ્યો હોત. પરંતુ તેવો ઉલ્લેખ ક્યાંય મળતો નથી.

આજ, કર્મ ને કાળના દોષથી એકજ મહાવીરને માનવાવાળા જૈનોમાં વિભિન્નતા, વિવિધતા જોવામાં આવે છે, કિન્તુ ' સમસ્ત જૈન માંસાહારી નથી ' એજ એક પ્રબળ પ્રમાણ છે.

અમે પૃથ્વી પર અનેક પંથ જોઈએ છીએ. એમના મૂળ પુરુષોએ જે આચરણ કર્યું તે, કોઇને કોઈ અંશમાં, તેમના અનુયાયી-એ આચરણ કરનારાઓમાં મળેજ છે- જેમકે બૌદ્ધ વગેરે.

જૈનની મુખ્ય બે શાખાઓ છે-(૧) શ્વેતાંબર (૨) દિગંબર. શ્વેતાંબરમાં કોઇ એક સમયે, ૮૪ ગચ્છ હતા. વર્તમાનમાં લોગાગચ્છ, આંચલગચ્છ, પાયચંદગચ્છ, તપોગચ્છ, ખરતરગચ્છ, કમલગચ્છ, યતિ સંપ્રદાય, સ્થાનકવાસી, સાધુ માર્ગી, બાવીસ સંપ્રદાય, તેરાપંથી, વીરપંથી, કવિપંથી, સોનગઢપંથી વગેરે વગેરે છે.

દિગંબરમાં પણ અનેક ભેદ છે. કાષ્ઠસંઘ, મૂલસંઘ,

માથુરસંઘ, ગોપ્યસંઘ, વીસપંથી, તેરાપંથી, તારણપંથી, પંડિતપાર્ટી, બાબુપાર્ટી વગેરે વગેરે. ઉપરોક્ત આ બધાજ મત, પંથ, સંપ્રદાય, માંસ–મદિરાને અભક્ષ્ય–અપેય માને છે. આમાં કોઈ માંસાહારી નથી. અને જેઓ માંસાહાર કરે છે તેઓ જૈનધર્મની ગણનામાં નથી. 'જૈનશ્રમણ માંસાહારી નથી અને નહોતા' તેનું આ જીવતું જાગતું પ્રમાણ છે.

'श्रुयमाणमेवार्थं केचिन्मन्यन्ते' એ પ્રકારના શબ્દ પ્રયોગમાં 'श्रुयमाण' શબ્દથી નિશ્ચયમત સાબિત થતો નથી; તોપણ 'केचिन्मन्यन्ते' એનો નિરાસ કરવા, ભગવતીના પાઠનો ખુલાસો કરવા, વિસ્તૃત ટીકા છે. તે ફરીવાર, પાઠકોની સમક્ષ મૂકવી ઉચિત છે. ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક પાઠક વાંચે.

अन्येत्त्वाहुः–कपोतकः पक्षीविशेपस्तद्वये फाळे वर्ण साधर्म्यात्ते कपोते–कूष्माण्डे, ह्स्वे कपोतकशरीरे, अथवा कपोतकशरीर इव धूसरवर्णसाधर्म्यादेव कपोतकशरीरे कूष्माण्डफले एव, ते उपसंस्कृते–संस्तृते, ते हिं नो अत्येति बहुपापत्त्वात् "। मार्जारो वायुविशेपस्तदुपशमनायकृतं संस्कृत मार्जारकृतम् ।

अपरे इत्याहुः–मार्जारो विडालिकाभिधानो वनस्पति विशेषः तेन कृतं मावितं यत्तत्तथा, किं तत् । इत्याहुः कुर्कुटक मांसकम्–बीजपूरकम्, कटाहमादराहि त्ति ' निरवद्यत्त्वादिति ।

પ્રકરણ ૩૪ મું.

પૂ. ગુલાબચંદ્રજીનું મંતવ્ય

મારા આત્મબંધુ ધર્માનંદ કૌસામ્બીજીએ, જૈનશ્રમણ માંસાહાર કરતા હતા, તે વાત સાબિત કરવા, સત્ય સમજ્યા વિના, આચારંગ દશવૈકાલિક, ભગવતી સૂત્રના ઉતારા આપી દીધા. પરંતુ એ ત્રણે સૂત્રો, માંસાહારના વિધાયક સૂત્રો નથી. તે સૂત્રો વનસ્પતિના નિર્દોષ આહારના વિધાયક છે.

'ભગવાન બુદ્ધ'ના ઉત્તરાર્ધના પૃ. ૯૯માં લખ્યું છે કે—માંસાહારાવિષયી પ્રસિદ્ધ જૈનસાધૂંચે મત.' આ પ્રકારના મથાળા નીચે સરાસર, અસત્ય ફેલાવીને લખે છે કે—

સ્થાનકવાસી વૃદ્ધ ગુલાબચન્દ્ર સાધુ કાંહીં અંતરાંવર વસલે હોતે. તે\ તેથૂનચ આપલ્યા શિષ્યાલા મ્હણાલે—યા ગૃહસ્થાનેં દોન\ ઉતાચ્યાંચા જો અર્થ લાવલા, તો ચ બરોબર આહે આધુનિક ટીકાકારાંનીં કેલેલે અર્થ ઠીક નવ્હત. હ્યા દોન ઉતાચ્યાં શિવાય વત્યાચ ટિકાણીં જૈન-સાધુ માંસાહાર કરીત હોત, યાલા આધાર સાંપડતાત."

આનો મતલબ એમ છે કે–કોઈ જૈન પંડિતની સાથે, કૌસાંબીજી, અમદાવાદમાં ચાતુર્માસ સ્થિત જૈનાચાર્ય

પૂજ્ય શ્રી ગુલાબચંદ્રજી મહારાજ અને એમના પ્રસિદ્ધ શિષ્ય ભારતભૂષણ પં. ર. શતાવધાની શ્રી રત્નચંદ્રજી મહારાજની પાસે ગયા. તેમની સાથે કેટલીક પ્રાસંગિક વાતચીત થઈ.

પ્રિય પાઠકો ! ભા. ભૂ. પં. ર. શ. રત્નચંદ્રજી મહારાજની સાથે કેટલોક વખત, કોઈને કોઈ વિષય પર વાતચીત થઈ. તે વિશે કૌસામ્બીજીએ વધુ લખ્યું નથી. માત્ર એટલું લખ્યું છે કે, તે (રત્નચંદ્ર સાધુ) **म्हणाले-तुम्ही आमचे प्राचीन साधु मांसाहार करीत होते, असे लिहून आमच्या धर्मावर आघात केलांन-हें ठीक नव्हे** ' એનો સારાંશ એમ છે કે-રત્નચંદ્રજી સાધુ બોલ્યા કે, તમે લખ્યું છે કે -પ્રાચીન સાધુ માંસાહાર કરતા હતા. એમ લખીને અમારા જૈન ધર્મ પર મિથ્યા આક્ષેપ કર્યો, તે ઠીક કર્યું નથી.

ગુલાબચંદ્રજી મહારાજ રત્નચંદ્રજી મહારાજના ગુરુવર્ય છે. એમણે પણ, જે રત્નચંદ્રજી કહે છે તેમ કહ્યું હતું. પરંતુ પૂ. ગુરુએ જે કહ્યું તેનાથી ઉલ્ટું લખી માર્યું કે આ ગૃહસ્થે બે ઉતારાનો જે અર્થ કર્યો છે તે બરોબર ઠીક છે,-આજકાલના ટીકાકારોએ કરેલો અર્થ ઠીક નથી. આ બે ઉતારાઓ સિવાય બીજા પણ સારા સારા સ્થળે, જૈન સાધુ માંસાહાર કરતા હતા, તે માટેના આધાર મળે છે.

ગુલાબચંદ્રજી મહારાજનું નામ લઈને કહેવાથી, કૌસાંબીજીનો સર્વ લેખ મિથ્યા ઠરે છે. અને ભલીભોળી

અજ્ઞાન જનતાને ધોકા દેવા સિવાય તેમાં કશું જ તથ્ય નીકળતું નથી.

આચાર્ય શ્રી ગુલાબચંદ્રજી મહારાજ હાલ કાઠિયાવાડમાં કાઠી ગામ જેતપુરમાં વિરાજે છે. એમને કૌસામ્બીજીના ઉક્ત લેખ વિશે પૂછયું તો પૂજ્યશ્રીએ જે કહ્યું તે નીચે મુજબ છે :

" મેં (પૂજ્ય શ્રીએ) ૧૯૮૫માં અમદાવાદમાં માંસાહાર સંબંધી વાત કરી હોય તેવું મારા લક્ષમાં નથી. ઉપરાન્ત જૈન શ્રમણો માંસાહાર કે દારૂ વગેરેનું ભક્ષણ કદી નથી કરતા. ત્યાં આ છૂટ કયાંથી હોય ? માંસાહાર બાબતથી હું તદ્દન વિરુદ્ધ છું. ધર્માનંદ કૌસામ્બીએ 'ભગવાન બુદ્ધ' નામના પુસ્તકમાં જે છપાવ્યું છે તે વાત વજૂદ વગરની છે. તે વાત સાથે હું સંમત નથી. તે માંસાહાર વાળી વાત મને મંજૂર નથી. એ મારો ખુલાસો છે.

સજ્જનો ! પૂજ્ય ગુલાબચંદ્રજી મહારાજે સાફ કહ્યું છે કે, કૌસામ્બીજીએ જે માંસાહારની બાબત જૈનો માટે લખી છે તે ખોટી છે–પ્રમાણ રહિત છે. સાધારણ જૈન અથવા જૈન શ્રમણ કોઈપણ વાર, માંસાહાર કરતા નથી.

મહાનુભાવો ! આ પૂજ્ય શ્રી ગુલાબચંદજી મહારાજના સુશિક્ષિત ભારતભૂષણ પં. ર. શતાવધાનીજી મહારાજે, 'રેવતીદાન સમાલોચના' નામના પુસ્તકમાં, જે માંસાહારના વિષયમાં, જૈનશાસ્ત્રોના-અજ્ઞજનોએ ભ્રમણાત્મકવાદ ફેલાવ્યા છે, તે અંગે સપ્રમાણ, સચોટ ખુલાસો કર્યો

છે, શું એમના દિક્ષિત, શિક્ષિત ગુરુ, ' માંસાહાર 'નું વિધાન કરે ? આ વાત કોઈ પણ અજ્ઞ પણ, માનવાને તૈયાર નહિ થાય.

પ્રિય પાઠકો ! આપ ' રેવતીદાન સમાલોચના ' જરૂર વાંચો. તો આ ' જૈન શુદ્ધાહાર વિચાર ' પુસ્તક સમજવામાં તે મદદકર્તા થઈ પડશે.

પ્રકરણ : ૩૫મું

ખોટી આશંકા

મારા આત્મબંધુ ધર્માનંદ કૌસામ્બીજી, એક અસત્ય -આશંકા કરીને, 'જૈન શ્રમણોનો માંસાહાર' સિદ્ધ કરવા માગે છે, પરંતુ એમની આશંકા નિર્મૂલ છે.

પૃ. ૧૦૯ માં લખે છે કે,

" ते पूर्वकालीन तपस्यांप्रमाणें जंगलांतील फळांमुळांवर निर्वाह करून न रहातां. लोकांनीं दिलेल्या भिक्षेवर अवलंबून रहात. आणि त्याकाळीं निर्मांसमत्स्य भिक्षा मिळणें अशक्य होतें ब्राह्मण यज्ञांत हजारों प्राण्यांचा वध करून त्यांचें मांस आजूबाजूच्या लोकांना वाटीत. खेडयांतील लोक देवतांना प्राण्यांचें बलिदान करून त्यांचें मांस खात. या शिवाय खाटीक लोकभर चौकांत गाईला मारून तिचें मांस विकावयांस बसत. अशास्थितीत पक अन्नाच्या भिक्षवर अवलंबुन रहणाऱ्या श्रमणांना मांसाशिवाय भिक्षा मिळणें कसें शक्य होते ? "

આનો મતલબ નીચે મુજબ છે કે તે લોકો, પૂર્વકાળમાં, તપસ્વીઓની માફક જંગલનાં ફળ, ફૂલ પોતાની

વગેરેથી આજીવિકા કરતા નહોતા પરંતુ લોકોએ આપેલી ભિક્ષાનું અવલંબન કરીને, આજીવિકા કરતા હતા. પરંતુ તે કાળમાં માંસ મત્સ્યથી રહિત ભિક્ષા મળવી મુશ્કેલ હતી. કેમકે બ્રાહ્મણ લોકો યજ્ઞોમાં પ્રાણીઓનો વધ કરી, તેમનું માંસ લોકોને આપી દેતા હતા. નાનાં નાનાં ગામડાઓમાં પણ લોકો દેવીને, પ્રાણીઓનું બલિદાન આપતાં હતાં. ને તેમનું માંસ ખાતા હતા. એ સિવાય ખાટકી (કસાઈ) મેદાનમાં ચોપાટીની ઉપર ગાયોને મારીને માંસ વેચતા હતા. એવે સમયે પકાવેલ અન્ન પર રહેવાવાળા શ્રમણોને માંસ વિનાની ભિક્ષા મળવી કેવી રીતે શક્ય હોય ?

આ પ્રકારની શંકાશીલ ગોલમાલ લખીને, અજ્ઞાન જનતાને તેઓ એમ બતાવવા માગે છે કે, જ્યાં ત્યાં હિંસા થતી હતી. માંસ પુષ્કળ મળતું હતું. પકાવેલું અન્ન (માંસરહિત) મળતું નહોતું.

કૌસામ્બીજીએ આ શંકા, જૈન શ્રમણોને ધ્યાનમાં રાખીને જો કરી હોય તો કહેવું પડશે કે કૌસામ્બીજી પોતાની અજ્ઞાનતાનું પ્રદર્શન માત્ર કરી રહ્યા છે, કારણ કે જૈન સાધુ જંગલમાં રહે છે, ને તપશ્ચર્યા કરે છે. વસતિમાં નહિ; એમ કહેવું એના કરતાં વધુ સાચું એ છે કે જૈન શ્રમણ કોઈ કોઈવાર જંગલમાં પણ રહે છે, ને કોઈ કોઈવાર વસતિમાં પણ રહે છે. સ્મશાન, શૂન્યગૃહ ઈત્યાદિમાં પણ રહે છે.

જંગલમાં રહેનાર કે બગીચામાં રહેનાર સાધુ, ભિક્ષાચરીને માટે, મોટે ભાગે વસતિમાં આવતા હતા.

देवाणुप्पिया ? कण्हं वासुदेवस्स इमीसे बारवतीए नगरीए जाव अडमाणा भत्तपाणे नो लब्भइ । (अपि तु लब्भइ) नो चेव णं ताइं चेव कुलाइं दोच्चंपि तच्चंपि भत्तपाणीए अणुपविसंति ॥११॥

अंतकृत वर्ग ३ अ. ८

ભાવાર્થઃ—પ્રત્યક્ષ દેવલોક સમાન, આ દ્વારકા નગરીમાં સુખસંપન્ન, ઋદ્ધિસંપન્ન અનેક હજારો દાતાઓ રહે છે. તો શું એમને ત્યાંથી શ્રમણનિર્ગ્રંથોને ભોજન પાણીની ભિક્ષા નથી મળતી કે જેથી મુનિઓને વારંવાર આ (એક જ) જ કુળમાં ભિક્ષાને માટે જવું પડે છે.

દેવકીના સંશયનું નિવારણ કરવા મુનિ કહે છે કે, હે દેવની દેવી! તારા કૃષ્ણ વાસુદેવની રાજધાની, પ્રત્યક્ષ સ્વર્ગ જેવી દ્વારકા નગરીમાં અનેક હજારો દાતાઓ છે. અને શ્રમણોને ઉચ્ચ, નીચ, ને મધ્યમ ગોત્રમાંથી ભિક્ષા (અન્ન, પાણી) સુલભ રીતે મળે છે. નથી મળતાં એવી કોઈ વાત નથી. શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને પણ એક જ કુળમાં વારંવાર જવું પડતું નથી. તમને સંશય થવાનું કારણ જુદું છે.

ભદ્દિલપુરના નાગ ગૃહસ્થના છ પુત્રો, સમાન આકૃતિ, વય, રંગ, રૂપ વગેરેથી સરખા જણાઇએ છીએ. અમારી માતા સુલસા છે. ભગવાન અરિષ્ટ નેમિનાથની વાણી સાંભળીને, સંસારને અનિત્ય જાણી અમે સર્વત્યાગ કર્યો ને ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. જે દિવસથી દીક્ષા લીધી તે

દિવસથી, કર્મનો ક્ષય કરવા માટે, અમે છઠ્ઠ છઠ્ઠની તપસ્યા કરીએ છીએ. આજે છઠ્ઠનું પારણું હોવાથી ભગવાનની આજ્ઞા લઈ, દ્વારકા નગરીમાં ઊંચ નીચ ને મધ્યમ ગોત્રમાં ભિક્ષા લેતાં લેતાં તમારે ત્યાં આવ્યા છીએ. જે પહેલાં બે મુનિઓ આવ્યા હતા તે અમે નહોતા અને અમે પહેલાં આવ્યા નહોતા. અમારી ત્રણે ટોળીના સાધુઓ ભિન્ન ભિન્ન છે.

પાર્શ્વનાથ તીર્થંકરના શ્રમણ નિર્ગ્રંથોની સંખ્યા પણ હજારોની હતી. એમના શિષ્યોમાં કેશીશ્રમણ પ્રખ્યાત છે. તે મહામુનિ, રાજા પ્રદેશીને પ્રબોધ દેવા માટે ગયા. રાજા પ્રદેશી બહુ જ હિંસક હતો. રાજાનો ભાઈ ચિત્તસારથી દયાળુ હતો. તે રાતદિન મનમાં એક જ વિચાર કર્યા કરતો હતો કે, મારો ભાઈ હિંસા છોડી ક્યારે દયાધર્મી બને ? કોઈ રાજના કામ અંગે ચિત્તસારથીને શ્રાવસ્તી નગરીમાં જવું પડ્યું. ત્યાં પારસનાથ ભગવાનના શિષ્ય કેશી મુનિના દર્શન થયા. એમનો ઉપદેશ સાંભળી ચિત્તસારથી શ્રાવક બન્યો. ચિત્તસારથીએ (મુનિને) શ્વેતામ્બિકા નગરીમાં આવીને, રાજા પ્રદેશીને ઉપદેશ કરવાની વિનંતિ કરી. જવાબમાં મુનિએ કહ્યું કે-તારો ભાઈ દુષ્ટસ્વભાવી છે. ત્યાં શ્રમણબ્રાહ્મણોને કષ્ટ આપવામાં આવે છે. ચિત્તસારથીએ કહ્યું કે, ભગવન્ પ્રદેશીથી શું કામ છે ?

तएणं से चित्तसारही केसीकुमारसमणं एवं वयासी, किन्नं भन्ते ! तुब्भं पएसिणा कायव्वं ! अत्थि णं भन्ते ! सेवियाए नयरीए अन्ने बहवे ईसर तलवर जाव० सत्थ-

वाहप्पभिया, जेणं देवाणुप्पिए वंदिस्संति नमंसंति, जाव पज्जुवासिंत्ति, विउलेणं असण पाण खाइम साइमेणं पडिलाभिस्संति, पडिहारिएणं पीढफलगसेज्जा संथारएणं उवनिमंतिस्संति ॥

(२२ राजप्रश्नीय)

અર્થ—ચિત્તસારથી શ્રમણોપાસક કહે છે કે હે ભગવન્! આપને રાજા પ્રદેશીથી શું કામ છે? શ્વેતામ્બિકા નગરીમાં ઘણા ઈશ્વર (ગૃહપતિ) કોટવાલ, રાજા, મહારાજા, શેઠ, શાહુકાર છે. તે બધા, આપની સેવા સુશ્રુષા, ભક્તિ, વંદન, નમસ્કાર વગેરે કરશે. આપ સર્વ શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને બહુ અન્ન, પાણી, ખાદ્ય, સ્વાદ્ય વગેરે ભક્તિપૂર્વક ભિક્ષામાં આપશે. અને પાટ, પાટલા, શય્યા, સંથારાઓ પણ મળશે.

પ્રિય પાઠકો! ક્રૂર રાજા પ્રદેશીની નગરીમાં પણ મુનિઓને નિર્દોષ, શુદ્ધ, આહારપાણી મળતાં હતાં એ સિદ્ધાંતથી સાબિત છે.

કેશીકુમાર શ્વેતામ્બિકા નગરીમાં આવ્યા. રાજાને ઉપદેશ આપ્યો. જીવ કાયા, બન્ને એક છે-ભિન્ન ભિન્ન નથી, સ્વર્ગ નરક આદિક પણ નથી, આ પ્રકારની માન્યતા રાજા માનતો હતો ને તે રીતે તે નાસ્તિક હતો. રાજા પ્રદેશી ને કેશી શ્રમણ વચ્ચે ઘણી જ ચર્ચા ચાલી. આખરે રાજા પ્રદેશી બધા પાપ છોડી, અહિંસાદિ બાર વ્રતધારી શ્રાવક બન્યો.

એણે પોતાના રાજ્યની આવકના ચાર ભાગ કર્યા. એક ભાગમાંથી તેણે દાનશાળા ઊભી કરી ને તમામ દાન

સેવાવાળાને અન્નદાન દેવા માંડયું. વળી શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને પ્રાસુક, એષણિક, ચૌદ પ્રકારના દાન દેતાં, સામાયિક, પૌષધવ્રતાદિ કરીને, તે પોતાની જિંદગીને સાર્થક કરવાવાળો બન્યો.

एगेणं भागेणं महइमहालियं कूडागारसालं करिस्सामि। तत्थणं बहुहिं पुरुसेहिं दिणभत्तिभत्तवेयणेहिं, विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेत्ता बहुणं समणं माहाणं भिक्खुयाणं पंथिय पहियाणय परिभाएमाणे २ बहुहिंसी लवय पच्चक्खाण पोसहोववासेहिं जाव विहरिस्सामि। तिकट्टु जामेव दिसिं पाउभूए तामेव दिसिं पडिगए॥ तएणं से पएसी राया कल्लं पाउ जाव तेयसा जलंते सेयविया पमोक्खाइ सत्तगामसहस्साइ चत्तारि भाए करेइ, एगं भागं बल वाहणस्स दलयति, जाव कूडागार सालं करेति तत्थं णं बहुहिं पुरुसे, जाव उवक्खडावेत्ता बहुणं समणमाहाणाण जाव परिभाएमाणे विहरति"
(राजप्रश्नीय ८३)

અર્થ—શ્રીકેશી શ્રમણનો ઉપદેશ સાંભળી, ગુરુદેવની સમક્ષ, આ પ્રકારનો નિશ્ચય જાહેર કર્યો કે–મારા શ્વેતાંબિકા સહિત સાત હજાર ગામોની જે આવક છે તેનો ઉપયોગ આ પ્રકારે થશે : એક વિભાગ–ખજાનામાં, એક વિભાગ–ચીજો ને અન્તઃપુરના ખર્ચમાં, એક વિભાગ–રાજ્યની વ્યવસ્થામાં, એક વિભાગ–અનેક મનુષ્યોને વેતન આપી, અન્નક્ષેત્ર (દાનશાળા) ખોલવામાં ખર્ચો કરવામાં

આવશે. તેમાંથી ભોજનાર્થી, શ્રમણ (શાકય વગેરે) બ્રાહ્મણ, ભિક્ષાચરી, અતિથિ, કૃપણ, અનાથ, અપંગ, પથિક, અસાહાય્ય, વગેરે જેને અન્ન, વસ્ત્રની જરૂર હશે તેમને અન્ન વસ્ત્ર આપવામાં આવશે.

રાજા પ્રદેશીએ ગુરુ સમક્ષ જે પ્રકારનો નિશ્ચય કર્યો તેનો અમલ તેણે બીજા દિવસથી જ કર્યો.

હવે ખુદ રાજા પ્રદેશી અનેક શીલ, વ્રત, પૌષધ, ઉપવાસ ધર્મકરણી કરવા લાગ્યો. અને શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને

फासुक, एषणिक, असणं, पाणं, खाइमं, साइमं, वत्थ पडिगहं कम्बलं, पायपुच्छणं, पडिहारिए, पीढफलगसेज्जा-संथारइ उसहमेसज्जेणं पडिलाभेमाणे विहरई "

રાજા પ્રદેશી ઉક્ત ધર્મકરણીથી કર્મક્ષય કરીને, સૂર્યાભિદય નામક દેવ થયો. ત્યાંથી માનવતાને પ્રાપ્ત કરી તે મોક્ષમાં જશે. કૌસામ્બીજીએ લખ્યું કે–' **શ્રમણોના માંસાહિગાય भिक्षा मिळणं कसें होते** ? આમ લખવું તે કેટલું અજ્ઞાનાત્મક છે. એનો વિચાર પાઠક પોતે જ કરે.

આ તો પાર્શ્વનાથ ભગવાન સાધુની વાત થઈ, હવે આગળ મહાવીર ને તેમના શાસનની વાત સાંભળો.

શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જ્યાં સુધી કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થયું ત્યાં સુધી ઘોર તપશ્ચર્યા કરી. તેની સંખ્યા અગાઉના પ્રકરણમાં આપી દીધી છે. તેમણે રોજ, પ્રતિદિન તો ભોજન લીધું જ નહોતું. જ્યારે પારણું

હોય, પારણાનો દિવસ હોય ત્યારે જ તેઓએ ભોજન લીધું હતું. ૩૪૯ પારણાં થયાં જેમાં ૨૮૦ દિવસ તો માત્ર લુખા ભાત, બોરકુટીનું ચૂર્ણ અને અડદ એ ત્રણ ચીજોનું જ ભોજન કર્યું. કહ્યું છે કે—

"अदुजावई त्थ लूहेणं, ओयण मंथु कुम्मासेणं ।
एताणि तिन्नि पडिसेवे, अट्ठमासेय जावए भगवं ॥५१३॥

(આ પ્ર. અ. ૫ ઉ. ૭)

આનો અર્થ ઉપર કહી દેવામાં આવ્યો છે.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ બે દિવસના ઉપવાસ સહિત દીક્ષા લીધી હતી. એ તપનું પ્રથમ પારણું–' કોલ્લાક-સંનિવેશ ' ગામના રહાંશબહુલ બ્રાહ્મણના ઘેર થયું. પારણામાં ભોજન 'પાયસ' ખીર હતી. દાનની મહત્તાથી વસુધારા વૃષ્ટિ થઇ.

'कोल्ला वहुले छट्टस्स पयस वसुहारा 'कोल्लाक-संनिवेशे बहुलो नाम ब्राह्मणः षष्ठस्य तपोविशेषस्य पारणे पायसमुपनीतवान्, तद्गृहे वसुधारा पतितेति"

इति वचनात् ।

ભગવાનની પંદર દિનની તપસ્યાનું પારણું ઉત્તર-વાચાલ ગામમાં નાગસેનના ઘેર, ખીરના ભોજનથી થયું.

'तओ सामी उत्तरवाचालगओ, तत्थ पक्खक्खमण-पारणंते अतिगओ तत्थ नागसेणगिहवइणा खीरभोयणेण पडिलाभिओ, पंच दिव्वाणि पाउभूयाणि "

इतिवचनात् ।

દીક્ષા લીધા બાદ બીજા વર્ષનું ચોમાસું રાજગૃહ નગરીમાં હતું. ચાર માસખમણ તેમણે કર્યું. પ્રથમ પારણું વિજયગૃહપતિના ઘર, પર, ચાર પ્રકારના ભોજનથી થયું; બીજું પારણું આનંદ ગૃહપતિના ઘર પર ચાર પ્રકારના ભોજનથી થયુ. ત્રીજું પારણું સુનંદ નામના ગૃહપતિના ઘર પર, સર્વ પ્રકારના ચાર પ્રકારના આહારથી થયું. ચોથું પારણું ' કોલ્લાક સંનિવેશ 'માં બહુલ બ્રાહ્મણના ઘર પર થયુ. પરમાનંદ ભોજન પદાર્થો હતા. આ ચાર પારણાં રાજગૃહનગર તથા તેની આસપાસનાં ગામોમાં થયાં. બધાને ઘેર દ્રવ્યશુદ્ધ, દાતાશુદ્ધ, પાત્રશુદ્ધ (દાન) હોવાથી પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયા. એનું વર્ણન અમે આપી દીધું છે. એ વિશેનો વધુ ખુલાસો ભગવતીના પંદરમાં શતકમાંથી મળી રહેશે. ભગવાન મહાવીર સ્વામી ' જંબુસંડ ' ગામ આવ્યા. ત્યાં સિદ્ધાર્થના ઘર પર ' ખીરકર 'થી પારણું કર્યું. કહ્યું છે કે—

" ततो भगवं जम्बुसंडं नाम गाम गओ, अच्छारिया भत्तं तहेव नवरं तत्थ खीरकूरे तेहि वि विहेव परिसिओ जिमिओ अ " इति वचनात् ॥ "

પ્રભુ મહાવીરને છ મહિના સુધી સંગમદેવે ભારે ઉપસર્ગ કર્યો. ગોકુલ ગામમાં આવીને પ્રભુએ ' વત્સવાલ " વૃદ્ધાના ઘર પર પમાન્નથી પારણું કર્યું.

" ताहे सामी वित्तीय दिवसे तत्थेव गोउले हिंडंतो वच्छवाल थेरिए दोसीणेण पायसेण पडिलाभिओ, ततो पंचदिव्वाणि पाउभूयाणि । इति वचनात् । "

ભગવાન મહાવીર સ્વામીને મહાન્ ઉગ્ર અભિગ્રહરૂપ તપ હતું. તેને પાંચ મહિના પચીસ દિવસ થઇ ગયા હતા. કૌસામ્બી નગરીમાં ધનશેઠના ઘર પર ચંદનબાળાના હાથથી અડદના બાકુળાથી પારણું કર્યું.

" सामिणा पाणी पसारिओ, चउव्वि शोऽवि पुण्णो अभिग्गहो पंचदिन्नाणि ते बालातय चत्था चेव जाया इत्यादि "

પ્રિય બંધુઓ! ભગવાન મહાવીર સ્વામીને જે જે ભોજન મળ્યું તે તે આપની સમક્ષ બતાવ્યું છે. તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન તો અત્રે અશક્ય છે.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આર્યદેશમાં તેમજ અનાર્ય દેશમાં વિહાર કર્યો. બધી જગાએ નિર્દોષ ભિક્ષાન્નથી જ પ્રભુએ તપોમય જીવનનો નિર્વાહ કર્યો. કોઈ પણ જગાએ કોઈ દુષ્ટ માંસાહારનું નિમંત્રણ પણ ન કર્યું.

ઉપરના લેખથી આપને ખાત્રી થશે કે બ્રાહ્મણોના ઘર પર ભિક્ષા લેવા ગયા ને ત્યાંથી ખીર પરમાન્નની પ્રાપ્તિ થઈ તે જગજાહેર છે.

કૌસામ્બીજીને જૈનશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ ન હોવાથી લખી માર્યું કે–

" अशा परिस्थितीत पक्वान्नच्या भिक्षेवर अवलंबून रहणाऱ्या श्रमणांना मांसा शिवाय भिक्षा मिळणें कसें शक्य होतें। "

એ વાત તો બધા જ સમજી શકે છે કે જેવું આચરણ હોય છે તેવી કલ્પના હોય છે અને એ કલ્પના વડે જ તેઓ જગતને નિરખે છે. પોતાના આચરણ કરતાં કોઇપણનું શ્રેષ્ઠ, ઉત્કૃષ્ટ, આચરણ જુએ તો તેને ખરાબ બતાવવાની જ તે ચેષ્ટા કરે છે. સારી વસ્તુને ખરાબ બતાવવામાં જ તેમનો ઘણોખરો સમય વ્યતિત થાય છે. જેમ સીતા સતીને માટે, લોકોએ ખોટી આશંકા કરી કે, રાવણને ત્યાં સીતા, આટલા દિવસ રહી, તો તે બળવાન રાવણથી કેમ બચી હોય ? વગેરે.

આ તો કૌસામ્બીજીએ કબૂલ કર્યું છે કે " **बौद्ध भिक्षु देखील कर्मीजास्त प्रामाणानें मांसाहार करतात** " તે ઉપરાંત પૃ. ૧૦૩ પર લખે છે " **बुद्ध समकालीन कांही तपस्वी लोक मांसाहार निषिद्ध समजत** " એથી અને બીજા ઘણા બૌદ્ધ ધર્મગ્રંથોમાં બુદ્ધલોક માંસાહાર કરતા હતા ને તેમને માંસાહારીને ત્યાંથી માંસાહાર મળતો હતો. આ પરથી પોતાના આચરણનો રંગ, જૈનો પર પણ લગાડવા ચાહે, પણ તે કેમ થઈ શકે ? જૈન શ્રમણ પોતાની મૂળ પ્રતિજ્ઞાથી વિરુદ્ધ કાર્ય કેમ કરે ? તે તો સતત એક જ ધૂનમાં રહે છે :

" जाइ सद्धाइ निक्खंतो परियायट्ठाणमुत्तमं ।
तमेव अणुपालिज्जा, गुणे आयरियसंमए ॥ " ॥૬૭॥

અર્થ—પૂર્ણશ્રદ્ધા, (આત્મ વિશ્વાસ) તથા વૈરાગ્ય-ભાવથી પોતાનું ઘર છોડીને, ઉત્તમ ત્યાગને પ્રાપ્ત કરનાર

ભિક્ષુ જેવી શ્રદ્ધાથી, ત્યાગ દઢ વૈરાગ્યથી, મહાપુરુષો માર-ફત દર્શાવેલ ઉત્તમ ગુણોમાં (મૂલ ગુણ-ઉત્તર ગુણ) તલ્લીન રહીને સંયમ ધર્મનું પાલન કરે છે.

'करण सच्चेण वट्टमाणे जीवे जहावाई तहाकारी या वि भवइ"

(उत्तरा अ. २६)

સત્ક્રિયામાં વર્તમાન જીવ, (મુનિ) જેમ બોલે છે તેમ કરે છે.

જૈન શ્રમણત્વનું (દીક્ષા ધારણ કરવાનું) કારણ એ છે કે એમને શુદ્ધ પણ સ્વરૂપી આત્માને શરીરબંધનથી સર્વથા મુક્ત કરવો તે છે-પેટ ભરવું તે નહિ.

અલબત્ત જ્યાં સુધી ઉપરોક્ત કાર્યની સિદ્ધિ થઈ નથી અને જીવિત રહેવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે, તો શરીરના નિર્વાહને માટે નર્દોષ, નિર્જીવ ભિક્ષા જૈન શ્રમણોએ ગ્રહણ કરવી જોઇએ. પ્રાણ ભલે જાય પરંતુ અભક્ષ્ય, માંસનું તો ભક્ષણ નહિ જ કરવું જોઈએ. આ જ સાચો સંયમ છે, આ જ આત્મબલ છે, આ જ ત્યાગ છે, આ જ તપ છે. આવી દઢ પ્રતિજ્ઞાવાન જ સાચો જૈનશ્રમણ છે.

મારા આત્મબંધુ કૌસામ્બીજીનું ઉક્ત લખાણ બિલ-કુલ અસત્ય છે. અને જૈન સમાજને કલંકિત કરવા સિવાય તેમાં બીજું કશું જ તથ્ય નથી.

જૈન સિદ્ધાંતોમાં (ભગવતી, અંતકૃત, દશાંગ, અનુ-ત્તરોવવાઇ આદિ) આ પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે કે જૈનસાધુ

સાધ્વી જે નિર્દોષ મળતું હતું તેને ગ્રહણ કરતાં હતાં. સદોષને કદાપિ લેતાં નહોતાં. આથી કહેવામાં આવ્યું છે કે '**भत्त लब्भइ णो पाणं लब्भइ, णो भत्तं लब्भइ**' કોઇ કોઇ વાર તો કયાંકથી ભોજન મળ્યુ પણ પાણી ન મળ્યું. કોઈ વાર પાણી મળ્યું તો ભોજન ન મળ્યું. જે કંઈ પણ શુદ્ધ અન્ન જળ મળી ગયુ તો તેમાં જ સંતોષ માનીને આત્મ-સાધનામાં તેઓ લીન બનતા હતા. ઉક્ત કથન પર ઉત્ત-માતિઉત્તમ કથાનક છે. ધન્નામુનિ, અર્જુન અણગાર આદિના જીવન ચરિત્ર છે. જિજ્ઞાસુ ઉક્ત શાસ્ત્રો જરૂર વાંચે.

જૈન શ્રમણોનો એક પરમ સિદ્ધાંત આપની સામે હવે રજુ કરવામાં આવે છે. તેથી જરૂર ખાત્રી થશે કે જૈન શ્રમણ સાચેજ પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં દ્રઢ હોય છે ને અહિં-સાનું ખંડન કરતો નથી.

सइकाले चरे भिक्खू कुज्जापुरिसकारियं ।
'अलाभो' त्ति न सोइज्जा, 'तवो' त्ति अहियासए ॥
(दश. अ. ५ उ. २ गा. ६)

અર્થાત્—ભિક્ષાનો સમય થયો હોય તો ભિક્ષુએ ભિક્ષાને માટે જવું જોઇએ. ભિક્ષાના સમુચિત સમય પર નીકળવા છતાં પણ કદાચિત્ ભિક્ષા ન મળી તો મુનિએ ખેદથી ખિન્ન, દીન, હીન બનીને શોક કરવો જોઈએ નહિ. કિન્તુ મનમાં એમ સમજવું જોઇએ કે, ચાલો, સારું થયું, આ સ્વયમેવ, કુદરતી જ તપસ્યા થઈ. આમ માનીને સમ ભાવપૂર્વક એ ક્ષુધાજન્ય કષ્ટને સહન કરવું જોઈએ.

સજ્જનો ! કૌસામ્બીજીના લેખ અનુસાર, જૈન
ણુ, લોકો દ્વારા કપાયેલ માંસ લેતા હોત તો
સૂત્ર શાસ્ત્રકારોએ કેમ બનાવ્યું હશે ? સૂત્રમાં सई काले
भिक्खू–ભિક્ષાના સમયે સાધુએ ભિક્ષા લેવા જવું
જોઈએ, कुज्जा पुरिसकारियं–ભિક્ષાને માટે પરાક્રમ, ઉદ્યમ
ના જોઈએ. अलाभो त्ति न सोइज्जा–ભિક્ષા ન મળે તો
તો, ફીકર ન કરવાં, દીન, હીન, ન થવું तवो त्ति अहि·
સંપ 'સહજ જ તપ આવ્યું એમ ભાવ લાવી, ક્ષુધાજન્ય
ને સમ્યક્ સહન કરવું જોઈએ.

આમ લખવાની કશી જ જરૂરત હતી નહિ, કેમકે
યાં માંસનો અડ્ડો હોય ત્યાંથી લઈ આવે અને ખૂબ
ાય. પણ માંસ ખાવું તો દૂર રહ્યું, પણ જ્યાં માંસની
ાપલે થાય છે તે તરફ, તે રસ્તેથી પણ જૈનશ્રમણ જઈ
ક્તો નથી. અથવા જો તેનાથી તે રસ્તે જવાયું તો તેને
ાયશ્ચિત કરવું પડે છે. એ વિશે અગાઉના પ્રકરણમાં
મે વિસ્તૃત સ્વરૂપે જણાવી દીધું છે.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

માંસ દુર્લભ બન્યું

શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી અને તેમના શ્રમણસંઘ દ્વારા સચોટ, સક્રિય, અહિંસાના પ્રચારથી, હજારો યજ્ઞોમાં જે પશુવધ થતો હતો તે બંધ થયો. યજ્ઞોના આચાર્ય ઇન્દ્રભૂતિ વગેરે ૪૪૦૦ બ્રાહ્મણોને હિંસામાંથી છોડાવી, પૂર્ણ અહિંસક બનાવાયા. તેમાંથી અગિયાર પંડિતોને જૈન સંચાલકોનો પૂર્ણ અધિકાર આપીને, તેમની મારફત અનેક જગા પર થતી હિંસા, બલિદાન, વગેરેનો ત્યાગ કરાવાયો. આ સિવાય બીજા સોમિલ બ્રાહ્મણ વગેરે અને યોગિઓને હિંસામાંથી છોડાવી નિરામિષભોજી બનાવાયા. જયઘોષ, વિજયઘોષ, વારાણસીના બ્રાહ્મણ, અનેક પ્રાંત ને શહેરોના પ્રસિદ્ધ યોગિયોને જૈન બનાવાયા. તેનો ઈતિહાસ બહુ મોટો છે. તેનો સમાવેશ અત્રે શક્ય નથી.

રાજગૃહ નગરીના મગધેશ રાજા શ્રેણિકને જૈન બનાવવામાં આવ્યો. તે રાજા શ્રેણિકના તાબામાં રહેલ ૧૭૨૦૦૦૦૦ (એક કરોડ એકોતર લાખ) ગામોમાં અમારી (અહિંસા) ઘોષણા કરવામાં આવી. મારા રાજ્યમાં કોઈએ પણ પંચેન્દ્રિયનો વધ, કરવો નહિ. જે વધ કરશે તે રાજ્યનો ગુનેગાર લેખાશે, તેને સજા કરવામાં આવશે. તેથી માંસા-

હારીને માંસ દુર્લભ બન્યું. જેનું ભાવિ નરકગામી હતું તેઓ ચોરી છુપીથી માંસ ખાતા હતા. રાજગૃહ નગરવાળી 'મહાશતકની પત્ની રેવતી' તેના વિશે અગાઉ કહી દેવામાં આવ્યુ છે.

શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર કોણિક, કોણિકનો પુત્ર ઉદયન રાજા, સિંધુ સૌવીના સોળ દેશોના રાજા ઉદયન, વિશાલ નગરીના મહારાજ ચેટક, ઉજ્જૈનના રાજા ચંદ્રપ્રદ્યોતન, ચંપાનગરીના રાજા દધિવાહન, પાંચાલદેશના રાજા કરકંડુ મહારાજ, વિદેહદેશ મિથિલા નગરીના મહારાજ નમિ રાજર્ષિ, વારાણસી નગરીના અલક્ષ રાજા, પાવા પુરીના હસ્તિપાલ રાજા, કાશીકૌશલ દેશના નવમલ્લી, નવલચ્છી, ૧૮ દેશ દેશના ગણરાજા, એ સિવાય ઘણા રાજા મહારાજાઓએ જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. અને પોતપોતના રાજ્યમાં હિંસાપર પ્રતિબંધ મૂકયો. આ બધાં કારણોથી માંસાહારીઓને માંસ મળવું દુર્લભ બન્યું.

અનાજ ને સાત્ત્વિક ખોરાક ઘણો મળતો હતો. કારણ કે જે જે રાજા મહારાજાઓ જૈન શ્રાવક બન્યા હતા તેમણે પોતાની પ્રથમ ફરજ એ માની કે, કોઈપણ અન્નાર્થી ભિક્ષુ વગેરે આવે તો તેને જે જોઇએ તે મળવાનો પ્રબંધ હોવો જોઇએ. તેમને માટે ચોવીસે કલાક અમારા દરવાજા ખુલ્લા છે. 'અવંગુયદુવારા' માંથી. આ પ્રકારે આનંદ, કામદેવ, શંખજી, પોખલિજી, તુમિકા નગરીના શ્રાવક, આલંભિકા નગરીના શ્રાવક, હજારો બલ્કે લાખો શ્રાવકોનો, એ સાધારણ ધર્મ થઈ ગયો કે, અમારા ઘરથી જેને જે અન્ન વસ્ત્રાદિ

જોઇએ તેને તે મળશે. તમામ યાચકોને માટે અમારાં દ્વાર ખુલ્લાં છે. રાજા પ્રદેશી જેઓ વાતો સ્વતંત્ર દાનશાળા ખોલીને, અહિંસક ખોરાક આપવાનો પ્રબંધ કર્યો. આ બધાં કારણોથી માંસાહારીઓને માંસ મળવું દુર્લભ બન્યું. અન્નાદિ મળવું સુલભ બન્યું.

એક વાત ખાસ વિચારની છે કે જેટલા જેટલા મહાવીર સ્વામીની હયાતીમાં પ્રસિદ્ધ શ્રાવક થયા તેમને બધાને ત્યાં અવશ્ય ગાયો હતી. અને શકડાલ કુંભારજેવા શ્રાવકને ત્યાં દસ હજાર ગાયો ને મહાશતક શ્રાવકને ત્યાં બે લાખ એંસી હજાર ગાયો હતી. હવે જો વિચારકની દૃષ્ટિથી જોઇએ તો વીસ વીસ ગાયોની વ્યવસ્થાને માટે વ્યવસ્થાપક તરીકે એક મનુષ્યને રાખે તો દસ હજાર ગાયો-વાળા શ્રાવકને ઘેર પાંચ નોકર થાય. અને મહાશતક શ્રાવકને ઘેર ચતુર્દશ હજાર નોકરો થાય. આથી શ્રાવકના ઘર પર કેટલા માણુસો ભોજન ખાતા હતા હશે.

કેટલા દૂધ, દહીં, છાશ ઘી વગેરે ગોરસ પદાર્થ અને ગોરસ પદાર્થની સાથે પાત્ર ધોવા વગેરે માટે કેટલું ગરમ પાણી ને ધોવા માટેનું પાણી જોઇતું હશે અને એ શ્રાવકોને ત્યાંથી શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને પ્રાસુક (નિર્જીવ) અને એષણિક નિર્દોષ સાત્ત્વિક આહાર પાણી મળતાં હતાં. આ બધાનો વિચાર કરતાં કૌસામ્બીજીની શંકા નિર્મૂળ ને ખોટી છે, જૈન સમાજને કલંકિત કરવાવાળી છે. પાઠકોએ તે વિશે હવે જાતે જ વિચાર કરવો જોઇએ.

પ્રકરણ ૩૭ મું.

જૈન ઉપાસકને ત્યાં માંસ ન હોય.

જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોથી અજાણ ધર્માનંદ કૌસામ્બીજી પૃ. ૧૦૭ પર એક વાત એમ લખે છે કે—

"जन उपासक, शेत नांगरित, धान्य पेरीत, आणि, तें शिजवून अन्न तयार करीत, या कृत्यांत पृथ्वी, अप्, तेज, वायु, वनस्पति आणि त्रस, या सहाही प्रकारच्या जीवांचा संहार होते असे, पृथ्वी नांगरींत असतां पृथ्वी परमाणुच नष्ट होतात, असें नव्हें तर कीडे मुग्या इत्यादिक बारीक सारीक लाखों प्राणी मरतात. धान्य शिजवितांना वनस्पतिकाय, अप्काय, अग्निकाय, व वायुकाय या सर्व प्राण्यांचा उच्छेद होतो. असें असतां त्या अन्नाची भीक्षा जैन साधु घेतातच। तरमग एकाद्या जैन उपासकानें तयार केलेली मांसा भिक्षा घेण्याला प्राचीन जैन श्रमणांना हरकत कोणती होती ?

આનો ભાવાર્થ એમ છે કે જૈન શ્રાવક હળ હાંકતા, ધાન્ય વાવતા અને એને વારંવાર રાંધીને અન્ન તૈયાર કરતા હતા. એમ કરવામાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ

વનસ્પતિ અને ત્રસ કાય, એ છ કાયના જીવોની હિંસા થતી. ધાન્ય પકાવતાં વનસ્પતિ, પાણી, અગ્નિ, વાયુકાયના સર્વ પ્રાણીઓનો નાશ થાય છે. જ્યાં એવી હિંસા થતી હોય ત્યાં પણ જૈનસાધુ એ અન્નની ભિક્ષા લેતા જ હતા. તો પછી એકાદ જૈનશ્રાવકે તૈયાર કરેલ માંસ ભિક્ષા લેવામાં હરકત શી ? પ્રાચીન સાધુઓને હરકત શી હતી ?

મહાશયો ! હિંસા ચાર પ્રકારની છેઃ ૧. આરંભની, ૨. ઉદ્યોગની, ૩. વિરોધી, ૪. સંકલ્પની. આ ચાર પ્રકારની હિંસાઓમાં ૧–૨ પ્રકારની હિંસા શ્રાવકોમાં ચાલુ છે. ૩–૪ પ્રકારની હિંસાથી તેઓ મુક્ત છે. એનું વિશેષ વિવેચન આગળના પ્રકરણમાં ખુલાસાથી બતાવી દેવામાં આવ્યુ છે. જૈન શ્રમણોપાસક, જીવાદિક નવ પદાર્થોના તત્ત્વજ્ઞાનથી વિવેકી બને છે. સાધુઓને માટે તેઓ સ્થાવરકાયની હિંસાજન્ય અન્નભિક્ષા પણ તેઓ આપી શકતા નથી. અને એવી ભિક્ષા સાધુઓ ગ્રહણ પણ કરી શકતા નથી. બન્નેને માટે તેમ કરવું તે પાપસમાન છે. જેમ સૂર્યમંડળ અંધકાર પેદા કરી શકે નહિ અને એના મંડળમાં અંધકાર મળી શકે નહિ તેમ જૈન શ્રાવક કુળ માંસ તૈયાર કરી શકે નહિ અને શ્રાવક કુળમાં માંસ મળી શકે નહિ.

જૈન ધર્મમાં હિંસા ત્યાજ્ય, અહિંસા ઉપાદેય છે. આ નિયમ ત્રણે કાલમાં એકરૂપ છે. એજ પ્રમાણે શ્રાવક શ્રાવિકા, સાધુ–સાધ્વી, એમના માટે માંસ, અભક્ષ્ય છે. એ નિયમ પણ ત્રણે કાળને માટે એકરૂપ છે. કૌસામ્બીજીની આ શંકા ને પ્રશ્ન અસ્થાને છે. જો શ્રાવક માંસ રાંધવાની

ક્રિયા જ ન કરી શકે તો તો પછી એ સવાલ જ ક્યાં રહે છે–કે "एकाधा जैन उपासकानें तयारी केलेली मांस भिक्षा घेण्या ला प्राचीन जैनश्रमणांना हरकत कोणती होती ?

જૈન શ્રમણોની બે ગતિ હોય છેઃ ૧ મોક્ષગતિ અને ૨. દેવલોકગતિ. જૈન શ્રમણોની ગતિ એક દેવલોકની હોય છે. જો જૈન શ્રમણ માંસ ખાઈ લે, અને જૈન ઉપાસક જૈન સાધુઓને માંસ ખવડાવે, તો તે બન્ને જણ પોતપોતાના પદથી (શ્રમણત્વ, શ્રાવકત્વથી) પતિત બને છે. માંસ ખાના-રની જે ગતિ થાય છે તેજ ગતિ તેની (શ્રાવકની) પણ થાય છે.

સ્વર્ગ અને મોક્ષના મહાન સુખથી વંચિત બનવું એ વિના મહાન હરકત મુનિઓ–શ્રમણોને માટે કઈ હોઈ શકે ? અર્થાત્ એજ હરકત સૌથી મહાન છે.

જૈન–શ્રાવકોને ત્યાંથી જૈન શ્રમણોને ખાવા પીવા માટે અસણ, પાણ, ખાદ્ય, સાવદ્ય ઔષધ, ભૈષજ્ય જ મળે છે. અને સંયમને માટે વસ્ત્ર, પાત્ર, કાંબળ, રજોહરણ જ મળે છે. જે સ્થળમાં શ્રમણ રહે, તે સ્થળમાં સૌને બેસવાને માટે પાટ, પાટલા, શૈય્યા (ઉપાશ્રય) સંથારા વગેરે મળે છે. શ્રમણ સ્થળાંતર કરી ત્યાંથી નીકળી જાય ત્યાર પછી પાટ, પાટલા ઉપાશ્રય, સંથારો શ્રાવકને ત્યાં પાછા આવે છે. આ દાન લેવાની પ્રથા–પ્રણાલિ, ત્રણે કાળમાં એકરૂપ જ છે. એનાથી વિરુદ્ધ પ્રકારની દાનની પદ્ધતિ જૈન–શાસનમાં જોવામાં આવતી નથી.

જૈન શ્રમણોપાસકોના અંતઃકરણમાં પ્રતિદિન એકજ

ભાવના રહે છે કે, ક્યારે આરંભની, ઉદ્યોગની, સંકલ્પની, આદિ તમામ પ્રકારની હિંસા ને હિંસાજન્ય આરંભ પરિગ્રહ (મમત્વમૂર્છા) નો સર્વથા, ત્રણ યોગોથી ત્યાગ કરું, બધાનો ત્યાગ કરી ક્યારે પરમ કલ્યાણ દિન પ્રાપ્ત કરૂં! સર્વ કર્મ, કર્મજન્ય સર્વ શરીર શ્વાસોચ્છવાસનો વ્યાપાર પણ છોડીને, કેવળ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં મારા આત્માનું ક્યારે રમણ કરું, અને ક્યારે સમાધિપૂર્વક અંતિમ મરણ (ફરીવાર જન્મ ન થાય તેવું મરણ) પામું, આવી ઉત્તમ ભાવના વિના તેના મનમાં બીજી કોઈ પણ ભાવના પેદા થતી નથી.

જૈન શ્રમણોના અંતઃકરણમાં પ્રતિદિન આ જ ભાવના રહે છે કે અપૂર્વ તત્ત્વજ્ઞાનના સૂત્રસિદ્ધાંતોના અભ્યાસ, મનન અને નિદિધ્યાસ (તદ્રુપકાર્યમાં પરિણતિ) થાય અને પરમ કલ્યાણ દિન ક્યારે પ્રાપ્ત થાય! સ્વર્થા રાગદ્વેષ રહિત બનીને, સાધુપ્રતિજ્ઞા સહિત કેવળ આત્મભાવમાં વિચરુ. મારા માટે એ જ પરમ કલ્યાણનો દિન છે. સર્વ પ્રકારની શરીરાદિ ઉપાધિઓના પરિત્યાગ વડે, શુદ્ધ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રથી આરાધના કરતાં કરતાં સમાધિમરણ– અર્થાત્ અંતિમ મરણ (જેની પછી જન્મ થતો નથી) પામું, એ પરમ કલ્યાણ દિન પ્રાપ્ત કરું.

સજ્જનો! જૈન શ્રમણોપાસક અને જૈનશ્રમણોની ભાવના એ હોય છે કે–આ શરીર પ્રપંચરહિત ક્યારે બનશે? આવી ઉત્તમ ભાવનાવાળો શ્રાવક, પ્રાણીઓનાં પ્રાણ હરી, તેમના ખૂન, માંસથી પોતાનું શરીર વધારવાની

ઇચ્છા કેવી રીતે રાખી શકે ? તેઓ કદાપિ તેમ કરતા નથી. જેઓ અન્નાદિક, અગતિના કારણથી ખાય છે) તેઓ પણ તે છોડવાને માટે, અથવા સંયમ, તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગની આરાધના માટે, ખાય છે. એ વિશે અમે આગળના પ્રકરણમાં જણાવી દીધું છે. આ બધા જૈનશ્રમણોના તથા જૈન શ્રાવકોના સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ, જો કૌસામ્બીજીને હોત, તો ઉક્ત આશંકા અને અસત્ય આક્ષેપ તેઓ કરી શકત નહિ. કૌસામ્બીજીએ 'ભગવાન બુદ્ધ'ના ઉત્તરાર્ધ પ્રકરણમાં ૧૧ મા પાના પર, "જૈન શ્રમણોનો માંસાહાર"માં **માંસાહારાવિષયીં પ્રસિદ્ધ જૈન સાધૂંચે મત" 'મહાવીર સ્વામીંચ્યા માંસાહારાં બદ્દલ વાદ"** આ પ્રકારના મથાળાં આપીને, એમાં જે કંઇ લખ્યું છે તે બધું જ અસત્ય ને હડહડતું જુઠું છે. જૈન સિદ્ધાંતોને નહિ જાણવાનું તે પરિણામ છે.

હવે મારા આત્મબંધુ ધર્માનંદ કૌસામ્બીજીને કહું છું કે–આપ જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોનો યથાર્થ અભ્યાસ કરો, મનનપૂર્વક વિચાર કરો તો જરૂર આપને, આપનો ઉક્ત લેખ(**જૈનશ્રમણાંચા માંસાહાર**) અસત્ય જણાશે. અને ખુદ આપ આપનો જ લેખ બદલશો. અને કહેશો કે જૈનશ્રમણો માંસાહારી નથી. જૈનશ્રમણ સદા સર્વત્ર નિરામિષ નિર્દોષ ભોજન કરવાવાળા છે. જો કૌસામ્બીજીને સંપૂર્ણ જૈનસિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ કરવાનો વખત ન હોય તો તેમના નિમિત્તથી લખાયેલ આ પુસ્તક "જૈન શુદ્ધાહાર વિચાર" વાંચે ને તટસ્થતા ધારણ કરી, શાંત ચિત્તથી એકાન્તમાં વિચારપૂર્વક વાંચે તો જરૂર તેમણે લખેલ તેમનો

લેખ તેમને અસત્ય જણાશે. કેમ કે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં જે કંઈ લખવામાં આવ્યું છે તે બધું પ્રમાણભૂત આધારો લઈને લખવામાં આવ્યું છે,–અર્થાત્ પક્ષપાત રહિત ને સત્યસનાતન પ્રમાણયુક્ત લખવામાં આવ્યું છે. હું આશા રાખું છું કે આપને જરૂર થશે કે આપે આપના લેખમાં ભૂલ કરી છે. જો આપને આ વાતની પ્રતીતિ થાય તો આપ તમારી કીર્તિ વધારવા જાહેર કરો કે ' ભગવાન બુદ્ધ ' નામક પુસ્તકમાં ઉત્તરાર્ધના પ્રકરણમાં " जैन श्रमणाचा मांसाहार " એ આક્ષેપ તદ્દન ખોટો છે. અમે જૈન શ્રમણો માંસાહારી હોતા નથી.

બસ ! આપ આટલું જાહેર કરો અથવા ' ભગવાન બુદ્ધ 'ની બીજી આવૃત્તિમાં એટલું લખી દો કે જૈન શ્રમણો માંસાહારી નથી. જો આપ આમ લખશો તો જરૂર આપના આત્માને પણ શાંતિ થશે. અને આપના નાનકડા લેખથી જેમને આપના તરફથી અશાન્તિ થઈ છે તેમને તેથી શાન્તિ થશે અને મારો સર્વ પરિશ્રમ સાર્થક બનશે.

પરિશિષ્ટ : ૧

પ્રાણીના નામવાળી વનસ્પતિ

કેટલાક માણુસો શાસ્ત્રકારોની શાસ્ત્રરચના શૈલી નહિ સમજવાના કારણે એમ બોલી દે છે કે શાસ્ત્રકારોએ આ સંદેહ ઉત્પન્ન કરનાર શબ્દ રાખ્યો જ કેમ ? એવી શબ્દ-રચના ન કરી હોત તો વાદવિવાદ ઉભો થવાની કોઈ તક જ રહેત નહિ, ઇત્યાદિ.

ભાઈઓ ! સંશય અને શંકા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શાસ્ત્રકારની રચનાનો દોષ નથી, કિન્તુ આત્મા આત્માને નહિ સમજવો તે દોષ છે. આત્મામાં રહેલી અજ્ઞાનતા જ દોષ છે. શાસ્ત્રકાર આપ્ત પુરુષ સદા નિર્દોષ હોય છે. તેમની વાણી નિર્દોષ, સાદી ને સરળ હોય છે. તત્કાલીન તદ્દેશીય આબાલવૃદ્ધની સમજમાં જલ્દી આવી જાય અને તેમને ક્ષયોપશમ અનુસાર લોક ગ્રહણ કરી શકે–તેવી હોય છે. જગતમાં પદાર્થ માત્ર બે હોય છે : (૧) જીવન શક્તિવાળા જીવ પદાર્થ (૨) જીવન શક્તિ રહિત જડ (અજીવ) પદાર્થ જડચૈતન્યનાં નામ, મનુષ્યોને તેમનો વ્યવહાર ચલાવવા માટે રાખવામાં આવે છે–તે પણ ગુણકર્મથી જે જે પદાર્થોમાં જે જે ગુણો, મનુષ્યને પોતાની દૃષ્ટિથી જણાય તે

મુજબ તેણે તેમનાં નામો નક્કી કર્યા. એક જ પદાર્થના નામ ભિન્ન ભિન્ન દેશથી, પ્રાંતથી અને કાલથી, ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. કર્મ સ્થિતિના ' ગુણ, શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ પરિવર્તનશીલ હોવાથી તેમાં વિવિધતા આવી જાય છે. તેથી નામમાં પણ પરિવર્તન આવી જાય છે.

વિશેષ ગુણના કારણથી લૌકિક, લોકોત્તર શાસ્ત્રોમાં જિન પદાર્થોનાં જે નામ શાસ્ત્રકારોની ભાષામાં નિબદ્ધ બની જાય છે, તે નામ બહુ કાળ પર્યંત જડાઈ રહે છે. કિંતુ વનસ્પત્યાદિક પદાર્થોમાં દેશકાલના સહવાસથી ગુણોમાં સ્વાભાવિક ફેરફાર થઈ જાય છે.

આપ્ત પુરુષોથી ભાષિત જે મૂળ સિદ્ધાન્ત, એનું પઠન–પાઠન વગેરેને સમજવા માટે તત્કાલીન ભાષા, ટીકા, ભાષાન્તરનો આશ્રય લેવો જરૂરી છે. જો તે લેવામાં ન આવે તો તે સમજવામાં મોટી હરકત ઊભી થાય છે ને અર્થનો અનર્થ થઈ જાય છે,

જો તે સિદ્ધાંતોનું પઠન–પાઠનનો ગુરુક્રમ છૂટી જાય તો ગ્રાહકધારણા બુદ્ધિમાં ફરક પડી જાય છે. તો તેના પર અનેક વાદીઓના હુમલાઓ વધવા લાગે છે. તેવા પ્રકારનું વિવેચન સંપૂર્ણ ગણી શકાતું નથી. કેટલાક વાદી સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોય છે, તેઓ તત્ત્વજિજ્ઞાસુ હોય છે, તેઓ તેનો રક્ષણાત્મક પ્રચાર કરવાને માટે અનેક યોજનાઓ કરે છે, વિવિધ ભાષામાં તેના પર ટીકાદિક રચના યા વ્યાખ્યાન કરે છે.

આચારંગસૂત્રમાં એક મહાન વાક્ય છે કે–" **उद्देसो पासगस्सणत्थि** " જે, તત્ત્વોને જાણીને જોવાવાળો છે તેને માટે તત્ત્વોનો ઉપદેશ હોતો નથી. જે અજ્ઞાન છે તેને માટે ઉપદેશની જરૂર છે. તેથી અજ્ઞાનીને માટે વિશેષ વિવેચનની આવશ્યક્તા છે–તે પણ તે સમયના દેશ, કાળ, લોકવ્યવહાર આદિનું અન્વેષ્ણ કરીને જ. તેમ કરતાં મહાપુરુષોનાં સિદ્ધાંતો ન તૂટે, લોકવ્યવહારનો ભંગ ન થાય તે બન્ને બાબતોને લક્ષમાં રાખીને વ્યાખ્યા કે વિવેચન કરવું જોઈએ.

આમ કરવાથી સુશ્રુત સિદ્ધાંત સ્વપરના કલ્યાણ માટે અબાધિત રહે છે, પરંપરા માટે કલ્યાણમાર્ગ ખુલ્લો બની શકે છે.

હવે તે મહાપુરુષોના સિદ્ધાંતોને કોઇ મિથ્યાવાદી, વિતંડાવાદી દુષિત કરવા લાગે અને જનતામાં અનેક ભ્રમણા ઊભી કરવા લાગે તો તત્ત્વજ્ઞોની ફરજ છે કે તે સિદ્ધાંતોને અદુષિત રાખવા માટે, યથાસાધ્ય પ્રયત્ન કરે, જેથી જનતા નિર્ભ્રાન્ત બની પોતાનું સત્ય સાધી શકે.

આટલું લખ્યા બાદ પ્રાચીન શાસ્ત્ર તથા કોષમાં પ્રાણીઓની નામાવલીમાં વનસ્પતિ વાચક નામ અને વનસ્પતિવાચક નામાવલીમાં પ્રાણીવાચક નામ છે તેમાંથી થોડાં અત્રે જણાવવામાં આવે છે.

પ્રાણીઓના નામાવલીઓનો કોષ

૧	કનક	વનસ્પતિ	સોનું અને રાજપુત્ર.
૨	કુડા	,,	પર્વતશિખર, જુઠું બોલનાર માણસ.
૩	વિમા	,,	વિમા કંપનીનું નામ પણ છે.
૪	ચંડા	,,	ક્રોધવાળી સ્ત્રી, દેવગતિનું નામ.
૫	સર	,,	સરોવર, બાણ, ગાનારનો સ્વર
૬	તિમિર	,,	અંધકાર, રોગનું નામ.
૭	સતપોરગ	,,	એક વ્યક્તિનો વંશ, શંભર મૂળના અર્થમાં.
૮	સેહિય	,,	પૃથ્વીભેદ.
૯	અજ્જુણ	,,	પંડુરાજાનો તૃતીય પુત્ર–સુવર્ણ.
૧૦	સિપ્પય	,,	કારીગર શિલ્પી
૧૧	પોરગ	,,	મરાઠીમાં છોકરા
૧૨	મજ્જારાઈ	,,	બિલાડી
૧૩	બિલ્લી	,,	મિંદડી
૧૪	દવ્વિ	,,	શાકાદિક લેવાદેવાની કડછી.
૧૫	તુલસી	,,	ભક્ત તુલસીદાસ
૧૬	અજ્જા	,,	આર્યા–સાધ્વીનું નામ.

ઉપરોક્ત નમૂનાને યાદ રાખી ભગવતી સૂત્ર ૨૯ મું શતક જુઓ :

૧ પિલુ	વનસ્પતિ	કુતરાનું ખચ્ચું
૨ નાગ	,,	હસ્તિ, સર્પ
૩ સામા	,,	સ્ત્રીનું નામ–શ્યામા

૪ ઐરાવત	વન.	હસ્તિ, ઈન્દ્રનો હાથી
૫ સુભગા	,,	સુભગા સ્ત્રી
૬ વાગુલિકા	,,	વાગુલા, ચર્મ, ચામાચિડિયું.
૭ અઇમુત્ત	,,	રાજકુમાર, મહાવીરનો શિષ્ય.
૮ જયંતિ	,,	સ્ત્રીનું નામ, મહાવીરની શ્રાવિકા
૯ ગોપાલી	,,	ગોપાઙ્ગના, ગાયોની રક્ષિકા
૧૦ વત્સાદની	,,	રાક્ષસી, વાછડા ખાનાર.
૧૧ ઉદએ	,,	પાણીનું નામ, ઉદક, પેઢાલ પુત્ર.
૧૨ અર્જુન	,,	પંડુપુત્ર.
૧૩ આષાઢક	,,	આષાઢ માસમાં જેનો જન્મ તે.
૧૪ રોહિતાંશ	,,	રાજપુત્ર
૧૫ ક્ષીર	,,	દૂધ
૧૬ મંડુકી	,,	દેડકી
૧૭ કચ્છ	,,	દેશવિદેશ
૧૮ રોહિણી	,,	રાજરાણી, નક્ષત્ર
૧૯ અસ્સકન્ની	,,	છપ્પન અંતર દ્વિપનો મનુષ્ય
૨૦ સિંહકન્ની	,,	,,
૨૧ પઉમા	,,	સ્ત્રીનું નામ
૨૨ ચંડી	,,	એક દેવી
૨૩ કૃમિરાશિ	,,	કીડાઓનો ઢગલો
૨૪ પુત્તંજીવ	,,	પુત્રનો જીવ
૨૫ માઉલીંગ	,,	બીજોરા, માટીનું વાસણ
૨૬ પિપ્પલિયા	,,	કીડીઓ

આ ઉપરોક્ત નામ પન્નવણા (પ્રજ્ઞાપના) સૂત્રના પ્રથમ વનસ્પતિ અધિકારમાંથી નમૂના માત્ર બતાવ્યા છે. આચારંગ સૂત્રના 'પિંડેષણા' અધ્યયનના ૮ મા ઉદ્દેશમાં 'कोलपाणगं वा' કોળાનું ધોયેલ પાણી कोला શબ્દ પ્રાણીવાચક પણ છે, ને કોલ–નોલ તેના પર્યાય છે.

અમરકોષ–દ્વિતીય કાંડ વનૌષધિ વર્ગ ૪.

શ્લોક	૧૨ અંધ્રિનાયક	વનસ્પતિ	પ્રાણીના પગને અંધ્રિ કહે છે.
,,	૧૮ અશ્વત્થ	,,	ઘોડેસ્વાર
,,	,, જમ્બવા	,,	જામ્બવ, રાજપુત્ર
,,	,, ચમરિક	,,	ચમરી ગાયનું વાછરડું
,,	૨૧ વરુણ	,,	દેવવિશેષ
,,	૨૫ પુંનાગ	,,	શ્રેષ્ઠનર
,,	૨૫ કેસર	,,	ઘોડા કે સિંહના સ્કંધના વાળ
,,	,, દેવવલ્લભ	,,	બકરો
,,	૩૩ ગાલવ	,,	ગાલવઋષિ
,,	૩૩ શાબર	,,	ભીલપુત્ર
,,	૩૪ કૌશિક	,,	વિશ્વામિત્ર
,,	૩૫ રાજાદન	,,	રાક્ષસવિશેષ
,,	૩૭ વ્યાઘ્રપાદપિ	,,	સિંહનો પગ
,,	૩૮ ઐરાવત	,,	ઇંદ્રનો હાથી
,,	૩૯ કાકપીલુક	,,	કૌવાનું બચ્ચું
,,	૪૪ અશ્વકર્ણિકા	,,	ઘોડાના કાન જેવું માછલું
,,	૫૦ અરિભેદ	,,	દુશ્મનનો ભેદ

શ્લોક નંબર	નામ	વન.	
,,	૫૭ શુકનાસ	,,	સૂડાનું નાક
,,	૬૩ કપીતન	,,	વાંદરાનું શરીર
,,	૭૮ માતુલ	,,	મામા
,,	૮૩ વિશલ્યા	,,	ઋષિપત્ની
,,	૮૪ ગોકર્ણી	,,	ગાયના કાન જેવી.
,,	૮૭ મર્કટી	,,	વાંદરી
,,	૮૮ મૂષિકાપર્ણી	,,	ઉંદરના કાન જેવી
,,	૯૦ મંડૂકપર્ણી	,,	દેડકાના કાન જેવી
,,	૯૮ શ્વદંષ્ટ્રા	,,	કુતરાના દાંત
,,	૯૯ ગોકંટક	,,	ગાયનો કાંટો
,,	૧૧૧ મયુર	,,	મોરપક્ષી વિશેષ
,,	૧૧૨ ગોપી, શ્યામા	,,	સ્રીનું નામ
,,	૧૧૩ રંભા	,,	અપ્સરા.
,,	૧૧૪ સિંહ	,,	સિંહની સ્રી
,,	૧૧૫ ભુંગાક્ષી	,,	સાંપની આંખ સમાન
,,	૧૧૬ ભારદ્વાજી	,,	ઋષિ કુટુંબ
,,	૧૧૬ ,,ંગી	,,	શિંગડાવાળા પ્રાણી
,,	૧૧૭ ઝષા	,,	માછલી
,,	૧૧૯ ગોજીહ્વા	,,	ગાયની જીભ
,,	૧૨૮ રાક્ષસી	,,	રાક્ષસી
,,	૧૩૦ શુક્તિ	,,	છીપ, પ્રાણી વિશેષ
,,	૧૩૨ શુકો	,,	પોપટ, રાવણનો મંત્રી
,,	૧૩૪ તપસ્વિની	,,	સાધ્વી

,,	૧૩૪ જટા	,,	જટા
,,	૧૩૮ કંબોજી	,,	કંબોજ દેશની ઘોડી
,,	૧૪૨ મધુ	,,	મધુરાજા, શહિદ
,,	૧૪૩ વિમલા	,,	દિશાનું નામ-સ્ત્રી

ઉપર થોડા નમૂના જ આપ્યા છે. આપણા દેશમાં પણ હાલમાં, એવા બન્ને અર્થમાં વપરાતા ઘણા શબ્દો મળી આવે છે.

ભેદથી ત્રણ પ્રકારના માંસને છોડવું જોઈએ. સાથે સાથે તેનું ભોજન પાપનું મૂળ હોવાથી તે પણ છોડવું જોઈએ, કારણ કે પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓના વધથી ઉત્પન્ન થયેલું માંસ ૧ દુર્ગન્ધ, ૨ અશુચિ, ૩ બીભત્સ, ૪ રોગ-જનક, ૫ કુગતિનું મૂળ છે. એને ખાનાર રાક્ષસ સમાન છે. જે સમયે જન્તુઓનો વધ કરવામાં આવે છે, તે સમયે, માંસમાં અનંત નિગોદરુપ જંતુઓની પુનઃ પુનઃ ઉત્પત્તિ થાય છે. તે માટે માંસ દૂષિત છે. શાસ્ત્રનિષિદ્ધ છે, કહ્યું છે કે—

" पंचिंदियवहभूअं मंसं दुग्गंधमसुइबीभच्छं ।
रक्खपरितुलिअभक्खग-मामयजणयं कुगइमूलम् ॥१॥
आमासु अ पकासु अ विपच्चमाणासु मंसपेसीसु ।
सययं चिअ उववाओ, भणिओ अ निगोअजीवाणं ॥२॥

યોગ શાસ્ત્રો પણ

सद्यःसंमूर्च्छितानन्त जन्तुसंतानदूषितम् ।
नरकाध्वनि पाथेयं कोऽश्नीयात् पिशितं सुधीः ॥ "

આમ હોવા છતાં પણ પોતાની જીભને કાબુમાં ન રાખવાવાળા, મહાન તર્કટ બૌદ્ધ, માંસને નિર્દોષ માનીને, સજ્જનોને ભક્ષ્ય કહે છે. અને તે માટે યુક્તિ બતાવે છે કે જેમ ઓદનાદિ પદાર્થોને (જે એકેન્દ્રિય પ્રાણીઓનાં અવયવ રૂપથી પ્રસિદ્ધ છે.) ભક્ષ્ય સમજીને ખાવામાં કોઈ પણ દોષ માનવો જોઇએ નહિ. કોઇ પ્રકારની ઘૃણા માનવી નહિ. માંસ પણ પ્રાણીઓનું અંગ છે તો પણ તે ખાવામાં દોષ કેમ ગણવો જોઈએ! ઘૃણા કેમ કરાય? બન્નેમાં પ્રાણ્યઙ્ગતત્ત્વ સમાન હોવા છતાં પણ, ઓદનાદિને ભક્ષ્ય અને માંસને અભક્ષ્ય માનવું તે શું બુદ્ધિશાલી માણસનું લક્ષણ છે. અમે તો જોઇએ છીએ કે જે જે પ્રાણીઓનાં અંગ છે તે તે ભક્ષ્ય છે-જેમ ઓદનાદિ પદાર્થ છે. માંસ પણ તે પ્રમાણે પ્રાણીઓનું અંગ હોવાથી વિદ્વાન પુરુષોને ભક્ષ્ય છે!

"भक्षणीयं सता मांसं, प्राण्यङ्गत्वेन हेतुना । ओदनादिवत् ॥१॥ આ પ્રકારનો બૌદ્ધે ઉઠાવેલ મિથ્યાત્વમૂલક તર્કને અપ્રમાણભૂત (प्रमाणाभास-तर्काभास) ઠેરાવવા માટે ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, પેયાપેય, ગમ્યાગમ્યની વ્યવસ્થા શાસ્ત્ર (આપ્ત વચન) તથા લોક વ્યવહારથી થાય છે. કેવળ લોક વ્યવહાર તેની સિદ્ધિમાં અનવસ્થા કરનાર છે. તે પ્રકારના સિદ્ધાંતના બે પ્રકારના વિકલ્પોને લઇને સ્થાપન કરે છે. 'मांसं भक्ष्यं प्राण्यङ्गत्वात्' એ અનુમાનમાં 'માંસ ભક્ષ્ય છે' એ સિદ્ધ કરવા માટે, આપેલ 'प्राण्यङ्गत्व' હેતુ ૧ સ્વતંત્ર (સ્વશાસ્ત્ર)માં અસિદ્ધ છે અથવા ૨ પ્રસંગ સિદ્ધ કરવા

માટે પરતંત્ર (પરશાસ્ત્ર)માંથી ઉઠાવ્યો છે. પ્રથમ પક્ષમાં ' ओदनादिवत् ' એ દૃષ્ટાંત સાધન વિકલ બને છે. કારણ કે વનસ્પતિ વગેરે એકેન્દ્રિય પ્રાણીઓને બૌદ્ધતંત્રમાં પ્રાણી-રૂપ માનવામાં આવતાં નથી. તે માટે ' प्राण्यङ्गत्त्व ' હેતુને લઈને ' માંસ ભક્ષ્ય છે ' એમ સિદ્ધ કરવા માટે ' ओदन-वत् ' એ દૃષ્ટાંત બૌદ્ધ લઈ શકે નહિ. તેથી તેમના સિદ્ધાંત અનુસાર ' प्राण्यङ्गत्त्व ' હેતુ ' ओदनवत् ' એ દૃષ્ટાંતમાં ન હોવાથી साधनविकलदृष्टान्त ' નામનો દોષ આવે છે. સાથે સાથે ' असिद्धान्वय ' નામનો હેતુદોષ પણ આવે છે. કેમકે ओदनादि દૃષ્ટાંત प्राण्यङ्गत्त्व રૂપ સાધનથી વિકલ (રહિત) હોવાથી સાધનના (प्राण्यङ्गत्त्वनां) સાધ્યની (માંસ ભક્ષ્યત્વની) સાથે વ્યાપ્યત્વથી સિદ્ધ થતું નથી. અને સાધ-નના સાધ્યની સાથે વ્યાપ્યત્વ—अविनाभाव अन्यथानुपपत्ति ' સિદ્ધ થયા વિના સાધન, સાધ્યની સિદ્ધિ માટે અસમર્થ બને છે. કેમકે ' अन्यथानुपपत्त्येकलक्षणो हेतुः " આ હેતુ લક્ષણ અનુસાર સાધ્યસિદ્ધિ માટે, હેતુની સાધ્યની સાથે અન્યથાનુપપત્તિ અત્યંત આવશ્યક છે. તેના વિના સાધનમાં સાધ્યસિદ્ધિ કરવાનું સામર્થ્ય આવતું નથી. અને ઉક્તા-નુમાનમાં હેતુના સાધ્યની સાથ વ્યાપ્યત્વ (अन्यथानुपपत्तित्व) સિદ્ધ થતું નથી માટે ' असिद्धान्वय ' નામનો દોષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી પ્રથમ પક્ષ દોષયુક્ત હોવાથી અત્યંત અનુચિત છે. ૨—જો પ્રસંગને સિદ્ધ કરવા પરતંત્ર હેતુ લેવામાં આવે તો ભક્ષ્ય—ઓદન વગેરે, અભક્ષ્ય—મદ્ય, માંસ, કાંદા વગેરે, પેય—દૂધ, શેરડીનો રસ વગેરે, અપેય—ગાંજો,

શરાબ વગેરેની વ્યવસ્થા, જગતમાં શાસ્ત્ર (આપ્તવચન) અને લોકવ્યવહાર–એ બેથી થઈ રહી છે. प्राणयङ्ग અને प्राणयङ्गेतरत्व માત્રથી ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, પેયાપેય, ગમ્યાગમ્ય ઈત્યાદિની વ્યવસ્થા માનવાથી જ વિધિ–નિષેધાત્મક સર્વ વ્યવહાર સિદ્ધ થઈ શકે છે. અન્યથા—प्राण्यङ्गत्वा અને प्राण्यङ्गेतरत्व થી ભક્ષ્યાભક્ષ્યાદિની વ્યવસ્થા અને અનવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. એ માટે પરતંત્રની ભક્ષ્યાભક્ષ્યની નિર્ણયપદ્ધતિને વધુ ધ્યાનથી જુઓ.

भक्ष्यणीयं सता मांसं, प्राण्यङ्गत्वेन हेतुना ।
ओदनादिवत् ।

આ અનુમાન અનેક દોષોથી દૂષિત અને અવ્યવસ્થાકારક હોવાથી અત્યંત અયોગ્ય છે. કેમકે કહ્યું છે કે–

भक्ष्याभक्ष्य–व्यवस्थेह, शास्त्रलोक निबंधना ।
सर्वैव यस्मात् तस्मादेवदसांम्पतम् ॥ २ ॥

ભાવાર્થ:—જગતમાં ભક્ષ્ય–અભક્ષ્ય, પેય–અપેય, ગમ્ય–અગમ્ય, ઈત્યાદિ સર્વ વ્યવસ્થા પરમાર્થતઃ શાસ્ત્ર, (આપ્તવચન) અને લોકવ્યવહારથી થાય છે. તે માટે આ પ્રકારનું અનુમાન દોષોત્પાદક તથા અનવસ્થાને લાવવાવાળું હોવાથી તદ્દન અનુચિત છે. કેવળ प्राण्यङ्गથી ભક્ષ્યની અને અભક્ષ્યની વ્યવસ્થા માનવામાં આવે તો ગાય, માતા, વગેરેનું કેવળ દૂધ જ પેય શા માટે? રુધિર, માંસ,

પુરીષાદિ અપેય, અભક્ષ્ય શા માટે ? બન્નેમાં પ્રાણ્યઙ્ગત્વ તો સમાન જ છે. ગધેડી, કુતરી, વગેરેનું દૂધ પણ અપેય શા માટે ? શું એમની પ્રાણીઓમાં ગણત્રી નથી ? આ પરથી વિચારી પુરુષના ધ્યાનમાં આવી શકશે કે ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, પેયાપેયનો નિર્ણય પ્રાણ્યઙ્ગ અને પ્રાણ્યઙ્ગેતર થી થઇ શકે નહિ. હવે એના પરથી કોઈ શંકા ઉઠાવે કે ગધેડી, કુતરી વગેરેનું દૂધ શું તેમનાં બચ્ચાંઓ માટે પેય નથી અર્થાત્ એમને માટે તે પેય હોવાથી તેમાં અપેયત્વ ક્યાંથી આવે છે ? આ વિશે અમે કહીએ છીએ કે ભક્ષ્યત્ત્વ અને અભક્ષ્યત્ત્વનો વિચાર ધર્માનુષ્ઠાન કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની જેમનામાં યોગ્યતા હોય તેવા મનુષ્યોને ઉદ્દેશ બનાવીને કહેવામાં આવે છે. વિધિનિષેધાત્મક શાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિ કેવળ મનુષ્યોને માટેજ છે. જેનામાં સારાસાર વિચાર નથી એવા પશુપક્ષીઓ માટે શાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિ હોતી નથી. આનો વિચાર કરતાં ગધેડી ઈત્યાદિનું દૂધ અપેય છે કે નહિ એ વિચારશીલ પુરુષના ધ્યાનમાં આવ્યા વિના નહિ રહે. તેથી આ પ્રકારની શંકા ઉઠાવવી તે શાસ્ત્રવિષયક ઘોર અજ્ઞાનને પ્રગટ કરવા બરાબર છે. તાત્પર્ય, જે જે પ્રાણ્યઙ્ગ છે તે તે ભક્ષ્ય અને જે જે પ્રાણ્યઙ્ગ નથી તે તે અભક્ષ્ય. એ પ્રકારના પ્રાણ્યઙ્ગત્વ ને પ્રાણ્યેઙ્ગતરત્ત્વથી ભક્ષ્ય તથા અભક્ષ્યનો નિર્ણય કરવામાં આવે તો, પ્રાણ્યઙ્ગત્ત્વ, ઉપર સિદ્ધ કર્યો મુજબ, ભક્ષ્યાભક્ષ્યની સાથ વ્યાપ્ત હોવાથી સાધારણ અનૈકાન્તિક નામનો હેત્વાભાસ થાય છે. એથી તે સાધ્યની સિદ્ધિ કરી શકાતી નથી. તે બન્ને (પ્રાણ્યઙ્ગ-પ્રાણ્યઙ્ગેતર)

ભક્ષ્યાભક્ષ્યનું પ્રયોજન બની શકતું નથી. તે દોષને જ અતિપ્રાદન કરે છે કે—

" तत्र पाण्यङ्गमप्येकं भक्ष्यमन्यत्तु नो तथा ।
सिद्धं गवादिसत्क्षीर–रुधिरादौ तथेक्षणात् ॥ ३ ॥

તે ઉપરાંત—જે બુદ્ધને આપ સર્વજ્ઞ અને પૂજ્યતમ માનો છો તે બુદ્ધનું માંસ પણ, પ્રણ્યઙગ હોવાથી ભક્ષ્ય બનવા લાગે. એ માફક ખાવાને માટે અશક્ય (અભક્ષ્ય) અસ્થિ (હાડકું) ખરી, શિંગડું પણ પ્રાણીનાં અંગ હોવાથી ભક્ષ્ય માનવા પડે.

" भिक्षुमांसनिषेधोऽपि नचैवं युज्यते क्वचित् ।
अस्थ्याद्यपि च भक्ष्यं स्यात् प्राण्यङ्गत्वाविशेषतः" ॥४॥

તે ઉપરાંત ઓદનાદિકમાં પ્રાણ્યઙગસ્વરૂપ સાદશ્ય જોઈને માંસ ખાવાની પ્રવૃત્તિ માની, તો માતા અને સ્ત્રી, બન્નેમાં સ્ત્રીત્વ સમાન હોવાથી માતાને ભાર્યાની માફક ભોગ્ય, તથા ભાર્યાને માતા માફક પૂજ્ય માનવી પડે. એથી માતાની પૂજ્યતા અને સ્ત્રીની ઉપભોગ–ક્ષમતા, જે લોકવ્યવહારમાં નિશ્ચિત મનાઈ ગઈ છે–તેમાં બાધા આવશે ને લોકવ્યવહાર નષ્ટ થશે. તે ઉપરાંત મનુષ્ય પ્રવૃત્તિ પણ, પશુની સમાન બનશે ને પરિણામે મનુષ્યને પૂંછડાં ને શિંગડાં રહિત પશુ સમાન લેખવો પડશે.

" एतावन्मात्रासाम्येन, प्रवृत्तिर्यदि चेष्यते ।
जायायां स्वजनन्यां च, स्त्रीत्वात्तुल्यैव साऽस्तु ते ॥६॥

આથી કિંચિન્માત્ર સાદ્રશ્યને જોઈને પ્રવૃત્તિને માનવી એ પણ વ્યવહારને ઉચ્છેદવા બરાબર છે. આ પ્રકારનું અનુમાન, બૌદ્ધોની જિહ્‌વાલૌલ્ય વિના બીજું કશું જ સિદ્ધ કરતું નથી. અમે માંસને, પ્રાણીનું અંગ હોવાથી અભક્ષ્ય કહેતા નથી પરંતુ અમારા સર્વજ્ઞકથિત શાસ્ત્ર અનુસાર, પ્રાણીના વધને સમયે પણ, માંસમાં અનંત નિગોદ જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે, માટે અભક્ષ્ય કહીએ છીએ.

" प्राण्यङ्गत्वेन न च नोऽभक्षणीयं चिदं मतम् ।
किन्त्वन्यजीव भावेन, तथाशास्त्र प्रसिद्धितः ॥ ५ ॥

આથી બુદ્ધિમાન માણસોએ કોઇ પણ વિધિ-નિષેધાત્મક (પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્યાત્મક) વિધાન લોક વ્યવહાર અને શાસ્ત્રને જોઇનેજ કરવું જોઈએ. અન્યથા તેને ઉન્મત્ત કે શઠ ગણવામાં આવે છે. તેના પર કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી.

" तस्माच्छास्त्रं च लोकं च समाश्रित्य वदेद् बुधः ।
सवत्रैवं बुधत्वं स्यात्, अन्यथोन्मत्ततुल्यता ॥ ७ ॥

તે ઉપરાંત જેના રાગદ્વેષ નષ્ટ થયા છે, એવા સર્વજ્ઞ ને પોતાના આપ્ત બૌદ્ધને પણ લંકાવતાર સૂત્રની શરુઆતમાં "" न प्राण्यङ्गासमुत्थं मोहादपि शोक्तपूर्वमश्नीयात्." એ પ્રકારે માંસ ભક્ષણનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. એ માટે માંસ ભક્ષણનું સમર્થન કરવું પણ આપના સર્વજ્ઞની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવા બરાબર છે.

इति शम् ॥

આધારભૂત ગ્રંથની સૂચિ.

૧. આચારંગ સૂત્ર
૨. સુયગડાંગ સૂત્ર
૩. ઠાણાયંગ સૂત્ર
૪. ભગવતી સૂત્ર
૫. જ્ઞાતાજી સૂત્ર
૬. ઉપાસકદશાંગ સૂત્ર
૭. અંતગડદશાંગ સૂત્ર
૮. પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્ર
૯. ઉવવાઈ સૂત્ર
૧૦. રાજપ્રશ્નીય સૂત્ર
૧૧. જીવાભિગમ સૂત્ર
૧૨. પન્નવણાજી સૂત્ર
૧૩. જંબુદ્વિપ પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર
૧૪. દશવૈકાલિક સૂત્ર
૧૫. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર
૧૬. નશીથ સૂત્ર
૧૭. વૃહતકલ્પ સૂત્ર
૧૮. આવશ્યક સૂત્ર
૧૯. અભિધાનરાજેન્દ્ર કોષ
૨૦. અમરકોષ
૨૧. જૈનસિદ્ધાંત બોલસંગ્રહ
૨૨. નિઘંટુશેષ
૨૩. ભગવાનબુદ્ધ (મરાઠી)
૨૪. રેવતીદાન સમાલોચના
૨૫. જૈનધર્મ અને માંસાહાર.
૨૬. સુશ્રુતસંહિતા
૨૭. વૈદક શબ્દ સિંધુ
૨૮. કાયદેવ નિઘંટુ
૨૯. શબ્દ ચિન્તામણિ
૩૦. વાગ્ભટ
૩૧. શાલિગ્રામ નિગંટુ ભૂષણમ્

(અહીંથી પાન ૨૬માંનું શરૂ)

પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી અમરચંદજી મ. નો અભિપ્રાય
(અજમેર)

પંડિત મુનિશ્રી ગળ્ણુલાલજી મહારાજને અપને અનથક પરિશ્રમસે, અપની પ્રતિભા સે ઔર અપને લેખન–કૌશલ્યસે ઈસ ગ્રન્થકો સરળ, સુબોધ ઔર સર્વ સાધારણ જનભોગ્ય બના દિયા હૈ. લેખકકા શ્રમ પ્રશંસનીય હૈ.

શ્રી ગણ્ણુલાલજી મહારાજકા 'અધ્યાત્મ પરમામૃત' ગ્રન્થ અધ્યાત્મપ્રેમી પાઠકોકે લિયે અત્યંત ઉપયોગી સિદ્ધ હોગા. ઐસા મેં વિશ્વાસ કરતા હું.

બા. બ્ર. પં. મુનિશ્રી કલ્યાણ ઋષિજી મ. નો અભિપ્રાય
(ધુલીયા)

પુસ્તક ઉપયોગી ઔર પરિશ્રમપૂર્વક તૈયાર કી ગઈ હૈ. પઢકર પરમ સંતોષ હુઆ. નિસ્સંદેહ પં. મુનિશ્રી ગળ્ણુલાલજી મ. કા. શ્રમ પ્રશંસનીય હૈ. મુમુક્ષુ પ્રાણીયો કે લિયે પરમ હિતાવહ હૈ.

પૂ. શ્રી. ફુલચંદ્રજી મ. સા. નો અભિપ્રાય
(ઘાટકોપર)

શ્રી. આનંદઘન યોગીની કૃતિ અત્યંત ગૂઢ, રહસ્ય-પૂર્ણ અને અધ્યાત્મ ભાવવાહી હોવાને કારણે પં. મુનિશ્રી ગળ્ણુલાલજી મહારાજે અનેક અધ્યાત્મગ્રંથોનું મનન કરી ખૂબ ખૂબ વિચાર અને પરિશ્રમ લઈને આ વિવેચન કરેલ છે. ઘન ચોવીસી ઉપર આવું સારગર્ભિત અને રસપૂર્ણ વિવેચન હજુ સુધી કોઈએ બહાર પાડેલ નથી.